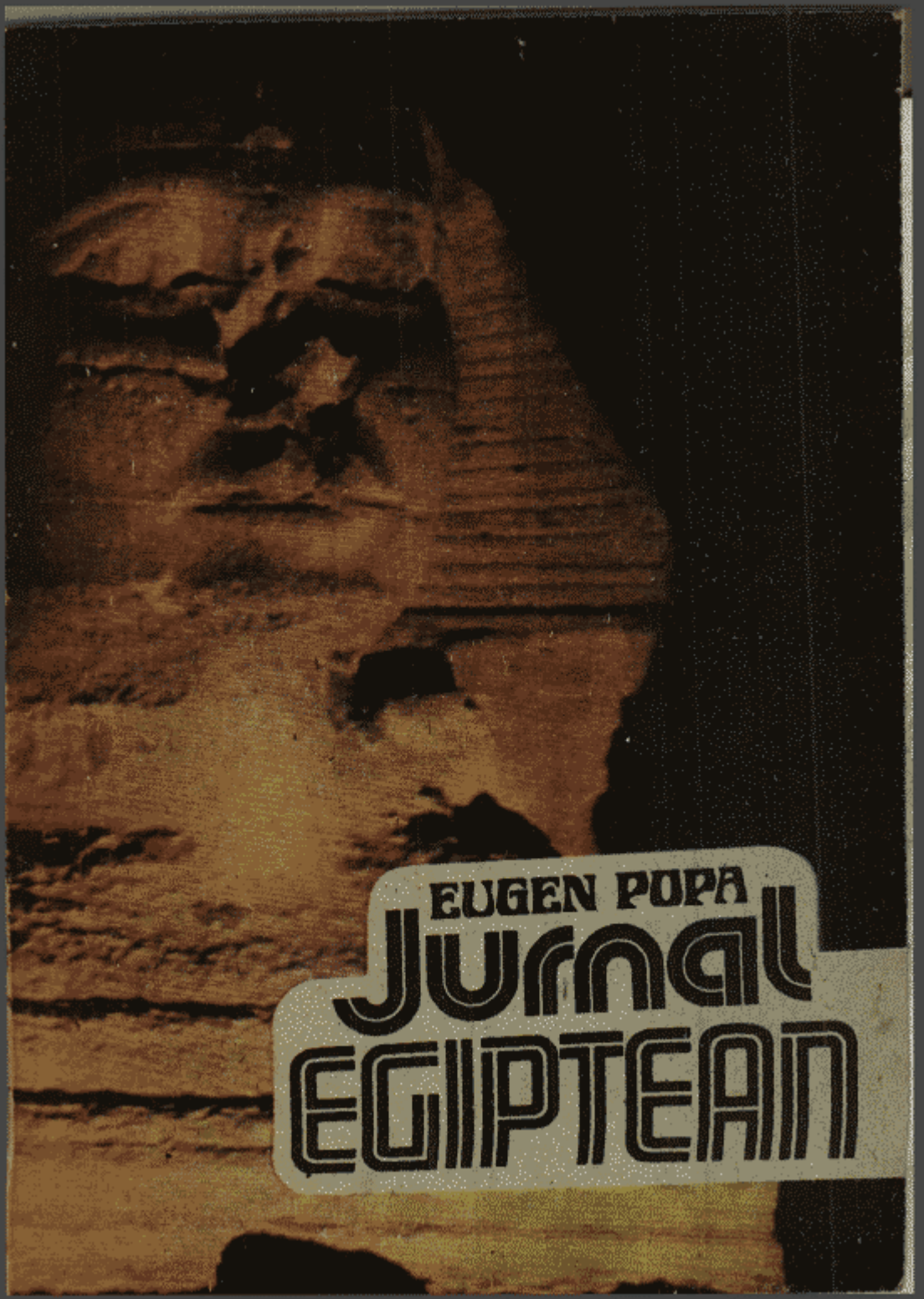
EUGEN POPA
Jurnal
EGIPTEAN

Jurnal EGIPTEAN

Coperta : ANDREI G. DAN

EUGEN POPA

Jurnal EGIPTEAN

EDITURA SPORT–TURISM
București, 1988

ADUCEM MULȚUMIRI AMBASADEI REPUBLICII ARABE EGIPT LA BUCUREȘTI PENTRU IMAGINILE FOTOGRAFICE REPRODUSE ÎN ACEASTĂ CARTE.

CUVÎNT ÎNAINTE

„Nilul mişc-a lui legendă şi oglinda-i galben clară
Către marea liniştită ce îneacă al lui dor
De-a lui maluri sînt unite cîmpii verzi şi ţări ferice"

Mihai Eminescu
Egipetul

„Este un deşert ars şi între cele două lanţuri de înălţimi pe care le formează se întinde o ţară minunată. La vest acest lanţ are înfăţişarea unui şir de coline de nisip; la est se aseamănă cu pîntecele unui cal slab sau cu spinarea unei cămile. Acesta este, mare principe al credincioşilor, Egiptul. Toată bogăţia sa vine de la fluviul binecuvîntat care-l traversează cu demnitatea unui calif. Creşte şi micşorează cu regularitatea soarelui şi a lunii. Vine vremea cînd toate izvoarele lumii îşi plătesc tributul acestui rege al fluviilor, pe care Providenţa l-a aşezat peste toate celelalte. Atunci apele ies din albia lor, inundă cîmpia şi-şi depun mîlul fertil. Toate satele sînt izolate şi comunică unele cu altele doar prin bărci nenumărate ca şi frunzele de palmier.

Dar, în înţelepciunea sa, fluviul reintră curînd în tiparele pe care i le-a croit destinul pentru ca oamenii să primească comoara pe care fluviul a încredinţat-o mamei noastre pămîntul. În acest fel, o, principe al credincioşilor, Egiptul ia în mod succesiv aspectul unui deşert arid de nisip, al unei pînze de apă argintată, al unei ţări mlăştinoase acoperită de mîl gros, al unei cîmpii înverzite, al unei grădini de flori de toate speciile şi, în fine, al unui ogor cu recolte ameţitoare".

Cel ce a scris aceste rînduri nu era un poet, nu era pictor sau geograf, nu era nici măcar un călător încîntat de farmecul ţării de pe Nil, ci un militar, generalul arab Amr Ben El-Ass, care în secolul al VII-lea a cucerit această ţară pentru stăpînul său, califul Omar. Un om aspru de lupte şi de drumuri, un om de decizie şi acţiune descrie pămînturile care i-au făurit gloria de militar şi administrator ca pe un ţinut de vis, un corn al abundenţei pentru acele vremuri. Malurile Nilului simbolizau pentru generalul uimit şi vrăjit kilometrii

străbătuți pas cu pas, zile și nopți prin pustiu, murmurînd mereu „Egipt, Egipt...". Și poate, ca atunci, numele singur este suficient și azi pentru a evoca splendorile vîrstelor istorice, în primul rînd ale epocii faraonice, piramide, sfinxul, palmieri ce se leagănă în adierea vîntului, regina Cleopatra și creația shakespeareană. În memorie reînvie tablouri ce păreau de mult uitate, ale migrațiilor musulmane și ale cruciadelor, alături de monumente mărețe, oameni înțelepți și cărți vechi, caravane și luptători viteji, cai pur sînge, arabescuri, melopee orientale, turbane și burnusuri, Luxor și Assuan, Abu Simbel, Valea Regilor, dune nesfîrșite, într-o atmosferă fierbinte, sub tipsia unui soare de foc.

Egiptul este suma tuturor acestor lucruri, dar și mult mai mult. Un microcosmos al oamenilor, al atmosferei și al acestor locuri unice, ce au cunoscut momente de măreție și decădere, de triumf și deznădejde, de creație și pasivitate și, încet-încet, au trecut în mit și legendă. O țară cu peste 6 000 de ani de istorie năvalnică, plină de viață, mereu în schimbare, bogată în tezaure de creație omenească cum rar se află alta pe lume. Leagăn de civilizație în care mărturiile mileniilor s-au strîns în jurul unui falnic fluviu, stînd împreună umăr la umăr într-o nebănuită armonie. Fruntea se înclină cu o emoție aparte, cu respect și prețuire față de această imensă creație ce nu are istorie, ci este însăși istoria. O țară în care omenirea se regăsește pe sine de la începuturi și care astăzi emite un magnetism aparte, un apel universal lesne de înțeles, o chemare și o atracție puternică spre descifrarea elementelor ce au format și formează societatea egipteană. Trecutul, prezentul și viitorul se întrepătrund într-o sinteză unică a povestirii vieții unui pămînt și a unor seminții ce-l populează fără întrerupere.

Ființa umană se înfioară la încercarea cuprinderii acestor mii de ani de existență, a generațiilor și neamurilor ce s-au perindat într-o continuă devenire, definind practic ceea ce Saint-Exupery denumea „marele adevăr al permanenței".

Dacă civilizația modernă poate fi comparată cu un copac, atunci în mod sigur rădăcinile, trunchiul și ramurile s-au adăpat din Mediterana. Mai toate culturile vechi au apărut, au crescut și s-au răsfirat din malurile sale. Chiar și azi, pentru a aprecia pe deplin originile noastre, trebuie să mergem înapoi la pămînturile de unde ele au luat naștere. Timpul a făcut ca marile orașe ale lumii, inclusiv cele ale Mediteranei, să capete o asemănare în arhitectură și în aparența exterioară a oamenilor lor. Dar, în afara centrelor metropolitane, călătorul este încă în măsură să afle locuri și oameni care persistă în a-și menține o calitate proprie lor, un stil unic care-i separă și-i deosebesc de lumea largă.

Nu trebuie făcută niciodată confuzie între călătoriile în Egipt și turismul de pe continentul nostru. Multe orașe sînt niște mari muzee în care trecutul coexistă cu industria și circulația sufocantă, dar ele reprezintă prea puțin în comparație cu localitățile egiptene. Marea atracție a Egiptului constă în împletirea dintre trecutul său și prezent, dintre culturi, rase și religii, dintre arte vechi și noi, cărora li se adaugă frustrările urbane, populația, greutățile și dorința de pace și progres într-o lume tot mai bulversată și mai nesigură.

De mulți ani, termenii „Orientul Mijlociu" și „criză" par a fi legați printr-o asociere naturală. Conflicte mai mari sau mai mici, opoziții și contradicții, revoluție și religie, lupta pentru libertate și o viață mai bună, o lume efervescentă, în permanentă mișcare și transformare. Și, înainte de toate, aceeași preocupare pentru o zonă politico-strategică, în special pentru petrolul ce curge în vinele multor economii naționale și asigură un loc aparte în rîndul națiunilor, ca și pentru căile de transport. Relațiile dintre popoarele și națiunile regiunii și implicarea altor state din afara zonei sînt atît de intense încît observatori străini tind să privească geopolitica drept un prezicător al cursului evenimentelor internaționale. Oameni de stat, diplomați și oameni de afaceri se confruntă și se înțeleg în mod permanent în căutarea menținerii fluidului vieții economice actuale și a căilor de acces spre acest obiectiv. Nu numai interese și contradicții interne sau între națiunile zonei, ci și angajarea internațională a mai tuturor statelor lumii pun în evidență faptul că miza Orientului Mijlociu nu reprezintă altceva decît însăși pacea. În primul rînd a celor de acolo.

Prin natura lor, titlurile publicitare, în special turistice, tind să pună în umbră realitățile umane dinapoia lor ; or, această regiune vastă și aridă ce împletește trei continente a modelat primele societăți umane organizate, primele orașe și primele state, a văzut descoperirea astronomiei, matematicii, arhitecturii și navigației, a inventat geometria, arta și monoteismul, a îmbogățit medicina și agricultura, a simplificat comunicarea și memoria faptelor prin inventarea alfabetului (și a multor scrieri), ne-a lăsat textul primului tratat de pace cunoscut în istorie. Din triburi vechi s-au ridicat profeți care, în căutarea unor explicații și a unor reguli de conduită pentru viața oamenilor și mersul lucrurilor, au propovăduit ideea de forță și ființă atotputernică și au dat naștere la trei mari religii ale lumii, cu toate consecințele ulterioare în planul dezvoltării social-istorice a pămîntenilor.

Astăzi zona poartă pecetea culturală a popoarelor de limbă arabă în marea Islamului, o regiune crucială a lumii în care, atît pentru

ea, cît şi pentru glob, singura alternativă la criză este cooperarea în pace.

Istoria veche a primelor popoare din zona Egiptului, Africii Negre şi Mediteranei de Sud este reprezentată de un buchet de mituri şi legende care s-au amestecat, s-au combinat şi circulă pînă astăzi. Un exemplu de amestec mult iubit de istorici este căsătoria regelui evreu Solomon cu regina din Saba, etiopiană. Un alt exemplu, de altfel mult controversat, este afirmaţia recentă a unor cercetători că Moise, al cărui nume este de origine egipteană, a fost egiptean şi nu evreu. El ar fi adus evreilor conceptul bine dezvoltat de monoteism. Mai mult, unii zic că Moise era descendent din popoare negre dominate de egipteni. Dacă teoria are şi temeiul adevărului, atunci Moise a servit pe faraonul Egiptului ca vicerege al nubienilor şi multe lucruri vor trebui să fie privite prin altă prismă. La rîndul său, istoricul senegalez Cheikh Anta Diop susţine, în volumul său Originile civilizaţiei, *că Menes, considerat tradiţional drept primul faraon al Egiptului, provenea din triburi negre.*

Studiile comparative ale religiilor Egiptului, Orientului Mijlociu şi Africii relevă multe obiceiuri şi credinţe comune. Poate cel mai edificator apare, pentru împrumuturile de cultură şi comunitatea de preocupări, asemănarea izbitoare dintre imnul lui Akhnaton (1378 — 1362 î.e.n.), prima adevărată compoziţie monoteistă a lumii, şi textul psalmului 104 (circa secolul al X-lea î.e.n.).

Dacă arta şi cultura Egiptului vechi s-au dezvoltat din origini africane sau dacă culturile tribale africane reprezintă ceva rămăşiţe „în declin" din înalta civilizaţie egipteană, aceasta constituie încă un subiect de aprigă controversă pentru oamenii de ştiinţă din domeniul respectiv.

Nimeni nu contestă însă faptul că fiecare cultură construieşte pe moştenirea lăsată de predecesori. Aşa după cum romanii au fost influenţaţi de greci, iar grecii de către egipteni, egiptenii au preluat influenţe ale culturilor negre de pe malurile Nilului.

În cartea Ei au venit înaintea lui Columb, *profesorul Ivan Van Sertima arată că descoperirile din Sahara şi Sudan indică faptul că multe din păsările şi zeii pictaţi în mormintele egiptene provin de la popoare negre din regiunile sudice şi vestice ale Nilului. Există şi oameni de ştiinţă care afirmă că negrii ar fi fost primii care au cunoscut şi practicat tehnica mumificării. Antropologul Olivia Glahos, în cartea sa* Începuturile africane, *notează descoperirea de către arheologii italieni a mumiei unui copil negru, care este cu 500 de ani mai veche decît primele mumii egiptene. În plus, peretele mormîntului copilului îl înfăţişa înfăşurat în pînză, la fel cum erau prezentaţi mai tîrziu decedaţii egipteni.*

Astăzi, însă, mulți istorici apreciază că bogata cultură care s-a dezvoltat multilateral în valea fertilă a Nilului, începînd cu 4 000 de ani înaintea erei noastre, este o cultură esențialmente africană, cu influențe numeroase provenind de la popoare mediteraneene vecine sau din Asia de sud-vest. Sînt multe lucruri comune care se văd aproape imediat, în concepții religioase, obiceiuri sociale, concepții artistice, printre care, spre exemplu, instituția regelui divin pentru Egipt, Yaruba — Nigeria, Ashanti — Ghana, Kube — Zair ș.a. La fel, credința că „forța vieții", denumită „Ka" la egipteni, este prezentă în toate locurile. Același lucru pentru sculptura egipteană, pentru sculptura din culturile Yaruba, Baude, Ashanti, Dobon, Kube și altele subsahariene.

Dar, indiferent de surse și influențe, Egiptul a fost din vremea dinaintea faraonilor și pînă azi un lanț de cicluri ale dezvoltării umane. „De-a lungul secolelor, civilizația faraonică, arată Morsi Saad El-din, s-a îmbogățit prin contactul cu alte mari civilizații ale lumii, îndeosebi greacă, romană, creștină și arabă. Rase și popoare ce au venit în Egipt drept cuceritori s-au văzut adoptînd modul de viață egiptean. Ca rezultat, Egiptul de azi este în mod esențial o țară arabă, care împletește cultura originală egipteană cu tradițiile culturale elene, romane, creștine, arabe, turce și cu cele culturale ale Occidentului — un adevărat microcosm al civilizației".

Oricine descoperă, mai devreme sau mai tîrziu, justețea cuvintelor lui Saad El-din ; într-adevăr, există cîteva teme care au prevalat totdeauna în societatea egipteană : o încercare de a explica și determina existența omului ; atenția pînă la detaliu dată artei și științei ; sentimentul de a te bucura de viața și natura dimprejur, o preocupare permanentă pentru mediul ambiant, pentru bunăstarea fiecăruia. Aceste trăsături, care i-au condus pe egipteni de cînd au construit piramidele pînă la terminarea marelui baraj de la Assuan, au fost exprimate pe căi remarcabil de asemănătoare sau apropiate, în decursul istoriei egiptene.

Țin să adaug și faptul, valabil cred pentru oricine : cu cît stai și călătorești mai mult prin Egipt, cu atît îți dai seama că trecerea printre creațiile splendide ale trecutului și prezentului este totuși grăbită și pe alocuri superficială. Scuza fiecăruia și, firește, și a mea este aceea de a semnala sau înfățișa, nu la întîmplare, dar oricum extrem de zgîrcit, din notițe și din memorie, doar ceea ce m-a frapat și mișcat mai mult. Nu m-am gîndit deloc să fac egiptologie și, de altfel, nici nu aș fi tocmai în măsură. Nu este vorba decît de impresiile unui călător, dar acesta recunoaște că, „dacă este o datorie de a-ți purta privirea asupra frumuseții", atunci a făcut-o de multe ori și adesea a rămas impresionat și fascinat.

A spune totdeauna adevărul reprezintă în acest caz și faptul că, după lecturi asidue, mă așteptam să văd lucruri minunate, dar imaginația nu este suficientă pentru miraculoasa frumusețe, melancolia și creativitatea acestor spații și acestor oameni. După ce ai vizitat Egiptul, în ciuda locurilor minunate văzute și cunoscute în alte părți ale lumii, fără voie în suflet ți se strecoară cîteodată întrebarea privitoare la importanța a ceea ce a mai fost adus de alte civilizații și întotdeauna acea mirare și satisfacție în fața devenirii și creației umane. Și se ajunge din nou la cuvintele lui Herodot care exclama vrăjit de cele văzute : „Voi povesti mai pe larg despre Egipt pentru că are mai multe minunății de admirat decît orice altă țară și ne înfățișează lucruri mai presus de puterea cuvîntului față de orice altă parte a lumii".

Autorul

PRELUDIU

„Omul, prin natura sa, dorește să cunoască".

Aristotel

Este o adevărată, adică o minunată dimineață bucureșteană și pe șoseaua de lîngă bufetul Doina totul strălucește în primele raze ale soarelui de vară. E liniște, a trecut marele iureș al circulației matinale, copiii au intrat în clasele „Școlii comunale" de lîngă Institutul Geologic. Ziua s-a liniștit pentru cîteva momente.

Stau și aștept și, deși încă nu am plecat din țară, mi se pare că pot să-mi închipui întoarcerea, chiar pînă în cele mai mici amănunte. Și într-un fel așa a și fost ; doar într-un singur loc nu am realizat tabloul : m-am întors de la Cairo iarna, cînd acolo erau 29°, și am ajuns la București, unde erau —11°. Un salt de 40°, care-ți subliniază imediat cel puțin diferențele de latitudine și anotimp.

Din drumul mașinii spre aeroport totul pare gătit pentru o sărbătoare anume ; culori de un verde crud se împletesc cu luciul asfaltului stropit proaspăt și cu aroma ce-ți taie răsuflarea a teilor tîrzii. Pe trotuar, o pereche se plimbă agale, de parcă ar fi pe innoptate, pe sub razele de lună. La privirile noastre contrariate, fata rîde veselă și flutură mîna. Ce mai, o zi caldă de vară bucureșteană, în care soarele fierbinte se ferește să arate ce poate, iar studenții suspină cu mîna pe cărți și cu gîndul la ștrand.

În schimb, în avion este răcoare, muzica se aude încet din difuzoare nevăzute. O atmosferă pașnică, ce desfide noțiunea de „trepidație aeroportuară". Îmi amintesc că am văzut multe aeroporturi, ba chiar prin unele am trecut de cîteva ori, fără să fi făcut vreodată un pas în afară, în orașele respective. Cum aceste gînduri nu sînt prea vesele, le alung cu forța din minte și caut să-mi imaginez activitatea echipei ce ne va conduce avionul spre meleagurile Sudului, într-un zbor de cocori nestatornici.

Călătoriile într-o țară sau într-o zonă se aseamănă și cu experiențele științifice repetate. La prima este explorare, aventură, avînt ; la a doua se adaugă descoperirea mai adevărată a locurilor și oamenilor, afirmarea propriei ființe. La a treia călătorie, continuă observația profundă, înțelegerea deosebirii între țara ta și cea vizitată și un plus de înțelegere și tot mai mult interes. Pentru care locuri ? Cîteva colțuri de lume au rămas încă necunoscute. dar asemenea călătorii nu sînt la scara mijloacelor modeste și a timpului bine drămuit. Ele au rămas apanajul exploratorului bine dotat financiar sau al expedițiilor științifice, iar ceilalți se mulțumesc cu dorința și uneori și cu posibilitatea de a căuta înțelegerea locurilor, timpurilor și mai ales a oamenilor care trăiesc în țările unde treburile poartă astăzi și pașii a tot mai mulți compatrioți.

Simt greutatea lecturilor din români iluștri care au fost de-a lungul vremii în Egipt, din mari oameni cărora imaginația și creația le-au fost fecundate de țara și poporul de pe Nil, a povestirilor unor înaintași sau ale unor colegi. Dar este o povară caldă, omenească, ce îmbărbătează, ambiționează și îndeamnă la redescoperire. Și, trebuie să mărturisesc, simt și un neastîmpăr. Un vis din copilărie este pe cale de a deveni o realitate : peste cîteva ore voi fi în Egipt.

O SCURTĂ PAUZĂ ELENĂ

În timp ce Egiptul dezvolta o civilizație pe malurile Nilului, alte popoare, la est și nord, ieșeau din epoca de piatră și treceau la făurirea unor orașe, apoi orașe-stat unificate în regate. Cele care se stabileau de-a lungul unor mari fluvii ca Tigrul și Eufratul sau în insule cum a fost Creta au căpătat stabilitate și continuitate ca națiuni. Apoi au avansat mai rapid decît vecinii din Siria, unde erau fenicienii, sau din Asia Mică, unde trăiau hitiții. Deși aceste popoare erau aflate mai la periferia curentului progresului, ele au contribuții considerabile la arta veche, dar le lipsește continuitatea și de aici îndelungata fixare în timp și în memoria lumii a creației din Egipt și Mesopotamia.

„De ce oare e atîta pustietate în jurul marilor centre istorice ale omenirii ?", se întreba în urmă cu peste 20 de ani un autor român, într-o carte despre Grecia. Și prezentul începe să-i răspundă : Nu mai este pustiu, călătorul caută să vadă, să înțeleagă și să stabilească acea comuniune în timp a neamurilor omenești, conștient că fiecare generație, fiecare epocă a preluat ceva, va dezvolta și la rîndul său va merge în neant, dar altele vor prelua și purta ștafeta vieții și creației.

Pentru a coborî la izvoarele înțelegerii cred că, pentru un român, popasul cît de mic în Grecia este necesar și se dovedește ulterior

inestimabil în apropierea și cunoașterea Egiptului. Cu excepția reînvierii prezente a interesului pentru realizările civilizației egiptene de la începuturi, nici un stil preclasic și nici o civilizație nu a avut o influență atît de prelungită asupra artelor europene, îndeosebi în timpul Renașterii, cum au avut-o mitologia și artele grecești, fie sub forma influenței nemijlocite, limitate la izbucniri în timp, fie mai adesea prin arta greacă modificată de romani, o influență care a început cu redescoperirea artei romane în Italia. În ciuda faptului că în prezent arta clasică și-a redus mult rolul de sursă de inspirație pentru arta modernă, totuși unele forme de bază și motive caracteristice continuă să trăiască de peste 2 000 de ani, iar interesul față de perioada arhaică greacă rămîne nedezmințit, mai ales în ceea ce-i privește pe călători.

Dacă este vorba de noi, românii, atunci mai există ceva : a trece prin Grecia înseamnă a te opri la casa acelora cu care am convieţuit la început, pe pămîntul nostru, încă cu 700 de ani înainte de era noastră. Și de la care am preluat direct, prin intermediul cetăților Histria, Callatis și Tomis, dar și mediat, prin intermediul romanilor, strămoși de sînge, florile și știința creației vechi, amestecîndu-le cu ideile și specificul nostru și dîndu-le și lor din creația noastră. Dar grecii ? Acum știm fără putință de tăgadă că aserțiunile de tipul „istoria a început la Sumer" sau „de la greci încoace toată lumea copiază" nu prea sînt adevărate. Creația, indiferent de domeniu și de loc — un act personal sau colectiv — rămîne o operă proprie care reflectă sinteza dintre acumulare și explozia gîndirii. O necontenită construire, o migală de secole și milenii pe căile asigurării traiului și ale înfrumusețării acestuia, ale înțelegerii lumii dimprejur. Fiecare cultură construiește bazîndu-se pe creația predecesorilor. Așa cum romanii au fost influențați de greci, aceștia la rîndul lor poartă, printre altele, în marea lor creație, și pecetea influenței egiptene. Dar fiindcă veni vorba, și noi am avut de demult raporturi directe cu Egiptul. Nu mai departe Strabon scrie : „Astfel se spune că un anume get, numit Zamolxis, a fost sclavul lui Pitagora. De la filosof a obținut unele informații despre fenomenele cerești, iar altele de la egipteni, deoarece în peregrinările sale ajunsese chiar și în Egipt". (*Geografia*, VII, 3, 5). Dar Strabon nu se va referi doar la făuritorul religiei dacilor, ci și, cum arată Vasile Pârvan în *Getica*, la marele lor preot, Deceneu, despre care afirmă că a fost un discipol al preoților egipteni.

Datorăm egiptenilor unele dintre primele și cele mai complete date despre Dacia romană și despre așezările dace dinainte de cucerirea de către împăratul Traian a vetrelor din Dobrogea și de la nord de Dunăre. Vestitul geograf Claudius Ptolemeu scrie în cartea sa că în provincia Dacia trăiau 15 triburi în peste 44 de orașe, dintre care unele sînt menționate în inscripții. Cercetări mai tîrzii au pus în evi-

denţă trăinicia datelor oferite de învăţatul egiptean şi ne-au relevat existenţa cetăţilor dacice Cumidava şi Piroboridava, la care astăzi încă avem dificultăţi în a le fixa cu precizie pe hartă.

Apropierea de aterizare îmi întrerupe cufundarea în elementele comunităţii civilizaţiei şi legăturilor semnţiilor lor de la hotarele dintre cele trei continente. Şi, în timp ce îmi strîng legăturile la geanta de umăr, îmi amintesc de profesorul C. C. Giurescu care — referindu-se la cele cunoscute, că Deceneu ar fi încercat să facă o serie de reforme, între care aceea de a curma cultivarea viţei de vie (dacii cunosteau probabil înainte de romani proverbul „in vino veritas") — nu este de acord nici cu stîrpirea viţei, nici cu faptul că Deceneu învăţase de la egipteni să prezinte gîndurile proprii ca exprimînd o voinţă a zeilor. Se pare că nici vechii preoţi egipteni nu au reuşit să stîrpească cultura viţei de vie şi cu atît mai puţin consumul produsului final, cum de altfel nu a reuşit să o facă mai tîrziu nici religia mahomedană.

De-a lungul anilor m-am îmbogăţit cu bănuiala că sînt urmărit de o ursită anume. Ceea ce nu-mi doresc îmi vine cu destulă uşurinţă, uneori ca o surpriză prin nimic pregătită ; dar ceea ce mi-am dorit cu adevărat, pentru care m-am zbătut şi am depus energie şi efort, rareori mi-a lăsat, în caz că am reuşit să ajung la ţintă, satisfacţia aşteptată. Ori se dovedea mai tîrziu că nu era ceea ce am crezut, ori a durat prea puţin şi n-am înţeles mai nimic, în fine, mai întotdeauna ceva mă împiedica să mă bucur pe deplin de reuşita eforturilor. De aceea, deşi nu sînt superstiţios, mai curînd nu-mi fac planuri cînd plec într-o călătorie. Aşa că escalele din Grecia (prima mi-a căzut pe neaşteptate, dar nici altele n-au fost urmărite sau planificate) mi-au produs, conform ursitei mele, mari satisfacţii intelectuale şi şederi, deşi scurte, pline de impresii frumoase.

În Grecia nu ai impresia că ai plecat cu totul din ţară. Peisajul uscat şi arid aduce într-un fel cu vara noastră în sud, mai ales la mare. Mirosurile sînt peste tot o încîntare şi, ca şi pe la noi, provin de la grătare înşirate peste tot. La chioşcuri bei limonadă şi sucuri, eventual şi bere însoţită de brînzoaice sau plăcinţele cu carne ; cafeaua, pregătită în variate feluri, după un ritual propriu, o savurezi pe trotuar, cu ochii într-un ziar sau după vreo siluetă mai zveltă ori mai frumos colorată. Există un numitor comun al vieţii obişnuite a neamurilor balcano-dunărene, cu rachiul de prune, telemeaua cu măsline şi ridichi, hamsia cu ceapă, cafeaua şi chiseaua cu dulceaţă. La care grecii adaugă pe plan gastronomic cîteva lucruri simple, dar de mare căutare, cel puţin pentru noi care înţelegem ce înseamnă bucătărie de calitate, chiar dacă este făcută într-o mică tavernă la colţ de parc sau pe o margine de şosea : ţatiki (salată de castraveţi cu

usturoi şi ulei de măsline), spanakopita (plăcintă cu spanac şi telemea), suvlaki (mici frigărui din carne de pui în sos de lămîie), kotopolo suvla (pui fripţi) şi mai ales kokoreţi (măruntaie învelite în maţe de oaie şi fripte la grătar). Cine este mai curios poate încerca şi musacaua lor, apoi kalamakia tiganida (calamari prăjiţi) sau caracatiţa. Şi apoi iar „kafelaki", fie „sketo" (amăruie), fie „vari gliko" (dulce şi grea), fie „gliki vrosto" (uşoară şi îmbietoare). Ce plăcere să o savurezi la umbră, în Piaţa Syntagmatos, împreună cu ceva patiserie şi un pahar de apă rece.

Atena nu izbeşte prin clădiri înalte, nu are contraste între centru şi periferii, dar încîntă printr-o deosebită curăţenie a străzilor şi printr-un aer permanent estival. Un oraş plăcut şi primitor, cu oameni pricepuţi şi gospodari. Cel mai important pentru un străin pare încadrarea firească a monumentelor vechii Elade şi ale Bizanţului în lumea şi trepidaţia modernă. Observ şi eu, cum au observat şi alţii înaintea mea, că în Atena marmura nu este doar apanajul artelor, al monumentelor, nu este un fast şi un lux, ci un mod curent de a construi, moştenit de peste 2 000 de ani. Marmura este fixată direct în viaţa oraşului, este ceva la fel de obişnuit şi natural ca munţii şi marea dimprejur.

Dar să ne întoarcem la ceea ce face fiecare om ce trece prin capitala greacă : comprimarea timpului, de natură a-i permite să cuprindă cît mai multe într-un interval cît mai scurt. Un avantaj este acela al revederii celor studiate în şcoală şi, prin comparaţie spre exemplu cu Egiptul, micile distanţe între locurile şi monumentele istorice. Din păcate, timpul a impus grecilor să aibă mai multe locuri istorice decît monumente care, în schimb, ca şi la egipteni, au îmbogăţit mai toate muzeele lumii. Dar în afară de obiecte, lumea datorează mult grecilor în domeniul esteticii şi al artelor, prin conceptul lor de frumuseţe artistică bazată pe realism şi ordine, relevate în armonie, ritm şi echilibru. Datorează mult, de asemenea, literaturii, filosofiei şi mitologiei greceşti. Grecii şi-au umanizat principalii zei şi i-au reprezentat în planul artistic ca pe nişte fiinţe omeneşti. Lumea animală a pătruns prea puţin, în asociere cu unii zei, ca bufniţa Atenei sau lebedele Herei. În general, şi mai ales faţă de egipteni, natura în arta grecească a fost limitată în scop şi realizată într-un cadru îngust de convenţionalisme. Şi totuşi, în reprezentarea artistică, după cum se vede mai ales în vasele pictate, dar şi în sculptură şi arhitectură, grecii au fost primii care au ajuns la o manieră directă de tratare a realităţii. Acest aspect copleşitor al geniului grec s-a datorat probabil respectului pentru ceea ce este fapt şi nu contrazice sau mediază observaţia. Egiptenii, am aflat mai tîrziu, erau poate conştienţi de calităţile obiectelor vizualizate, dar au preferat să le ignore în pictură. Aşa cum arată Heinrich Schäfer, alte popoare au adoptat re-

prezentarea vizuală, dar redarea ochiului în profil (una din tarele picturii egiptene), deşi găsită în desene şi în afara creaţiei greceşti, rămîne un rezultat al influenţei acesteia.

Cunoaşterea Atenei a început de la ambasada română. Misiunea ţării noastre, ce aduce binişor a conac englezesc (minus pajiştile !), a pierdut vechea poziţie din centrul capitalei, dar a cîştigat locul plăcut, o clădire nouă şi liniştea. Aminteşte de definiţia pantofului chinezoaicei : „mic pe dinafară, dar încăpător pe dinăuntru". Se poate adăuga : bine făcută şi cu gust. De la o asemenea introducere, ştacheta artistică pentru vizitarea monumentelor greceşti capătă o cotă mai înaltă.

Grecii ştiu ce-ţi propun cînd concentrează vizitele de cîteva zile la monumentul lui Lysistrate, arcul de triumf al lui Hadrian, templul lui Zeus Olimpianul, stadionul de marmură ; apoi Muzeul Bizantin, Palatul Vechi, Academia, Universitatea şi Biblioteca Naţională ; Muzeul Arheologic Naţional. Şi după această introducere generală şi rapidă, Teatrul Dyonisos, Odeonul lui Heros Atticus, Acropole, Areopagul, Templul lui Tezeu şi atîtea altele. Încîntare după încîntare, surpriză după surpriză (încă mai este posibil !), dar şi regretul de a constata că miile de coloane şi capiteluri, de torsuri, de fragmente de vase cu sculpturi, de podoabe, arme sau morminte nu pot ţine totdeauna locul marilor creaţii care au fost distruse sau luate şi depozitate în alte ţări.

Memoria greacă nu se poate desprinde de amintirea unor fapte ce i-au sărăcit pe eleni : împăraţii Bizanţului au luat din monumentele de pe Acropole, ca de altfel şi din alte părţi, şi le-au cărat la Constantinopol. S-au pierdut operele lui Fidias, statuia Atenei Promachos şi cea a lui Zeus, din aur şi fildeş pictat, una dintre cele şapte minuni ale lumii vechi. Le-au urmat veneţienii care, prin Francesco Morosini, s-au gîndit că palatelor dogilor şi ale altor nobili nu le-ar strica statui, metope şi coloane din Partenon. Le-au desprins de pe Acropole şi le-au dus spre mare, dar acestea s-au prăbuşit de pe stîncă şi s-au sfărîmat, pierzîndu-se cu desăvîrşire. Nici francezii n-au stat cu mîinile în sîn, dar cel puţin istoria arată că domnul conte de Choiseul-Gouffier a luat de la Partenon metopele şi frizele de est, „care zăceau pe jos", şi le-a dus la Paris. Atunci englezii ce să facă ? S-au înţeles cu sultanul turc să ia din Grecia „pietre cu imagini pe ele" şi s-au pus cu sîrg pe demolarea Acropolei. Parlamentul englez a cumpărat de la lordul Elgin marmurele Erehteionului, ale templului zeiţei Atena, precum şi 15 metope, 12 statui şi 56 plăci de friză, toate din Partenon. Doar un rezuitat : cele şase cariatide ale Erehteionului, templul-mormînt, pe care le admiră anual cel puţin 5 milioane de turişti, sînt copii turnate din ciment. Una dintre ele este la British Museum împreună cu celelalte obiecte cumpărate de englezi de la

englezul Elgin, iar celelalte cinci într-o sală specială a Muzeului de pe Acropole...

Şi ca să se ştie o socoteală, turcii au venit în 1445, s-au instalat în Propylee, şi-au adăpostit haremul în Erehteion, iar în Partenon şi-au depozitat praful de puşcă. Aşa stînd lucrurile, în timpul asediului făcut de veneţieni în 1687, un obuz a lovit magazia de pulbere şi grecii, îndeosebi atenienii, consideră pînă azi o minune că din Partenon se mai găseşte ceva ! Pentru că, trebuie adăugat, între timp Partenonul fusese transformat în biserică de către bizantini, în moschee de către turci care, mai milităroşi, au dărîmat aproape totul pentru a face cetate fortificată cu bastioane de marmură şi guri de foc inexpugnabile.

Acum toate acestea, bune, rele, stau în sipetul istoriei, dar problema este departe de a fi încheiată. Avîntul democratizării raporturilor internaţionale duce şi la formularea unor concepţii şi cereri pînă ieri de neconceput. Cine ar fi gîndit să ceară Franţei să înapoieze Egiptului obeliscul din Piaţa Concordiei, primit în dar ? Sau Italiei obeliscul din Roma, Statelor Unite ale Americii obeliscul din New York, luat din Heliopolis ? Pentru că o vreme a fost moda să-ţi faci pieţe cu obeliscuri sau alte monumente din Egipt şi doar americanii nu au instalat în capitală unul egiptean, ci au construit unul de-al lor în memoria lui George Washington. Reuniunile UNESCO sau ale Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa au pus în evidenţă şi ideea repatrierii unor comori artistice, deşi marile puteri din trecut sau de astăzi se opun cu înverşunare. Numai că ideea îşi croieşte drum şi, în august 1982, în Mexic, la Conferinţa Internaţională privind Politicile Culturale, tot mai multe ţări au susţinut ideea înapoierii bunurilor culturale spoliate. În ceea ce-i priveşte, grecii au început o campanie pentru redobîndirea frizelor Partenonului, luptă în care ministrul Melina Mercouri crede că va dobîndi victoria : „Trebuie să cîştigăm bătălia frizelor, susţine Melina Mercouri, deoarece frizele Partenonului aparţin «monumentului monumentelor, Acropole», un ansamblu unic, simbolic şi reprezentativ al culturii greceşti clasice şi, în acelaşi timp, al culturii europene şi mondiale". Eforturile ministrului grec al culturii şi ştiinţelor au început să dea roade : în Mexic, doar 11 ţări, printre care S.U.A., au fost împotriva redobîndirii frizelor de către poporul grec ; 26 de ţări, printre care Franţa, au preferat să se abţină, dar 56 de state au sprijinit propunerea greacă. Mai mult, s-a ajuns la crearea unor organisme specifice, cum ar fi Comitetul Interguvernamental pentru Înapoierea Bunurilor Culturale, format de UNESCO, care s-a întrunit în 1983 pentru a relua studiul propunerii Greciei. „Nu este vorba de a goli muzeele (altora). Nu se va face o revoluţie. Arta nu este făcută pentru războaie", caută Melina Mercouri a-i linişti pe actualii

deținători ai creației antice grecești. Dar cei ce le-au obținut prin forță sau bani nu înțeleg nici un fel de cuvinte în afară de, cum se întîmplă în multe țări în curs de dezvoltare, continuarea aceleiași politici de apropriere a creației sau posesiunii mai vechi sau mai noi a popoarelor.

A înapoia obiectele din muzee și colecții consfituie, orice s-ar spune, o problemă deosebit de delicată. De aceea grecii cer de la britanici doar înapoierea frizelor, cînd vor reuși să elimine poluarea din Atena. Dar ar dori să poată măcar expune la ei în țară, pe baza unor schimburi culturale, Venus din Millo (aflată la Luvru), soldații din bronz (aflați la Reggio, în Italia). Grecii sînt pregătiți să-și primească creația prin realizarea a două mari proiecte : unul în care vor fi expuse toate marmurele Partenonului (din actualul muzeu de pe Acropole) și al doilea lîngă Acropole, în casa unui erou al luptei pentru independență și pentru păstrarea antichităților grecești, Ioannis Makryannis. Muzeul acesta își propune să conțină copii ale tuturor pieselor de pe Acropole, aflate în țări străine.

Și fapt curios : în timp ce meditează profund la cererile grecești, englezii sînt de acord să înapoieze Egiptului un obelisc pe care îl aduseseră la Londra încă din 1816 ! Iar spaniolii sînt convinși că nava „Beatrice", care în 1838 transporta la Londra sarcofagul faraonului egiptean Mikerinos, a naufragiat în sud-estul Spaniei, lîngă Cartagena. Sarcofagul constructorului celei de-a treia piramide de la Gizeh fusese descoperit de colonelul britanic Vyse, care decisese să-l ducă în țara sa. Numai că nu a ajuns.

Dar lumea continuă să acționeze : Adunarea Generală a O.N.U. a votat, în noiembrie 1983, o rezoluție care recomandă revenirea bunurilor culturale în țările lor de origine și cooperarea statelor membre ale organizației cu comisia specializată a UNESCO în problema respectivă. Rezoluția a întrunit votul favorabil a 123 de state și numai 13 țări s-au abținut : Austria, Belgia, Anglia, Danemarca, Franța, R.F. Germania, Irlanda, Israel, Italia, Luxemburg, Olanda, S.U.A. și Suedia.

Ca și egiptenii, grecii continuă restaurarea vestigiilor de pe Acropole. Au început în 1980 și în fiecare an alocă fonduri speciale din buget, alături de contribuții din străinătate. Ba chiar există și o legătură directă : grecii se gîndesc să înceapă restaurarea Partenonului folosind o macara specială, care a fost întrebuințată anterior la mutarea statuilor ciclopice ale faraonului Ramses II de la templul Abu Simbel, înecat de valurile noului lac de acumulare creat de Nil, în spatele barajului de la Assuan.

Iar întrebarea continuă să frămînte : de unde acest interes, inclusiv antic, al grecilor pentru Egipt ? Ei au împrumutat copios pentru civilizația lor elemente estetice, intelectuale, metafizice și

morale, științifice și de construcție, neîncetînd să afirme ca și Herodot că Egiptul este de mii de ani „o stranie realitate geografică", aici totul s-a făcut invers decît în alte țări. Invers sau nu, civilizația umană, în primul rînd cea europeană, îi datorează mult. Apoi, în timp, realitățile s-au mai amestecat...

PRIMELE ZILE ÎN EGIPT

Am decolat din nou, după ce am admirat în aeroportul atenian talentul milenar al olarilor greci, care făuresc niște obiecte de vis din lutul amestecat cu cobalt, acoperit cu picturi miniaturale ce reînvie scenele mitologice. Aeroportul pornește chiar de la marginea mării și, deși uscatul ne va însoți un timp, apa este cea care domină orizontul și ne învăluie încet privirea într-o perdea cu crețuri mici, albastre. Urmăresc îndelung triunghiul valurilor tăiate de o navă mică, albă („...albește o pînză însingurată..."), ce silește să ajungă mai devreme într-un port, poate chiar la Alexandria.

Îmi caut o ocupație, un „pastime", cum zic americanii, dar am senzația nelămurită că se întîmplă ceva ; simt chiar fizic acest lucru și mă concentrez la hublou pentru a surprinde faptul ce se ascunde înțelegerii.

Sorbind adînc din lumină, marea începe să lucească nefiresc, ca un talger pus în foc. Avionul participă și el la această întrecere de strălucire și am pentru o clipă impresia că își închipuie că se înfruntă cu soarele și marea și ia parte la discuția dintre ei. O discuție tot mai înfierbîntată. Este timpul să i se spună că dialogul, poate agresiv, dintre mare și soare durează de la începuturi și alternează veșnic cu vorbe și tăceri, mutîndu-se peren în jurul sferei pămîntești. Mai mult, nu le plac intrușii. Destul că le permit o clipă să le întrerupă argumentația și să umple spațiul cu huruitul turbinelor. Am o idee destul de neclară despre mare. Poate și din cauză că n-am navigat niciodată. Am privit-o mereu de sus și mereu mi-am închipuit-o strînsă în corsetele uscatului. Mă intrigă, ba chiar mă supără și complicitatea dintre ea și soare. Doar m-am uitat atent și, de abia ce am depășit țărmul, am și văzut cum soarele a luat conturul aeronavei noastre și l-a proiectat pe mare. Probabil că i-a și vorbit ceva și avionul, plin de orgoliu, nici măcar nu s-a învrednicit să bage de seamă. Șoptesc avionului că-i mai bine și pentru el și pentru noi să lase în pace sfada dintre apă și zeul luminii și să-și facă meseria pentru care este plătit, să ne ducă repede și comod spre țărmul sudic al apei dintre pămînturi. Altfel, mai știi,.se supără amîndoi și ne trag

o frumusețe de furtună din care am fi bucuroși să scăpăm doar cu o zgîlțîială zdravănă.

Nu am cum să-mi dau seama dacă am fost ascultat sau nu, dar, împăcat cu mine că am făcut ce credeam a fi necesar, mă întorc spre viața din interiorul păsării de oțel. Într-o aeronavă se formează un mic univers populat cu rase, limbi, obiceiuri, ba chiar și gusturi și bucătării diferite. Un eșantion al diversității lumii și un prim exemplu din cele pe care le voi descoperi, fără îndoială, la capătul zborului.

La Atena unii călători au coborît, dar s-au mai urcat și ceva pasageri noi și pentru o clipă am fost fixat de ochii unui bărbat între două vîrste, cu un zîmbet cald. „Nu ați vrea să cedați locul la fereastră soției mele ? Face pentru prima (și, cine știe, poate ultima) dată drumul înapoi spre casă și ar vrea să vadă cum arată țărmul și pămîntul egiptean din înaltul cerului". Nu am nimic împotrivă și le cedez locurile spre hublou.

Noul pasager are o figură plăcută. De statură mijlocie, bine legat și cu un bronz al epidermei care respiră sănătate și emană forță. Se recomandă Mohamed Ali Ahmed și adaugă : „din sudul Egiptului, din Luxor". „Soția mea, zice el în timp ce mi-o prezintă, este din Egiptul de Jos, din cei ce-și zic moștenitorii adevărați ai Egiptului. Așa că, familia mea este un exemplu de toleranță și înțelegere". Pentru moment nu știam ce dorea să-mi spună, dar mai tîrziu am înțeles profunzimea cuvintelor simple și directe ale domnului Ahmed. Soața sa își spune numele, Fatma, mi-l declin și eu pe al meu ; adaug și faptul că merg în Egipt, poate pentru mai mult timp, și de aici încolo lucrurile curg bine și la locul lor, dialogul alternînd cu tăceri și clipe de meditație.

Avionul părăsește definitiv țărmurile grecești și doamna Fatma, ai cărei ochi însoțesc orice navă de pe întinsul albastru, anunță că în spate se mai văd doar coline pietroase, stînci și zone nelocuite, ceea ce pentru un român este mai puțin îmbietor. În ceea ce ne privește, afirm eu cu glas tare, preferăm litoralul populat, cu nisip, verdeață și flori, dar nu am regreta dacă am avea și țărmuri muntoase, dar cu vegetație.

Ahmed mă surprinde cu observația că, așa cum se întîmplă cu orice lucruri pe care le ai dintotdeauna și din belșug, sfîrșești prin a nu le mai da atenție, mai mult, consideri că ți se cuvin, că așa trebuie să fie și vrei și mai mult. Cu alte cuvinte, pare să zică el, noi avem sentimentul orgolios al celui care se consideră ocrotit cu desăvîrșire de soartă și îndreptățit să ia din viață numai părțile ei bune și frumoase.

Disting în cuvintele lui atît gentilețea de a se exprima la modul impersonal, cît și o ușoară amărăciune, ba chiar și un pic de invidie

sănătoasă. Dar, în fond, are dreptate. Poate în viitor şi noi îi vom invidia pe cei cu multe nisipuri şi soare arzător... Oricum, eu m-am lămurit de acum că omului nu-i trebuie prea mult altceva faţă de ce are ; cel ce a privit deşertul este la fel de bogat ca şi cel ce a privit jungla, zona temperată sau nordul îngheţat. Nu există loc pe lume în care omul să nu-şi releve spiritul şi puterea creatoare. Nu mai departe deşertul, la început monoton şi zgîrcit, îşi dăruieşte copiii cu farmecul de a discerne cele mai subtile nuanţe, aşa cum ţesătorul chinez distinge cu ochiul liber 42 de nuanţe de negru...

Ahmed a uitat însă repede de natura românească şi, fiind încă sub impresia celor văzute, se confesează cu un umor ce încă nu dispare, în ciuda gîndirii în arabă şi a traducerilor succesive în engleză şi română. Este în voiaj de nuntă, s-a căsătorit de o lună de zile şi a plecat în Europa, în Elveţia, România şi Grecia.

„Am stat la Poiana Braşov, unde a plouat cîteva zile, dar să ştii că nu am pierdut vremea şi sper să vedem în curînd rezultatele", zice el rîzînd. Soţia sa îl bate peste mînă şi întoarce capul spre celălalt rînd de scaune. Şi în timp ce Ahmed vorbeşte în cascade vesele, observ că soţia lui a căzut parcă într-o reverie. În ochi îi străluceşte o luminiţă aparte, iar pe obraji se aprind şi se sting nişte frumoase culori, probabil reflexe ale amintirii zilelor ploioase din Braşov...

„Se vede Egiptul", zice doamna Fatma după un răstimp. Şi noi şi alţii ne întindem feţele spre ferestre pentru a vedea o imagine zimţată şi gălbuie, despărţită de una verde printr-un şirag alb de spumă. Nu este nimic deosebit, eu aştept să văd de sus piramidele. Sînt încă sub impresia rîndurilor care arată că hărţile amiralului turc Piri Reis, de la începutul secolului al XVIII-lea, găsite la Muzeul Topkapî şi în atlasele Bibliotecii de Stat din Berlin, au provocat multe întrebări şi nedumeriri din cauza distorsiunii teritoriilor ce apăreau la marginile hărţilor respective. Astăzi putem cunoaşte adevărul. Imaginile pămîntului luate din sateliţi sau din probele lunare demonstrează că, din cauza sfericităţii globului pămîntesc, teritoriile de la marginile fotografiei apar distorsionate, parcă ar fi înecate sau alunecate pe cerneală. Cercetători vestiţi au demonstrat că hărţile amiralului Piri, efectuate prin fotografii de la mare înălţime, întinse pînă la 8 000 de kilometri, cuprind informaţii precise, dintre care unele au fost „descoperite" de noi abia în a doua jumătate a acestui secol. Dar n-au fost făcute de oriunde, ci de deasupra piramidelor. O fotografie de astăzi de la mare înălţime deasupra piramidelor din Giza coincide perfect cu hărţile amiralului turc. Fotogrametrie din avioane sau sateliţi în secolul al XVI-lea ? Mai repede copii după materiale cu mult mai vechi. Bernard Simiot se străduieşte să convingă, pe sine sau pe alţii, că „nu trebuie să acordăm mai puţin credit bunului Herodot, care ne istoriseşte poveştile astea,

decît amatorilor moderni de himere, care caută simboluri matematice şi astronomice în piramide sau chiar profeţii deduse din raporturile dintre dimensiunile lor. Pentru tot ce se referă la aceste secole care se situează în penumbra istoriei, supranaturalul şi magia pun probleme despre care nimeni nu poate spune încă dacă îşi vor găsi într-o zi explicaţia".

Fiecare cu părerile lui ! Oricum, hărţile turcului există ! Mai mult, Piri afirmă că şi-a elaborat hărţile folosindu-se de „datele oferite de douăzeci de hărţi, de portulanele făcute de patru portughezi, care arată Sindul, Hindul şi China, şi de o lucrare desenată de Cristofor Columb".

Atît hărţile de la Topkapî cît şi atlasele Babriya, aflate la Biblioteca din Berlin, în ciuda unor observaţii deconcertante, relevă uimitor Marea Roşie şi arhipelagul mediteranean. Cercetătorii sînt de părere că este posibil ca Reis să fi avut acces, în Egipt, la arhive secrete ale preoţilor egipteni şi musulmani şi să fi compilat opt hărţi greceşti, care erau folosite încă de pe timpul lui Alexandru cel Mare, dar care ar fi fost alcătuite înaintea ultimei glaciaţiuni !

Cît este de ciudată evoluţia ! În timp ce corăbiile lui Columb mergeau spre Lumea Nouă, iar cele ale pescarilor bretoni şi normanzi spre insulele de lîngă ţărmul viitoarei Canade, şi unele şi celelalte navigau mai mult la întîmplare, făcînd descoperiri ce erau trecute de mult şi cu destulă precizie în hărţile lui Piri Reis, care fără îndoială le copiase de undeva. Dar faptul că turcii cunoşteau pînă şi regiuni descoperite abia în secolul nostru, că deţineau topografia detaliată a Europei, a Asiei Mici, a Africii — pînă şi munţii, platourile, rîurile, mările şi insulele — nu i-a favorizat oare în luptele lor pentru cucerirea lumii ?

Avionul pătrunde tot mai adînc în continent şi în faţă apare tabloul pe care l-au savurat şi descris atîţia călători ai epocii aviatice : o bandă verde-neagră, peste care alunecă un şarpe lucitor ce taie deşertul galben-roşcat. Pustiul pare plat, nederanjat de nici o denivelare ; se întinde cît vezi cu ochii spre vest, neconţinînd nimic altceva decît o linie de asfalt. Nisip şi dune nesfîrşite sau cel puţin aşa apare de sus. Apoi silueta şi fumul uzinelor şi în depărtare o uriaşă aglomeraţie urbană, la marginea căreia străjuiesc piramidele şi sfinxul. Trei santinele la poarta unui monument ! Se văd atît de clar, dar mici ca nişte jucării prăfuite şi poate a fost bine că prima imagine am avut-o de la înălţime, completînd-o apoi cu cea de la sol, de la baza fiecăreia.

S-a făcut linişte ; fiecare caută să vadă, să înţeleagă şi parcă pe neştiute devii conştient că ai trecut pe alt continent, într-o altă lume.

Trecem pe deasupra locului unde, simţind marea, Nilul îşi desface victorios braţele, se repede la vale şi se îndreaptă decis spre Me-

diterana — locul unde se întîlnesc Egiptul de Jos cu cel de Sus și unde, de milenii, geografia convoacă oamenii, zeii și istoria. „Cairo-ul tricolor, cum scrie Paul Morand, pămîntul roșu al Libiei, pămîntul galben al Arabiei, pămîntul negru al Deltei". Paul Morand știa că vechii egipteni își cunoșteau limitele vieții între apă și nisip, între pămîntul roșu, ars de soare, și cel negru, fertil. De aici numele dat țării de „Kemit", a pămîntului negru, spre deosebire de pămîntul roșu al deșertului denumit „Doshrit". De sus, un cer fără nori se reflectă în undele fluviului. Natura i-a învățat pe egipteni că din ceea ce este mai frumos Africa a primit lumina.

Întîlnirea cu solul cairot nu a debutat chiar cum dorisem, poate și pentru că era vară, adică mult mai cald decît de obicei.

Sau eu n-am înțeles bine sau căpitanul nostru ne-a jucat o festă : oricum, pînă astăzi pe el îl țin de vinovat : ne-a anunțat că jos este o atmosferă splendidă, doar 29° și o briză ușoară. M-am grăbit să ies, încărcat cu bagajele ce s-au strîns în cabină, și de la ușa avionului m-am lovit de un zid masiv de aer dens, uscat și încins, mirosind a motorină și cauciuc ars. După trei pași nu am mai văzut nimic ; din cauza luminii albe, orbitoare, ochii s-au închis iar focul de deasupra m-a săgetat în creștet cu zecile de grade cîte erau la sol, în vatra primului cuptor pe care l-am cunoscut mai îndeaproape.

Mi-aduc aminte că am reușit să mă prind de balustrada scării și cineva mă îndesa cu cuvinte calde de bun venit, încercînd să mă ajute la micile bagaje ce-mi atîrnau de umeri. Acum i-am uitat chipul, dar am să-mi amintesc mereu glasul. De altfel, glasul a fost primul lucru pe care l-am perceput ; chipul l-am descoperit doar cînd am ajuns la mașină, la un pic de umbră și răcoare.

După aerul de jar, aeroportul mă îmbărbătează. Este mult mai mare și mai bine organizat decît am crezut și decît ce au alte multe țări. Uriaș și prăfuit, în mare parte, este adevărat, supraaglomerat, este adevărat, dar nu mai puțin o mare poartă aeriană intercontinentală. Și o impresie copleșitoare, de Babilon, de roi omenesc și de saturație. Zadarnic privesc în jur, Ahmed și Fatma s-au pierdut undeva în aglomerația de la controlul pașapoartelor, înainte de a reuși să le spun cîteva cuvinte de rămas bun. Torentul de oameni și lanțul de formalități se termină o dată cu ieșirea din nou în aerul fierbinte, într-o și mai mare aglomerație umană, un talmeș-balmeș de lăzi, cutii, sacoșe, geamantane și tot ce vrei. Și imaginea unor parkinguri fără sfîrșit. Dincolo de beton și asfalt și de cîțiva pomi frumoși pe partea unde este salonul pentru înalte oficialități, se întinde Măria Sa Deșertul. Dar în față am Cairo-ul, un oraș pe care, asemenea multor altora, mi l-am închipuit adeseori, însă pînă acum nu l-am văzut niciodată.

O revedere cu „Dacia“ noastră, supranumită pe aici „Cămila“, atît de bine s-a adaptat la nisip, praf, căldură și atîtea alte necazuri pe capul unei mașini. Încinsă ca un cuptoraș, respiră cu toate ferestrele deschise, tușește supărată, stîrnind praful, și se așterne cu spor la drum pe o șosea mărginită de deșert, dar avînd pe mijloc un șir minunat de „arbori de foc“ plini de flori roșii, strălucitoare. Un timp mergem paralel cu un avion ce-și ia vînt spre înălțimi, trece pe deasupra noastră și se pierde într-un val de fum în cerul fără nori.

UN PIC DE ISTORIE ŞI MITOLOGIE

„Instituţia zeilor este o instituţie derivată, în esenţă, din viaţa oraşului şi zeii sînt spiritele gentilice ridicate în rang datorită noilor avuţii dobîndite. De aceea, divinitatea putea fi şi un animal, ca în Egipt, sau putea avea ca dublură un animal, ca Zeus şi vulturul său...

De la început, preoţii au condus oraşele şi şi-au însuşit cea mai mare parte din veniturile lor. Ei au fost moştenitorii vrăjitorilor din epoca veche a pietrei şi a regilor-magi din comunităţile agricole primitive, deşi în Egipt regele mag a rămas faraon, domnitor şi mare preot".

J. D. Bernal
Ştiinţa în istoria societăţii

A reduce gloria Egiptului la numai cîteva mii de cuvinte reprezintă un act temerar, care trebuie privit doar prin prisma necesităţii de a abrevia şi concentra şi nu prin aceea a impietăţii faţă de colosul timpului. Rîndurile de mai jos nu sînt nicidecum o istorie sau măcar o schiţă a acesteia, ci o încercare de a surprinde unele aspecte importante ale vieţii de pe Nil, numele unor oameni ce i-au dăruit strălucirea, unele evenimente majore care s-au petrecut în atîta amar de vreme şi au marcat atît destinele egiptenilor, cît şi ale dezvoltării civilizaţiei.

Ca şi alte regiuni ale lumii, pămîntul Egiptului a cunoscut paleoliticul şi neoliticul. După cum o mărturisesc cercetările recente, în cadrul dezvoltării geografice a pămîntului, valea Nilului nu şi-a luat forma prezentă decît tîrziu, cînd întreaga suprafaţă a Africii de Nord era în transformare şi, bineînţeles, după ce albia Nilului s-a mutat din vechiul curs (prin Libia de azi) în matca cunoscută. La început, Sahara era o regiune fertilă şi foarte întinsă, dar care, urmînd legile neştiute ale planetei, s-a uscat şi a devenit un uriaş pustiu. Neamurile nomade au început să se mişte spre est şi s-au stabilit de-a lungul malurilor marelui fluviu. În întîmpinare le-au venit neamuri din est, care s-au aşezat în delta Nilului. Atrase de „apa vieţii" şi fugind probabil de uscăciune şi mişcări telurice, aceste neamuri au format din timpuri străvechi două zone puternic individualizate : Egiptul de Jos şi Egiptul de Sus. Fiecare dintre cele două pămînturi avea un protector. Pentru Egiptul de Sus era zeiţa Nekhbet, înfăţişată ca un vultur. Pentru Egiptul de Jos era Buto, zeiţa cobră. Devenite divinităţi protectoare, ele erau reprezentate, după unirea Egiptului, în însemnele de pe coroana faraonului.

Trebuie ținut minte faptul că vechii egipteni nu foloseau o formă continuă de înregistrare a evenimentelor, domniilor și dinastiilor. Datele epocilor vechi sînt aproximative și sînt mereu revăzute în lumina noilor cercetări și descoperiri. Pentru a complica și mai mult lucrurile, fiecare faraon își înregistra realizările în legătură cu anul domniei sale, iar unii dintre ei au avut perioade de domnie comună cu alții, nemaivorbind de faptul că perioadele de turbulență din vremurile vechi permiteau ridicarea unor dinastii rivale care, în goana după putere și perenitate, săreau peste ani sau începeau prin a distruge mărturiile predecesorilor. Datele folosite de egiptologi — care diferă de la cercetător la cercetător — sînt bazate pe un număr de „liste ale regilor" sau cronologii ale faraonilor egipteni. Majoritatea lor provin de la greci și au fost alcătuite la 3 000 de ani după domnia lui Menes, socotit a fi primul faraon al Egiptului unificat. Poate doar datele începînd de la 331 î.e.n. ar putea să fie luate cu mai multă încredere.

În secolul al VI-lea, împăratul Iustinian a confiscat și a cărat la Constantinopol statuile zeiței Isis, care încă era adorată în insulele Philae de lîngă prima cataractă pe Nilul egiptean, și i-a băgat la închisoare pe preoți. Se părea că vechii religii egiptene i-a fost pus capăt. Regii au pierit împreună cu tronurile lor, zeii și-au pierdut adoratorii și templele, lucrurile au început să fie denumite în grecește. Manethon, care citise probabil vechi anale și hrisoave egiptene ce s-au pierdut, scria în grecește și a lăsat o listă de faraoni care constituie un îndreptar mai sigur asupra conducătorilor vechi ai Egiptului.

Vulnerabil la invazie pe calea mării și a deșertului, Egiptul a cunoscut cucerirea străină, dar poporul și modul său de viață nu au fost niciodată distruse. În unele locuri, timpul pare a fi stat pe loc și doar valurile Nilului amintesc de curgerea alene a schimbării.

Însă, înainte de toate, un fapt uimește și predispune la meditație. Dincolo de concepția egiptenilor că puterea este arbitrară și trebuie să stai departe de ea, dacă cineva i-ar fi întrebat în secolul trecut care este cel mai mare om al lor, ar fi răspuns alegînd între Alexandru cel Mare (pentru ei „grecul"), Saladin — curdul, Baybar — mamelucul ridicat dintre sclavi, Mohamed Ali — albanezul. Toți erau străini...

De la cucerirea în secolul al VII-lea de către arabii musulmani, Egiptul a fost condus de o succesiune de dinastii, printre care Umaiadă, Abasidă, Tulunidă, Fatimidă, Aiubidă, de mameluci, otomani, kedivi, care au dat unii lideri de seamă. Faptul însă rămîne : de la sfîrșitul vremii faraonilor, din secolul al III-lea î.e.n., Egiptul nu a avut un conducător al său, ieșit din ținutul său, pînă cînd revoluția din 1952 nu i-a adus pe „ofițerul liber" Gamal Abdel Nasser și pe tovarășii săi.

Religia veche egipteană se pierde în adincul veacurilor şi se confundă cu primele evoluţii ale spiritualităţii umane, păstrîndu-se în forme mereu înnoite peste 3 500 de ani. Vechii egipteni vedeau divinitatea în orice formă a naturii dimprejur : în soare, în lună şi în stepe ; în animale şi regi ; în naştere şi moarte ; în stîncă, deşert şi vegetaţie. A rezultat o aglomerare vastă şi confuză de zei şi divinităţi. Presiunile politice sau clericale au creat adesea noi zeităţi şi au lichidat pe cele vechi. În plus, religia egipteană era locală, cu diferite centre, fiecare avînd zei şi cosmogonii proprii. De fapt, există sute de zei, unii în formă animală, alţii cu corpuri umane şi capete de animale, alţii antropomorfi. Un zeu mare ca Ra avea zeci şi zeci de nume. Deseori zeii aveau cîte două înfăţişări, ba chiar şi mai multe. Khnum şi Amon erau reprezentaţi ca berbeci, iar Thot avea formă de babuin, dar şi de ibis.

Cel puţin noi, europenii, sîntem obişnuiţi să citim despre religii cu ierarhie bine precizată şi cu o teologie de înţeles. Egiptenii nu au însă un studiu organizat al zeilor lor, iar identificarea şi rangurile acestora desfid orice închipuire. Pentru cei vechi, panteonul egiptean pare să fi prezentat o anume logică, dar pentru cei de azi e o mare confuzie. Totuşi, contradicţiile, încurcăturile, repetarea zeităţilor şi a rolurilor lor par să fi creat numeroase probleme chiar şi pentru cei din vechime, deşi nu se ştie dacă egiptenii nu le preferau. Altfel, cum să înţelegi faptul că există cîteva mituri ale creaţiei, toate acceptate ? ! Dacă este să spunem lucrurilor pe nume pînă la capăt, atunci lista unor zei, precum şi miturile creaţiei le povestim luîndu-ne în mare parte după relatările preoţilor din Heliopolis. Motivul pentru care avem mitul lui Osiris este că Plutarh, istoricul greco-roman, l-a culeş de undeva şi l-a aşternut pe hîrtie.

Ca şi alte mitologii — babiloniană, greacă, romană, scandinavă, indiană, chineză —, dar mai veche decît multe dintre ele, mitologia egipteană are şi ea mituri ale creaţiei universului şi vieţii. Într-una din variante, la început nu a fost nimic decît Nun, un haos primordial care conţinea germenii a tot ceea ce avea să vină. În amestecul de ape şi ceţuri se odihnea un mare zeu, cel al soarelui. În cele din urmă, printr-un efort de voinţă, Ra a ieşit din haos şi a dat naştere lui Shu, zeul aerului, şi lui Tefnut, zeiţa umidităţii. Tefnut a dat la rîndul ei naştere lui Geb, zeul pămîntului, şi lui Nut, zeiţa cerului. Universul fizic era creat. Acum se putea trece la popularea lui şi Ra a plîns cu lacrimi grele şi din ele au ieşit oamenii. Mie însă îmi place mai mult altă variantă a creaţiei, aceea în care Atun fusese zeu înaintea tuturor zeilor, iar zeul Khnum este cel ce a făurit din lut omul, la roata sa de olar.

Vremuri au curs după vremuri şi oamenii, tot mai numeroşi şi mai îndrăzneţi, l-au considerat pe Ra bătrîn şi neputincios şi s-au

revoltat împotriva lui, dorind să-i ia puterea. Furios, Ra a convocat consiliul zeilor, cărora le-a expus comploturile împotriva sa, cerîndu-le să acționeze. Zeii au decis că această omenire nerecunoscătoare trebuie să fie distrusă, astfel că Ra a trimis pe zeița Hathor să steargă oamenii de pe fața pămîntului. Hathor nu s-a dat în lături și s-a achitat cu cinste de însărcinarea primită, ucigînd pe toți cei întîlniți, pînă cînd n-a mai rămas decît un grupuleț. Între timp, Ra se mai calmase și i-a iertat pe cei rămași în viață. Dar, supărat și scîrbit de netrebnicia lumii, s-a retras în ceruri, lăsîndu-și fiul, pe Shu, să conducă în locul său. Se pare că lumea, așa cum o știm, datează de la această hotărîre a lui Ra.

Dar dacă între pămînteni s-a făcut ordine, neînțelegerile și certurile s-au mutat între zei, de fapt în familie. Încălcînd ordinele lui Ra, Geb, zeul pămîntului, a luat de soție pe Nut, zeița cerului. În mînia sa, Ra l-a trimis pe Shu cu ordin de a-i despărți. Într-o luptă între tată și fiu, Shu l-a învins pe Geb și a luat-o pe Nut, separîndu-i, nu înainte însă ca Nut să rămînă însărcinată. În fața acestei situații, Ra — căruia, se pare, nu-i plăcea să fie contrazis sau înfruntat — a hotărît ca Nut să nu poată să nască în nici o lună a anului. În fața chinurilor lui Nut, lui Thot, zeul învățăturii, i s-a făcut milă. El a obținut de la lună lumină în plus și a putut adăuga cinci zile la calendarul oficial, egiptean, care avea 360 de zile. În cele 5 zile noi, Nut a dat naștere pe rînd la cinci gemeni: Osiris, Horus cel Bătrîn, Seth, Isis și Neftis. Thot nu știa însă că, făcînd un bine lui Nut, deschidea o cutie cu surprize dureroase pentru zei și pentru pămînteni : printre cei născuți se afla Osiris, zeul binelui și al creației, dar și Seth, zeul încununării răului. La vechii egipteni, pînă și cei mai răi dintre zei erau adorați. Seth era venerat pentru curajul său ca zeu al războiului și pentru că ținea în frîu forțele naturii.

Înainte de a merge mai departe să ținem minte că la vechii egipteni zeii erau o mare familie ; ei proveneau din tată în fiu, începînd de la Ra, primele divinități fiind soț și soție, dar și frate și soră, fapt ce s-a păstrat mult timp în familiile faraonice. Ca și monarhii, ei domneau în Egipt și, cînd vlaga începea să le scadă, se suiau la ceruri, lăsînd puterea unui fiu. Mai mult, păreau a fi ființe muritoare care reînviau dincolo de mormînt. Să ne oprim și pentru a ne aminti cîteva dintre principalele zeități vechi, unele pe care le-am mai întîlnit, altele pe care le vom întîlni pe parcursul paginilor ce urmează, cu mențiunea că vor fi doar puține din prea multele divinități egiptene.

Fiecare dintre cele 42 de nome care formau cele două mari provincii ale Egiptului avea cel puțin o zeitate locală și aceasta, în timp, evolua, se unea sau se confunda cu altele. Apoi divinizarea zeilor, mai ales în timpurile mai apropiate, era cîteodată mai mult politică decît religioasă și în mod sigur impusă de preoți.

Ra, marele zeu al soarelui, avea principalul loc de cult la On-Heliopolis, dar era adorat în întreg Egiptul. Un copil în primele clipe ale dimineții, un bărbat viguros la amiază și un bătrîn seara, Ra călătorea noaptea prin lumea de dincolo pentru a renaște în zori. Capul îi era încoronat cu un disc solar, pe care se odihnea vipera sacră, cea care distrugea dușmanii zeului.

În Heliopolis, Ra se mai numea Atum, fiind considerat creatorul universului, fie prin autofecundare, fie prin ieșirea din haosul primordial, Nun, sau prin naștere dintre petalele primei flori de lotus.

Atum a fost probabil primul zeu al soarelui ; mai tîrziu a fost considerat divinitatea soarelui-apune, spre deosebire de Horakti (o formă a lui Horus), zeul soarelui-răsare, și de Ra, zeul soarelui de amiază.

Într-o țară atît de dăruită cu soare este natural ca acesta să fi devenit centrul unei divinizări în cele mai variate forme și denumiri. La început Amon, un zeu local din Teba, a crescut în influență o dată cu puterea cetății, încît preoții săi deveniseră mai puternici decît faraonii. Mai tîrziu, Ra a fost identificat cu Amon și noua divinitate a devenit Amon-Ra, prezentat ca un bărbat cu cap de berbec sau ca un bărbat purtînd o coroană largă cu două capete. Nemaivorbind de faptul că familia zeităților solare mai cuprindea pe Horus, care se prefăcea în Harocris, soarele cu aripi, și pe Harpocrates, copilul zeu al lui Isis și Horakti.

Shu și Tefnut erau copiii lui Ra. Shu, zeul aerului, ținea cerul și era reprezentat cu o pană de struț pe cap. Sora și soția sa, Tefnut, era zeița pentru ploaie și rouă, reprezentată ca o leoaică sau ca o femeie cu cap de leoaică.

Geb și Nut erau copiii lui Shu și Tefnut. Geb era zeul pămîntului, în timp ce Nut era zeița cerului. Geb era reprezentat în mod obișnuit ca un bărbat, în timp ce Nut se arcuia deasupra sa, ca o femeie sau ca o vacă. În Alexandria există un monument vestit în care, pornindu-se de la legendă, personajele sînt inversate, un taur și o femeie. Cum arătam mai înainte, cei doi zei au fost separați de către tatăl lor, Shu, nu înainte de a zămisli un mare număr de copii.

Osiris, primul copil al lui Geb și Nut, era zeul naturii și vegetației, dar și judecătorul morților din „lumea de dincolo". A fost folosit pentru civilizarea lumii, dar ucis din invidie de către fratele său Seth. Osiris era înfățișat ca un bărbat înfășurat în pînze de mumie, purtînd pe cap o mitră și două pene de struț.

Isis, o fiică a lui Geb și Nut, era sora și soția credincioasă a lui Osiris, dar și o vrăjitoare bună. Deosebit de adorată în antichitate, era reprezentată ca o femeie frumoasă, avînd o lună plină pe coroană sau un tron pe cap. Datorită legendei lui Osiris, Isis a

crescut în importanţă, devenind simbolul soţiei şi mamei ideale şi zeiţa iubirii curate.

Seth, fratele rău al lui Osiris, încarnarea vicleniei şi sterilităţii, era reprezentat cu cap şi coadă de animal.

Neftis, deşi era soţia şi sora lui Seth, îl iubea pe Osiris şi prin înşelăciune a avut un copil de la el. Era reprezentată purtînd un coş pe cap.

Horus, fiul cu cap de şoim al lui Osiris şi Isis, era menit să răzbune moartea tatălui său.

Anubis, fiul cu cap de şacal al lui Osiris şi Neftis, pregătea morţii şi îi trimitea în lumea negurilor.

Thot, zeul învăţăturii, un binefăcător pentru zei şi oameni, era scribul sacru, înfăţişat ca un bărbat cu o pasăre pe cap. Thot fusese acela care a creat pe mulţi dintre fraţii săi zei, din lacrimile pe care le-a vărsat în cele patru colţuri ale pămîntului.

Hathor, zeiţa bucuriei şi a dragostei, protectoarea femeilor, era reprezentată ca o vacă.

Amon, regele zeilor, patronul faraonilor şi zeu al fertilităţii. Avea o coroană cu pene şi era înfăţişat fie cu cap de berbec cu coarne, fie cu cap de om.

Kepri, micul zeu scarabeu, împingea soarele pe căile cereşti şi simboliza ideea de renaştere şi viaţă eternă.

Maat, zeiţa adevărului şi a dreptăţii, era reprezentată ca o femeie ce stă pe călcîie sau în picioare, purtînd o pană de struţ.

Faraonul sau regele Egiptului era divinizat ca zeu, considerîndu-se un descendent al acestora.

Şi animalele erau divinizate ca zeităţi : *Apis* — taurul ; *Petesuchos* — crocodilul (Mai mult, Sobek, zeul crocodil, venerat la Kom Ombo şi în Fayyum, era unul din zeii cărora li se atribuia crearea lumii şi era considerat şi zeu al fertilităţii pămîntului. În templele închinate lui Sobek se foloseau crocodili mumificaţi.) ; *Ba Jeb Djedet* — berbecul sacru ; *Bennu* — pasărea. Pînă şi ciinii şi pisicile erau considerate sfinte.

În mitologia egipteană, asocierea a trei zei în grupe de tată-mamă-fiu era un lucru obişnuit. Una dintre triadele vestite în panteonul egiptean era formată din Amon-Ra, Mut şi Khons, veneraţi la templul din Karnak. Mut era aici o zeiţă protectoare, spre deosebire de Sekhmet, zeiţa descrisă ca un leu. Fiul Khons era zeul lunii.

O altă triadă vestită, cea din Abydos, era formată din Osiris, Isis şi fiul lor Horus, născut din mamă virgină.

La Memphis, triada era formată din Ptah, un zeu creator, soţia sa Sekhmet şi fiul Nefertum. Lui Ptah i se închina taurul Apis. Cum murea un taur sacru, preoţii aduceau imediat altul. Apis era singurul animal căruia i se acordau ritualuri de îmbălsămare complete,

de 70 zile, rezervate faraonilor. Era îngropat în sarcofage uriașe, într-o galerie din Sakkara, necropola capitalei Memphis. În timpul grecilor, Apis a fost asociat cu zeul greco-egiptean Serapis și din nou divinizat.

Toate cele descrise mai înainte au zăcut mult timp în neștiință și uitare. Printr-un capriciu al soartei, timp de cîteva mii de ani, limba vorbită și scrisă în valea Nilului a amuțit și moștenirea spirituală a acestor milenii s-a cufundat o dată cu ea în tăcere. Inscripțiile de pe pereții templului din Philae, din anul 394 î.e.n., și iscăliturile unor necunoscuți din 470 e.n. sînt probabil ultimele mărturii scrise ale limbii vechi, care continua să fie folosită de către populație.

Din vremea vechiului imperiu, egiptenii foloseau două scrieri : una decorativă, pe construcții și monumente, în care semnele erau mici figuri realizate cu grijă — hieroglifele ; cealaltă era o scriere cursivă — hieratică — de care se serveau cînd scriau pe papirusuri. De fapt, semnele hieratice nu sînt altceva decît caractere hieroglifice prescurtate.

În timpul epocii etiopiene, dar mai ales în vremea celei ptolemaice, s-a folosit o nouă scriere — cea demotică ; simplificînd-o pe cea hieratică, ea servea la transcrierea limbii populare.

Cînd egiptenii au trecut la creștinism, ei au renunțat la vechea scriere, prea complicată și relativ înceată, și au adoptat scrierea coptică. Aceasta fusese creată în secolul al II-lea î.e.n. de către A.D. Pantaenus, patronul Școlii Teologice din Alexandria, care a adaptat alfabetul grec, adăugîndu-i opt semne din egipteană pentru sunete ce nu existau în limba greacă, pentru a se putea transcrie toate cuvintele limbii egiptene. La sfîrșitul secolului al IV-lea e.n., toate legăturile cu originalele pictografice încetaseră și se pare că nimeni nu mai știa dacă vechile semne erau doar pictograme sau constituiau și un sistem de valori fonice. A trebuit să se aștepte pînă în secolul al XIX-lea, cînd francezul Jean François Champollion a descoperit sensul simbolurilor vechi și a dovedit lumii că vechii egipteni aveau un alfabet de valori fonetice pentru scrierea lor și un corp de reguli gramaticale, care reglementa construcțiile lingvistice. Mai mult, limba din primele dinastii suferise puține modificări în pronunție și sintaxă, astfel că în timpul Imperiului Nou se distingeau două idiomuri : unul tradițional, savant și clasic, și altul ce exprima vorbirea curentă. Dar scrierea veche hieroglifică avea și complicații ce o făceau tot mai grea ; semnele sale erau folosite pentru a exprima atît sunete, cît și idei. Se scria numai cu consoane, fără vocale, ceea ce face ca pronunția cuvintelor egiptene să fie destul de aproximativă. Nu mai departe, azi, locuitorii Egiptului își denumesc în mod curent țara fie „Misr", fie „Masr", deși vocale ar mai fi.

Dacă la sfîrșitul secolului al IV-lea nu se mai știa să se citească hieroglifele, limba coptă, vechea limbă populară egipteană împletită cu cuvinte grecești și străine, a încetat și ea treptat să fie folosită ca limbă uzuală, fiind înlocuită cu araba, astfel că de la începutul secolului al XVI-lea nu a mai fost folosită decît în biserică.

Soarta, arată dr. Shenata Adam Mahomed, fost președinte al Organizației Egiptene de Antichități și autor al cărții *Călători în vechiul Egipt*, a fost potrivnică față de hieroglife, dar și-a reluat rolul binevoitor cînd a permis descoperirea acestora în timpul cuceririi napoleoniene a Egiptului. Săpînd la o fortăreață din orașul Rosetta, în 1799, un soldat francez descoperă o piatră de bazalt pe care erau săpate texte în trei scrieri hieroglifică, demotică și greacă.

Și, deși englezii au luat piatra și au dus-o în Anglia, unde stă și azi, la British Museum, au făcut-o după ce doi experți francezi copiaseră cu grijă toate semnele.

Nu era mare lucru : în 196 e.n., preoții din Memphis aniversau încoronarea lui Ptolemeu al V-lea Epifamus, pe care-l lăudau în fel și chip, fără a ști că aceste omagii vor fi într-o zi cheia înțelegerii scrierii lor și a deplinei preluări a unei moșteniri culturale „ce a inspirat și hrănit toate civilizațiile ulterioare, pînă în zilele noastre".

„Piatra de la Rosetta" a redeschis interesul și febra cercetărilor pentru aflarea sunetului hieroglifelor Erau reluate lucrări vechi ale lui Herodot, Strabon, Diodor din Sicilia, Chueremon (fost șef al Bibliotecii din Alexandria), Horappolon, scriitor din secolul al V-lea ; apoi Sicard (1677—1726), Norden (1708—1742), Pococke (1704—1765), James Bruce (1730—1749), Athanasius Kircher, care descoperise că limba coptă este o formă a vechii limbi egiptene, De Guignes care, descifrînd nu se știe cum numele „Mena", vorbea de o legătură dintre egipteana veche și chineză !

Din 1802, însă, cercetările intră pe făgașul cel bun : baronul francez Sylvestre de Sacy și suedezul Jean David Akerblad descifrează cuvintele egiptene pentru „templu" și „grec", precum și numele „Ptolemeu", iar englezul Thomas Young notează legătura dintre scrierile hieroglifică și hieratică și descifrează numele „Berenice", „Ptolemeu" și „Thutmes".

De aici încolo un tînăr francez — care la 12 ani știa 12 limbi, printre care copta, persana, anhari și ebraica, la 16 ani demonstra că limba coptă este o formă a vechii limbi egiptene, iar la 19 ani era profesor de istorie la Academia din Grenoble — se dedică complet studiului și descifrării tainelor pietrei de la Rosetta. El identifică numele „Cleopatra", „Alexandru", „Domițian", „Traian", „Cezar", apoi

„Ramses", „Thutmes", reușind să fixeze valoarea alfabetică a circa 15 caractere, așa cum mărturisește celebra scrisoare, „Lettre à M. Dacier relative à l'alphabet des hierogliphes phonetiques", adresată secretarului permanent al Academiei Franceze.

În 1824, Champollion traduce cîteva fraze, iar în 1832 redactase deja o gramatică și un dicționar al limbii egiptene antice. Drumul spre fabuloasa comoară era deschis o dată cu nașterea **unei** noi științe : egiptologia.

CAIRO — O SINTEZĂ EGIPTEANĂ

„Cel ce n-a văzut Cairo nu a văzut lumea. Solul său este de aur, Nilul este o minune, femeile sale sînt nestemate în ochii strălucitori ai Paradisului, clădirile sale sînt palate, aerul său este dulce, cu o mireasmă de aloe ce răcorește inima...".

Un poet egiptean

Încercarea de a cunoaște cîte ceva despre Cairo înseamnă cufundarea înceată în profunzimea a peste 60 de secole. Acolo se află izvoarele și ele și-au schimbat în timp doar locurile, nu și regiunea.

Timpul este o noțiune mai puțin abstractă decît gîndim. La Cairo simți realmente greutatea timpului care de multe ori apare vizibil și palpabil. Are chiar și o aromă aparte, pe care cairoții înșiși ți-o descriu cu generozitate.

Călătoria în timp relevă modernizarea începută din secolul al XIX-lea, fala mereu reînnoită a islamului, primii pași ai creștinismului, splendorile faraonice. Adînc, tot mai adînc în timp, undeva pe locurile unde în prezent sînt cartierele Ein Shams și Matariya, se ridica demult un oraș ce proslăvea soarele. Locuitorii rîdeau în zori, la nașterea globului de foc, se scăldau în lumina sa și se tînguiau cînd astrul dispărea în asfințit. Menționată în Biblie cu numele de On, apoi Heliopolis de către greci și tot „orașul soarelui" de către romani, localitatea înflorea pe la anul 3 000 î.e.n., un centru dinamic al învățăturii și al păstrării unor descoperiri de astronomie și matematică, întărite cu peceți sacre de către preoți. Temple după temple proslăveau și adorau astrul vieții și urmărirea sa — se zice în Egipt — a dat naștere celei mai vechi universități din lume, Universitatea Al Azhar.

Dar de unde numele de Egipt ? Originea exactă a denumirii țării este încă imprecis cunoscută : primii locuitori își denumeau țara Kem, iar Biblia, care vorbește de acest pămînt de 680 de ori, se referă la el sub numele de Mizraim și Caftorim, prima denumire fiind întîlnită în limbi semitice, iar a doua în cele europene. În limba coptă, denumirea era Khimi, ceea ce însemna „pămîntul negru" sau „țara lui Ham", iar locuitorii „rememkimi", adică oamenii din

pămîntul negru şi fiii lui Ham. Se crede că grecii au fost aceia care au dat ţării numele de Egipt. Numele populaţiei de la începutul erei noastre se scria în greceşte „kophtos" sau „koptos" (în arabă se pronunţa „quibti"). După cîte se pare, cuvîntul arab „quibti" sau „qibti" desemna populaţia pe care arabii au găsit-o la venirea lor în Egipt. Spre exemplu, în tratatul prin care Cairo a fost deschis cuceritorilor arabi, secta iacobită a populaţiei locale era denumită „coptă".

Cercetătorii sînt în general de acord că grecii au desemnat ţara faraonilor sub numele de „Aighiptos", pe care arabii l-au transformat în „Ghipt", punîndu-i şi articol („El Qibt"). Dar de unde oare au luat grecii numele ?

Dacă sîntem de acord că anticii începeau construcţia unui oraş prin ridicarea unui templu, atunci Menes, primul rege egiptean, care a construit Memphis, a început cu templul Ptah, „Ha-Ka-Ptah", adică templul culturii lui Ptah, dînd numele oraşului ce avea să devină capitală. Grecii l-au preluat sub forma „Kahiptah" („pămîntul lui Ptah"), schimbîndu-i pronunţia, renunţînd la unele sunete şi adăugînd altele. Nu era ceva neobişnuit de vreme ce cuvîntul egiptean „Usar-Hapis" a devenit la greci „Serapis".

Din locurile sacre ale oraşului antic On nu a mai rămas nimic. Timpul a reuşit să doboare totul, cu excepţia unuia dintre cele două obeliscuri care străjuiau odinioară intrarea marelui templu al soarelui. O unică mărturie.

Pe malul vestic al Nilului, la puţini kilometri de On, se dezvolta în acelaşi timp capitala politică a vechilor egipteni, Manf sau Memphis, cum i-au zis grecii. Se născuse în urmă cu 5 000 de ani, din voinţa lui Menes, primul faraon care a reuşit să unească Egiptul de Sus cu cel de Jos într-un singur stat, sub o coroană dublă. Astăzi vestita capitală se numeşte Mit-Rahina şi este un sătuleţ încă bogat în monumente. A dat capitalei moderne o statuie gigantică a lui Ramses al II-lea, instalată lîngă gara centrală (de unde se zice că va fi mutată pentru a nu mai îndura efectele poluării), păstrînd pentru ea alte două, una într-un muzeu deschis, alta în nisip, la adăpostul unor palmieri, pînă în ianuarie 1987. Lîngă Memphis se află necropola Sakkara, locul primei piramide, a lui Joser, de aproape cinci mii de ani, un cîmp al cercetării şi îndrăznelii în construcţii, unde şi astăzi săpăturile scot la iveală piramide, deşi numărul celor descoperite depăşeşte 60.

Pe malurile Nilului, istoria şi civilizaţia mergeau mereu înainte, creînd noi aşezări. Pe locul unde este acum „vechiul Cairo", împăratul persan Cambyse a fondat oraşul Babylon. Persanul a murit împreună cu o armată, fiind înecat în nisipurile vestice, în drum spre oracolul din Fayyoum, dar oraşul a rămas. Mai mult, peste ani, el a devenit un simbol atît al asupririi, cît şi al luptei pentru libertate,

deoarece în fortul orașului s-a adăpostit cîteva veacuri o puternică garnizoană ce veghea ca Egiptul să rămînă o posesiune și un grînar al imperiului Bizanțului ; ca un reflex al luptei pentru eliberare, împotriva bizantinilor, în această zonă din actualul Cairo se găsesc și rămășițele primelor comunități creștine din lume.

Într-o zi a anului 641, spune legenda, generalul Amr Ibn El Ass a trecut prin Babylonul egiptean, oprindu-se să înnopteze pe malul fluviului. Bucuros că o pereche de porumbei s-a oprit pe cortul său, generalul Amr a înființat prima capitală islamică a Egiptului, „El Fostat" (Cortul). Realitatea descrisă de istoricii arabi nu apare mai clară decît legenda : Amr, cu 4 000 de oameni, a intrat în Egipt în decembrie 638, a cucerit Pelusium și Bilbeis, apoi, după ce s-a bătut cu bizantinii la Teudynias (cam pe unde este acum palatul Abdin, reședința președintelui Egiptului), a încercuit Babylonul egiptean ce adăpostea garnizoana bizantină de care vorbeam mai înainte. A mai cerut 8 000 de luptători și, împărțindu-i în trei coloane, i-a biruit cu greutate pe bizantini, care au fugit pe Nil, spre sud și spre nord. Așa că orașul Babylon a fost cucerit, dispărînd încetul cu încetul, în timp ce locul i-a fost luat de localitatea vecină Fostat. Dar pentru cucerirea fortăreței propriu-zise lui Amr i-au trebuit șapte luni de asediu și atunci doar în urma trecerii de partea lor a unei părți a populației iacobite conduse de Makuak, un grec de origine egipteană care vedea în arabi nu cuceritori, ci eliberatori de sub sabia bizantină. Așa că Amr, care ar fi dorit la început să facă o capitală la Alexandria, a ales locul de lîngă Babylon, a întemeiat așezarea și a început să curățe vechiul canal Amnis Traianus, care lega Babylonul de Suez trecînd prin Bilbeis și Lacul Crocodilului, pentru a duce mai rapid în Arabia tributul și grînele egiptene.

De aici înainte, ceea ce cunoaștem azi sub numele de Cairo s-a dezvoltat prin fundații succesive puse de domnitori musulmani. Taberei militare a lui Amr i-a urmat Fostat-ul, cu o faimoasă moschee ridicată de generalul victorios. În 750 se adaugă de către abasizi, la nord-est, o reședință oficială a guvernatorilor arabi și a trupelor lor, de unde provine și numele de „Al Askar" (Cantonamentele). În timpul primului rege musulman independent al Egiptului, Ahmed Ibn-Tulun, spre 860, la nord de Al Askar s-a creat un orășel regal cunoscut sub denumirea de „Al Katai" (Secțiunile), deoarece era împărțit în mai multe cartiere de diferite naționalități și clase sociale. Tulun a construit și o moschee vestită, cu un minaret înconjurat de o scară exterioară. Cele trei localități erau vecine și formau împreună un mare centru comercial.

Dar On, Manf, Babylon, Fostat, Al Askar și Al Katai au constituit numeroase și lungi preludii la nașterea Cairo-ului în 969. În timpul invaziei sale în Egipt, Jawhar Al-Saqally, comandantul șef

al trupelor fatimide, a traversat Nilul dinspre vest, prin Giza, şi s-a aşezat într-o tabără la nord de Fostat. Al-Saqally a ordonat să se construiască un nou oraş care să fie reşedinţă militară şi capitală regală pentru califatul fatimid. Dar de ce „Cairo" ? A fost denumit „Al Qahira" (Victoriosul), deoarece, în momentul începerii lucrărilor, planeta Marte (Al Qahir) era în creştere, ceea ce a fost considerat de bun augur, promiţînd a asigura triumful.

Pentru a garanta izolarea dar şi paza califilor, fatimizii au construit Cairo-ul la marginea înălţimilor Mokhattam, lăsînd un spaţiu mare între el şi Al Katai, aproape complet distrus în acel moment. Palatele şi moscheile, dintre care multe există şi astăzi — moscheea de la Al Azhar, prima universitate islamică, moscheile Al Akhmar şi Al Hakim, porţile Zuweila, rămăşiţe din zidul original al cetăţii Al Fettuh şi Al Nasr —, nu au putut răpi Fostat-ului rolul de centru comercial, cultural şi de afaceri. De aceea cronicarii europeni medievali vorbesc de oraşul Masr (sau Misr), adică despre Egipt şi capitala sa, care se numea de altfel „Misr-El-Fostat". Indiferent de stăpînitori şi de poftele lor, Fostat-ul a rămas mult timp încă adevăratul centru unde se bătea monedă, se judecau procesele, locuia o mare parte din meşteşugari şi negustori. Doar în 1168, cînd Fostat-ul a fost incendiat în mod intenţionat pentru a împiedica pe cruciaţi să-şi afle adăpost, Al-Qahira a reuşit să devină centrul oficial al Egiptului. În faţa înaintării prinţului Amaury, comandantul cruciaţilor franci, arabii au strîns douăzeci de mii de vase cu petrol şi zece mii de torţe pe care le-au răspîndit în Fostat. Flăcările şi fumul au bîntuit timp de 56 de zile, populaţia a fost evacuată, iar oraşul (ca şi dinastia fatimidă) nu şi-a mai revenit niciodată, cedînd locul Cairo-ului, care avea o poziţie mai bună şi apă mai curată. Printre cei ce aveau să-i dea forţă şi strălucire s-a numărat şi un erou menţionat în toate manualele europene : Salah El-Din (Saladin). Provenit dintr-o familie de militari ce s-au făcut vestiţi în serviciul lui Atabek din Mosul şi în luptele împotriva cruciaţilor, Saladin era nepotul generalului Sirkuh, comandantul apărării Egiptului împotriva ofensivei lui Amaury. Urmează unchiului său în funcţie şi conduce întîi în numele califului, apoi în numele său. Saladin a creat, de fapt, oraşul Cairo pe care-l vedem şi astăzi, bineînţeles, mult lărgit. El a condus lucrările de construcţie a Citadelei, punct fortificat care putea rezista oricărei invazii şi care străjuieşte şi azi o parte a oraşului. A ordonat ridicarea unor clădiri între palatul Al Qahira şi Citadelă, precum şi construcţia zidului care înconjura şi apăra oraşul sau, mai bine zis, toate oraşele ce formează Cairo.

Astăzi Cairo, polul acestei ţări unice, cel mai mare oraş egiptean, cel mai mare oraş arab şi cel mai mare oraş de pe întregul continent african, este un loc unic prin aceea că posedă ceea ce nici un alt

oraș din lume nu are : o combinație impresionantă, plină de culoare și farmec, a monumentelor din timpurile faraonice, grecești, romane, copte, mahomedane și moderne, care au lăsat fiecare pecetea culturii sale ; oameni grăbiți, activi sau meditativi, dar mereu prietenoși și deschiși ; un climat destul de confortabil și sănătos și în primul rînd Nilul maiestuos și nemuritor. Un amestec de vechi și nou, de străin și familiar, de zgomot și muzicalitate, de praf și de parfum. O adevărată invitație, pe care o simți din primul moment, la a-l întîlni, a-i strînge mîna, a-l explora cu răbdare și a-l îndrăgi.

Am ajuns în locul unde poveștile încă se mai pot vedea pe stradă, în țara contrastelor. La fiecare colț, dincolo de zgomotul claxoanelor, al mașinilor de tot felul, al muzicii ce curge din variate aparate electronice, poți întîlni modernul mîndru și strălucitor, civilizația de azi sau un colț de labirint pe care-l recunoști din atmosfera basmelor orientale citite în copilărie. La început, Cairo surprinde, uimește și chiar creează o stare de perplexitate și de neliniște în fața uriașei sale aglomerări. Apoi, pe nesimțite, totul te învăluie și te cucerește. Iar peste ani realizezi cu uimire că în sînge ți-a pătruns ceva din aroma și farmecul locurilor.

Primele zile lasă impresia că nu există vreo altă țară luminată atît de puternic de soare. Deoarece deșertul dimprejur absoarbe umiditatea, nu există nici ceață, nici ploaie, nici brumă, doar arareori niște nori mici, albi, care se mișcă agale și cu indiferență. Elementele primare — pămîntul, apa, soarele — sînt separate în mod real, fără tranziție sau schimbare. Aerul este curat, iar noaptea, care la tropice aduce răcoarea, o transportă aici din imensitatea deșertului, atît de binefăcătoare încît dimineața capitala egipteană este cîteodată acoperită de rouă. Știți ce înseamnă acest lucru pentru un european copleșit de fierbințeala de peste zi ? Înseamnă somnul liniștit, fie și de cîteva ore, în răcoarea de după miezul nopții pînă la zorile luminoase ale orașului gigant.

MARILE ÎNTÎLNIRI : PIRAMIDELE, SFINXUL, MINUNILE LUMII VECHI

„In decursul timpului toate realizările omenești se ruinează și se prăbușesc, doar spiritul care a conceput aceste monumente nu poate pieri..."

Din textul spectacolului de „sunet și lumină" de la piramidele din Giza

La cîte ceasuri ale zilei, din cîte poziții și unghiuri nu le-am privit : dimineața, cînd par a se naște în mod miraculos din Nil și din deșert, la amiază, abia conturate în ceața capitalei, spre seară, învăluite în crepuscul sau în jocul savant al reflectoarelor spectacolului de „sunet și lumină". Le-am privit din avion, de pe dealurile Mokkhatam, dar mai ales de pe marile artere ale capitalei. De pe Bulevardul Mohandesin, frumoasa și moderna șosea a adevăratului Cairo de mîine, ce pare a se încorona cu imaginea piramidelor. De pe Bulevardul Piramidelor, care te pregătește prin statuile înconjurate de verdeață pentru surpriza de la capătul lui. Din ferestrele hotelului Shepheard's din centrul capitalei, din turnul Cairo de pe insula Zamalek sau din grădina hotelului Mena House, unde imaginea piramidei lui Keops apare atît de aproape, dincolo de pîlcul de palmieri și de gardul de flori, încît involuntar închizi ochii și întinzi mîna pentru a-i atinge piatra.

La Cairo am descoperit că de frumosul Bulevard al Piramidelor, o admirabilă deschidere din centrul orașului pînă la monumentele vestite, se leagă unele file ale raporturilor româno-egiptene.

Cu cîțiva ani în urmă, la ambasada română din Cairo se mai păstra o fotografie de mare valoare prin unicitatea ei : șoseaua ce ducea spre piramidele profilate pe fundal, un șir de pomi mici ce străjuiesc trotuarul din dreapta ; lîngă ele, aliniate la rigolă, tractoare ce se odihnesc după o zi de trudă, iar în centrul fotografiei trei bărbați discută cu degajare și, după cît se poate înțelege, cu satisfacție. Unul este antreprenorul egiptean, al doilea rectorul Institutului de Poduri și Șosele din București, iar ultimul directorul firmei românești care a realizat, în anii '20, prima asfaltare a vestitului drum al piramidelor.

Lîngă ei se întinde o largă bandă de asfalt, proaspăt turnată, pe care aveau apoi să alunece trăsurile şi automobilele.

Aseară m-am întors acasă după ce, mai mult din întîmplare, am dat peste o statuie simplă din calcar. Statuia lui Hemiunu, arhitectul care a proiectat şi construit marea piramidă a lui Keops, vărul lui. Cam de 40 de ani, mai degrabă corpolent, cu o gură mică şi buzele strînse. Degajă o impresie de fermitate, chiar de duritate şi fără îndoială trebuie să fi fost un conducător hotărît şi aspru pentru a fi realizat un asemenea edificiu, chiar dacă lumea lucra pentru o fiinţă-zeu. Oare avea cunoştinţe reale de matematică, rezistenţa materialelor, astronomie ? Oricum, ştia ce vroia să ridice pentru vărul său, regele : cea mai înaltă piramidă, cu vîrf ascuţit, nu teşit, îmbrăcată în plăci de piatră lustruită. Era o gîndire simplă dar îndrăzneaţă : vîrful piramidei să fie mai aproape de ceruri decît orice obelisc, iar piramida lui să întreacă geniul lui Imhotep, arhitectul devenit zeitate. Un mormînt măreţ, care să fie în acelaşi timp un tribut adus soarelui, cel mai mare dintre zei. Poate chiar o nouă formă de înţelegere a cosmosului şi a legăturii pămîntului cu el. Piramida în trepte de la Sakkara, cel mai mare edificiu din piatră al lumii, fusese construită pe la 2686 î.e.n. pentru faraonul Joser. Era practic o serie de mastaba (cuvînt arab pentru trepte de cărămidă) puse una peste alta ; şi imaginea unei scări spre ceruri. Dar piramida lui Keops trebuie să fi exercitat o influenţă covîrşitoare. Şi astăzi, privită de la bază, sugerează o anume aspiraţie către înălţimi. Dar ce trebuie să fi fost la început, cînd era acoperită cu plăci de calcar şlefuite şi răspîndea în cele patru zări o copleşitoare strălucire şi un sentiment nemaiîntîlnit de măreţie şi forţă ? Nişte ferestre uriaşe de lumină, ce probabil puteau fi văzute de la mari depărtări !

Încă nu am auzit pe nimeni că a venit să vadă piramidele şi sfinxul şi a rămas dezamăgit de ele. Poate de aspectele de la poalele primei din cele şapte minuni ale lumii vechi, dar niciodată de capodoperele ciclopice înseşi. Mulţi nici măcar nu ştiu că în Cairo nu sînt trei, ci nouă piramide, iar în deşertul apusean mai sînt încă zeci, înşirate între Giza şi Beni-Suef în sud.

În ciuda gigantismului lor, piramidele, aceste mistere în plin secol XX, degajă o maiestuoasă armonie, un echilibru făurit la o altă scară decît cea terestră ; perfecţiunea lor echilibrată şi sobră, calmă şi sugestivă impresionează, deşi, cel puţin la prima întîlnire, trezeşte mai mult întrebări decît emoţii profunde şi tulburătoare. Degajă totuşi sentimentul unei enigme stranii, încă indescifrabilă, poate chiar secretul originii noastre. Mai ales sfinxul, în egipteană Shepankh (statuie vie), ce priveşte întotdeauna undeva, prin ani, spre lucruri pe care noi nu le vedem şi pe care, probabil, nu le vom vedea niciodată. Şi totuşi... Omul l-a privit de zeci de secole şi nu va

înceta să-l privească pentru a-i înțelege ochii : o singură direcție, o singură viziune, sfinxul ne apare orb. Dar timpurile au trecut și, întorcîndu-ne pînă la cei ce l-au ridicat, sfîrșim prin a înțelege rațiunea sa și probabil și enigma egipteană. Sfinxul are o unică viziune și este singurul care poate privi soarele în ochi. Îl așteaptă mereu și l-a întîlnit pînă acum de peste un milion șapte sute și douăzeci și cinci de mii de ori fără a fi terminat explicația : a renaște mereu în lumină. Și îndemnul : trebuie să trăiești, să știi să aștepți și să cauți lumina ! Și o vom ajunge cînd vom înceta să mai călătorim. Ce viziune sublimă pentru o statuie oarbă !

De altfel, despre sfinx și alți sfincși risipiți prin tot Egiptul avem o imagine care a fost mult influențată de concepțiile elene. Grecii — și după ei și Mihai Eminescu („Sfinx pătruns de ne-nțeles") — vedeau o leoaică cu cap de femeie și cu aripi, care comanda misterioasele forțe ale morții. La egipteni, sfinxul este un leu, paznic tradițional și loial al locurilor sfinte. Și în același timp poate o parte dintr-un mod diferit de a privi și înțelege cosmosul, lumina și viața. Cum scria Octavian Paler : „A gîndi e, fără îndoială, o chestiune de demnitate și curaj, dar e și singurul mijloc de a ne revolta împotriva morții... Ce faci cu șansa de a nu trăi zadarnic ? Iată ce întreabă, de fapt, sfinxul".

„Eu i-am văzut pe Antoniu și Cleopatra trecînd...", le vorbește seara grupurilor de vizitatori sau poate întregului Cairo. „Alexandru, Cezar și Napoleon s-au oprit la picioarele mele...", continuă sfinxul enigmatic, care privește dincolo de Nil. „Am văzut visurile ambițioase ale cuceritorilor risipite ca niște frunze moarte"... Vorbe despre deșertăciunea ambiției de mărire, dar și despre amintirea cutezanței umane. Oricum, majoritatea celor ce pleacă de la spectacolul de „sunet și lumină" duc cu sine și sentimentul propriei măreții.

Dar piramidele ? Ce ne spun ele ? După istorici ele sînt monumente funerare ale faraonilor dinastiei a IV-a din Regatul Vechi : Keops, Kefren și Mikerinos. Pe un platou de circa 1 500 pe 2 000 de metri, lîngă Nil, în urmă cu 4 700 de ani, trei faraoni ce descindeau direct din tată în fiu s-au hotărît să-și construiască niște morminte.

Herodot, care a scris atît de mult despre Egipt, ne arată că au trebuit zece ani pentru a se amenaja drumul de la carierele Turah și Massara, în dealurile Mokkhatam, pînă la podiș. Blocurile tăiate din stîncă erau cărate pe sănii mari pînă la Nil, așezate pe plute ce traversau fluviul și apoi trase pînă la locul construcției. 100 000 de oameni și încă 20 de ani au fost necesari pentru ridicarea Marii Piramide. Dacă luăm de bune povestirile istoricului grec, atunci cei 100 000 de oameni au lucrat fiecare timp de trei luni pe an, din iulie în septembrie, cînd erau inundații (oamenii nu erau ocupați în agricultură, iar transportul era mai ușor) ; atunci apare

posibil ca numărul de lucrători să se fi ridicat, prin rotație, la trei milioane, poate chiar întreaga populație egipteană aptă de muncă. Și mai important apare faptul că treizeci de ani în timpul lui Keops, dar și zeci de ani după el, Egiptul s-a putut ocupa de construcții, deci avea pace.

Piramida cea Mare, a lui Keops, cu baza pătrată, avea inițial latura de 232,805 metri și înălțimea de 148,208 m. A fost ridicată din peste două milioane blocuri de piatră în medie de 2,5 tone fiecare, urmîndu-se trei planuri succesive de construcție.

Cea a lui Kefren avea latura pătratului bazei de 215 metri, iar înălțimea de 143 metri. În fine, piramida mică, a lui Mikerinos, apare drept modestă cu doar 108 metri ca latură a bazei și o înălțime de 66 metri.

După Napoleon, sau mai bine zis după calculele savanților săi, cu pietrele celor trei piramide din Giza s-ar fi putut încinge Franța cu un zid înalt de un metru și jumătate și gros de un metru. Dar în Egipt se cunosc pînă acum peste 180 de piramide...

Din piramida mare s-au luat pietre pentru construcțiile arabe din vechiul Cairo și tot au mai rămas 2 352 000 metri cubi de piatră din cei 2 521 000 de la început !

Este fără îndoială o greșeală să apreciezi piramidele drept niște nebunii uriașe, construite doar pentru a mulțumi un rege atotputernic. Erau clădiri divine, ridicate pentru divinități. Dar întrebările continuă : Și dacă, totuși, ceea ce am acceptat să știm este prea puțin față de realitate ? Dar dacă, așa cum susțin unii cercetători și gînditori, realitatea și timpurile au fost altele ? De ce au fost totuși construite piramidele ? Care este credința ce făcea să miște munții pentru a crea aceste monumente ? Admițînd cazul că am avea nevoie sau convingerea că este necesar, cine ar întreprinde astăzi, cu mijloacele noastre, asemenea muncă de a tăia, transporta și monta peste două milioane de stînci pentru a ridica o structură de piatră ?

Poate că a fost mai mult decît dorința de a avea un mormînt măreț. Are dreptate textul spectacolului de „sunet și lumină" : „Omul se teme de timp, iar timpul se teme de piramide !". O imensă ambiție personală și națională de a arunca o sfidare timpului.

Dar cînd ? Cînd au fost ridicate ?

Întrebarea asupra epocii construcției și rostului acestor blocuri imense tulbură : specialiștii în glaciologie cred că hărțile amiralului turc Piri ar fi fost alcătuite înaintea ultimei glaciațiuni, deci au peste 10 000 de ani. De aici diferența de înălțimi creată probabil de eroziune. Eroziune care a lucrat și asupra înălțimii piramidelor sau a inscripțiilor hieroglifice colosale săpate pe latura dreaptă a piramidei lui Keops. Pe la mijlocul secolului al V-lea î.e.n., Herodot,

aflat în Egipt, i-a întrebat pe preoții egipteni ce spun unele dintre aceste inscripții. Clericii i-au înfățișat multe date, printre care și calcule privind consumul de alimente al lucrătorilor ce au ridicat piramida, timp de trei decenii : ceapă, usturoi și hrean (dar probabil și pîine, carne și pește) în valoare de 1 600 talanți de argint. Suma apare mai clară dacă se are în vedere că talantul de atunci reprezenta 26,1 kg !

Lectura lucrărilor specialiștilor care au creat piramidologia nu reușește să te convingă pînă la capăt. Întotdeauna rămîne un ghem de întrebări, de nedumeriri însoțite de dorința de a căuta în continuare. Cum pot fi explicate o serie de afirmații cum sînt cele ce urmează ?

Istoricul arab Abu Zeyd El Balkhy susține că una din inscripțiile de pe piramide, tradusă în arabă, arăta că epoca construcției este aceea cînd „Lira se afla sub semnul Cancerului". Calculele arată că aceasta ar însemna de două ori 36 000 de ani înaintea Hegirei, adică acum 73 000 de ani. Eroare ?

Herodot ne asigură că preoții din Teba i-au arătat 341 de statui de lemn care reprezentau succesiunea, din tată în fiu, a marilor preoți care i-au precedat timp de peste 11 000 de ani. Exagerare ?

După o tradiție coptă, piramida mare a fost construită cu 300 de ani înainte de potop, ceea ce ne aduce la 8—11 000 de ani î.e.n. Hazardat ?

Scriitorul egiptean copt Masoudi arată într-un manuscris din anul 957, aflat la Oxford, că Surid, unul dintre regii Egiptului înainte de potop, a construit cele două mari piramide... De asemenea, el a dat ordin preoților să plaseze în interiorul celor două edificii suma înțelepciunii și a cunoștințelor lor în diferite arte și științe, în aritmetică și geometrie, astfel ca să rămînă o mărturie pentru folosul acelora care ar putea eventual să le înțeleagă. Așa că în piramida lui Keops au fost înscrise sferele cerești și figurile reprezentînd stelele și ciclurile lor ; în același timp, au fost săpate datele istoriei și cronica timpurilor ce au trecut, prognoze ale vremurilor ce vin... Născociri ?

Manuscrisul istoricului arab Makrisi continuă și întărește afirmația : prima piramidă, zice el, a fost consacrată istoriei și astronomiei, cea de-a doua științei medicale. Fantezie ?

Este clar că atît drumul sinuos al cercetării și cunoașterii cît și imaginația bogată și uneori speculativă a multor autori au dus la teorii fascinante și fanteziste, care au adus unora epitetul de neinvidiat de „piramidioți" : construite cu ajutorul ultrasunetelor, al forțelor antigravitaționale declanșate de unii preoți, al levitației prin comandă spirituală, adică povești cu „covorul fermecat" sau „Sesam, deschide-te !". Tot așa, piramidele ar fi fost destinate

provocării ploii, erau un releu de comunicații interplanetare, bornă de marcaj a unor cercetători galactici veniți din alte lumi și cîte altele ! Cîte cercetări asupra piramidelor nu lansează teorii și drumuri noi : puterea universală — energia psihotronică, magnetismul animal, forța odică, razele N, energia organică, toate fiind legate de o energie biocosmică ce s-ar concentra și ar acționa în piramide. Scriitori cu un stil viol, atractiv și surprinzător, care înșiră pe seama piramidelor ocultism, magie și mistică, chiromancie și astrologie, parapsihologie, un adevărat talmeș-balmeș în care eventuale date și aprecieri corecte se pierd nefericite și neluate în seamă într-un noian de presupuneri și speculații.

Dar la acestea se adaugă texte istorice, este adevărat greu de descifrat, cum este revelația Atlantidei de către Platon în „Timée" și „Critias", care ar explica apariția neașteptată a civilizației egiptene cu piramidele și sfinxul său, cu drumuri, canale, baraje, cu orașe ca Heliopolis și Teba, Abidos și Memphis și, în primul rînd, cu mari învățați, cu constructori, navigatori și meșteșugari de seamă.

Mulți oameni de știință consideră că o serie de date oferite de piramide, dar și de alte mărturii vechi reprezintă simple coincidențe sau calcule savante. Fizicianul Laplace îi aprecia pe egipteni ca avînd mari realizări, dar scria : „este uimitor că egiptenii n-au vrut să ne comunice observațiile și cunoștințele lor în astronomie. Se cunoaște, totuși, reputația preoților lor, care i-au învățat pe Thales, Pytaghora, Eurodoxiu și Platon".

Or, pentru a construi un edificiu cum este piramida lui Keops trebuiau cunoștințe deosebit de elevate, pe care nimeni nu le atribuie locuitorilor Egiptului de acum 73 000 de ani, nici celor de acum 5 000 de ani. Se recunoaște grecilor meritul de a fi inventat matematicile. Cultura bronzului la egipteni nu era capabilă de calcule matematice superioare. Ar reieși că piramidele au fost făcute instinctual sau la întîmplare, ceea ce ar fi mai ușor de crezut pentru o piramidă în trepte, dar foarte greu pentru cea a lui Keops.

Să admitem că a fost o întîmplare. Vom admite tot ca întîmplare faptul că piramida împarte exact în două mărimea uscatului și apelor globului, de la nord la sud și de la est la vest, încît un meridian care să treacă prin piramida din Giza ar fi mai nimerit decît cel de la Greenwich. Da, se spune, este o simplă coincidență. Dar dacă nu este așa, atunci constructorii piramidei știau o mulțime de lucruri despre forma și mărimea planetei noastre, chiar și faptul că se învîrte în jurul soarelui.

Dincolo de construcția piramidei, vechii egipteni cunoșteau succesiunea echinocțiilor, gradele meridianului terestru, cele 24 de ore ale zilei. Un anuar astrologic găsit de Champollion în mormîntul faraonului Ramses al II-lea arată că, cu 1 500 ani î.e.n., egiptenii

ştiau, printre altele, că în mişcarea sa, soarele trece din est în vest şi din vest în est, făcînd ocolul cerului într-un an de zile. Vîrful piramidei lui Keops deviază de la meridianul spre Polul Nord cu 4'35" ; cercetătorii arată însă că la vremea construcţiei, piramida era perfect orientată spre cele patru puncte cardinale şi că polul este acela care şi-a schimbat locul sau i-a fost schimbat locul prin deriva continentelor. Dar egiptenii nu cunoşteau, nu puteau să cunoască noţiunea şi locul Polului Nord, aşa că orientarea piramidei apare drept o coincidenţă ; ca de altfel şi alegerea locului său !

De-a lungul vremii, oamenii ce s-au aplecat asupra secretelor marii construcţii au demonstrat că aceasta conţine o serie de date astronomice şi matematice, cum afirmau Masoudi şi Makrisi : spre exemplu, suma laturilor bazei (931,22 metri) împărţită la dublul înălţimii (148,208 metri) dă 3,14 ; de asemenea, înălţimea piramidei multiplicată cu 1 milion redă cu aproximaţie distanţa de la pămînt la soare, care este de 149 400 000 km. Se pare că unii dintre constructorii piramidei ştiau de triunghiul cu laturile 3—4—5, de rădăcina pătrată a triunghiului 5—3, de relaţia dintre diametrul şi circumferinţa cercului (tot 3,14).

Cînd datele oferite de piramide sînt coroborate cu alte descoperiri, convingerea că totul este o coincidenţă începe să se clatine şi mai tare. Cunoştea Egiptul antic energia electrică ? Da, afirmă arheologii Peter Crasa şi Reinhold Habek împreună cu inginerul electronist Walter Garn, care au găsit pe pereţii templului lui Hathor desene ce par a fi lampadare electrice. Aveau egiptenii vechi cunoştinţe superioare de medicină ? Da, pentru că s-a găsit copia unui papirus de acum 4 800 de ani, care descrie 48 diferite răni şi fracturi şi prescrie tratamentul pentru fiecare dintre ele. Şcoli medicale existau la Heliopolis, Memfis şi Sais, unde se pregăteau specialişti în stomatologie, oftalmologie, gastrologie şi urologie. Existau specialişti ? Da, pentru că unei mumii din a IV-a dinastie (circa 2 500 ani î.e.n.) i s-au găsit două găuri în maxilare, evident săpate pentru a trata un abces. O frescă din anul 2400 î.e.n. arată un osteopat la lucru. Încă o dată da, pentru că s-a găsit şi o mumie cu proteză dentară, alta a unei persoane căreia în timpul vieţii i s-a făcut o trepanaţie craniană (după care a mai trăit mult timp !). Încă o dată da, pentru că oamenii de ştiinţă au pus în evidenţă cercetări şi cunoştinţe serioase în domeniul cardiologiei, cuprinse în papirusul lui Ebers „Tratatul privind inima şi vasele", redactat de Imhotep acum circa 5 000 de ani. Dentiştii prosperau deja în timpul celei de-a treia dinastii, adică acum 4 500 de ani. Papirusul din anul 1400 î.e.n. şi basorelieful din anul 200 î.e.n., prezentînd o serie de instrumente chirurgicale, se înscriu în aceeaşi categorie. Cel mai vechi oculist cunoscut a fost Ni-Ankh-Dwaw,

în vremea celei de-a şasea dinastii, în timp ce Amtiemhat era „comandant al scorpionilor", iar doamna Peseshet directoarea femeilor medici.

Se mai adaugă secretul unor vopsele de stofe, calitativ superioare celor moderne, ştiinţa chimică a îmbălsămării şi multe altele.

Toate acestea au constituit o bază pentru dezvoltarea ulterioară, în timpurile islamice, a medicinii. În 872, la Cairo s-a creat primul spital, iar doctorii şi farmaciştii trebuiau să dea examene profesionale !

PLIMBĂRI PRIN METROPOLĂ

„...O rază de soare superb îmi inundă odaia. Pe fereastră se zăreşte un colţ de azur inalterabil. Viaţa de noapte, viaţa «dublă» a Cairo-ului s-a risipit. Mă cheamă lumina de afară".

Mihai Ralea
Note de călătorie,
octombrie 1931

Cairo este doar un nume ce cuprinde ca o etichetă o mulţime de cartiere, uneori chiar oraşe specifice, strînse la un loc în jurul Nilului. Chiar şi azi edilii capitalei vorbesc de Cairo vechi şi Giza, de Heliopolis, Mouski, Abassiya, Khan El Khalili, Dokki, Ezbekiya, Abdin, Tawfikia, Bulak, Aguza, de Garden City sau Nasser City, de Oraşul Morţilor şi cîte altele. Dimpotrivă, unii vorbesc doar de Cairo egiptean şi cel european, deşi personal nu am pătruns niciodată diferenţa. Ceva deosebire s-ar putea face doar pentru cartierul Maadi, mai izolat. Cine, în afară de un cairot get-beget, ţi-ar putea recunoaşte, localiza şi vorbi de toate cartierele, unele foste orăşele, care formează azi marea metropolă ? Dar oraşele satelit nou create ? Soluţia de a le cunoaşte este să le vizitezi rînd pe rînd, să le parcurgi cu pasul pentru a le descoperi farmecul, uneori nebănuit. În Cairo, mai mult poate decît oriunde în altă parte, cartierul este acela care îşi defineşte un profil propriu, dar integrat ansamblului, o pietricică în marele mozaic.

Ne jucăm cîteodată în familie, rugîndu-i pe fiecare să descrie din memorie o rută sau cîteva locuri legate de spectacole, de plimbări, de masă sau cumpărături. Şi mereu descopăr cît de apropiate şi totuşi cît de diferite pot fi locurile ce ni s-au strecurat în minte. Soţia îşi aminteşte, printre primele impresii, de piaţa Bab El Luk. Am nimerit direct înăuntru, fără să fi apucat să ştim pe unde am intrat, descoperind în juru-ne că fiecare vinde la mici tarabe acelaşi lucru ca şi vecinii săi : fructe uscate sau proaspete, ierburi şi mirodenii, rădăcini, nuci, alune şi seminţe de tot felul, cofeturi, pîine şi conserve, zarzavaturi, legume şi cîte altele ! Dar sectorul unde se vînd capete de animale sacrificate, măruntaie de păsări şi flori tropicale lasă imagini şi mirosuri de neuitat. Piaţa reprezintă o întreagă filozofie a oferirii şi cumpărării hranei, dar vizita nu este pentru cei lipsiţi de curaj.

Oricum, noi ne-am stabilit la negustorii din Zamalek și la piața Tawfikia.

Tot soția reamintește străzile centrale Talaat Harb și Kasr El Nil, cu sutele de magazine de pantofi și marochinărie, o întrecere în frumusețe, la care adăugăm cu toții Bulevardul 26 Iulie, strada Sheik Rihan sau mai micile El Brasil și Chagarett El Dorr. Fiul meu completează și ne mirăm cum de am putut uita de Bulevardul Mohandessin, de stadionul Zamalek. Dacă sîntem la capitolul atracții, atunci eu adaug, în aplauzele celorlalți, străduța Shawarbi, ce promitea mult.

Dar atunci de ce să nu ne amintim de El Corniche, pe care l-am străbătut de multe ori seara, de Bulevardul Ramses sau de Sharia El Nil, ca să nu mai spunem de drumurile de la marginea insulei Zamalek ?

— Haide să schimbăm tema, propune fiul meu, și ne amintim drumurile la anticarii de pe șoseaua prăfuită de lîngă fosta operă și librăriile din Piața Kasr El Nil sau Bulevardul 26 Iulie sau magazinele de carte, la care zăboveam zilnic în plimbările de lîngă casă.

— Da, dar cînd mergeam special pentru o înghețată la Groppi sau la Blimpey, de lîngă noi ? Sau la cofetăria Granada, pentru fursecurile care se topeau în gură ?

— Dar florăriile ? Nu cred că există oraș în lume mai bogat în flori și florării decît Cairo. Numai lîngă casă erau cinci și mă străduiam să iau pe rînd de la fiecare, pentru a nu nemulțumi pe nimeni.

Cineva propune să ne amintim nume deosebite de magazine ; egiptenii sînt maeștri la denumiri și au și un farmec aparte cînd scriu în engleză pronunția numelui arab. Și mai pitoresc este cînd ei aud un nume străin, îl scriu în arabă și-l transcriu în engleză sau franceză. Nici cei mai abili lingviști nu-i mai dau de urmă. Pentru că nu au litera „p", ci doar „b", întotdeauna „pașa" este „bașa", eu eram domnul Boba ș.a.m.d. Dar să revenim la numiri : „Why not" — „De ce nu ?" (magazin de rochii), „MM" (N-ați ghicit ! magazin de încălțăminte), „1001 de nopți" (restaurant), „Luna Park", „Nana", „Vieneza", „Trandafirii" (dar și „Felfela" — „Ardeiul" !), „Grădina Nilului" și „Nilul Albastru", „Șeherazada" dar și „Montana", „Jolie Ville" și „Cleopatra", „Sare și piper" (nu stofă, ci restaurant !), un amestec de indigen și cosmopolitism plin de farmec.

Există și o șansă pe care am avut-o, fără să fi bănuit că mi-ar fi putut lipsi. Am apucat un Cairo oarecum neobișnuit, cu luna Ramadanului căzută în iulie — august, cînd încă negustorii nu aveau orar de zi obligatoriu pentru magazinele lor. Seara, care vine repede în Egipt, Cairo nu mai este doar oraș ; el se transformă într-un covor de stele strălucitoare ce se reflectă pe cer, sclipește din milioane de

lumini, unele mici, palide, altele mari și calme, pînă la zvîcnetul neîntrerupt al culorilor reclamelor moderne.

Piața Tahrir pare un sîmbure negru înconjurat de o galaxie multicoloră și fremătătoare din care apar și dispar siluete de aeronave — reclame pentru companiile aviatice — cărora li se adaugă titlurile hotelurilor, iar jos veșnicul duel al farurilor miilor de autovehicule ce se învîrt ca într-un centru de nebuloasă. Cairo își îmbracă seară de seară parura sa nocturnă de gală. Aerul se încarcă de arome îmbătătoare și de gaze de eșapament, de lumini orgiastice, de un ritm al mișcării de noapte în care te cufunzi cu frenezie. „Auberge des Piramides" străfulgeră intermitent în cerc luminos, la capătul podului Tahrir de peste Nil ; „Semiramis", „Nile Hilton", lucesc permanent blazoanele unor hoteluri, cu care reclamele și vitrinele strălucitoare încearcă să țină pasul în fantezie și culoare.

După ce aproape întreg orașul a amuțit pentru circa o oră, cît să se ia prima masă a zilei după apusul soarelui — de fapt micul dejun („iftar") — orașul se umple deodată de o viață și activitate năvalnice, zumzet, automobile, claxoane, praf, strigătul vînzătorilor, un puhoi omenesc ce se revarsă pe străzi în căutare de mișcare, prietenie și distracție. Aerul încins de peste zi își mai domolește dogoarea, peste puțină vreme va începe să se simtă briza din deșert. Nu știusem pînă atunci ce înseamnă a sta la taclale pe terasă, ascultînd muzică, și a coborî după miezul nopții pentru a te plimba pe bulevardele luminate și a-ți face cumpărături sau a viziona filme mai ales la grădină, ajungînd să te uiți la ceas la orele două — trei dinspre ziuă și, grăbindu-te cu regret acasă, să apuci cîteva ore de somn înainte de a reveni la lucru.

Dar transportul public ?

Călătoria cu autobuzul nu reprezintă doar o modalitate de transport, ci un mod de viață. Studierea autobuzelor din Cairo ar oferi suficient material pentru o teză de doctorat și ar constitui în sine o analiză prin secțiune în societatea egipteană actuală. Cu autobuzul poți reînvia aventura și încercările celor care au descoperit Africa mergînd spre sud. Teama de neprevăzut ? Așteaptă pînă îți iei bilet și te poți urca la un capăt de linie. Foame ? Nu este cazul. Greutăți, lucruri neașteptate ? Este nevoie doar să fi călătorit cîteva stații. Senzații magnifice ? Coborîrea cu nasturii întregi și mai ales pe ușă ! Nu mai vorbim de călătoriile cu autobuzul între orașe. Chiar după ce primele mari emoții s-au mai risipit, multă lume încă mai merge cu autobuzul pentru că este interesată de secvențele de viață pe care le prezintă. În primul rînd stațiile, mai ales cele terminus, rai și furnicar pentru cei săraci. Nu vezi vreun om bogat într-o stație de autobuz sau cel puțin eu nu am văzut vreunul. Auto-

buzele sînt pentru cei cu sufletul tare şi punga permanent bine aerisită. În schimb, între călători domneşte un spirit de camaraderie, de înţelegere fără cuvinte care vine probabil din solidaritatea creată de clipele trăite împreună în asemenea încercări zilnice.

Capitala are nevoie imediată de mai multe mijloace de transport în comun. La o populaţie de peste 14 milioane de locuitori, autobuzele şi tramvaiele din Cairo transportau la începutul anului 1980 circa 27 000 de pasageri pe oră. Aceasta dădea un total de circa 300 milioane de pasageri faţă de 100 milioane în 1960. Faţă de autobuzul din Londra, considerat foarte aglomerat, care transportă zilnic 750 de pasageri, un autobuz cairot duce zilnic 2 105 persoane ! Fără a mai vorbi de bagajele lor. De aceea vechiul plan de a se construi un metrou, care în prima fază ar urma să preia 60 000 de călători pe oră, a fost reluat; primele tronsoane au fost gata în 1985, descongestionînd în parte aglomeraţia rutieră cairotă.

Pentru o plimbare scurtă şi repetabilă, Muzeul Prof. dr. Hassan Ragab, instalat pe o navă pe Nil, răspunde cel mai bine dorinţei. Dr. Ragab, fost ambasador al Egiptului, a redescoperit secretul fabricării hîrtiei din foile plantei *Cyperus Papyrus*. După ce şi-a amenajat o plantaţie de papirus pe insula Iacob de pe Nil, profesorul Ragab produce hîrtie din foile plantei, hîrtie care este apoi folosită de meşteri iscusiţi pentru a reda scrieri hieroglifice sau peste 1 200 copii viu colorate ale picturii antichităţii egiptene.

O scară de piatră cu două cotituri şi trepte abrupte coboară într-o grădină-plantaţie, la mal, unde pe o navă se află un institut-muzeu. Într-una din camere, la etajul I, sub ferestrele în care se oglindeşte Nilul, se află atelierul unde se vede întregul proces al producerii hîrtiei papirus.

În faţa ochilor uimiţi, foile de papirus zac în patru căzi de baie, pline cu apă, pentru a-şi forma textura, sînt presate şi uscate, apoi devin hîrtia ce a rezistat, o dată cu scrierile de pe ea, timp de mii de ani. Cu o tehnologie absolut precisă se scot frunze din 25 de lujere. Se ia partea de sus a lujerului — vîrful se folosea înainte drept hrană —, se taie, se topeşte în baie şi se lasă cîteva zile. Apoi toate sînt aşezate pe rafturi — cei din vechime nu se gîndiseră la aşa ceva, le puneau pe o bucată de lemn — şi iarăşi aruncate în cadă pentru alte cîteva zile.

Pe celălalt raft se repetă operaţia, care aminteşte întinsul unei foi de cocă pentru tăieţei. Apoi foile se pun una peste alta, se presează şi, în fine, ai în mînă foi de papirus, groase, rezistente şi dense. Poţi desena pe ele, în culori, cu creion sau cerneală. Pe baza eforturilor savantului, cu ajutorul naturii, al apei, ciocanului şi presei, secretul celor vechi a fost descoperit după o activitate de peste 10 ani. S-a dovedit, arată dr. Ragab, că papirusul este în esenţă hîrtie,

cu toate calităţile ei, şi nu foi de lemn încleiate, cum se credea înainte.

Dacă este vorba de plimbări mai îndelungate, în afara muzeelor şi monumentelor, probabil că nimic nu poate rezista în faţa tentaţiei de a vizita bazarul vechi Khan El Khalili.

— Dacă vreţi să vedeţi viaţa curgînd pe lîngă dumneavoastră timp de cîteva minute sau ore, atunci să ne aşezăm la cafeneaua Fishawi, ne zice domnul Zaki, cu care am făcut o vizită în circumscripţia sa, Khan El Khalili.

Cafeneaua nu mai este aşa de mare ca în trecut, nici atît de împodobită, dar este plină de vizitatori. Patronul ne întîmpină cu un profund „salamalek" şi ne întreabă dacă dorim ceai sau cafea. Şi în timp ce aşteptăm licorile preferate, domnul Zaki ne explică faptul că puţini egipteni cunosc sau îşi amintesc despre şeful grajdurilor sultanului Barkuk, Gargas El Khalil, care a luat în 1408 în proprietate mulţimea de construcţii ce ajunseseră la sfîrşitul secolului al XIV-lea — începutul secolului el XV-lea pe terenurile ce înconjurau palatul fatimizilor şi pe care se mai executau exerciţii militare. Era locul pe care sultanul El Achraf Khalili ridicase o moschee încă din 1292. Prin minuni inexplicabile, unele clădiri din acele timpuri se păstrează încă şi azi, arată domnul Zaki, care soarbe încet dintr-un pahar cu ceai de mentă, ce răspîndeşte un parfum îmbătător.

— Cairo, ca şi Khan El Khalili, a crescut fără încetare ; nu e ca la Alexandria, unde oraşul a suferit fluxuri şi refluxuri. Pe la 1838, capitala avea 270 de mii locuitori, apoi 354 de mii în 1880, 389 de mii în 1885 ; sare la peste 854 de mii în 1906. Trece de un milion în 1934 şi ajunge, după cel de-al doilea război mondial, în 1947, la 2,1 milioane de oameni. Dar acum ? Între 1820 şi 1958, continuă domnul Zaki, populaţia Egiptului a crescut de peste şapte ori, de la 3 la 22 milioane. Apoi, pînă în 1985, a mai crescut la peste dublul celei din 1958 ! Cu Cairo a fost şi mai rău. Avea doar 1 milion de locuitori in 1930 şi 5 milioane în 1960. Un oraş conceput ca pentru 2,5—3 milioane de locuitori a ajuns ca în 1980 să aibă peste 14 milioane ! Fuga la oraş din cauza sărăciei şi a războiului a determinat o nemaivăzută creştere a populaţiei capitalei, ceea ce pune la grea încercare infrastructura şi aduce la disperare pe edili. Unele cartiere sînt atît de aglomerate încît densitatea populaţiei, care pe întregul oraş este de peste 25 de mii de oameni pe kilometrul pătrat, depăşeşte aici 125 000 locuitori pe kilometrul pătrat ! Boulag El-Dacrour este denumit în glumă „China Populară", dar gluma se aplică la fel de bine şi în Chubrah sau în cartierul Babcharieh.

— Este adevărat că în Egipt fiecare femeie naşte în medie de şapte ori ? întreabă cineva.

— Da, este perfect adevărat. Aproape jumătate din fetele noastre se căsătoresc pînă la 17 ani, iar populaţia ţării este în proporţie de 60% sub 20 de ani, iar aproape jumătate sub 16 ani ! Toate femeile doresc să aibă măcar un băiat şi nu se lasă pînă nu îl au. De aici, mari greutăţi cu locuinţele la Cairo, unde — nu este un secret pentru nimeni — 7% din populaţie locuieşte în criptele din Oraşul Morţilor. La sate pămîntul pentru o familie s-a redus de la 7 la 1 acru. Cairo consumă zilnic peste 800 de mii de metri cubi de apă ; 80 de mii se pierdeau însă prin robinete vechi şi ţevi găurite. Periodic, conductele se spărgeau şi apa inunda cartiere întregi, căutînd drumul spre Nilul de unde a plecat. Nu vă mai spun nimic de instalaţiile de gaze şi electricitate, de telefoane, pentru că le-aţi văzut. Ne aşteaptă o muncă titanică pentru a pune oraşul la punct.

Toată lumea ascultă cu atenţie. Fiecare cunoaşte cîte ceva, dar domnul Sayed Zaki este membru al conducerii Partidului Naţional Democrat, deputat de Khan El Khalili în Parlament. Nouă ne vorbeşte ca specialist despre oraşul Cairo, dar şi ca preşedinte al Asociaţiei de Prietenie Egipteano-Română.

— Ştiţi ce a scris de curînd un poet marocan, Tahar Ben Jelloun, despre Cairo ? „Am citit o imensă tandreţe în privirea obosită a acestui oraş lăsat soarelui, abandonului şi supravieţuirii... oraş care ştie încă să rîdă ; rîde de timpurile care au trecut peste acest pămînt dăruit".

— Domnule Zaki, întrerup eu pentru o clipă, mie mi se pare că oraşului dumneavoastră i se potrivesc mai bine cuvintele lui Ionel Teodoreanu despre Bucureşti ; am să înlocuiesc numele capitalei noastre cu cel al capitalei dumneavoastră şi o să vă convingeţi : „Cu Cairo e ca şi cu piesele frivole ale teatrului de vară. Toţi îl critică şi toţi îl frecventează, făcînd chiar sacrificii pentru aceasta. Mie-mi place Cairo. E un oraş care cîntă — cam tare, cam fals — dar cîntă. Vibrează. E viu".

Zaki rîde înveselit, după cum rîd toţi comesenii.

— Cînd a scris Teodoreanu rîndurile respective ?

— Cu cîteva zeci de ani mai înainte, dar este valabil şi astăzi.

— Da, se vede că vă iubiţi oraşul, zice domnul Zaki. Şi noi îl iubim mult pe al nostru, deşi unii l-au denumit „lumea a treia la porţile Europei !" Ştiţi ce am hotărît în 1977 ? Trebuie să ne salvăm oraşul. Să scăpăm capitala Orientului de boala care o roade, de zgomotul care o înnebuneşte, de atmosfera irespirabilă care o otrăveşte şi de dezordinea care o încetineşte. Am făcut un plan uriaş, cu mari implicaţii financiare, tehnice şi mai ales sociale care, după ce entuziasmul s-a mai domolit, ne-a lăsat pe gînduri, dar nu

ne-a tăiat voinţa. Pentru a crea condiţiile necesare tuturor locuitorilor săi, Cairo ar trebui să aibă o suprafaţă de patru ori mai mare şi cel puţin 6 — 800 de mii de locuinţe în plus. Vom face noi poduri peste Nil, linii de metrou, noi şosele. Vom demola treptat şi vom reconstrui Cairo-ul vechi. Pentru a face rost de fonduri din turism dăm prioritate şi construcţiilor de hoteluri, mutăm Muzeul de Egiptologie într-un sediu mai larg, renovăm reţeaua de cooperative şi magazine alimentare. Încetul cu încetul vom reduce şi elimina transportul gunoaielor cu faetoane trase de măgăruşi. Da, avem peste 40 000 de atelaje care asigură salubritatea unui oraş de 14 milioane, întins cît o mică republică europeană şi cu o singură sursă de apă pentru toate cerinţele : băut, spălat, industrie, agricultură, salubritate ş.a.m.d.

Domnul Zaki aminteşte că problema principală este dezvoltarea economică, în primul rînd a industriei. Şi aici s-au făcut lucruri deosebite. În afară de vestiţii meşteşugari cairoţi care realizează o mare parte din exporturi, Heluanul, aflat în imediata apropiere a capitalei, reprezintă Egiptul de astăzi şi pe cel de mîine. Oţel şi fontă, laminate, apoi maşini de tot felul, autoturisme, textile, componente electronice, produse chimice, medicamente, o industrie alimentară în continuă diversificare, acesta este acum Cairo. Acestora li se adaugă învăţămîntul, turismul şi cercetarea ştiinţifică, presa, radioul şi televiziunea.

— Punem şi noi bani, dar luăm şi de peste hotare, cum ar fi împrumutul de 59 milioane dolari de la Banca Mondială, pentru îmbunătăţirea sistemului de transport public sau cel de 64 milioane de dolari, tot de la BIRD, pentru dezvoltarea sistemelor de telecomunicaţii în oraş.

Deşi este o mare metropolă mondială, cu trăsăturile şi animaţia caracteristice, Cairo este, în acelaşi timp, şi o imensă comună.

Circa 20% din populaţia oraşului exercită profesii agricole, aproape o treime se defineşte ea însăşi drept „oameni de la ţară". Şi pentru a respecta declaraţia, milioane de cairoţi cresc animale şi păsări, fac agricultură pe fiecare bucăţică de pămînt liber, iar turme de oi şi capre, cirezi de bivoli încă mai traversează străzile capitalei. În curţi, pe balcoane şi pe unele acoperişuri cresc în voie iepuri, raţe şi păsări, ca şi capre sau porumbei (aceştia din urmă par a fi păsări naţionale).

Pe fiecare stradă, la umbră, găseşti amfore mari de pămînt pline cu apă, din care oricine îşi poate astîmpăra setea.

Toate acestea, clădirile vechi, dintre care unele se prăbuşesc de la sine, circulaţia încă arhaică fac pe unii să nu vadă eforturile deosebite, curăţenia oamenilor şi a veşmintelor lor, zîmbetul şi voia bună ce se opun greutăţilor cotidiene, împăcarea care survine chiar

după cele mai aprige discuții create de exasperări produse de embouteillage, de precaritatea unor condiții sau de carența unor mijloace.

Moralitate rurală sau nu, dar în ciuda numărului de pungași de buzunare, delincvența juvenilă și criminalitatea sînt mult mai reduse decît în alte țări.

— Superb și mizer, agonie și extaz !, exclamă domnul Zaki, care ne invită să vizităm bazarul. Și adaugă ca un poet : La noi nu trebuie să confundăm bucuria sau speranța de a trăi cu tristețea realității imediate. În orice lucru este o parte de frumos.

Trebuie spus că la numai cinci ani de la discuția respectivă, rezultatele efortului sînt evidente : în afară de o constelație de zgîrienori, Cairo și-a îmbrăcat șoselele și trotuarele cu haine noi. Șuvoiul transportului se mișcă de două-trei ori mai repede, în primul rînd datorită estacadelor, șoselelor și podurilor noi. Penele de energie electrică sînt tot mai rare, iar rețeaua telefonică funcționează tot timpul și în toate cartierele. Face pași rapizi noul sistem de canalizare și salubritate al orașului, se lărgește traseul metroului subteran. La periferie, casele din chirpici sînt înlocuite pe zi ce trece cu altele din cărămidă și beton.

Abdul Kerim, care ne însoțește din partea Comitetului de Stat pentru Informații, mărturisește că a urmărit cu atenție firea, comportamentul și modul de viață al compatrioților săi, peste tot pe unde l-au purtat pașii pînă acum. Nu par a avea frămîntări cauzate de îndoială sau temeri, de spectrul unor realități sumbre sau nerezolvabile. Dimpotrivă, manifestă o încredere fundamentală în opera lor, la care participă cu toată inima.

— Este sigur că avem dificultăți, rivalități, confruntări, neînțelegeri. Nimic nu transpiră în lume, nici măcar la Cairo. Probabil că este obiceiul pămîntului să nu iasă nimic spre lumea „din afară". Totul se consumă într-un cerc închis, în care viața și meandrele ei se înscriu într-o curbă ce se închide mereu în liniștea de la suprafață, acoperind frămîntările din adîncuri.

Nu pot și nu vreau să-l contrazic pe Kerim, deși unele ziare egiptene se străduiesc periodic s-o facă. Nici lui Sayed Zaki nu i-am spus că am mai fost de multe ori în bazar, călăuziți de dorința de a descoperi mereu ceva nou și nebănuit și nu de puține ori ne-am rătăcit, transformînd plimbarea în căutarea grăbită a locului pe unde am intrat. Khan El Khalili nu s-a schimbat prea mult de-a lungul secolelor ; a căpătat lumină electrică, ceva automobile nedorite ce vor să pătrundă mai adînc, dar, spre fericirea tuturor, nu reușesc ; a rămas însă tot locul vechi, la nordul și estul căruia se întîlnesc ruinele zidului orașului, iar la sud moscheea și Universitatea Al Azhar, datînd de aproape o mie de ani.

Orice vizită în bazar începe cu aceea în „bazarul de mirodenii" și în „bazarul de arome". Situate între străzile Al Azhar și El Muski, bazarele respective înseamnă o stradă și alei înguste de o parte și de alta, toate cu mici nișe în zid, unde se vînd esențe de parfumuri, prafuri de ars pentru parfumat încăperile, ierburi și mirodenii. Face să mergi fie doar și pentru ceea ce francezii au denumit atît de frumos „chant d'aromes". Mulți te îndeamnă să iei „kohl", adică „creion de ochi", un praf colorat folosit încă din timpul faraonilor pentru găteala pleoapelor și conturul ochilor ; se unge ușor cu o mică pensulă și meșterii sînt gata, ca în marile magazine, să facă o demonstrație gratuită. Ceva mai încolo, saci întregi de mirodenii, iar pereții sînt încărcați de vase și borcane pline cu o infinită varietate de arome : ambră, tămîie, rășină mirositoare, levănțică, lemn de santal și cîte altele, pe care le absorbi cu nările vibrînde, cerînd — dacă știi rînduiala — să-ți facă un amestec cu praful preferat.

De la bazarale parfumate, fie pe vechea uliță a aurarilor, fie prin poarta Bet El Cadi, în fața ochilor se deschide un labirint de ulicioare și străduțe, de cotloane, nișe și prăvălioare din care se revarsă lumini strălucitoare, amplificate de argintărie, coliere de aur, ametist, jad, fildeș, frumoase tăvi și urne din aramă și alamă, antichități autentice sau false, cutii de lemn incrustate cu pietre și sidef, mătăsuri, brocarturi, bijuterii de toate felurile, pandantive și amulete, cupe și sfeșnice, căldări grele, apoi pielărie — de la buff-uri mici și mari la marochinărie de lux, garnituri de birou, geamantane și sacoșe, șei, genți și poșete din piele de șarpe, crocodil, șopîrlă, viței sau miel. Și iarăși bijuterii, aurărie, mătănii de chihlimbar sau de plastic, țesături, nestemate, obiecte din alabastru, covoare și tapete, oglinzi și lumînări, urcioare și curele de tot felul, gonguri, narghilele, sticlă de Muski, mașrabyia, jocuri de șah cu piese sculptate în piatră sau fildeș. Pe alocuri vezi la lucru bărbați și copii care te întîmpină cu un surîs, în timp ce mîinile înarmate cu compasuri și cuțitașe desenează cu deosebită măiestrie interminabile compoziții, iar alții bat cu ciocănașe mici un fir de argint sau de aur în șanțurile invizibile, abia trasate pe metal.

Dincolo de obiecte sînt însă oamenii și atmosfera ; nu de puține ori te întîmpină un ins plăcut care te abordează vesel cu „Hei, te-am mai văzut pe aici !", deși nu te-a văzut niciodată. Alții te îmbie cu „Aici este locul căutat ; intrați, nu costă nimic să priviți !" Sau arta de a te tîrgui, ceea ce aduce cumpărătorului plăcerea iluzorie de a fi cîștigat ceva. Nu mică mi-a fost mirarea cînd mi s-a explicat că, de cînd au venit americanii, vînzarea nu mai are același farmec. În primul rînd pentru că aceștia, oferind imediat prețul pretins, negustorul regretă că nu a cerut dublu ; apoi pentru că tot alaiul cu cafea sau răcoritoare, discuția despre familie, despre

locurile de unde vii, despre calităţile unice ale obiectului pe care ai vrea să-l cumperi, care fac plăcere deopotrivă vînzătorului şi cumpărătorului, dispar.

Cînd eşti la Cairo, obişnuinţa te face să nu acorzi cuvenita atenţie tuturor obiectelor care ţi se oferă la bazar sau în alte locuri şi abia acasă descoperi, prin ochii rudelor sau ai prietenilor, plăcerea de a avea un mic suvenir egiptean.

Probabil cel mai des întîlnit este cartuşul, de aur sau de argint, un însemn din timpurile vechi, conţinînd numele faraonului în hieroglife legate artistic de un fir stilizat ; apoi brăţările de aur şi argint, lîngă care străluceşte pandantivul de argint din oaza Siwa : o potcoavă avînd în interior o pasăre, un peşte sau o floare ; apoi scarabeii ciopliţi din alabastru, malachit sau plastic, simbol al reînvierii şi al nemuririi. Poate cea mai populară amuletă este „Ochiul lui Horus", un pandantiv. Ochiul este de obicei din argint, colorat. Pentru cei ce nu ştiu, acesta îl protejează pe purtător contra ochiului rău şi a deochiului ; pentru cei ce cred, înseamnă privirea zeilor care străpunge spaţiul şi timpurile, o dublă himeră. Şi apoi „mîna Fatimei", bijuterii cu caligrafii, şi nu în ultimul rînd „ankh", cheia vieţii la vechii egipteni, strămoşul crucii de azi, fiind luată de creştini ca simbol propriu, de forma unei rachete de tenis sau a unei cruci cu cupolă la un capăt. Înseamnă persistenţa vieţii şi a generaţiei. Deseori poate fi văzut la zei, ce îl ţin la gura unui faraon, pentru a-i insufla viaţă. Cleopatra purta în permanenţă un ankh.

La sfîrşit, după ce ai greşit drumul de nenumărate ori, cu braţele pline de cumpărături sau cu mintea plină de impresii şi viitoare amintiri, te strecori încet spre ieşire, nemaireţinînd nimic din frumuseţea şi varietatea obiectelor şi din mozaicul de sunete ce te înconjură la tot pasul, doritor doar să ajungi acasă, pentru a relua în linişte orele petrecute în marele furnicar medieval şi modern.

MUZEELE CAPITALEI

„Intrăm pe porțile muzeelor ca niște soldați neinstruiți; înăuntru ne așteaptă o armată de treizeci de veacuri. Atracția ne bombardează din toate părțile, orgii ucigătoare ne sug, un vis uriaș își ridică capul monstruos ce înghite vietățile cu vise mici și viață scurtă. O imensitate fără corp curge peste noi din toate colțurile și ne sufocă, încet și cu voioșie, pînă cînd la urmă, indiferenți și sugrumați cu adevărat, grăbim pașii prin ultimele șaptezeci de săli, peste șaptezeci și șapte de vitrine, nemaivăzînd nimic...“

Vera Krmpotic

La pas prin muzeul din Cairo
(din volumul Ochii eternității)

Cairoții vorbesc cu un ton natural despre faptul că în orașul lor sînt atît de multe de văzut încît poți fi ocupat cel puțin un an de zile, dacă nu chiar mai mult. De aici plăcuta dar dificila dilemă nu de a vedea în general, ci de a alege ceea ce ai vrea să vezi, nu de a merge la ceva unic, ci de a opta pentru ce este mai valoros sau de interes direct între atîtea capodopere. Aceasta înseamnă însă documentare prealabilă și elimină parțial surpriza descoperirii. Poate că cel mai bun lucru este să începi cu începutul și atunci cufundarea în cultura egipteană nu poate să nu pornească de la Muzeul de Egiptologie.

Sînt conștient de adevărul cuvintelor lui Romain Roland : „Amestecul de istorie cu povestea legendară este extrem de greu de realizat... istoria interesează mintea dar răcește emoția...“. Dar este un risc pe care mi-l asum, sperînd cel puțin că voi reuși să ofer o idee despre ceva ce nu poate fi realmente cuprins.

Muzeul este o mare vitrină și un mare depozit. Deși mai toate așezămintele similare din lume posedă antichități egiptene, clădirea uriașă, situată în plin centrul orașului, este supraîncărcată cu un număr copleșitor de exponate-capodopere încît este greu să le apreciezi pe toate și pe deplin. În plus, una dintre cele mai importante civilizații ale lumii antice scoate mereu la iveală noi piese ce se alătură colecției permanente a muzeului și trec, la nevoie, prin atelierele și laboratoarele unde sînt puse în valoare, cercetate, descrise și etichetate.

De la crearea muzeului într-o clădire modestă din cel mai populat cartier cairot, Boulaq, pînă la mutarea lui în actualul sediu a trecut cam o jumătate de veac. Muzeul este o creație a cercetătorului fran-

cez August Mariette, venit în 1850 să caute manuscrise copte pe la mănăstirile din pustiu. Cum englezii veniseră ceva mai înainte — şi luaseră cam totul ! — Mariette a trecut la studierea edificiului funerar din Memphis, dedicat boilor sacri — Apis. De la Serapeum, Mariette a sărit imediat la ideea fondării muzeului egiptean din Cairo şi a Direcţiei Generale a Serviciului de Antichităţi, menite să descopere, să protejeze şi să pună în valoare inestimabilele creaţii ale poporului de pe Nil. Muzeul a trecut apoi, în 1890, într-o clădire situată lîngă piramide, ca peste 12 ani să se stabilească, după o grandioasă inaugurare, într-un local construit de francezul Marcel Bourgnon ; cinstea de a deschide muzeul revenea lui Gaston Maspero, care a îndeplinit însă dorinţa lui Mariette : l-a înmormîntat pe predecesorul său, devenit „paşă", într-un cavou faraonic, chiar în curtea muzeului, ridicîndu-i şi o statuie.

Egiptul, sau cel puţin Muzeul de Egiptologie, a avut noroc. La o expoziţie internaţională, organizată la Paris în 1867, Mariette Paşa a fost însărcinat să organizeze un pavilion egiptean. A adus o serie de exponate de la Muzeul Boulaq şi le-a aranjat atît de frumos încît au devenit atracţia întregii expoziţii. Francezii doreau de mult să obţină o colecţie de antichităţi egiptene, la fel de valoroasă ca şi aceea primită de arhiducele Maximilian al Austriei, cu atît mai mult cu cît prinţului Napoleon i se făcuse în acest sens o promisiune de către kedivul Said. Relaţiile Franţei cu kedivul Ismail, urmaşul lui Said, erau şi mai bune, aşa că împărăteasa Eugènie, soţia lui Napoleon al III-lea, s-a grăbit să-i spună lui Ismail că Franţa ar primi cu recunoştinţă colecţia egipteană ca un cadou pentru Muzeul Luvru. Cu mult tact, Ismail a răspuns că, întrucît exponatele aparţin Muzeului Boulaq, numai curatorul acestuia este în măsură să decidă. Cînd francezii s-au adresat lui Mariette, el însuşi francez, refuzul său a fost categoric, astfel că întreaga colecţie s-a întors la Cairo !

La inaugurare, muzeul avea circa 7 800 de piese. Catalogul său, publicat în 1963, descrie sumar „principalele monumente" din clădire şi ajunge la 6 366 exponate, la care adaugă încă 1 703 de obiecte provenind din mormîntul lui Tutankhamon ! După date din 1981, colecţia a sporit atît de mult încît numai cea expusă permanent depăşeşte 100 000 de piese, iar depozitul şi laboratoarele mai adaugă peste 150 000 ! Clădirea a devenit neîncăpătoare, iar muzeul este în vădită nevoie de reorganizare. Se vorbeşte că acest lucru va fi realizat prin strîngerea fondurilor necesare şi mutarea — cel puţin a depozitelor — în clădirile fostului Tîrg Internaţional al Egiptului, care şi el s-a mutat din 1981 în alte localuri mai potrivite. Dar dacă şi pînă se va muta, să-l cunoaştem pe cel prezent şi să începem cu o ciudăţenie : Camerele sînt numerotate, dar nu în ordinea în care treci prin ele, ci de la spatele spre faţa clădirii ! Pentru o vizită nor-

mală, în sensul urmăririi exponatelor într-o ordine cronologică, trebuie început cu parterul şi mers în sensul acelor de ceasornic. Aşa că se intră în sala 48 şi apoi în sălile 47, 46, 41, 36 ş.a.m.d. Pe urmă camera 42, care deschide un coridor... este puţină confuzie, aşa că este mai bine să laşi la o parte ordinea şi numerele şi să te plimbi cu pas măsurat pe fiecare etaj, admirînd comorile pe care le întîlneşti. Dar ce comori !

Dacă modul de expunere — şi de aici regula de deplasare în muzeu — încalcă principiul antic egiptean „maat", al ordinii stabilite, arta veche egipteană este guvernată de reguli şi canoane fixe, printre care o regulă strictă a proporţiilor. De aici caracterizarea artei vechi egiptene drept mecanicistă, statică şi primordial tradiţională.

O persoană, în picioare, desenată pe o bucată de lemn, de zid sau pe papirus, era acoperită cu o grilă : faţa era cuprinsă în 18 rînduri de pătrate, al 19-lea fiind destinat pentru păr ; de la ceafă la gît erau 2 rînduri, de la gît la genunchi 10 ; apoi de la genunchi la călcîie se adăugau 6 rînduri. Tradiţional, o persoană şezînd ocupa doar 15 rînduri de pătrate. Devenită standard pe la anii 3000 î.e.n., metoda s-a păstrat pînă în timpul dinastiei Saite (secolele VI — V î.e.n.), cînd rîndurile pentru o persoană în picioare au sporit la 21 şi jumătate. După ce desenul era executat, grila era trasată în mare pe peretele unui templu, pe morminte sau stele funerare şi se refăcea desenul la scară mare !

Şi sculptura urma reguli stricte. Istoricul Diodor povesteşte că doi sculptori egipteni din secolul al VI-lea î.e.n., lucrînd fiecare la cîte o jumătate a statuii zeului grec Apollo, au urmat canoanele de atunci, astfel încît cele două părţi s-au potrivit perfect, o parte fiind oglinda exactă a celeilalte !

În pictură, ca şi în reliefuri, reprezentarea ce a durat peste 2 400 de ani combina, după canoane stricte, o serie de poziţii. A reda o persoană în două dimensiuni însemna a ciopli capul în profil, dar cu ochii privind în faţă ; umerii sînt redaţi complet, dar torsul este văzut doar pe trei sferturi ; picioarele sînt iarăşi în profil. Cu uimire se dezvăluie faptul că picturile cubiste ale lui Picasso, care reprezintă cîteva imagini ale aceleiaşi figuri, au înaintaşi în basoreliefurile antice egiptene !

Mai greu de pătruns este faptul că artiştii egipteni respectau canoanele doar cînd era vorba de persoane din pătura conducătoare — faraoni, înalţi demnitari din aparatul de stat, personalităţi de vază —, ca un fel de atestat al puterii. Cînd era vorba de persoane din pături sărace, de străini, servitori sau animale, artistul putea executa, dacă vroia, şi o redare realistă.

Într-o parte a sălii sînt înfățișați cu realism și farmec o serie de meșteșugari : berari ce amestecă orzul, brutari și cofetari ce frămîntă aluatul, alții care tocmai și-au încheiat lucrul, un bucătar care a terminat de jumulit o gîscă ce va lua drumul cuptorului, dar și un tînăr cu un sac la umăr, redat în legea frontalității, probabil vreun personaj oficial. Ceva mai departe, o pictură redă, la fel de natural, doi egipteni la arat cu un plug primitiv, în timp ce în planul îndepărtat alte două persoane vînează, aruncînd cu buzduganul într-un cîrd de gîște sălbatice. În afara redării realiste a oamenilor, tabloul îmbogățește mintea cu o descoperire : egiptenii rezolvaseră problema perspectivei în pictură acum 4 750 de ani !

În rotonda de la intrarea în Muzeul de Egiptologie se pot admira patru statui colosale, dintre care trei reprezentînd pe Ramses al II-lea care, în timpul celei de-a 19-a dinastii, a domnit între 1298 și 1232 î.e.n., adică 67 de ani ! Prima statuie din rotondă, executată după canonul frontalității, impus se pare de către marele cler, îl redă pe vestitul faraon privind drept înainte ; are barbă falsă, semn al legăturii sale cu divinitatea supremă Ra (fiind considerat fiu al acesteia), poartă pe cap capișonul regal cu cele două divinități protectoare pe frunte — cobra pentru Egiptul de Jos și vulturul pentru Egiptul de Sus — și coroana în jumătăți de două culori, roșu și alb, tot pentru cele două zone. Mîinile sînt strînse pe lîngă corp, iar picioarele în poziție de repaus, cu cel stîng înainte.

Scriam înainte că în sală sînt trei statui colosale, dar Egiptul nu duce lipsă de coloși înfățișîndu-l pe Ramses al II-lea ; una stă de veghe chiar în centrul Cairo-ului, lîngă gară, alături de o frumoasă fîntînă arteziană. La Memphis, capitala veche, lîngă o pădure de palmieri, o imensă statuie a lui Ramses cel Mare se adăpostește într-o clădire de piatră, iar în afara sălii un alt Ramses de piatră se odihnește printre copaci.

A patra statuie, de fapt un grup statuar colosal, cîntărind peste 100 de tone, îi reprezintă pe faraonul Amenhotep al III-lea, un arhitect ajuns divinitate, și pe soția sa.

Nu poți părăsi rotonda fără a admira îndelung superbe sarcofage cioplite în alabastru sau piatră, alte statui și cîteva exponate absolut insolite : vîrfuri de piramide făcute din piatră lustruită. La ce serveau oare ?

Mai departe, surprize după surprize, emoții și încîntare : grupul statuar format din faraonul Mikerinos, zeița Hator și un zeu protector al uneia din cele 42 zone administrative în care era împărțit Egiptul. Titulatura lui Mikerinos era exprimată printr-o trestie = Nisut și printr-o albină = Biti, adică Nisut-Biti, unirea a două simboluri, ceea ce dădea Rege al Egiptului de Sus și de Jos. Cartușul cu numele său, scris tot după o lege fixă, a inversiunii, este Men Cau-Ra,

adică monumentul sufletului lui Ra. Dacă s-ar citi cum este scris ar ieşi Ra-Men Cau, dar este, conform legii inversiunii, Men Cau-Ra deoarece, cînd era vorba de zeul suprem, numele acestuia trebuia pus la început.

Paşii ne sînt purtaţi apoi prin faţa unei statui aşezate în drum spre biblioteca muzeului, reprezentînd pe faraonul Joser, patronul întregului complex arhitectural de la Sakkara-Memphis, opera unui arhitect celebru pe nume Imhotep, care a fost şi sculptor, profesor şi medic. Unii egiptologi l-au comparat cu Leonardo Da Vinci ; într-adevăr, cine ajunge la Sakkara şi vede incinta complexului colosal, pe o suprafaţă de peste 15 ha, cu piramide în centru şi alte construcţii, îşi dă seama că Joser a vrut să ridice un ansamblu arhitectural în genul palatului pe care îl avusese în timpul vieţii sale. Era un specialist de geniu, iar realizarea i-a depăşit dorinţele !

Pe partea de vest se află exponate aparţinînd Regatului Vechi şi celui de Mijloc, o serie de capodopere ale sculpturii egiptene antice : nobilul Rahotep şi soţia sa Nofret ; piticul Seneb redat în poziţia scribului, cu picioarele încrucişate deasupra laviţei, alături de soţia şi copiii săi (Cei doi copii sînt înfăţişaţi cu degetul în gură, ceea ce în scrierea hieroglifică înseamnă „mes", adică copil) ; frumoasa friză a „gîştelor de la Meidum", cu o remarcabilă redare tehnică şi emoţională a naturii de acum 4 700 de ani. Dar să revenim la Nofret, care trebuie să fi fost foarte frumoasă (Nofret înseamnă „frumoasa"). Veşmîntul care-i acoperă corpul subliniază şi mai mult formele graţioase. Un cap de regină cu faţă plăcută, reliefat de un colier cu multe culori, iar în perucă o diademă cu motive florale. Şi soţul, un comandant al armatei, şi soţia dau impresia că trăiesc : ochii sînt executaţi dintr-un cadru de aramă, corneea din cuarţ, iar irisul din cristal, avînd în centru pupila din lemn de abanos.

Tot aici, mintea realizează diferenţa de la citit şi fotografie la obiectul real : statuia de calcar a „scribului" care ocupa o deosebită poziţie în lumea veche sau a „primarului satului", executat în lemn tare, precum şi a faraonului Kefren, executată din diolit de culoare vineţie. În sala 42 este o statuie a lui Joser, scoasă din piramida sa. O copie a originalului poate fi încă văzută într-o cămăruţă din partea de nord a piramidei.

Exponatele din muzeu surprind cîteodată şi prin faptul de viaţă pe care-l reprezintă sau care le-a inspirat. Statuia lui Peri I din dinastia a VI-a îl înfăţişează cu cei doi copii ai săi. Or, unul dintre ei, devenit faraon la 6 ani, a domnit 94 de ani, deci a trăit 100 de ani ! Alta, a lui Senus-Ret I, aminteşte de lovitura de stat de la Theba, cît timp el era în campanie împotriva libienilor. Faraonul s-a întors pentru a prelua puterea, dar un sfetnic al său, Sihu-Ret, l-a părăsit, fugind în Siria prin Delta Nilului şi prin Sinai. Aventurile

acestei călătorii, descrise de un scrib în „Povestea lui Sihu-Ret", au devenit scenariul pentru filmul american postbelic „Egipteanul". După cum bogățiile mormintelor faraonice au inspirat filmul destul de recent „Sfinxul".

În fine, Tutmes al IV-lea, mult timp holtei, a trimis nenumărate solii la regele Mitani, vestit pentru fetele sale frumoase (dar și pentru faptul că deținea controlul drumurilor din zonă spre porturile feniciene). După șase solii care purtau mai mult cereri și promisiuni, Tutmes al IV-lea a trimis o altă solie, încărcată cu daruri minunate și cu mult aur. Mitani s-a lăsat înduplecat de aceste „dovezi de dragoste" și i-a dat fata cea mare, pecetluind și primul tratat de alianță egipteano-mitonian. Matrimonii și politică, nuntă și împărțirea zonelor de influență !

De-a lungul peretelui din fund și în cerc spre aripa dreaptă a muzeului este reprezentată epoca Regatului Nou, cu dinastiile a 18-a, a 19-a și a 20-a. Este epoca de vîrf a civilizației vechi egiptene, cînd pe plan teritorial Egiptul se întindea în sud pînă la cataracta a cincea, adică pînă la Khartoum-ul de astăzi, în est pînă la cotul vestic al Eufratului, cuprinzînd Palestina, Siria și Fenicia, în nord pînă la insula Cipru. Trimiși din toate neamurile aduceau tribut sau cel puțin cadouri, cum făceau cretanii. Cele mai interesante mărturii ale acestei perioade provin de la Tell El Amarna, orașul faraonului „eretic" Akhnaton și al frumoasei sale soții Nefertiti. Aici se întîlnește cea mai naturală artă egipteană și, după părerea unora, și cea mai frumoasă. Încîntare după încîntare : statuia zeiței Hathor, camera funerară a faraonului Tutmes al III-lea, faraonul reformator Akhnaton și soția sa. În afară de bustul lui Nefertiti de la Berlin, în Muzeul de Egiptologie se află încă un bust al grațioasei regine — e adevărat, neterminat, dar făcut cu mare finețe și gingășie. Cînd a văzut-o pentru prima dată, Akhnaton ar fi exclamat : „Ne-fer-ti-ti", adică „A venit frumoasa !", de unde numele păstrat pînă azi ca un omagiu adus frumuseții.

Plimbarea prin muzeu ar putea dura ore, dar la fel de bine zile, săptămîni sau luni. Depinde de interesul și timpul fiecăruia. Așa că ochiul privește, dar mintea nu mai poate reține atîtea monumente și nume : obiecte de la sfîrșitul Noului Regat pînă la dominația greco-romană, exponate ale vieții de toate zilele, precum și statui care erau presupuse a se ridica în sprijinul decedatului dacă în „viața cealaltă" zeii l-ar fi chemat să le lucreze ceva ; apoi case, nave, prăvălii de meșteșugari din timpurile faraonice. Vin la rînd mumiile unor animale sacre, printre care pisici, cîini, babuini, pești, crocodili, o expoziție fascinantă de istorie naturală și religioasă.

În muzeu se poate vizita și Camera mumiilor, vreo 40 la număr, din variate dinastii, printre care Seken-Ra (mort pe cîmpul

de luptă), Akhmes I, Amenhotep I, Tutmes I și III, Seti I și mulți alții.

Camera mumiilor a fost închisă în 1980, la cererea președintelui Sadat, care considera că rămășițele unor mari regi erau profanate prin expunerea în public, și redeschisă în 1984. În camera „Război și pace" este expusă mumia lui Ramses al II-lea, unul dintre cei mai viteji faraoni, lîngă sarcofagul său, complet acoperit. Camera „Război și pace" mai conține unul dintre cele mai celebre exponate, „Paleta Narmer", în care este înfățișat Narmer sau Menes, considerat primul faraon al Egiptului unificat. Această placă pare destul de modestă mai ales prin comparație cu alte obiecte învecinate : armate în miniatură din Regatul de Mijloc, statuia faraonului luptător Tutmes al III-lea sau friza din templul zeiței Hatșepsut, povestind expediția acestei femei în veșminte bărbătești în țara misterioasă din Punt. Și nu mai puțin important pentru toate vremurile — replica Tratatului de pace dintre Ramses al II-lea și hitiți, primul tratat de pace cunoscut în istoria omenirii.

Nici o vizitare a Muzeului de Egiptologie nu pare completă dacă nu include comoara lui Tutankhamon, un faraon nefericit, ginerele marilor Akhnaton și Nefertiti, care, după 9 ani de domnie (în decursul căreia s-a renunțat la cultul lui Amon-Ra), a murit asasinat. Nu fusese nici viteaz, nici înțelept, nici bun organizator ; ar fi fost și destul de greu dacă ne gîndim că a venit la tron la 10 ani și a fost ucis la 19 ! A avut însă marea șansă ca mormîntul să nu-i fie jefuit, ci să fie descoperit intact, ceea ce l-a făcut celebru în întreaga lume. Mormîntul său a dat o idee mai completă despre bogățiile cu care faraonii treceau într-o lume din care sperau să mai revină. La rîndul lui, „blestemul faraonic" a contribuit și el la sporirea faimei tezaurului micului faraon. Sînt probabil puține mărturii arheologice la care oamenii de azi să fi stat la coadă încă din timpul nopții pentru a le putea vedea, așa cum s-a întîmplat cu o parte din colecția ce a fost expusă prin diferite țări ale lumii.

Orice s-ar spune, descoperirea lăcașului funerar al regelui Tut, cum era alintat, a adăugat un plus de farmec și mister cercetărilor Egiptului vechi. Captînd atenția lumii întregi, legenda făurită în jurul comorii, a descoperirii și a consecințelor ei a creat, alături de alt mit, al lui Dracula, o mină de aur pentru autorii și regizorii, în special americani, de filme de groază.

Valea Regilor deschisese încă o dată sipetele comorilor sale, reușind să uimească lumea. După ce fusese menționată în 1743 de călătorul englez R. Pococke, valea, ce adăpostește mormintele a 30 de faraoni din cea de-a 18-a dinastie, a început să fie cercetată tot mai intens : inginerii lui Napoleon în 1798, descoperirile lui Gio-

vanni Belzoni, după 1815, apoi americanul Theodore Davis, între 1902 și 1914. Lordul Carnavon și arheologul Howard Carter se unesc în 1907, obțin aprobarea pentru săpături în 1914, încep să lucreze în 1917. Deși directorul Gaston Maspero îi avertizase că în vale nu se mai putea descoperi nimic, cei doi credeau că trebuie să mai fie un mormînt, cel al lui Tutankhamon. Mai bine zis, credea Carter, care lucrase cu Theodore Davis și dorea acum să folosească banii lui Carnavon — pe care autorul R. Moffett îl denumește „un ultim venit printre aceia care și-au folosit averea pentru a pătrunde în arheologie fără să fi trebuit să sufere plictiseala pregătirii academice" — pentru a găsi mormîntul lui Tut. Avea pentru această convingere trei mărturii găsite în excavații anterioare : o nișă plină cu vase sigilate care conțineau ceramică, bucăți de țesătură și alte resturi, dar care aveau sigiliul lui Tut și al serviciului funerar al faraonilor ; o cutie de lemn cu bucăți de foi de aur purtînd numele lui Tutankhamon și al reginei sale ; în fine, o ceașcă purtînd de asemenea numele micului faraon.

Cinci ani s-au scurs într-o muncă istovitoare, alimentată doar de o speranță din ce în ce mai redusă. Carnavon și Carter s-au hotărît să mai încerce o dată ; dacă nu se va găsi nimic, vor părăsi Valea Regilor. Ca să fie mai sigur, Carnavon s-a întors în Anglia, iar Carter s-a gîndit să sape exact unde începuse cu ani în urmă. Între deznădejde și ultime licăriri de speranță, Carter are succes, găsește la 4 noiembrie 1922 treptele ce duceau la mormînt, iar la 23 noiembrie, printr-o deschidere în care s-a vîrît o lumînare, lumea afla prin ochii lui Carter că s-au descoperit „lucruri minunate".

„La început nu puteam vedea nimic, povestește Carter, deoarece aerul fierbinte ce ieșea din cameră făcea ca flacăra lumînării să pîlpîie, dar apoi, pe măsură ce ochii mi se obișnuiau cu lumina, detalii ale camerei dinăuntru se iveau încet din ceață — animale stranii, statui și aur — peste tot sclipirea aurului. Pentru o clipă — care pentru ceilalți care stăteau în apropiere trebuie să fi părut o eternitate — am fost lovit de uluială ; cînd lordul Carnavon, care nu mai putea să îndure tensiunea, a întrebat mistuit de grijă «Poți să vezi ceva ?», tot ce am fost în stare să fac a fost să scot cuvintele «Da, lucruri minunate»".

Cinci ani a durat studierea, înregistrarea fiecărei piese și transportarea tezaurului la Cairo ; 1 703 piese, una mai frumoasă și mai interesantă decît cealaltă. Două statui din lemn ale lui Tutankhamon ca paznic al camerelor sale funerare, scuturi de vînătoare pictate, un sarcofag mic de circa 30 kg de aur, statuia zeului Anubis care supraveghea mumificarea și conducea pe morți la judecata lui Osiris. La peste 1300 î.e.n., egiptenii credeau în „judecata de apoi", la care Anubis cîntărea sufletul mortului, punînd într-un taler al

balanței statuia dreptății, Maat, iar în celălalt sufletul celui decedat. Dacă sufletul era mai ușor, el era trimis în alt loc decît cel destinat fericirii perene !

Urmează cufere după cufere, statui ale unor zeități egiptene, ale faraonului în diferite ipostaze ale vieții, două tronuri uimitoare prin bogăția lucrăturii în aur și a incrustației cu pietre prețioase, obiecte personale, vaze de alabastru pictat, barca faraonului, flori, semințe de plante, papirus, paturi de odihnă, bijuterii, cele trei sarcofage puse unul în celălalt, adăpostind într-un cavou de piatră corpul lui Tutankhamon înconjurat de bogății fabuloase, îndeosebi coliere, brățări, inele, diademe. Pînă și papucii și degetarul faraonului erau din aur !

Comoara constituie o mîndrie a Egiptului, a lumii întregi care se descoperă cu uimire și satisfacție în postura civilizației de acum 3 500 de ani.

Dar alături de nepreţuita descoperire, diferiți autori au subliniat evenimentele inexplicabile asociate cu găsirea comorii. O serie de coincidențe, mai mult ca sigur, dar adevărul rămîne : Din cele 20 de persoane ce se aflau în anticamera mormîntului lui Tutankhamon, 13 au murit aproape imediat după aceea ; primul a fost lordul Carnavon care, întorcîndu-se la Cairo, la Hotel „Continental", face febră și moare fără ca doctorii să-l poată ajuta. Apoi Arthur Mace, un arheolog american care, după o mare oboseală, intră în comă și moare, tot la Hotel „Continental" și tot fără a avea diagnosticată boala. George Gould, fiul unui mare bancher american, vizitează locul funerar al faraonului și moare de ciumă bubonică, a doua zi după vizită ! Radiologul Archibald Orid, care a examinat mumia, moare în 1924 după o serie de crize puternice, iar fabricantul englez Joel Wool moare de febră, după ce vizitase mormîntul. Lor li se adaugă alte persoane din echipa care participase la descoperire, printre care arheologii Garry Davies și Douglas Derry, profesorii Winlock și Foucart, precum și încă 16 persoane care au intrat în mormînt sau în contact cu mumia și au decedat pînă în 1929. În același an, soția lui Carnavon și secretarul acestuia mor și ei în împrejurări care par cel puțin stranii.

S-au căutat și s-au oferit explicații cu nemiluita : o veche armă bacteriologică, îmbibarea diademei faraonului cu o substanță puternic radioactivă, folosirea „bioenergiei", încă necunoscută nouă, și multe altele. Toate se rezumă însă la ceea ce Philip Vanderberg definea în titlul sugestiv al cărții sale *Blestemul faraonilor*, fără ca cineva să-l fi putut argumenta sau descoperi.

UN SALT ARTISTIC PESTE VEACURI

Spre sfîrşitul secolului trecut, guvernul egiptean, stimulat şi de eforturile de formare şi îmbogăţire a Muzeului de Egiptologie, a început să adune obiecte de artă din monumente şi geamii vechi şi să le depună în moscheea El Hakim. Apoi, paralel cu muzeul inaugurat de Maspero, în decembrie 1903 se deschidea Muzeul de Artă Arabă în Piaţa Bar El Khalq. Mai tîrziu, în 1952, numele s-a schimbat în Muzeul de Artă Islamică, iar sediul în localul fostei Biblioteci Naţionale din Piaţa Ahmed Maher. Dorind să prezinte o imagine a creaţiei ţărilor de religie islamică între secolele VII—XX, muzeul a primit 7 028 de piese la inaugurare pentru a ajunge în prezent la aproape o sută de mii, la care se adaugă o largă activitate ştiinţifică prin cercetări şi publicarea unei serii de cărţi şi albume.

Clădirea, în stil maur, cu linii şi decoraţiuni de culoare maronie şi galbenă, conţine — după cum arată conducerea muzeului — cea mai mare şi mai completă colecţie de artă făurită în ţări de religie islamică, dar şi în altele cum ar fi Spania, Italia, România, U.R.S.S. etc. Deoarece tradiţia islamică descuraja reprezentarea de fiinţe omeneşti, muzeul nu se aseamănă cu majoritatea celor vizitate înainte. Nu se găsesc statui sau sculpturi, nu există picturi mari. Geniul popoarelor ce au creat obiectele din colecţie se exprimă prin măiestria neîntrecută în ceea ce denumim „arte decorative" în sticlă, vase de pămînt, prelucrarea metalului, a lemnului, ceramică şi faianţă, mozaic şi bijuterii, în ţesături, dar şi în arhitectură şi caligrafie. De altfel, muzeul este împărţit pe stiluri (dinastiile umayadă, abisidă, tulunidă, fatimidă, ayubidă, mamelucă, precum şi stilurile turcesc şi persan) şi pe materialele folosite : lemn, metal (şi arme), ceramică, os şi fildeş, sidef, perle şi pietre preţioase, marmură, piatră şi cristal de stîncă, arta cărţii, sticlărie ; covoarele sînt răspîndite în mai toate sălile.

Se pot vedea bronzuri splendide incrustate cu aramă, aur şi argint şi gravate cu minunate inscripţii arabe. Privirea rămîne înmărmurită la colecţia de lustre — cea mai mare din lume. Maeştrii vechi turnau sticla pe care o pictau cu o glazură aparte, ce-i dădea o strălucire aurie. Tehnica era cunoscută încă din secolul al VI-lea şi perfecţionată necontenit. Turnau apoi piese din sticlă colorată cu emailuri, inventînd, poate în mod separat, şi vitraliile. Şi astăzi, în bazar se pot cumpăra lămpi lucrate în pustiu, de artizani, din nisip şi tablă, incrustate cu sticlă colorată, de o frumuseţe nebănuită. Dar cele din muzeu, reflectînd tehnici de lucru din Egipt şi Siria în secolele XIII—XV, întrec orice imaginaţie ; emailul are culori principale albastrul, roşul închis, rozul, verdele, albul şi galbenul. O glazură colorată este aplicată pe suprafaţa sticlei şi fixată în şanţuri

dinainte desenate, şanţuri ce redau flori şi decoraţiuni geometrice, arabescuri, păsări, peşti, medalioane cu blazoane sau inscripţii coranice.

Pentru cei ce admiră săbiile şi armele în general, exponatele sînt copleşitoare : săbii ale conducătorilor egipteni şi turci, cea a sultanului Mohamed, cuceritorul Constantinopolului, a sultanului Soliman Magnificul ; săbii persane împodobite cu fildeş, argint şi aur şi semnate de meşterul ce le-a lucrat.

Două din formele majore ale artei musulmane — arhitectura şi caligrafia — sînt prezentate cu strălucire. Cîteva încăperi cu uşi de lemn, măiestrit cioplite şi incrustate, minabare, ca şi ferestre cu sticlă pictată, precum şi fîntîni întregi, exemplare alese de maşrabyia (un oblon de lemn, caracteristic caselor vechi din zonă, făurit pentru a împiedica arşiţa şi strălucirea puternică a soarelui să intre în casă, permiţînd totuşi trecerea aerului şi a unui pic de lumină ; se lucrează din numeroase bucăţi mici de lemn, montate direct, fără clei sau cuie ; din păcate, această tehnică nu se mai foloseşte acum la clădiri, fiind prea scumpă şi contrastînd cu stilurile moderne). Dar să revenim la muzeu. Dacă doreşti, însoţitorii îţi vor lumina ferestrele şi camerele pentru a-ţi arăta cum lucrează fîntîna arteziană, fără nici o pompă. La lumină, tavanul din sala fîntînii rămîne adînc săpat în memorie prin frumuseţea decoraţiunii.

Probabil că arta caligrafiei este un domeniu în care arta islamică a dat creaţii de excepţie. O întîlneşti reprezentată pe piese de lemn, sticlă, piatră şi metal, combinată cu stucatură şi frize, cu aranjamente decorative. Unele dintre cele mai frumoase exponate se găsesc în sălile cu manuscrise şi legături de cărţi. Multe dintre aceste volume sînt exemplare ale Coranului, ce reiau textele în combinaţie între o scriere minunată şi arabescuri, care sporesc frumuseţea paginii. Există şi cîteva cărţi persane, cum ar fi creaţia poetului Hafiz Es Sirazi din 1532, care prezintă minunate miniaturi la texte epice. In manuscrisul lui Sirazi, o miniatură reprezintă un meci de polo, cu jucători călare şi bastoane cu care încearcă să lovească mingea ! Intr-un alt manuscris arab al cărţii lui Ghafiqi despre ierburi, scrisă în 1582, majoritatea paginilor prezintă desene policrome ale unor copaci şi plante.

De cîte ori părăseam muzeul, ca şi acum, îmi stăruia în minte nevoia unor precizări. Mă gîndesc că acei ce au schimbat primul nume al muzeului au considerat că firma „artă arabă" era nepotrivită, deoarece se vîrau sub aceeaşi etichetă creaţii persane, turceşti şi altele care direct, prin numele lor, arată că nu sînt arabe. Organizatorii au ales pentru muzeu o denumire care să cuprindă proveniența obiectelor expuse cît şi, probabil, dorinţa — cum arată cercetătorul Mohamed Mustafa, fostul director al muzeului — „de reîn-

viere a artei islamice", de sporire a contribuţiei Egiptului la „evoluţia culturală şi artistică a Islamului".

Schimbarea denumirii nu a fost cea mai reuşită, deoarece apartenenţa la o religie nu înseamnă şi calificarea artei respective. Mai ales că arta arabă sau islamică plăteşte un mare tribut influenţei indiene sau chineze, ca să nu mai vorbim de faptul că, în Egipt sau în alte ţări, creaţia „veche" nu a încetat ca să înceapă una „nouă", islamică, o dată cu anul Hegirei. Şi cum toate definiţiile şi etichetările au ceva perfectibil, să o acceptăm pe cea aleasă de conducătorii muzeului şi să trecem să-i vizităm comorile. Nu înainte de a gîndi că probabil organizatorii au avut în vedere o anumită cronologie a dezvoltării artelor în Egipt şi au creat, în consecinţă, în Cairo, trei mari muzee : de egiptologie, coptic şi de artă islamică.

Muzeul conţine o admirabilă colecţie de covoare şi carpete din diferite ţări, printre care şi multe covoare de o neasemuită frumuseţe, ţesute în Transilvania (care numai ţară islamică nu era !). Dar aceasta nu pare atît de important cît faptul că din catalogul oficial al covoarelor expuse, în număr de 149, doar vreo 20 apar a fi mai vechi decît cele 4 covoare transilvănene, ţesute pe la 1650 ! Din păcate, aceste dovezi de talent, muncă şi civilizaţie sînt mai puţin cunoscute la noi în ţară.

Şi o altă ciudăţenie : muzeul prezintă o serie de exponate de mare valoare artistică, cum ar fi urne, medalioane cu sfinţi şi cruci de metal care, conform clarificărilor din muzeu, ar aparţine „artei creştine". Se oferă explicaţia că ele au fost făurite de meşteri islamici pentru a fi vîndute creştinilor, ceea ce nu poate fi contestat, dar nici argumentat nu este. Neîndoielnic că cercetările viitoare vor înlătura o serie de inadvertenţe care nu răpesc însă din frumuseţea şi importanţa exponatelor.

NILUL

„Out Nil, out nihil" (*Ori Nilul, ori nimic*)

zicătoare romană

Atît de cercetat şi de căutat, de descris şi de cîntat, de condamnat şi de adorat, Nilul încă se mai refuză cuprinderii umane, încă mai rezervă surprize, fie şi sub forma lucrurilor visate a se face cu ajutorul lui, acum sau în viitor. Rămîn intrigat de mulţimea şi varietatea comentariilor despre Nil ; totul începe şi se termină cu el. În toate timpurile, Nilul apare ca o fiinţă vie, fără de care existenţa continentului african şi a Egiptului îndeosebi ar fi de neconceput, ca o mamă care oferă mereu hrană şi apă, protecţie, alinare, siguranţă şi speranţă. Porneşte cu cîteva picături, cu o cascadă, apoi intră în cel mai mare lac al continentului, traversează bazine şi cei mai înalţi munţi, trece prin cel mai mare oraş african. Un fluviu măreţ al cărui traseu de 6 671 kilometri îl plasează în fruntea celor mai lungi din lume. Un adevărat alergător de cursă lungă, care parcurge neobosit o distanţă egală cu a şasea parte din circumferinţa globului. Un alergător care măsoară economicos drumul şi evită meandrele inutile : faţă de alte fluvii, el curge direct de la sud la nord, cu o singură buclă. Nu deviază decît circa 400 de kilometri şi la vărsarea în mare, unde aduce 84 miliarde metri cubi de apă, se află aproape tot pe aceeaşi longitudine cu izvoarele. Alergător dar şi săritor, un adevărat cascador lichid : de la izvoare pînă la vărsare „cade" circa 2 000 de metri, creînd visuri ademenitoare pentru specialişti şi pentru statele străbătute, în acest secol marcat de setea de energie. Plin de ciudăţenii, Nilul este singurul fluviu din lume care, pe o lungime de 3 000 de kilometri, are un singur afluent important, care pierde, mai ales prin evaporare, jumătate din apele sale şi încă varsă în mare un debit considerabil, fără de care viaţa în undele Mediteranei ar fi greu de conceput.

Egiptenii au fost aceia care au aflat de la Nil și i-au învățat și pe greci — iar aceștia pe toți europenii — că apa este mama tuturor lucrurilor. Nu i se spune acum pămîntului „planeta apei" ? Și poate de aceea egiptenii numesc fluviul „Buhr el Nil", adică „Marea Nilului". Egiptul își datorează existența și trecerea prin timp, ca o zonă civilizată, marelui fluviu care, an de an, prin depunerile sale, a făcut posibilă, în mijlocul pustietății, o vegetație luxuriantă și abundentă. Hrană pentru ființa vie, dar și pentru gîndire, imbold pentru cercetarea și înțelegerea naturii.

Se pare că o parte din Egiptul de Jos a fost creată de aluviunile Nilului, depuse în nenumăratele milioane de ani ce s-au scurs de cînd fluviul și-a mutat albia în Egipt. Pentru că cercetătorii bănuiesc că, înainte, Nilul curgea pe o altă albie, ce se află sub nisipuri, pe teritoriul Libiei de azi.

În tot timpul antichității, așezările făurite de om de-a lungul Nilului s-au bazat pe resursele oferite de apele sale pentru agricultură. Mari cetăți și orașe cum sînt Memphis și Teba s-au ridicat la marginea pustiului, devenind în timp capitale faraonice. Mai tîrziu au apărut Luxor, Alexandria, Cairo, Assuan și atîtea altele, mai mici, dar nu mai puțin importante. Dar nimeni nu mai știe cînd orașe strălucite ca Avaris sau Tanis, Sais sau Buto au dispărut sub presiunea de neiertat a condițiilor naturale, în special a umezelii. Casele și templele s-au măcinat, oamenii au băjenit și centre vechi ale științei și culturii, ce pulsau de viață și creație, s-au pierdut în negura timpului. Despre importanța lor spune însă ceva și faptul că, de exemplu la Sais, au studiat, printre mulți învățați greci, și Pitagora, Solon și Platon.

„Cînd Nilul inundă pămîntul, scria Herodot, tot Egiptul se transformă într-un fel de mare. Numai orașele rămîn deasupra apelor, ca insulele Egee. În aceste perioade vasele nu mai țin cursul albiei fluviului ci plutesc direct peste cîmpii". Cîtă asemănare cu pasaje din scrisoarea generalului Amr pe care, stimate cititor, ai cunoscut-o la începutul cărții. Doar că Herodot a scris cu multe secole înainte și n-ar fi de mirare ca generalul arab să fi studiat scrierile lui și ale altora, înainte de a fi ordonat să se pună șeile pe cai.

Omul îl vede în propria-i istorie, curgînd de 7 000 de ani... La rîndul său, Nilul a privit, apărînd și pierind, orașe, țări, imperii și zei. Construcții s-au ridicat și s-au risipit în praf, fărîmînd vanitatea omului, dar și sporindu-i dîrzenia de a se măsura cu predecesorii și mai ales cu timpul. Miturile și operele, legendele și filozofiile acestor mii de ani se reunesc în delta cea bogată ; fluviul, care acum merge spre soare, ia în această parte a cursului său culorile tuturor epocilor pe care le-a traversat, ale tuturor civilizațiilor pe care le-a creat și ale căror creștere și pieire le-a văzut, scria un autor îndră-

gostit de fluviul măreț. Poate că lumea atît de variată, pe care egiptenii și-o imaginau după moarte, nu era decît o reproducere a celei pe care o vedeau pe pămînt, mai ales în deltă... Nilul a hrănit și adăpostit civilizații, iar astăzi trebuie el însuși păzit din ce în ce mai mult de furia omului, de poluarea tot mai puternică, într-o lume în care uniformitatea, dictată de cerințe mai multe și resurse mai puține, este în creștere, în dauna naturii și a „stăpînului" ei.

Anii trec și se duc, doar Nilul, imperturbabil, însoțit de cortegiile celor ce au trăit cu el și de pe urma lui, plutește maiestuos la vale, spre Mediterana, ce-i admiră performanța diurnă și-l așteaptă punctuală la întîlnirea de fiecare clipă. Vîntul, rocile, animalele, vegetația, soarele și deșertul nu-l pot opri din calea în care, întocmai ca Dunărea noastră, străbate țări variate, adună cu măreție ofrandele celor de pe maluri, cărora le promite că le va duce pînă la marea cea albastră din nord. Unora le povestește despre locul de unde pornește, altora le promite și le duce apa vieții ; cînd este bine dispus, își amintește de cetățile străvechi și de poeții și muzicienii ce l-au cîntat :

„...Toate a apei, a pustiei și a nopții măreție
Se unesc să-mbrace mîndră veche acea împărăție
Să învie în deșerturi șir de visuri ce te mint..."

„...Ale piramidei visuri, ale Nilului reci unde,
Ale trestiilor sunet ce sub luna ce pătrunde
Par a fi snopuri gigantici de lungi suliție de-argint..."

Cel mai des își amintește de imnul ce i-a fost închinat în zilele Regatului de Mijloc (circa 2050—1786 î.e.n.), cînd lumea îl recunoștea drept zeul cel mai apropiat, mărturisindu-i admirația și sentimentele de profundă adorație :

„Laudă ție, Nil, care ieși din pămînt și vii să-i hrănești pe locuitorii Egiptului. Secret al mișcării, întunecime în plină zi...
Care umezești pajiștile create de Ra pentru a hrăni toate animalele,
Care dai de băut locurilor pustii departe de apă ; rouă ești, ce cade din ceruri,
Iubit de zeul Pămînt, podoabă a zeului Recoltei, care face ca orice lucrare a lui Ptah să înflorească,
Domn al peștilor, ce faci stolurile să meargă împotriva curentului, fără ca o pasăre să cadă...

Care creşti secară, faci grîu şi ajuţi templele să stea în sărbători..."
Cît de actuale sună versurile imnului şi astăzi :
„*Dacă Nilul este leneş, nările-i sînt închise şi toţi oamenii sînt săraciţi.*
Darurile zeilor sînt micşorate şi din omenire milioane pier.
Omul lacom creează dezordine pe pămînt şi mari şi mici sînt aduşi la ruină".

Cînd este supărat, loveşte cu putere în maluri şi taie golfuri adînci, croieşte şi lărgeşte insule mai mari sau mai mici, bancuri de nisip ce vor străluci a doua zi în soare. Se acoperă cu voaluri de ceaţă şi risipeşte brume în jurul său, mocnindu-şi nemulţumirea. Dar nu pentru mult timp. Curînd uită sau se lasă îmbunat şi zîmbeşte din nou, larg şi generos.

Neputinţa omului de a stăpîni apele marelui fluviu a inspirat unele dintre cele mai mari scrieri ale lumii vechi. Alături de soare, Nilul a născut un stat care a făcut din muncă o necesitate, din hidraulică o artă, iar din raţiune şi ordine un principiu. Între Assuan şi Cairo erau 90 de nilometre, cu care se măsura creşterea sau scăderea nivelului apei ; unul dintre ele mai funcţionează şi astăzi la Cairo. Faimoasa statuie a Nilului, aflată la Vatican, este înconjurată de 16 copii, reprezentînd efectele fiecărei măsuri de creştere a apelor. Plinius arată că 12 măsuri însemna foamete, 13 — suficienţă alimentară, 14 — bucurie, 15 — securitate deplină, iar 16 — abundenţă. Inundaţiile fertile provocate de revărsarea Nilului erau zeificate, reprezentate de zeul bărbos Hapy, în timp ce se credea că izvoarele şi debitul fluviului ar fi dirijate de Cnouphis cel cu coarne. Invocaţiile către aceşti zei constituiau o parte importantă a vieţii spirituale vechi. Dar, pentru a fi mai siguri că marele fluviu îşi va menţine bunăvoinţa, aceasta trebuia cîştigată şi prin metode mai la îndemîna gîndirii superstiţioase a omului antichităţii. Din timpuri străvechi se spune că Nilul are o „mireasă". O picătură de apă ar cădea în fiecare an în fluviu, în noaptea de 17 iunie, denumită „nukta" sau „leylet".

După cum scriu istoricii arabi Ebn el Hakim şi El Siuti, legenda evocă timpuri străvechi, cînd zeului Nil i se aduceau jertfe, obicei păstrat, în forme schimbate, pînă în zilele noastre. Egiptenii sacrificau în fiecare an o fecioară, pe care o împodobeau cu bijuterii şi ţesături scumpe. În ziua sacrificiului, fecioara, aleasă dintre cele mai frumoase copile ale oraşului, era învelită într-o tunică de mătase strălucitoare. Capul îi era strîns într-o coroană de flori şi ghirlande îi coborau pe braţe şi pe piept. Părul şi sînii îi erau acoperiţi cu bijuterii şi împletituri de aur. Mîinile şi picioarele îi erau prinse în lanţuri de fier şi în final era înfăşurată complet într-un

văl de mătase albă. Era coborîtă într-o barcă special aranjată cu care tînăra era condusă pînă la întîlnirea celor două braţe ale Nilului. Sărmanii părinţi trebuiau să manifeste multă bucurie pentru că îşi ofereau fata ; altfel, Nilul s-ar fi supărat şi ar fi lăsat Egiptul fără mîlul roditor al revărsărilor ! În faţa marilor preoţi, a guvernatorului oraşului şi a marilor notabilităţi, fecioara era scoasă din barcă, i se lega o piatră de lanţurile de la picioare ; în jurul ei, ca în jurul unei proaspăt căsătorite, se înălţau cîntece şi rugi, apoi soldaţii o aruncau în vîrtejurile fluviului, în strigătele şi adoraţiile delirante ale mulţimii ce aprecia ofranda vie ca pe ceva natural, ca însuşi fluviul.

Obiceiul barbar, care nu se cunoaşte dacă a dăinuit neîntrerupt în vremurile vechi, a luat sfîrşit o dată cu apariţia islamismului pe malurile egiptene ale fluviului.

După cucerirea Egiptului, locuitorii au avut grijă să-l informeze pe generalul Amr de obiceiul locului. Imediat generalul arab dă ordin să se pună capăt „acestor tradiţii idolatre, pe care islamul le respinge şi le condamnă". Chiar în acel an a urmat o strîmtorare creată de o revărsare redusă a apelor Nilului şi de recolta neîndestulătoare. Neliniştit, Amr raportează califului, căruia îi cere sfatul. Marele calif i-a răspuns ca un adevărat conducător : „Ai făcut bine cînd ai suprimat acest obicei. Am să-ţi trimit un bilet pe care îl vei arunca în Nil". Biletul conţinea un text, o adevărată creaţie în materie, ce dovedea că Omar avea parte de sfetnici deosebit de înţelepţi : „O, fluviule, dacă tu curgi după propria-ţi dorinţă, atunci să nu mai curgi ; dar dacă Alah atotputernicul îţi reglează cursul, atunci am să-i cer lui Alah cel atotputernic să te lase să curgi !"

Amr a aruncat biletul în fluviu nu înainte de a face cît mai larg cunoscut conţinutul lui. Era în ajunul sărbătorii creştine a crucii. Spre surpriza tuturor, dar mai ales spre bucuria noilor conducători, a doua zi populaţia a constatat că Nilul crescuse peste noapte cu şaisprezece măsuri.

După răspîndirea islamismului, copţii au înlocuit şi ei obiceiul barbar al sacrificării fecioarei prin ceremonia numită „degetele martirului". După o serie de ospeţe şi petreceri orgiastice, care erau predominante în oraşul Subra, în Nil era aruncat un mare butoi care conţinea degete, crezîndu-se că în acest mod se poate atrage bunăvoinţa fluviului-dumnezeu. Şi acest obicei a fost interzis de către sultanii mameluci. Dar dacă practicile păgîne au fost abolite prin măsuri administrative, nu înseamnă că ele au dispărut. Şi astăzi încă, la Cairo sau în apele de lîngă Khalig, copiii aruncă o păpuşă de pămînt denumită logodnica — „El Aroussa". Vă amintiţi de „Caloianul" nostru ?

Numai că frica de eventuala pieire a apei prin deviere sau folosire totală a creat multe contradicții între oamenii din avalul fluviului și cei din amonte, depășind cu mult regiunea Egiptului de Sud. Legendele arată că în 1106 Nilul nu a adus inundații suficiente și imediat a izbucnit foametea. Sultanul a trimis pe prințul Mihail, patriarhul copților, la împăratul creștin al Abisiniei cu o mare cantitate de daruri. Impresionat de aurul și pietrele primite, împăratul a dat ordin să se străpungă barajul de pe înălțimile Abbai, valul de apă a invadat Sudanul, crescînd cu trei degete în fiecare zi. La sfîrșitul inundației, Mihail, care avusese grijă să vină după creșterea apelor, a fost primit în triumf în Deltă (mersese mai încet decît apa !). Dar de acum încolo au început bucluciri și mai mari. Sultanul se temea că creștinii albi vor da Egiptul arhiepiscopului Mihail. Mihail și împăratul abisinian se temeau de un atac-surpriză din partea sultanului, doritor să-și asigure întregul Nil pentru totdeauna. Fluviul scapă temporar de mlaștină și uscăciune, dar se încurcă în interese și lupte religioase !

Anii au trecut, dar temerile au rămas, așa că în 1488 sultanul egiptean primește la Cairo pe trimișii tuturor suveranilor albi, care trebuiau să vină pe jos și să sărute de două ori pămîntul în fața sa. Numai trimisul negusului a venit într-o litieră purtată de slujitori, a refuzat să se scoale și să iasă din ea și a întrebat :

— Sire, vrei pace cu stăpînul tău și al meu, arhiepiscopul Jean ?

— Predecesorii mei au trăit întotdeauna în pace cu acest prelat, ar fi răspuns cu prudență sultanul.

— Nu-l numi prelat, numește-l „stăpînul meu".

Trimisul a repetat de trei ori fraza, pe care și sultanul a recitat-o încet : „Vreau pace cu stăpînul meu, arhiepiscopul Jean".

Abisinianul i-a dat apoi sultanului Egiptului un cadou măreț, adăugînd cuvintele : „Ai dreptate să-i zici stăpînul meu ; viața și moartea ta sînt în mîinile sale și tu știi de ce : Nilul vine din țara mea. Dacă stăpînul meu o dorește, ar putea să oprească apa și să vă facă pe toți să muriți de foame".

Șantajul politic se baza pe ignoranța turcă, pe artificiile copte și pe orgoliul abisinian.

Dar, în 1505, portughezul Alfonso d'Albuquerque a încercat să transforme legenda în realitate. Fiind viceregе al Indiei și dorind să ia Egiptului căile comerciale, el a încercat cu ajutorul arhiepiscopului Jean să deturneze Nilul Albastru spre Marea Roșie și a eșuat doar pentru că nu avea lucrători abili. „Dacă nu, ar fi străpuns un deal și Egiptul ar fi murit de sete", spun fiii lui Albuquerque. Mai știi ?

După 400 de ani, proiectul folosirii apelor Nilului de către riverani dictează un anumit raport de forțe și o fizionomie specifică a

raporturilor dintre țările bazinului Nilului, inclusiv reuniuni periodice ale statelor riverane, îndeosebi între Egipt și Sudan.

Folosirea cu simț de gospodar a forțelor Nilului i-a preocupat întotdeauna atît pe egipteni, cît și pe străini. Cînd a venit în Egipt, înconjurat de o cohortă de oameni de știință, Napoleon remarca cu pătrundere : „Cîmpiile de la Beauce și cele de la Brie sînt fecundate de căderea regulată a ploilor, efectul administrației aici este, din acest punct de vedere, nul. Sub o bună administrație Nilul cîștigă asupra deșertului, sub una rea deșertul cîștigă asupra Nilului. În Egipt, Nilul sau geniul binelui, deșertul sau geniul răului sînt întotdeauna prezente". Ca un mare conducător, Napoleon afirma că nu este permis ca vreo picătură din Nil să ajungă în Mediterana ! Ceea ce împăratul francez declara, fără a cunoaște noțiunea de echilibru ecologic, era repetat în anii 1980 — 85 de către președintele Sadat, în deplină cunoștință de posibilitățile fluviului. Dar viziunea cea mai frumoasă și în același timp profetică ne-a rămas de la domnul Baker, un guvernator englez al Sudanului, care scria în secolul trecut : „Va veni o zi cînd lumea va admira un Egipt puternic, ale cărui holde vor ondula pînă la marginea zării, pe întinsul acestor deșerturi mizerabile și nisipoase, unde doar cămila luptă în prezent împotriva naturii epuizate. Din cîteva puncte mai înalte, oamenii vor contempla o rețea de canale și bazine și se vor întreba stupefiați cum de au rămas ignorate atîta timp puterea acestui fluviu cît și secretul izvoarelor sale".

CĂLĂTORII ȘI SĂRBĂTORI NILOTICE

Călătoria pe Nil, una din primele mari șosele lichide ale lumii, a fost întotdeauna favorizată atît de lărgimea și adîncimea fluviului, cît și de faptul că, de obicei, vîntul suflă de la nord spre sud, iar curentul apei merge de la sud spre nord, făcînd posibil a se folosi forțele naturii în sensul dorit. Chiar și după ce, în urmă cu circa 3 500 de ani, egiptenii au descoperit roata și au domesticit calul, au continuat să folosească fluviul ca principal mijloc de transport pentru oameni și poveri. Navigația pe Nil, cu vase ca acel „tron ruginit" al Cleopatrei sau în bărci cu pînze — renumita felluca — a constituit întotdeauna o legătură și un element de unitate într-un singur stat, în istoria egipteană fiind principala cale dintre Egiptul de Jos și cel de Sus. Peste 5 000 de ani, navele cu pînze făurite din lemnul Libanului și din țesăturile locale au asigurat schimburile dintre orașele de pe Nil și de mai departe, cărînd atît oameni cît și cereale, alimente și piei, băuturi și esențe, lemne și țesături, papirus, ceramică și sticlă, metale și arme.

În timpul revărsării anuale, fluviul era folosit și în transportul pietrelor pentru construcții sau sculptură, aduse din sudul țării sau

din carierele de la marginea zonelor inundate. Aceasta oferă o explicație pentru marile monumente egiptene ale antichității, ridicate uneori departe de sursa rocilor din care au fost făurite. Drept mărturie pentru ajutorul dat de Nil vieții, oamenii din Egipt, faraonii, stăpîni ai celor Două Pămînturi, făceau dese plimbări în vase cu pînze sau în bărci din papirus și au lăsat cu limbă de moarte ca miniaturi ale acestora, ba chiar și vase întregi, să fie plasate în mormintele lor ca piese absolut esențiale pentru lumea cealaltă. Așa se face că astăzi oricine poate admira lîngă piramida mare de pe platoul Giza „barca de aur a faraonilor", descoperită și plasată într-o uriașă cutie-muzeu cu aer condiționat pentru a o feri de dezagregare. Ambarcațiunea, veche de aproape 5 000 de ani, era nava de agrement a faraonului Keops. Construită din lemn de cedru, adus mai mult ca sigur din Libanul de azi, lungă de 43 de metri și lată de 8 metri, barca a fost descoperită în partea de nord a piramidei, dovadă că faraonul nu a vrut să se despartă de ea nici în mormînt.

Cum, de altfel, nici egipteanul de astăzi nu s-ar despărți de felluca lui, cu care își cîștigă pîinea și-și face drumul pe Nil.

Din pădurea de palmieri de pe malul opus suburbiei Maadi, Nilul apare ca în anii de demult : sulițe ale stufului și rogozului, clipocit de valuri în maluri de lut, orăcăit de broaște, zumzăit de insecte mici. Doar crocodilii au dispărut. Din cînd în cînd, o felluca se prelinge ușor pe fața apei spre coșurile abia vizibile ale fabricilor de la Heluan. Apoi iar se așterne tăcerea.

Dar cînd vine sărbătoarea Sham El Nessim, fluviul devine dintr-o dată obiectul veneraței și dragostei egiptenilor. Cu vase mari sau mici, cu plute, nave de pasageri, felluci, yole, bărci obișnuite, pînă și cu cîte o albie de plastic merg locuitorii care doresc să-și petreacă ziua pe apa mărîtului sprijinitor. Mii și mii de ambarcațiuni, un furnicar plutitor colorează apele Nilului care se lasă adorat și participă la bucuria și veselia sărbătorii populare.

Numele Sham El Nessim are o istorie proprie ; el s-a născut dintr-o asociație fonetică accidentală între originalul egiptean și preluarea arabă. În limba veche egipteană, „shemu" însemna „retragerea apelor" și era ziua unui festival popular. Vechiul calendar egiptean începea în ziua care urma după prima lună plină ce apărea după echinocțiul de primăvară, în momentul cînd soarele trecea prin constelația Gemeni, adică a 25-a zi a lui Paramhat. Se credea că aceasta era ziua cînd s-a născut universul, „ziua începerii creației". Mai tîrziu s-a zis că, în aceeași zi, Moise i-a condus pe evrei afară din Egipt și în acest mod festivalul Shemu a devenit strîns asociat cu exodul evreiesc. La rîndul ei, sărbătoarea respectivă a devenit asociată cu paștele creștin. În acest fel, cînd creștinismul a pătruns și s-a răspîndit în Egipt, un festival vechi — Shemu — care însemna

deopotrivă începutul primăverii, naşterea omului şi începutul creaţiei, a coincis cu paştele coptic, deoarece copţii adoptaseră vechiul calendar egiptean ! Pînă astăzi, Sham El Nessim este sărbătorit în lunea săptămînii paştelui coptic. Cînd au venit arabii, aceştia au confundat „shemu" cu cuvîntul lor „sham", ce înseamnă „mirosire". Şi pentru a completa sensul, zilei care aducea prima adiere a primăverii arabii i-au adăugat „el nessim" — „adierea" sau „briza".

Indiferent de istorie şi de transformările succesive, egiptenii moderni sărbătoresc Sham El Nessim cu acelaşi entuziasm ca şi strămoşii lor, cu aceeaşi speranţă, bucurie şi mirare în faţa misterului reînnoirii naturii. Cîmpul, grădinile şi parcurile sînt pline de grupuri de prieteni, de jocuri şi veselie, iar culorile florilor proaspete se amestecă cu acelea ale veşmintelor şi cu sclipirea undelor Nilului ce sprijină toate ambarcaţiunile şi seninul cerului egiptean.

Sărbătoarea începe în zori, cînd toţi se grăbesc să iasă din locuinţe cu nelipsitul coş de mîncare ; nu lipsesc niciodată cîteva alimente de bază : ouă tari, peşte sărat şi ceapă verde. Aceste alimente erau consumate în aceeaşi zi încă din timpurile faraonice, fiecare fel avînd o semnificaţie particulară : oul reprezenta prima fază a vieţii, ceapa dărnicia solului, iar peştele prinosul rîului, la care se mai adăuga raţa friptă, simbolizînd o contribuţie a aerului. Totul era stropit bine cu vinuri care, la vechii egipteni, nu lipseau de la nici o sărbătoare.

Cu băutură ieri, mai fără astăzi, Sham El Nessim a trecut prin mii de ani, prin faze şi schimbări de religii şi filozofii, rămînînd pînă azi o aducere aminte a forţei regeneratoare a naturii şi oamenilor.

DIN NOU DESPRE APE ŞI LIPSA LOR

Herodot a spus că „Egiptul este un dar al Nilului", înţelegînd probabil, aşa cum o facem astăzi cu toţii, că fără Nil viaţa egiptenilor nu ar fi existat. Este însă îndoielnic ca fluviul să fi avut vreo importanţă deosebită pentru oamenii ce scăpaseră de a doua glaciaţiune cînd Nilul curgea prin ţinuturi udate de ploi bogate. Ceea ce acum constituie Sahara libiană sau egipteană era un imens parc în care omul vînător pîndea gazele, hipopotami, bizoni, elefanţi şi girafe, struţi şi alte păsări. În faţa înaintării pustiului, arată unii cercetători, animalele şi omul s-au simţit nevoiţi să se apropie din toate direcţiile de fluviu, pînă a se confunda cu zona malurilor sale şi cu delta. Dar şi acestea erau mult diferite faţă de ceea ce călătorul vede astăzi. În primul rînd, datorită dispariţiei progresive a afluenţilor, fluviul devenea din ce în ce mai îngust şi mai adînc, părăsind terasele pe care le săpase de ambele părţi. Sînt cunoscute opt asemenea te-

rase, dintre care primele patru au puține semne despre viața omului, pe cînd celelalte abundă în asemenea mărturii. Apoi Nilul, care zburda în voie, își schimba după plac căile către mare. Albii mici se creau și erau uitate, cursul abandonat devenea baltă și mlaștină, pline de stuf și papirus, de pește și păsări, de crocodili și hipopotami. Delta Nilului, care azi are doar două brațe, pe atunci avea șapte.

Numai că acestea sînt lucruri vechi, de mult pierite, și doar poveștile le mai reiau ca pe niște fapte din timpuri imemoriale, greu de crezut. Egipteanul a învățat să respecte apa, s-o caute și s-o folosească. Cresc familiile, cresc cerințele, este nevoie de tot mai mult pămînt cultivabil și deci și de apă. Nilul este pus la lucru, dar, deși încă nefolosit la valoarea sa, nu te poți baza doar pe el, mai ales la mari depărtări. În fiecare egiptean trăiesc speranța și credința că dedesubt stă apa, multă apă. Dacă pleci de la Assiut spre sud-vest, ajungi la oaza Kharga, apoi spre nord se întinde un roi de oaze mici cu apă și curmali. Este vestita „Valea Nouă" (Wadi El Gadid), unde acum cîțiva ani exista numai nisip fierbinte, iar acum se poate cultiva secara. S-au săpat puțuri, unele adînci de peste 700 m, de unde au țîșnit fîntîni arteziene. Kharga se află într-o depresiune de nisip cenușiu ce se mișcă fără încetare, făcînd pietricelele să sune ciudat. Nu există ploaie, nici un fel de ploaie, măcar un strop. Niciodată. Dar zona, poate nici măcar înfricoșătoare, are pungi fosile de apă cam la 6 milioane de metri cubi. A plouat înainte, apa s-a strîns și a rămas acolo, în străfunduri. Acum nevoia de petrol a adus forările tot mai dese, tot mai adînci ; petrol nu s-a găsit, dar a apărut apa, un miracol care poate va continua. Cine știe ?

Închipuiți-vă cum lucrează și trăiesc specialiștii români și egipteni la exploatările de fosfați, într-o zonă unde apa se aduce cu sacaua. Dar în minele deja exploatate a apărut puțină apă și țăranii dimprejur, care au și trecut la plantarea portocalilor și legumelor, îi consideră pe muncitorii români trimișii lui Allah !

Interesul major al unei țări deșertice este aflarea izvoarelor vieții și egiptenii, doritori să-și dezvolte țara, nu pregetă să caute tot mai atent sursele de apă. Legende mai vechi și mai noi circulă despre marea de apă dulce de sub pustiuri ; unii vorbesc despre marele fluviu ce se ascunde sub nisipurile Saharei. S-au organizat multe expediții, în Egipt ca și în alte țări din zona avidă de lichidul vieții, dar pînă acum fără prea mult succes. Pe pămîntul arid, cu dune și cu temperaturi de peste 50°C, nu s-a găsit nimic despre fluviul mult căutat. Și totuși ceva există. Naveta americană „Columbia" a măturat zona Saharei cu impulsurile radarului. În mod normal, undele radar nu pot pătrunde mai mult decît cîțiva centimetri în sol, dar sînt dirijate de umiditate. În Sahara cea uscată ele au reușit să străbată nisipul pînă la 5 metri adîncime. Apoi geologii americani și egipteni au

analizat semnalele transformate în imagini de un ordinator și au aflat că fluviul vechi, sau mai bine zis albia sa, există ! La fel de mare ca și Nilul, fluviul curgea în sud-vest spre o mare interioară ce trebuie să fi fost la fel de întinsă ca și Marea Caspică. Echipe de cercetători, ghidați de harta furnizată de naveta „Columbia" și mînați de speranța de a mai găsi apă, au pornit în căutarea fluviului ce pare a fi existat în urmă cu 200 000 de ani. Să fi fost oare chiar Nilul ?

De la bordul sateliților artificiali, radiolocația scrutează permanent Sahara și a descoperit și albiile altor rîuri, delte largi și cîmpii ce au existat cu zeci de mii sau poate numai cu mii de ani în urmă. Orientarea generală a rîurilor din vechime era spre sud-vest. Se confirmă ipoteza că în trecutul îndepărtat era suficientă apă pentru ogoare și că în această zonă agricultura era la înălțime. Dar nu numai atît : albia celui mai vechi rîu egiptean, un frate mai bătrîn al Nilului, a fost descoperită de un grup de arheologi și paleontologi nu departe de oaza Fayyum. După cum arată cercetătorii, izvoarele rîului, acoperite acum de nisipuri, s-ar fi aflat în peninsula Sinai. Fluviul curgea dinspre est spre vest și se vărsa în Mediterana, în urmă cu 40 de milioane de ani, spre deosebire de Nil care are o vechime de 45 000 de ani și curge spre nord. În albie s-au găsit rămășițe pietrificate de pești și de alte viețuitoare acvatice, de crocodili, de elefanți și maimuțe, precum și rădăcini de plante. Scheletele elefanților și primatelor au surprins prin dimensiunile lor neașteptat de mici în comparație cu reprezentanții contemporani ai speciilor respective.

Ipoteza că în trecut multe zone ale Egiptului se bucurau de precipitații a fost nu demult confirmată și prin săpăturile arheologice de la Wadi Gerawi, la sud de Heluan. Au ieșit la iveală rămășițele celui mai vechi stăvilar descoperit pînă în prezent, construit împotriva apei de ploaie, cam în jurul anului 260 î.e.n. Stăvilarul era destinat să oprească puhoaiele produse probabil de numeroase ruperi de nori și furtuni, pentru a evita distrugerea locurilor, îndeosebi a culturilor. Descoperirea este cu atît mai importantă cu cît această regiune este una dintre cele mai uscate din zonă. Aceasta înseamnă că și mai la nord, unde este acum Cairo, ploua des și mult. Acum o ploaie de cîteva minute sau ore constituie evenimentul unui an întreg, cum a fost în 18 decembrie 1981, cînd unii cairoți se uitau cu teamă și cu încîntare la nori, sorbind ploaia cu gura deschisă, ca pe o ofrandă trimisă din ceruri.

Numai că omul caută apa ce a dispărut, în timp ce deșertul înaintează mereu. Nu este doar o problemă a Egiptului, ci a lumii. Într-un studiu recent al UNEP — Programul O.N.U. pentru mediul înconjurător — se arată că în 65 de țări există primejdia ca, în anumite condiții, milioane de hectare locuite de peste 800 milioane de

oameni să devină aride. Amenințarea deșertului este prezentă peste tot în Australia și chiar în U.R.S.S., S.U.A., pînă și în Canada.

În condiții foarte nefavorabile, transformarea în deșert poate fi foarte rapidă, cum s-a demonstrat în cei 5 ani de secetă din Sahel, de la începutul anilor '70. În 1973, lacul Ciad s-a redus cu două treimi, puțurile au secat, resturile de vegetație au fost devorate de animale și Sahara nemiloasă s-a întins pe încă multe sute de kilometri pătrați. Apoi ploile au reînceput, dar cu cantități normale, adică puține față de nevoia de apă a oamenilor și animalelor.

Specialiștii în domeniul mediului ambiant și al agriculturii se împart în două mari categorii. Cei foarte pesimiști, neîncetînd să lupte, și-au pierdut din încrederea în victorie ; ei arată că schimbările climatice pot reduce precipitațiile pentru mii de ani. Exemple ? Orașe vechi din provincia indiană Rajastan, acum acoperite de nisipuri. De asemenea, omul, ca urmare a setei sale de viață, acționează în așa fel încît provoacă el însuși înaintarea deșertului în ritmuri foarte rapide : caută să folosească terenuri marginale, taie arborii și arbuștii mai rari, pe alocuri ajunge chiar să dea foc vegetației. După acești specialiști, rațiuni de supraviețuire vor continua să facă zadarnice aproape toate eforturile. Sînt oameni serioși și bine pregătiți, care își cîntăresc exact cuvintele.

Alți specialiști sînt mai puțin pesimiști, gîndindu-se la posibilitățile pe care le-ar oferi tehnologiile viitorului. Deocamdată însă ei propun mari opere de irigare, activități din domeniul agronomiei, inclusiv depistarea și alegerea unor plante utile care să reziste la căldură, uscăciune și terenuri sărăturoase : jojoba, care dă semințe oleaginoase ; mesquite, din care se pot extrage zaharuri și proteine ; greayule, din care se scoate cauciuc natural. Dar aceste plantații implică investiții enorme, pe care țările sărace, inclusiv Egiptul, nu le posedă, iar cele bogate nu consideră oportun să le consacre deșertului, nici măcar la ele acasă. Pentru Sahel, de pildă, nu se primesc resursele financiare sperate. UNEP deplînge lipsa de interes a guvernelor, în spatele cărora se află indisponibilitatea de fonduri pentru scopuri considerate neprioritare. Prioritare ? Altele, în primul rînd înarmările !

Reapariția cu violență a foametei endemice în Africa subsahariană duce la gîndul trist că acele peste 200 de programe coordonate de organismul O.N.U. pentru Sahel au produs mai mult rapoarte și prelegeri decît progrese și readuce în centrul atenției problema transformării unor zone întregi în deșert. Și nu numai în Sahel. Sînt readuse în atenție și eforturile făcute, dificultățile uriașe în a împiedica întinderea nisipurilor. S-a ajuns să se acopere sau să se stăvilească cu asfalt dunele în care au fost plantați eucalipți, salcîmi, plante xerofite și alofite. Specialiștii autohtoni și străini din Egipt continuă ac-

tivitatea genetică pentru a crea specii de arbori cu care să se realizeze perdele protectoare împotriva vîntului și a nisipului. Se vorbește de culturi în polietilenă întinsă pe nisip, de multe alte idei, dar toate aceste intervenții sînt foarte costisitoare, deci posibile la scară limitată. Dar problemele nu se opresc aici. Șeful filialei PNUD la Cairo, B.P. Guicciardi, este un specialist și un om pasionat de cercetare și de găsirea unor soluții. Biroul său este plin de hărți pe care sînt înfățișate programe ale O.N.U. pentru dezvoltarea agriculturii, a pădurilor, pentru găsirea surselor de apă și altele. Pentru el problema nu constă doar în găsirea apei și în mai raționala ei folosire, în crearea de specii rezistente la ariditate. Prin biroul lui Guicciardi se perindă specialiști ai unor ministere și asociații egiptene, ai cooperativelor agricole, ai Băncii Mondiale, ingineri, agronomi, specialiști în demografie, sociologi, economiști și diplomați. Îmi arată cîteva hărți care diferă doar prin dimensiunile unor pete negre. „Le vezi ? Petele negre sînt localitățile. Uită-te cîte erau și cît erau de mari în 1950 și privește-le și acum. Au început să ocupe tot mai mult din terenul arabil egiptean. După ce că din peste un milion de kilometri pătrați doar circa 4% sînt cultivabili, și aceștia sînt transformați în așezări. Populația crește, suprafața arabilă scade. Aceasta-i realitatea. Cine se face vinovat de această situație ?" se întreabă Guicciardi. Este greu de răspuns. Analiza economică arată că Egiptul a depus mari eforturi pentru dezvoltarea industrială urbană, ceea ce a absorbit și o mare parte din investițiile necesare sectorului agricol, dar a creat ramuri industriale, a absorbit forța de muncă, a dat mai multe produse pentru consum intern și export.

De fapt, pentru a atrage fonduri și forță de muncă în sectoare industriale, de regulă urbane, a fost favorizată populația urbană. Ceea ce, bineînțeles, a creat exodul spre orașe. Dar în Egipt emigrația spre orașe a avut cauze și mai adînci : exodul nedorit din fața tăvălugului războiului ce a ajuns în vest pînă și peste Canalul Suez. La rîndul ei, populația urbană săracă a făcut necesară practica acordării subsidiilor populare, în primul rînd pentru articole alimentare, practică începută în Egipt în deceniul al șaptelea și devenită o povară costisitoare. Apoi creșterea importurilor de alimente, care trebuie plătite din fonduri valutare limitate și apoi subvenționate pe plan intern și distribuite, fără deosebire, atît celor bogați cît și celor săraci. „Uite ce ieftină este pîinea !" exclamă Guicciardi. „Dar să-ți mai spun ceva : economiștii mei au calculat că impunerea de către guvernele anterioare a unor prețuri scăzute de achiziție, pentru a se putea oferi produse alimentare ieftine, și practicarea sistemului de monopol, spre exemplu la bumbac, i-au penalizat pe țărani. Statul a reușit ca în 1981 — 1982 să economisească un miliard de dolari. El a furnizat țăranilor cam de 200 milioane dolari semințe, îngrășă-

minte și substanțe pesticide și ierbicide, la prețuri reduse. Prețul real al pîinii a scăzut în ultimii 15 ani, ceea ce a favorizat creșterea consumului pe locuitor. Se poate așa ceva ? Se vede că se poate". Îl ascult pe Guicciardi fără a-l întrerupe. Italianul se dovedește specialistul care are, însă, față de egipteni, avantajul (sau dezavantajul ?) de a vorbi mai detașat, mai din afară.

„Această orientare strategică, conchide Guicciardi, aparține mai tuturor țărilor în curs de dezvoltare : acordarea subsidiilor la orașe, inclusiv și pe cît este posibil tuturor locuitorilor lor, precum și forțelor armate. Crește numărul țăranilor care vin în periferiile orașelor, unde găsesc de lucru, dar sporește numărul consumatorilor. Consumul trebuie satisfăcut, deci trebuie apelat și la importuri plătite din valuta convertibilă adunată cu greu. Apoi prețurile trebuie subvenționate, adică cumperi scump, pe valută, și vinzi ieftin, în monedă proprie, luînd fonduri de undeva. De unde ? Și în dauna căror sectoare actuale și viitoare ? Iar în cazul Egiptului, extinderea urbană a început să invadeze terenurile arabile. Unde se află soluția ? Pentru că o soluție trebuie să fie găsită".

Anii din urmă au lărgit însă interesul internațional față de apele Nilului și folosirea lor. În 1985, în al treilea an de secetă africană, zeci de mii de oameni au murit de foame, de sete, de boli și peste 35 de milioane din 20 de țări se mai află încă sub amenințare. Deși, după Sahel, lumea se uită la Etiopia și Sudan care au suferit cel mai mult, Egiptul a îndurat și el lipsa acută de apă, ceea ce îl făcea pe consilierul prezidențial Usama El Baz să arate, în 1985, că apa din lacul de acumulare de la Assuan „abia ne ajunge pentru a mai rezista un an". Deși ploile au reînceput în general pe continent, iar secetă a mai cedat, problemele legate de controlul efectiv al resurselor de apă s-au redeschis cu mai mare acuitate. Nilul este tot mai poluat și mai sărăcit în debit, nu mai poate asigura hrănirea populației mereu crescînde a Egiptului, precum și a încă nouă state africane care se bazează tot pe apele nilotice. Apa din bazinul Nasser de la barajul Assuan a salvat Egiptul de la seceta dimprejur, dar lacul nu mai poate constitui o pavăză îndelungată contra secetei. De aceea problema folosirii resurselor de apă a devenit în Egipt o chestiune vitală pentru anii viitorului. Egiptul va folosi peste un miliard de dolari pentru reconstruirea și lărgirea sistemului de aprovizionare cu apă și a canalizării în Cairo, Alexandria și alte mari localități, concomitent cu acțiuni de conservare a resurselor de apă, inclusiv — pentru prima dată — introducerea de tarife și alte măsuri pentru consumul de apă.

Avînd în vedere faptul că aproape 85 % din debitul Nilului provine din Nilul Albastru, Egiptul și Sudanul au încheiat în 1959 un

acord prin care Sudanul avea dreptul de a folosi anual 18,5 miliarde metri cubi din apele Nilului, iar Egiptul 59,5 miliarde metri cubi. Posibilitățile tehnice crescînde ale Sudanului permit preluarea cel puțin a cotei ce-i revine, ceea ce inseamnă reducerea debitului Nilului egiptean, și așa afectat de seceta din anii precedenți. Chiar și ipotetica folosire de către vecini a apei presupuse a exista sub deșertul saharian ar putea produce — pe principiul vaselor comunicante — o scădere a nivelului apelor subterane din Egipt. Probleme reale sau imaginare, care l-ar fi făcut pe Boutros Ghali, ministrul egiptean de stat pentru relațiile externe, să aprecieze că un viitor conflict în zonă ar putea izbucni și din cauza apei.

CREAȚII MARI, CREAȚII MICI = CREAȚIE

„Scopul nu este acela de a aboli tradiția — nici nu poate fi abolită și în orice caz o prețuim și dorim să o păstrăm... Tradiția trebuie să fie studiată, revizuită și reînnoită. Frunzele sale îngălbenite trebuie să cadă pentru ca altele noi, verzi, să poată crește, dar copacul rămîne același, cel ce ne-a dat întotdeauna propriul său fruct bogat".

Dr. Sahair El-Calamawy
Impactul tradiției asupra literaturii arabe moderne

Cafelele și ceaiurile s-au răcit, peste oraș plutește acel văl gros de liniște din pragul serii, cînd colbul și zidurile, plantele și căldura se înmănunchează și dau un abur de cafea fiartă în nisip. Amurgurile sînt poate printre cele mai plăcute momente la Cairo. Departe, spre deșert, se ridică o paletă de culori vii care pictează deopotrivă cerul și pămîntul. Seninul de azur devine încet-încet vioriu-verde, apoi roșiatic și violet. De pe terasa casei din Mohandessin se văd strălucind vîrfurile piramidelor încă luminate de soare și te întrebi încă o dată dacă nu este cumva adevărată teoria că piramidele au fost și mijloace de comunicare cu cosmosul.

Se lasă încet seara și în timp ce bolta este tot mai plină de stele și răsare o lună uriașă, ce numai în aceste locuri poate fi văzută, aerul este tot mai plăcut, mai răcoros. În curînd va începe să sufle briza din deșert.

La Shahira Mehrez este o răcoare ce vine și din casă, un amestec de mirosuri de mobile și stofe fine, de arome și parfumuri rare, făcute probabil după rețete ce doar aici se mai cunosc. Tac. Tăcem cu toții, ei probabil din obiceiuri ce le au de mult, eu tulburat și copleșit de impresii și de o ușoară oboseală. Simt că mă așteaptă să deschid eu discuția și au acea răbdare pe care am observat-o și la alții, izvorîtă din siguranța pe care ți-o dau creșterea scurgerii timpului și a generațiilor.

Peste zi m-am lăsat condus de cei din grup care mi-au arătat și mi-au explicat lucruri pe care singur nu știu dacă aș fi ajuns să le văd. Ne-am întors la terasa cu care ne-am obișnuit. În această seară voi participa și la primul meu „iftar", micul dejun de seară luat în timpul Ramadanului.

Stăm împreună poate a treia, poate a patra oară și, ca și prima dată, nu pot să nu mă uimească priceperea, erudiția și gustul cercetătoarei Shahira Mehrez. Ea mi-a deschis ochii și mi-a înfățișat cîteva taine ale artelor egiptene. Nu de multe ori, educația într-un mediu cultural specific m-a făcut să exclam : „Acesta este un obiect minunat. Și celălalt este o adevărată creație. Dar de ăsta nu știu ce să zic, este prea egiptean".

— Vrei să spui că nu-ți place ? m-a întrebat ea odată.

— Ba da, îmi place foarte mult, dar nu-l înțeleg prea bine.

— La urma urmelor, nimeni nu poate spune că prin el se exprimă toată lumea, exclamă direct Shahira, care în afară de specialitate este în primul rînd o înfocată iubitoare a patriei sale. Se vor găsi oameni cărora să le placă ; se vor găsi alții, care se vor obișnui în timp să le placă și mai tîrziu, la revenirea în Egipt, vor savura un stil cu care s-au mai hrănit și pe care-l gustă acum din plin, ca pe ceva de la sine înțeles. Noi, egiptenii, știm că există o rînduială a timpului, a obișnuinței și a trebuinței. Uite, te întreb eu : poți să-ți imaginezi acum viața Europei sau pe a noastră fără cartofi, fără porumb ? Dar ele abia au venit de cîteva sute de ani. Ce înseamnă artă în lunga noastră istorie ?

Mă decid să arunc o primă frază, fără destinație anume. Poate am să primesc o replică, poate nu. Poate mi se va răspunde imediat, poate altădată, poate voi fi lăsat să caut singur, ghidat subtil spre drumul cel mai scurt ; așa că, pe neașteptate, observ cu voce tare :

— Egiptul are mai mult decît se cunoaște : nu numai temple, moschei, catedrale, statui, ci și obiecte mici, printre care costume, sticlărie, covoare, podoabe...

— Creațiile pline de gust și imaginație care împodobesc corpul omenesc sînt deseori neglijate de cei ce studiază artele frumoase, dar nu și de omul simplu și mai ales de cei doritori să vadă și să compare felul în care trăiesc și alții pe lume. Pentru toți oamenii aceste arte reflectă cel mai direct moștenirile trecutului, simțul frumosului, ordinea lumii de azi.

— Da, la noi, ca și în toate culturile, îmbrăcămintea, giuvaerurile și alte podoabe, deseori în strînsă combinație, servesc scopuri multiple. Ele subliniază grația și frumusețea fizică, subliniază și descriu calitățile ideale ale corpului omenesc, în timp ce declară răspicat și identitatea etnică a individului, vîrsta, profesia, statutul social și de aici și privilegiile sau lipsa acestora. Așa cum în cultura occidentală costumul conservator, închis la culoare, identifică pe omul de afaceri, iar haina de tweed și pipa pe profesor, tot așa diferitele mode de rochii și podoabe permit rapida identificare a oamenilor

și profesiilor, în Egipt, în Africa, în general. Frumusețea podoabelor egiptene te face să-ți amintești cu zîmbet de misoginii și ironicii care afirmă că femeile au întîrziat dezvoltarea umană cu cîteva sute de ani, făcînd mari meșteri să-și piardă timpul cu născocirea de podoabe, dresuri și sulimanuri. Ca întotdeauna, Hatim nu participă direct la discuție. El „punctează" rareori, dar răspicat.

— Bine că ai spus-o tu, zice Shahira, eu nu m-aș fi încumetat, deși gîndesc la fel. La asemenea concepții, răspunsul trebuie să vină tot de la bărbați. Cum ai văzut, continuă ea, fie că sînt făcute din piei decorate, din țesături importate, bogat brodate, sau din pînzeturi țesute local, costumele egiptene vorbesc clar și cu emfază despre cel ce le poartă. La fel cu veșmintele, giuvaericalele vorbesc și ele cu putere. S-au folosit pentru podoabe și se folosesc și acum aproape toate materialele : pietre prețioase și semiprețioase, fildeș, os, metale, scoici, sticlă și teracotă, pînă la cele mai trecătoare — lemn, piei de animale și reptile, rafie, păr, sîmburi și frunze. În afară de Egipt, în alte regiuni subsahariene, unde s-a răspîndit islamismul, podoabele denotă o relație clară cu stilurile și tehnicile lumii arabe din nordul continentului. Deoarece legea islamică descurajează înfățișarea de oameni sau animale, bijuteriile de argint egiptene, dar și cele tuarege, etiopiene sau berbere rareori prezintă asemenea imagini. În schimb, ele utilizează o largă varietate de motive geometrice și combinații florale care încorporează adesea pietre semiprețioase și rețele fine de dantelă metalică filigranată. De multe ori, giuvaericalele din zonă mai adaugă mici obiecte ce atîrnă, sclipesc, prind și reflectă lumina din diferite direcții și îmbogățesc auzul cu clinchete delicate.

— Da, am văzut bluze și chiar rochii din monede mici și chiar din țesături de metal.

— În ciuda vechimii lor și a legăturii cu trecutul faraonic, coptic și islamic, creațiile populare moderne făcute de artizanii egipteni nu sînt bine cunoscute în lume. Bijuteriile izbitoare ale femeii de la țară, textilele țesute de mînă, coșurile și ceramica — toate folosite zi de zi — păstrează o bogată moștenire artistică. Unele dintre cele mai simple și mai elegante bunuri — covoarele și „kelim"-urile din deșert și din Sinai, rogojinile de stuf din deltă — vorbesc cu putere de vitalitatea manufacturii noastre locale. Meșteșuguri bazate pe tehnologii arhaice susțin deseori întreaga economie a satelor, cu meșteri buni ce lucrează acasă pentru a rotunji veniturile familiei. Tot ce ai văzut pe aici, giuvaerurile din Cairo, din Alexandria și din alte centre orășenești păstrează tradițiile vechi și complexe ale meșteșugarilor. Aurarii de peste tot se străduiesc să fabrice ornamente de o extraordinară varietate, deoarece trebuie să satisfacă atît gusturile țăranilor nubieni, cît și pe cele ale orășenilor din Delta Nilului. De aceea, pentru a pătrunde gusturile noastre, trebuie să le

înțelegi în funcție de timp și de zonă. Podoabele, care sînt mai peste tot un semn de bogăție și statut social, capătă o deosebită semnificație în Egipt. Ca și în trecut, averea unei întregi familii poate fi măsurată prin ornamentele purtate de un singur membru al acesteia. Curînd după naștere, fetei i se găuresc urechile și, în familiile înstărite, primește primii cercei de aur sau de argint. Apoi i se vor da podoabe de aur sau argint pentru a marca fiecare moment important din viața sa, pînă cînd statutul ultim în cadrul comunității va fi stabilit prin mărimea dotei pe care potențialul soț o oferă. Nimic în afara unei îmbolnăviri grave, a morții în familie sau a altor situații disperate nu poate determina oamenii să-și vîndă bijuteriile. Fiecare femeie de la țară visează să aibă un colier de aur, o pereche de cercei mari care se leagănă și cît mai multe brățări, precum și o pereche de brățări ce se poartă la picioare pentru a completa garnitura. Deși multe din aceste podoabe reprezintă motive tradiționale, cererea și moda orașului au introdus stiluri și motive noi la meșterii din sate.

— Și nu a rămas nimic absolut neschimbat ?

— Nubia, așezată în partea sudică a Egiptului, a fost foarte puțin expusă modei secolului al XX-lea. De veacuri întregi ea a rămas un creuzet în care se topesc și se combină tradiții faraonice, coptice și musulmane. Este obiceiul ca femeile nubiene, de altfel vestite pentru ținuta și frumusețea lor, să aibă o mare cantitate de podoabe, atît de aur cît și de argint, și să le poarte pe toate la ocazii speciale. Cercei multipli, deseori cîte patru, sînt agățați unul lîngă altul, ca și unul de altul. Podoabe de metal zornăitor sînt țesute pe tichii sau sînt împletite în păr, coliere și pandantive sînt înfășurate în jurul gîtului. Brățări sofisticate sînt înșirate pe brațe și deseori inelele împodobesc fiecare deget de la mîini.

Femeile din oaza Siwa, situată lîngă frontiera cu Libia, poartă aranjamente și mai extravagante. Ornamentele de nuntă pot atinge trei pînă la cinci kilograme de argint, depinzînd de avuția familiei. O asemenea ornamentație constă în mod obișnuit din decorații foarte elaborate pentru cap — cercei largi și lanțuri lungi, coliere grele cu discuri largi de argint, cîteva salbe mari și cel puțin cîte o pereche de brățări voluminoase. Inelele „de căsătorie", frumos gravate, deseori largi de cinci centimetri în diametru, împodobesc degetele miresei. Expunerea bogată a bijuteriilor de către femeile din Siwa reflectă prosperitatea oazei. Alte oaze, cum ar fi Karga sau Dakla, din sudul Egiptului, sau Bahareya și Farafra, din Egiptul de Mijloc, sînt prin comparație foarte sărace. Femeile de acolo poartă puține podoabe. Adesea ornamentul cel mai izbitor este un cerc filigranat pentru nas. Femeile beduine din deșertul de est și de vest poartă inele similare, cîteodată împreună cu pieptare lucrate din bucăți

de argint cusute împreună cu monede și ornamente ce se leagănă în aer. În afară de metalele prețioase, pe care mulți nu și le pot permite, țăranii egipteni, beduinii și locuitorii oazelor sînt atrași de pietrele colorate și bumbii de sticlă. Acestea sînt deseori împletite în coliere simple, într-o manieră ce le aseamănă direct cu pieptarele vechi faraonice.

— Dacă am început să cunosc mai bine podoabele, îmi vine greu să mă descurc în veșminte.

— Te înțeleg foarte bine, rîde Shahira. În timp ce podoabele moderne par să aibă rădăcini vechi, în Egipt nu este tocmai ușor să fie trasată originea costumelor regionale. Rochiile obișnuite ale femeilor egiptene sînt deosebit de caste în înfățișarea lor. Veșmintele largi și lungi pînă la pămînt, cu mîneci lungi, ascund complet corpul. Totuși, cochetăria feminină a găsit și aici căi de a atrage ochiul asupra nurilor. Rochia subliniază sînii prin broderii bogate, marchează umerii prin tighele și cusături cu modele și mai ales scot în evidență, prin pliuri și cute savante, liniile șerpuitoare ale trupului. Costumul tradițional nu justifică doar cerințele morale. Mai degrabă este dictat de asprele condiții economice și sociale. Marea majoritate a femeilor nu poate să-și permită o garderobă potrivită pentru toate ocaziile : schimbarea sezonului, lăuzie, funeralii sau sărbători. Tăietura largă a rochiilor tradiționale permite femeilor să poarte una sau cîteva în același timp — una peste cealaltă — pentru a le ține de cald iarna, dar și pentru a sugera o siluetă durdulie, rubensiană, care în regiunile rurale a însemnat întotdeauna bogăție și sănătate. Mai mult, cînd sînt însărcinate, într-o asemenea rochie femeile pot să se miște în voie. Preferința manifestată pentru țesăturile de culoare neagră nu poate fi atribuită doar lipsei de material și de vopsele la îndemîna țărăncii. Ea reflectă probabil dorința de a poseda o rochie multifuncțională, care să dureze mulți ani. Trăinicia catifelei, a mătăsii sau a stambei negre le face să fie o bună investiție, chiar și pentru femeile sărace, deoarece imprimeurile sau culorile uni au tendința de a se decolora. În același timp, folosirea unor materiale standard, de o singură culoare, creează o aparență de egalitate socială printre femeile din sat, în ciuda diferențelor economice, micșorînd conflictul social potențial.

Shahira și alții specialiști au dreptate, dar vor să fie și niște iscusiți „diplomați". Ei au uitat să-mi explice de ce pe la țară, dar și prin orașe, femeile încă mai poartă văl pe obraz. Au uitat și să-mi spună de ce culoarea neagră a rochiei, cel puțin la unele femei, este singura culoare purtată toată viața și nu pentru că nu le-ar place sau n-ar găsi ceva mai vesel sau mai variat, ca să nu spunem și mai răcoros. Mătasea neagră purtată tot anul, sub soarele de foc pe

care-l atrage ca un magnet, este şi un semn religios distinctiv, ce s-a păstrat pînă în zilele noastre.

Cucerirea Egiptului de către fatimizi a însemnat o schimbare mult mai profundă decît o simplă înlocuire de dinastii şi crearea propriu-zisă a oraşului Cairo. Cucerirea fatimidă a marcat un nou început pentru capitala egipteană, dar în primul rînd o revoluţie religioasă şi politică şi o reînnoire în cultură. Vechile divergenţe teologice din timpul iksizilor erau un fleac faţă de diviziunea creată între ortodoxia veche şi erezia noilor cuceritori. În esenţă, religia şiită, ce aparţinea fatimizilor, nu avea prea multe elemente comune cu mahomedanismul. Ea a profitat de o veche schismă din Islam pentru a grefa o mişcare nouă primordial politică. Schisma a luat naştere imediat după moartea lui Mahomed şi exprimă în fapt vechiul antagonism dintre teoria alegerii populare şi dreptul divin la succesiune. Partidul sunit susţinea că alegerea primilor trei califi — Abr Bakr, Omar şi Osman — a fost constituţională, conform Islamului. Partidul şiit susţinea la rîndul său că succesiunea la mantia profetului era de drept divin şi revenea propriei familii, fiicei sale Fatma, soţia lui Ali, şi descendenţilor lor, de altfel singurii descendenţi ai lui Mahomed care au supravieţuit. Ali a devenit al patrulea calif, dar s-a lovit de o puternică opoziţie, care l-a şi asasinat. Copiii lui Ali şi ai Fatmei — nepoţii profetului — au fost îndepărtaţi de la succesiune. Unul dintre ei, Hussein, un bărbat frumos şi viteaz, a încercat să-şi apere drepturile, dar a fost înfrînt şi masacrat. Tragedia martirului de la Kubela este prezentă pînă astăzi în lumea Orientului Mijlociu şi continuă să aţiţe pasiunile şiiţilor care evocă şi persecuţia barbară a „familiei sfinte" de către califii omiazi. Una din forme este şi doliul negru purtat pe viaţă şi apoi moştenit pe viaţă de familiile adepte ale lui Hussein şi ale dinastiei fatimide.

Sînt gata să accept o explicaţie materialistă a preferinţei egiptencelor pentru rochia neagră. Am însă dificultăţi în a asimila o teză ce susţine că negrul ar crea o aparenţă de egalitate socială, cînd doar ceva mai înainte mi s-a vorbit de diferenţa dintre dorinţa oricărei femei de a purta ceva deosebit, începînd de la giuvaericale pînă la broderii, şi realitate. Chiar Shahira îmi dă un răspuns:

— Femeile din oraşele Nilului de Jos şi din deltă au la dispoziţie o largă varietate de ţesături şi mulţi croitori care să le facă veşmintele. Nu aşa stau lucrurile şi cu femeile din satele îndepărtate ale Egiptului de Sus sau din deşert. În aceste sate, unde se găsesc doar cotoane negre, fiecare femeie îşi ţese rochia şi îşi face broderia pentru a îmbogăţi ţesătura, deoarece dantele şi alte dichisuri gata fabricate nu se găsesc. Culorile vii sînt alese prin contrast cu baza neagră, folosindu-se modele tradiţionale de mult stabilite în fiecare regiune. Fetele învaţă din copilărie tehnicile de brodat şi deseori îşi

lucrează rochia de nuntă în timpul liber. Se spune că nu există două rochii la fel, atît de bogate sînt combinațiile de culori și detalii care personalizează o rochie de nuntă. O îmbrăcăminte femeiască întîlnită la tot pasul este caftanul. Din cotoane, croit în general în formă de A, fără talie, larg sau strîns pe corp, caftanul are mîneci lungi și largi și guler „mandarin". Peste tot este decorat cu broderii : împrejurul nasturilor, pe piept și la gît, la poale și la manșete. Și cîte magazine nu te îmbie cu marfa lor creată de meșteri inscusiți : Ouf lîngă bazarul Khan El Khalili, Omar Efendi sau Atlas. Și cîte multe altele !

În cea mai mare parte a țării, costumele femeiești sînt completate de podoaba capului. Femeile de la țară își leagă o eșarfă în jurul capului și drapează un voal negru peste ea. Femeile din oază și cele ale beduinilor poartă mantii grele, negre, cu glugă, adesea decorate la fel ca și rochia. Femeile din oază nu poartă vălul pe față, deoarece majoritatea lucrează fie în casă, fie la cîmp. Doar femeile beduinilor, ale căror îndatoriri se limitează la păscutul oilor, poartă văluri bogat împodobite, prinse de cap cu lanțuri de argint și cu monede.

Costumele tradiționale întrec în frumusețe oricare din modele urbane. Deși sînt perfect adaptate la condițiile social-economice, ele sînt totuși părăsite treptat de generațiile mai tinere, fiind privite ca un semn de subdezvoltare și înapoiere. Sînt înlocuite cu imitații ale stilurilor moderne, deși aceste mode urbane sînt mai scumpe, iar femeile încă nu posedă talentul de a le lucra și trebuie să apeleze la meșteri croitori. Această abandonare a valorilor estetice vechi este însoțită de fenomene similare și în alte meșteșuguri. Este posibil, afirmă unii specialiști, ca în cîteva decenii, ornamentele distinctive, carpetele și preșurile lucrate de mînă, cît și ceramica făurită de olari să dispară din moștenirea de viață a egiptenilor și să fie mai des întîlnite în muzee. Shahira nu crede însă că acest lucru se va întîmpla. Ar însemna ca o cultură deosebită, unde poți trasa modelele și corpurile încă de pe picturile vechi faraonice din Valea Regilor, să dispară după ce a dăinuit mii și mii de ani ?

Dar înainte de a încheia trebuie adăugat că și bărbații au moda lor tradițională, deși mai simplă. Și astăzi se poartă peste tot și cu plăcere „galabyia" — un fel de sutană din pînză, de regulă de culoare albă, ce aduce mult cu o togă, avînd pe alocuri croială de cămașă. Gălăbia — cum îi zicem noi, românii, care mai scurtăm din vocale și chiar din silabele arabe — provine probabil din adaptarea unui vechi veșmînt egiptean și este foarte practică, atît vara cît și iarna. Există trei stiluri de bază : „efrangi" (străin), care arată ca o cămașă bărbătească lungă pînă la pămînt, cu guler și cu manșete ; stilul „saudit", o cămașă mai mulată pe corp, cu mîneci lungi, cu

manşete încheiate în butoni şi cu guler înalt, cu nasturi ; în fine, stilul „baladi" (ţărănesc), cu mîneci foarte largi, cu guler rotund şi îngust. De obicei despicată la piept, poate fi şi închisă cu nasturi, iar cîteodată, mai ales în nord, se poartă cu o vestă pe dedesubt. Confortabilă atît pentru bărbaţi cît şi pentru femei, „galabyia" se transformă într-un minunat veşmînt de seară sau chiar într-o rochie de gală, cu o bogată broderie aurită.

În această baie de egiptenizare, întrebările primite de acasă îşi găsesc pe deplin locul şi mă grăbesc să folosesc clipa. „...Scrie-ne şi nouă cum se trăieşte pe acolo, dar lucrurile mai simple — care este viaţa lor, ce mănîncă, ce le place, cum îşi sărbătoresc momentele principale ale vieţii ; poate ne dai şi cîteva reţete, să facem o încercare, să vedem cum iese...".

— Uşor de scris şi de cerut, mai greu de răspuns, explică Hatim, mai ales că, fiind un oraş cosmopolit, Cairo are multe bucătării naţionale, îndeosebi franceză, italiană, greacă, libaneză, japoneză sau ceea ce la Alexandria se numeşte bucătărie levantină, depăşind deci noţiunea arabo-turcă.

La noi, în localuri simple, poţi intra la bucătărie, privi şi arăta ceea ce ţi-a plăcut. Dar în altele intri şi patronul te va întreba dacă vrei carne sau peşte şi se va îngriji singur de menu. Am apucat şi o mică bodegă, de altfel vestită, unde patronul te privea şi decidea el dacă meriţi să-ţi ofere ceva special, fixînd preţul după impresia pe care i-ai făcut-o. Cam riscant !

Acum, după expunerile lui Hatim şi experienţele proprii, despre ce să scrii mai întîi ?

Despre prăjituri ? Ar fi multe şi nu mă pricep deloc. Mai bine despre fructe, unde sînt şi asemănări, dar şi foarte mari deosebiri, dictate în primul rînd de climă. Noi avem cireşe şi vişine, mere, pere şi prune, nuci, pepeni şi struguri, zmeură şi afine, coacăze şi agrişe. Şi în Egipt sînt pepeni şi struguri, dar pămîntul dă portocale, mandarine, guayaba, banane, trestie de zahăr, curmale, smochine şi o mulţime de alte fructe şi seminţe tropicale, pe care este greu să le memorezi. Şi, poate înainte de toate, mangotierul, copac falnic şi umbros, cu o bogăţie de fructe ameţitoare prin parfumul lor. Egiptenii sînt mari consumatori, chiar dacă nu produc, de cafea, alune, nuci şi seminţe de tot felul sau de fistic, nemaivorbind de imperiul mirodeniilor, printre care tronează coriandrul şi scorţişoara. Mai greu de închipuit pentru noi, fac un ceai din scorţişoară, care se serveşte în semn de mare preţuire pentru oaspete.

Dar, înainte de toate, sămînţa de susan, deşi pare atît de mică şi neimportantă, domină alimentele din Orientul Mijlociu, modificîndu-le caracterul şi creînd o legătură, puternică şi imediat familiară, între culturile ce pornesc de la hotarele Pakistanului pînă la

malurile sud-vestice ale Mediteranei. În componența hranei în Orientul Mijlociu au intrat multe elemente : iaurtul, chimenul — ce fierbe și pișcă plăcut limba, ca și bulele de șampanie —, măslinele, sub forma fructelor tari și sărate sau a uleiului parfumat, orezul alb și bobul maroniu, carnea de berbec și peștele, frunzele de viță, vinetele, lămîia, usturoiul și foile subțiri de cocă.

Unui om născut în zonă, orice loc din Orientul Mijlociu îi este familiar. Indiferent de regiunea în care a crescut, se va simți la masă, peste tot, „ca la mama acasă", deși probabil o casă cu mobilă rearanjată și cu ceva schimbări subtile, făcute de locatar. De secole continuă discuții interminabile. Grecii au introdus musacaua, sau au adoptat-o și au considerat-o produs propriu ? Care „kibbe" este cel adevărat ? Cel libanez, sirian sau irakian ? Care este originea precisă a pîinii-lipie, denumită în Egipt „baladi", coaptă pe cărămidă caldă ? Dar, indiferent de loc, simți că ești în Orientul Mijlociu cînd vezi mielul ce stă la frigare pînă ia culoarea unei cărămizi vechi, după ce fusese marinat în iaurt, cînd inspiri o vagă aromă de scorțișoară în sosul de tomate și simți un buchet puternic de chimen în salata de roșii. Sămînța de susan este prezentă. Ea poate fi folosită pentru ulei parfumat în China, pentru crusta crocantă a pîinii și covrigilor în unele țări europene, dar numai în Orientul Mijlociu reprezintă un ingredient de bază. Numai aici este folosită în formele cele mai variate : întreagă, ca o pastă groasă sau ca ulei. Pasta de susan se toarnă peste salata de roșii cu castraveți și ardei gras ; se amestecă cu pastă de năut sau de vinete și se întinde pe pîine ; se împrăștie peste pește ca un sos. Sau, bătut și subțiat cu lămîie și aromat cu usturoi, susanul constituie o mîncare de sine stătătoare, vestita tahynia. Îmbracă pîinea, indiferent că este vorba de cornuri proaspete și moi sau de covrigi tari. Se servește și ca desert, ca mici dreptunghiuri cimentate cu zahăr caramelizat sau într-unul din deliciile gusturilor rafinate — în halva. Ali Baba cunoștea mai multe chei pentru Orientul Mijlociu, cînd spunea „Sesam, deschide-te !". Astăzi, urmărirea în Egipt a căii seminței de susan nu este tocmai ușoară, în primul rînd deoarece calea indicată de simțul gustativ este foarte departe de cea indicată de prudență. Despre ce să scrii mai întîi ?

Orașul miroase a pește prăjit, a șiș-kebab fript chiar pe stradă, a chiftele din legume și a carne de berbec la grătar. Dacă mergi cu automobilul, frecvența și tăria mirosurilor se schimbă de la stradă la stradă, de la cartier la cartier. Se spune că cea mai bună bucătărie egipteană se face în casă ; la restaurant, bucătăria bună este cea internațională, îndeosebi arabă și europeană, dar cu un nedefinit spirit local. Friptura la grătarul cu cărbuni este ca peste tot, dar

aici trebuie încercate cotletele de berbec — o adevărată încîntare, apoi mîncarea oricărui egiptean — porumbei fripți, cu o aromă fină de fum și jar.

Dacă dorești o cunoaștere a mîncărurilor tradiționale, atunci începi cu Muzeul de Egiptologie, care arată basoreliefuri vechi de la 3000 î.e.n. ce reprezintă gîște fripte, bere, măcinatul grîului și frămîntarea pîinii. La fel, Egiptul făcea vin de acum 4 000 de ani. Cu Tutankhamon au fost îngropate vase cu struguri, stafide, fructe de ienupăr, curmale fără sîmburi, semințe de coriandru și de pepene. Astăzi, cea mai populară mîncare este iahnia de ful (bob), fie întreg, fie bătut, ca fasolea la noi, delicioasă, caldă și sățioasă, sau fideaua rece, cu puțin sos roșu ardeiat, produsă și vîndută direct pe stradă. Producerea fidelei este un spectacol complet. La un colț de stradă, alături de vacarmul și trepidația automobilelor, un butoi mare de fier este acoperit cu o tablă subțire. Alături se prepară pasta subțire de făină, ca aceea pentru clătite. Se face un foc puternic în butoi. Cu o cutie de conserve găurită sau cu o pîlnie de stropitoare se ia lichidul gros, care se împrăștie repede, cu o mișcare circulară, pe tabla încinsă, unde, în cîteva clipe, se transformă într-o rețea deasă de fire subțiri, albe, ce sînt strînse apoi ca un snop și tăiate sau fărîmate la dimensiunile dorite.

Așa că, pentru toți, masa înseamnă ful-ul, fideaua, porumbeii, vinul și berea (doar pentru acei ce beau), cărora li se adaugă tot felul de semințe, alune, dulciuri făcute din făină, zahăr și fructe uscate. Pentru nebăutori, cafeaua — de obicei „mazbut" (potrivit de dulce), ceaiul obișnuit, de mentă sau karkade, petale de purpură, ce dau o băutură roșie cu apreciate calități terapeutice. Karkade, cald sau rece, lasă în gură un gust dulce-acrișor și o aromă de zmeură bătută de soarele de vară. Și tot pe stradă, la orice pas, prăvălii ce prepară și servesc pe loc sucuri de fructe dintre cele mai variate.

Dar să rezumăm : în mod obișnuit, egiptenii iau un mic dejun frugal — ceai sau o cafea turcească —, urmat ceva mai tîrziu de o porție de ful cu un ou deasupra, pîine și din nou cafea. La prînz, porumbei cu salată și orez, fructe și, eventual, bere. Seara, fie devreme tamyia (denumită și falafel), chiftele din ful bătut, cu pătrunjel și condimente și prăjite în ulei, salată de roșii, măsline, pîine și sucuri, sau, mai tîrziu, tahynia (pastă de susan cu lămîie, usturoi și condimente).

Mîncarea poate fi și o sărbătoare și atunci „iftarul" oferit de Ramadan la Hotelul „Nile Hilton", în sala „1001 de nopți", este o adevărată provocare la adresa cumpătării. Îmi aduc aminte doar de compoturile extrem de dulci și de „om-ali", un desert din foi subțiri, cu sirop și fructe aromate, unul din lucrurile cele mai bune ale bucătăriei egiptene.

DANSUL CLASIC

Existența pe aceste pămînturi a unei vechi tradiții de artă a cîntecului și dansului a favorizat de mult apariția formelor noi, printre care și baletul clasic și modern. Baletul clasic nu este însă o formă de artă asociată imediat cu Egiptul. În mod normal, influențată și de faima anterioară, ca și de „exotismul" propagat chiar de egipteni, majoritatea vizitatorilor se așteaptă să vadă pe scenă un dans din buric, nu un „pas de deux".

Cu peste 100 de ani în urmă, la Cairo se vorbea de „dansul albinei". Pe o mică estradă, dansatoarea se contorsiona cu grație, unduia și se învîrtea, își legăna șoldurile învelite într-un veșmînt diafan, emițînd cu cochetărie mici strigăte erotice și căutînd parcă o albină ce o înțepase. Ceea ce în secolul trecut provoca cel puțin uimire, fiind un fel de precursor al strip-tease-ului, nu mai miră, ci ne încîntă ochiul. Ca și în Japonia, în secolul al XIX-lea exista o școală care înrola fete de la 10 ani, cărora li se predau atît arta dânsului, cît și cursuri de machiaj, de coafură, de grație și maniere în societate. După o pregătire istovitoare, absolventele își păstrau mult timp ținuta și strălucirea. Ușile caselor celor mai conservatoare le erau deschise, deoarece funcția acestor fete nu era numai de a anima reuniuni dintre cele mai diverse, ci și de a le învăța pe tinerele doamne tainele conversației și comportamentului soției cultivate. Profesorii de la școală au început să fie denumiți „awalem" — o derivație, cum subliniază Gustave Flaubert în memoriile sale despre Egipt, de la „elm", cuvîntul arab pentru „cunoaștere".

De la dansul antic egiptean la forma egipteană de dans oriental, adus de dominația otomană, trecuse un timp lung. Îmbrăcămintea fetelor, prezentată în picturile murale faraonice, ar putea fi lesne luată, cum observa Clot Bey în cartea sa despre Egipt, drept costumele ceva mai sumare și liniile mai zvelte ale dansatoarelor secolului trecut. Dar și diferențele se impun : mișcarea dansului oriental stabilea ritmul pentru orchestră, în timp ce atitudinea delicată a brațului și piciorului dansatoarelor din temple sublinia în mod evident ritmul muzicanților. Scriitorii veacului trecut au lăsat descrieri detaliate ale dansului din buric : brațele care se mișcă în sus și în jos, descriind cercuri în ritmul muzicii, torsul care vibrează ritmic în timp ce picioarele rămîn pe loc, iar pîntecele girează în volte mari sau mici. Și azi, pe la colțuri de stradă, fetițe de 8—10 ani își antrenează șoldurile pentru dansurile de mai tîrziu.

Pe la jumătatea secolului trecut, Mohammed Ali a ordonat alungarea din Cairo a acestor dansatoare care constituiau elita, ceea ce a transformat o mișcare studiată și subtilă în contorsiuni suges-

tive dar vulgare. Dar în acest secol arta a reînviat, cîştigînd în graţia mişcării, deci a corpului întreg, în dauna zvîcnetului ritmic al coapselor. Esteticul a învins eroticul. Oricum, pe parcursul atîtor mii de ani, trecînd prin nenumărate schimbări conceptuale şi prin schimbări sociale, caracterul de artă directă **al** dansului egiptean nu s-a schimbat. S-au schimbat însă lucrurile **în lumea** Egiptului.

Tradiţionalul respect al egiptenilor pentru **artă** şi frumuseţe a adăugat baletul la o istorie culturală de mii de ani, dar l-a adăugat cînd a devenit un popor liber, după descătuşarea de colonialism. Anunţul dat în ziare a adus 35 de candidaţi între 8 şi 15 ani ; dintre aceştia, în timp, au ieşit cinci fete şi trei băieţi cu real potenţial. Aceştia au constituit, după spusele decanului Institutului Superior de Balet, doamna Enayat Azmi, adevăraţi „pionieri" ai baletului egiptean, din ale căror pasiune, energie şi curaj au ieşit Compania de Balet din Cairo şi baletul egiptean. Astăzi, Institutul Superior de Balet face parte din Academia de Arte Egipteană, avînd un complex de clădiri ce găzduiesc şi Conservatorul, Institutul de Arte Dramatice şi Muzică Arabă şi un centru de artă populară. Micul grup de tineri şi-a ocupat un loc permanent în istoria creşterii culturale moderne egiptene.

La început, însă, a fost neînchipuit de greu : existau doar două camere la Institutul de Educaţie Fizică, unde în fiecare zi se organizau cîte trei ore de curs seral. Ajutorul guvernului a făcut ca aceşti opt elevi să treacă zi de zi de la şcoala obişnuită la lecţiile de dans şi, în ciuda unei presiuni deosebite şi a condiţiilor cu totul precare, să facă faţă la ambele şcoli. Încăperile erau mici, pantofii şi tutuurile se rupeau repede, dar emoţia pregătirii, sentimentul împlinirii şi mîndria de a pune o bază la ceva nou însufleţeau şi făceau uitate toate greutăţile. În 1959, şcoala s-a mutat la Institutul de Cinematografie, unde exista un adevărat „lux" : trei camere pentru balet şi alte trei pentru lecţii de pian. Apoi, în 1960, a fost adus un profesor special pentru fete şi în 1961 un director al institutului, doamna Enayat Azmi. În acelaşi an, preluîndu-se experienţa teatrelor Bolşoi din Moscova şi Royal Ballet din Londra, s-a organizat o şcoală ce trebuia să combine, într-o singură clădire, studiile academice continuate cu cele de dans după-amiaza, fără a mai exista rupturile dintre cele două procese educaţionale.

În numai cinci ani, micuţul aşezămînt a crescut de la două camere, un profesor de dans şi un pianist, la o clădire cu 50 de încăperi şi cursuri de balet clasic, cu un program academic complet predat de 12 profesori. Doar faptul că şcoala şi compania au fost create şi finanţate de stat, în condiţiile persistenţei problemelor economice şi ale cheltuielilor necesitate de conflictele militare, vorbeşte de la sine de efortul făcut. Ca să nu mai spunem de lovitura, în primul

rînd psihologică, primită în 1971, cînd clădirea Operei, o adevărată bijuterie, a ars din temelie. Compania a pierdut scena pe care prezenta șapte balete diferite, iar capitala egipteană o scenă de renume cultural și istoric, unde pentru multe grupuri străine era o onoare să prezinte spectacole.

Oricum, în sediul de azi de la Academia de Arte lucrează o companie cu peste 50 de balerini, funcționează o școală cu peste 160 de elevi și profesori, cărora li se adaugă și cadre străine, printre care sovietice, franceze și române ; apoi atelierele unde lucrează 80 — 100 de meșteri egipteni, ce asigură toate costumele și machiajul folosite pentru spectacole, dar și pentru export în zonă.

Lipsa unei scene centrale se face însă simțită ; în anii '60, companiile străine veneau des la Operă și elevii aveau de unde învăța. Acum ele vin mai puțin și contactul este mai rar, se învață după filme, se simt o redusă apropiere de lumea mare a dansului și nevoia de a se dansa mai mult, deoarece în balet, ca în orice artă, întrecerea înseamnă calitate. „Dacă artiștii nu ar avea unde să danseze, ar fi ca niște piane la care nu s-a cîntat niciodată". Repetițiile oricît de dese dar cu spectacole puține nu sînt totul. Mai ales cînd cariera este scurtă și vînătoarea de talente este mare. O problemă este însă rezolvată. Chiar pînă la apariția acestor rînduri, pe temelia fostei Opere se înalță o clădire care, judecînd după proiecte, în afară de vechime nu va fi cu nimic mai prejos decît vestita sa predecesoare.

Cît de departe par acum începuturile ! Cine mai știe că doar după opt ani de muncă, la 3 decembrie 1966 (dată memorabilă în istoria modernă a culturii Egiptului), se realiza un act de mare curaj : crearea unei companii de balet. Era nevoie însă și de montarea unei opere care să facă apel la public și să-l cucerească. Și ea a fost găsită : *Fîntîna din Baccisarai*. Baletul, cu o temă orientală și dramatică, a constituit un succes nemaivăzut. Sala invita la rampă pe artiști, pe maestrul coregraf Lavrovski, o dată și încă o dată și încă de multe ori, pentru a le mulțumi pentru revelație, pentru clipele de neuitat.

În istoria companiei există și un moment cu adevărat înălțător : după un sezon de succes în Cairo, trupa a plecat în turneu în sudul țării. La Aswan, unde nu exista vreun teatru, balerinii au dansat pe scena unui cinematograf, în fața unui public care, cu cîteva excepții, nu mai văzuse vreodată dans clasic. Reacția a fost însă aceeași ca la Cairo, un val de emoție, fericire și recunoștință. La sfîrșitul spectacolului, un bătrîn îmbrăcat în gălăbie s-a dus la Magda Saleh, care interpretase rolul prințesei poloneze Maria ; îi strîngea convulsiv mîinile, lacrimile îi șiroiau pe față, în timp ce murmura necontenit : „Oh, doamnă, oh, doamnă, cîtă frumusețe, ce minunăție !"

Apoi teatrul a crescut, prezentînd marile repertorii : *Giselle, Spărgătorul de nuci, Don Juan, Paquita, Francesca da Rimini, Don Quijote, Hamlet, Chopiniana, Daphnis și Chloe* și multe altele. Cursuri în străinătate, invitați veniți în Egipt, schimburi cu alte teatre și deschiderea spre lume ; turneul dansatorilor Magda Saleh și Abdel Moneim Kamel, precum și al întregii companii, în U.R.S.S., Bulgaria, Iugoslavia, Japonia, participări în jurii internaționale la Varna, Moscova și Tokio. Din rîndurile școlii au ieșit în timp nume de răsunet, ca Reda Sheta, Abdel Shukri, Abdel Moneim Kamel, profesori ca Aleya Abdel El-Razk și Wadood Faizy, Magda Saleh și și Maya Selim, dar și mai tinerii Hassan Sheta și Sonia Sarkiz.

În paralel s-a creat o adevărată emulație artistică ce nu a întîrziat să producă opere originale, inspirate din viața egipteană. Legenda *Majnoun Laila*, pe muzica compozitorului Halim el-Dabh, baletul într-un act creat de Abdel Moneim Kamel pe muzica lui Mukhtar Ashrafi, *Tîrgul oriental* pe muzica doamnei Magda Izz. Magda Saleh, care și-a dat doctoratul în tradițiile dansului popular egiptean, a și aranjat două balete : primul, o versiune modernă a „dansului cu ciomege" (apropiat de „călușarii" noștri), și celălalt inspirat din mitul lui Isis și Seth. Pași fermi în direcția cea bună.

Compania cairotă de balet încă mai este singurul grup de balet clasic din Orientul Mijlociu care are o reședință permanentă. Specialiștii europeni nu ascund că principala problemă care stă în continuare în fața ei este aceea de a nu continua să aspire să fie un fel de operă europeană într-o regiune arabă. După ce a asimilat elementele dansului clasic și o aleasă pregătire, ea dorește, menținîndu-și legătura cu patrimoniul creației mondiale, cu arta marilor trupe de balet, să continue să dezvolte balete care să reflecte istoria, folclorul și viața proprie, să-și formeze un stil și o identitate egiptene, inclusiv mai multe cadre naționale de coregrafi și scenografi. După cum definea E. Azmi, „scopul nostru este acela de a avea, cît mai curînd posibil, o companie egipteană complet independentă". Este sigur că talentul, tinerețea și munca continuă, sprijinul oficial și poate și ceva șanse vor edifica complet o identitate proprie, iar teatrul cairot va avea tot mai mult o personalitate originală, respectată și prețuită în familia baletului mondial.

LITERELE ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNIZARE

Scrisul era atît de natural pentru egipteni, încît ei credeau că a fost inventat de la primele începuturi de către Thot, scribul zeilor, cel cu cap de ibis. Literatura a început cu scrierea relativ flexibilă, aceea a hieroglifelor, acum 5 000 de ani, iar materialul de scris erau de pe atunci foaia de papirus, piatra și marmura. Oricum, inven-

tarea foii de papirus şi a cernelurilor de diferite culori a permis să se scrie o mare varietate de creaţii literare, printre care povestiri morale, meditaţii filozofice şi politice, poveşti magice, cum este vestita *Istorie de călătorie a marinarului naufragiat*, creaţii alegorice şi mitologice, dar şi istorie romanţată, scrisori, ştiinţă, poezie şi opere religioase. De la începutul istoriei, arta şi cultura egipteană au presupus inovare, influenţe, schimb şi asimilare. Una din primele cărţi, *Precepte ale înţelepciunii şi proverbe*, scrisă de Ptah Hotep la 2400 î.e.n., stă ca un monument pentru literatură, aşa cum piramidele rămîn pentru geometrie şi arhitectură. Este greu să separi creaţia literară de cea din alte domenii ; monumentele de literatură ale lumii vechi mărturisesc acelaşi talent nemăsurat care a dat sala hipostilă de la Karnak, coloşii de piatră de la Abu Simbel, statuia de diorit a lui Kefren, picturile din mormintele din Valea Regilor şi Valea Reginelor, basoreliefurile din temple sau bijuteriile din Lahun şi Daşur.

Grecii s-au minunat în faţa înţelepciunii egiptene, romanii au luat inspiraţia şi monumentele Egiptului pe care le-au dus pînă la colţurile imperiului lor ; scrierile şi arta coptice s-au răspîndit o dată cu creştinismul, iar Renaşterea europeană era fascinată de misterele scrierii hieroglifice. În timpurile greceşti, Alexandria era un centru mondial de artă, ştiinţă şi filozofie, avînd şi primul institut de cercetări ştiinţifice din lume — Museion. Perioadele romană şi bizantină au completat tezaurul egiptean. Venirea arabilor a dat o nouă direcţie dezvoltării culturale egiptene, îndeosebi în arte şi meşteşuguri ; arabii au adus nu numai o nouă limbă şi o nouă scriere, ci şi frumuseţea caligrafiei şi a textului clasic. În timpul Mamelucilor (1250—1517) s-au produs vestitele manuscrise iluminate. Perioada a dat lucrări majore în exegeză religioasă, filologie şi istorie şi mari autori ca Jalal-al-Din al Suyuti, care a lăsat singur peste 560 de titluri. Oda din secolul XIV *Al-Burdah (Mantia Profetului)* a lui Sharaf-al-Din rămîne una dintre cele mai însemnate creaţii poetice.

Trecînd prin timpuri, Egiptul de azi publică anual peste 400 de opere literare, la care se adaugă numeroase reviste şi ziare şi o mare industrie tipografică.

Relatarea aparţine uneia din persoanele ce reprezintă Egiptul modern : o personalitate, strălucit prezentată de o aleasă carte de vizită, doamna Sahair El-Calamawy, profesoară de literatură arabă şi scriitoare, traducătoare şi lider al mişcării de femei, care prin funcţiile ocupate cuprinde practic toate domeniile vieţii egiptene.

Sîntem în pauza unui program dedicat zilei naţionale a României ; doamna Calamawy deţine, împreună cu alte persoane, un rol de gazdă.

„Ar trebui să o ascultați sau să-i citiți prelegerile și eseurile, îmi sugerează W. Wahba, un reputat specialist în literatura arabă modernă. Toți învățăm de la ea, iar cursurile îi sînt urmărite de studenți din mai toate țările arabe, un fel de Mecca a literaturii".

Pentru multe zile filele jurnalului meu sînt acoperite cu teze, citate și o tot mai largă bibliografie. Dar întrebarea pe care am pus-o pornea și din curiozitate, și din dorința de a înțelege fără a putea citi originalul : „Care este legătura dintre literatura arabă veche și cea modernă, despărțite de 1 500 de ani, care este azi impactul tradiției asupra unei literaturi ce aparține unor țări diferite și are o limbă comună ?"

Tradiția are un impact direct asupra oricărei culturi, arată doamna Calamawy, dar acest impact diferă mult în ceea ce privește durata, intensitatea și cuprinderea. O tradiție poate avea 100 de ani, ca în multe țări, sau peste un mileniu, cum este în cultura arabă. Poate fi păstrată prin limbi moarte, cum este cultura europeană în greaca veche și latină, sau poate trăi într-o limbă vie, ca în cultura arabă.

În acest context se poate remarca faptul că revirimentul literaturii în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea poate fi atribuit atît transformărilor interne, cît și unor influențe străine asupra culturii egiptene. Șocul pricinuit de întîlnirea cu cultura vest-europeană, prin invazia napoleoneană, de acțiunile drastice de modernizare imprimate de Muhamad Ali și de dorința de libertate au culminat prin răscoala lui Orabi și cererile tot mai largi pentru reforme democratice, avînd o puternică influență pe plan spiritual. Accentul pus pe învățămînt, pe traduceri, pe lărgirea numărului de publicații — axat la început pe aspectele tehnologice ale străinătății — s-a extins la arte și litere. Au rezultat experimente viguroase în cadrul formelor literare tradiționale și introducerea de genuri literare noi.

Dintre toate artele, poezia are cea mai largă istorie, cu o tradiție ce merge înapoi pînă la cucerirea arabă, adică secolul al VII-lea. Tradiția în arta și viața arabo-musulmană diferă totuși de cea europeană. În culturile arabe tradiția încă mai reprezintă cele mai înalte culmi ale reușitei. Tradițional în cultura arabă generală înseamnă original și excelent. Limba unui poem tradițional de astăzi este aceeași cu limba folosită de poeții de acum 16 secole, cu tot ceea ce implică acest lucru pe planul modului de gîndire și de viață. De aceea, cel puțin în perioada clasică, poezia a fost redusă la un exercițiu formal, lipsit de funcție socială. Între secolele XV și XIX, echilibrul dintre formă și conținut aproape că a dispărut, pentru mulți autori poezia a devenit o sumă de cuvinte și rime, cu puțină legătură cu viața. Lipsa de vitalitate nu făcea decît să oglindească declinul general al culturii.

Tradiția în cultură a devenit o problemă afectată tot mai mult de marile schimbări la care au fost supuse societățile arabe în secolul trecut. În literatură, vechile poeme ale poeților preislamici sînt încă citite și recitite de fiecare scriitor ce se respectă. Ele sînt proaspete în memoria oricărui student în filologie. Mai mult, retorica, ce a guvernat compunerea lor, încă mai este respectată de mulți poeți actuali. Aceste reguli literare de excepție au fost descoperite, discutate și apoi osificate pentru veacuri. Ele erau, practic, obligatorii. În introducerea la cartea sa *Poezia și poeții*, criticul Ibn Qutaiba spune că va evalua poeții în mod imparțial, indiferent dacă sînt vechi sau moderni, și atacă pe învățații vremii pentru preferința față de poezia „veche" numai pentru că este veche, chiar dacă poezia este „stupidă". Nu sîntem însă surprinși cînd același critic afirmă că în poezie nu trebuie să existe vreo deviere de la metodele vechi : „Îi este interzis unui poet contemporan să se îndepărteze de la formele antice și apoi să stea lîngă o casă nouă și să jelească zilele fericite care s-au scurs cînd poeții stăteau lîngă ruine și-și cîntau fericirea trecătoare ; nici nu-i este permis să descrie măgarul pe care-l călărește deoarece în trecut a descris cămila". Noul trebuie să adere la modelul vechi, ba chiar să i se supună.

Mulți factori au cimentat de-a lungul anilor această atitudine față de clasici : legendele conform cărora poemele preislamice au fost scrise cu aur și așezate la Mecca ; conceptul privind caracterul sacru al limbii arabe ; *Coranul* — un miracol de limbaj poetic. Cuvintele *Coranului* erau explicate prin folosirea poeziei preislamice. Întreaga moștenire culturală arabă își avea rădăcinile în *Coran*, iar poemele vechi dădeau unica măsură de explicare în orice domeniu al cunoașterii. Și azi se susține că ceea ce leagă lumea arabă — mai mult decît istorie, rasă, destin comun — este limba comună și moștenirea acesteia, îndeosebi în literatură. De altfel, textele coranice, cîntate la radio și televiziune de voci impunătoare, devin o parte integrantă a vieții de fiecare zi, învață pe oameni diferite forme de expresie, ajungîndu-se la faptul că vechile exprimări formează și modelează concepția multor idei moderne. Este o adevărată îndrăzneală să încerci a exprima sentimente și idei noi într-o limbă veche, mai ales cînd timp de multe veacuri dezvoltarea limbii a încetinit ; de la abasizi, din secolul al XIII-lea, lexicografia și alte studii de limbă au încetat, continuînd doar repetările, condensările și explicațiile fără nici un fel de contribuții noi, pînă în secolul trecut.

În timpul perioadei otomane, conducătorii, care în alte părți ale imperiului erau patronii artelor și artiștilor, nu vorbeau și nu înțelegeau araba. De aceea, poeții erau încurajați doar de unii lideri minori, care nu puteau juca rolul de Mecena sau patron. Cînd arabii s-au amestecat cu alte civilizații în Levant, Persia și Spania, au

asimilat aceste civilizații și au propagat-o pe a lor. Cu turcii nu au avut această posibilitate, pentru că aceștia erau dominați de credința în superioritatea și perfecțiunea lor. A fost absolut natural ca părțile din Imperiul Otoman care s-au eliberat din jug să treacă la modernizare, Egiptul fiind unul dintre exemple. Cînd civilizația vest-europeană, în primul rînd cea franceză, le-a bătut în poartă, egiptenii au răspuns (deși aveau multe motive să nu o facă). Secolul al XIX-lea a marcat în Egipt o varietate de idei, convingeri și creații izvorînd din vechea vatră.

Literaturii i-au luat ceva vreme frămîntarea și mișcarea spre modernizare, trecerea la epoca neoclasică. Poezia arabă avusese în lunga sa istorie doar două încercări de inovare : prima, în secolul al IX-lea, cînd irakianul Abu Nuass critica noțiunea de poezie arabă, efort ce s-a stins imediat ; a doua, în Spania, cînd s-a încercat inovarea în rimă și formă, păstrîndu-se intact sistemul metric principal. În timpurile moderne era însă nevoie de o reînnoire, atît a formei cît și a conținutului ; era și mai ușor acum, cînd lumea se afla într-o puternică prefacere, iar rolul publicului cunoștea o creștere nemaivăzută.

Renașterea poetică a început cu Mahmud Sami El-Barud (1839 — 1904), soldat, om de stat și reformator social, care a apelat la modelele clasice, în timp ce aborda noi teme. Ahmed Shawqi (1868—1932) și Hafez Ibrahim au dus neoclasicismul la înălțimi tot mai mari prin odele și lirica lor, ce se bucurau de un larg public cititor.

Menținînd mult din sonoritatea, dicția și eleganța discursului poetic, ei au combinat aceste calități cu o viziune modernă.

Creația „poeților Diwan" — Abdel Rahman Shukri (1886 — 1958), Abbas Mahmud El-Aqqad (1889 — 1965) și Ibrahim Abdel Qader El-Mazn (1890—1949) — cunoaște un nou pas : influențați de Khalil Mutran și de romanticii englezi, ei subliniau experiența emoțională, claritatea și simplicitatea, portretizarea suferințelor și aspirațiilor poporului egiptean. Romantismul atinge apogeul prin publicarea revistei „Apollo" în 1932, unde poeții Ahmed Zaki Abu Shadi (1892 — 1955), Ali Mahmud Taha (1914 — 1949) și Ibrahim Nagi (1898 — 1953) au adus limbajul poetic aproape de limba contemporană lor.

În același timp, jurnalismul și scrierile politice au deschis noi orizonturi de interes și preocupare, iar limba a tins să devină mai simplă și mai aproape de dialectul vorbit, paralel cu un efort crescînd de a menține fusha — limba pură. Schimbările în cazul poemelor erau încă limitate. O dată cu traducerile din poezia franceză și engleză au devenit cunoscute noi culmi de gîndire, noi imagini și noi situații. Un poem tradus dovedea că emoții poetice pot fi exprimate într-o limbă simplă, aproape prozaică. Se auzea o nouă muzică

şi se introduceau noi forme de expresie literară. O şcoală de critici din Egipt şi un grup de poeţi arabi din New York lucrau în mod simultan pentru a elibera limba arabă din cătuşele tradiţiei, recolta pe plan general fiind ceva progrese în domeniul rimei, dar, în primul rînd, acreditarea romantismului.

Pînă la cel de-al doilea război mondial încă nu se stabilise precis noul tip de creaţie poetică. Mişcarea nouă, născută în ideologii conflictuale, trebuia să schimbe rima şi prozodia poemului tradiţional, dar, după peste un sfert de secol, noile forme încă nu sînt acceptate peste tot şi au un public limitat, fiind mai mult în centrul interesului criticilor şi istoricilor literari. Aşa că poetul Qabbani a scris în forma nouă, dar după 1967 a revenit la poemul tradiţional. Pînă şi un fervent inovator cum este Adonis a scris în 1975 un poem clasic pentru a marca memoria unui mare învăţat.

După cel de-al doilea război mondial au apărut o sumedenie de influenţe şi orientări. Schimbările politice, sociale şi economice, războaiele succesive şi-au lăsat amprenta nu numai în ceea ce priveşte temele tratate în poezia generaţiilor actuale, ci şi în maniera de tratare a acestora. Există mai multă preocupare faţă de soarta omului în cadrul civilizaţiei moderne, faţă de folosirea unor mijloace tehnice potrivite pentru a aborda paradoxurile şi complexităţile condiţiei umane. Încercările de a depăşi restricţiile impuse de prozodia tradiţională asupra expresiei poetice au culminat cu mişcarea „versului liber", deschisă de Louis Awad (n. 1915) şi reprezentată de Abdel Moti Hegazi (n. 1935), Fawzi El-Antil (1924 — 1981) şi Salah Abdel Sabur (1931 — 1981).

Dar în ciuda unor progrese — unii poeţi, cum este Raşid Ayoub, au mers pînă la a folosi cuvinte englezeşti (*subway*, *car*, *submarine*) în textul arab — problema formei în arabă a unui poem nou rămîne încă disputată. Devierea de la înţelesul unui cuvînt cunoscut în dicţionare de peste 760 de ani este încă privită drept o greşeală. Mai ales cînd un poet alege din 70 de nume pentru leu şi 100 pentru cămilă !

Nu numai problema limbajului confruntă pe scriitori în noile forme literare, ci chiar subiectul reprezintă o piedică uneori de netrecut. Lupta dintre om şi destin este un concept încă străin culturii arabe, iar cei ce i se opun — deşi îi pot recunoaşte existenţa — o fac deoarece nu doresc să pună probleme noi, în momentul ascuţirii unor conflicte religioase, ideologice şi sociale.

Faţă de poezie, dramaturgia este un gen împrumutat, fără rădăcini în tradiţii pînă în secolul al XIX-lea, cu excepţia teatrului de păpuşi. După primii creatori — Yacoub Sannu (1839 — 1912), ce a avut de suferit pentru a fi îndrăznit să folosească limbajul colocvial în piese satirice, Osman Galal (1829 — 1898), traducătorul lui

Molière în Egipt și alți scriitori arabi stabiliți în Egipt — s-a ajuns la crearea unei trupe naționale în 1935. În această perioadă au creat renumiții Muhammad Taimur (1892—1921), Tewfik El-Hakim — figură dominantă pînă în prezent — ca și Ali El-Kassar și Nagib El-Rihani, directori-actori, sau Yussif Wahbi, cu numeroase melodrame ce încîntau publicul prin anii '50. La sfîrșitul acestor ani, pe fundalul marilor transformări sociale din Egipt, a avut loc un salt în realismul dramatic. Anii '50 și '60 au avut în Noman Ashur, Said Eddin Wahba, Lutfi El-Kholi, Yussif Idriss, Mikhail Roman și Shawki El-Hakim reprezentanți de renume care au dus pe de o parte la experimente și tehnici deosebite, pe de altă parte la încercarea permanentă de renovare a limbajului. Romancierul și dramaturgul nu se adresează intelectualității ; ei vorbesc unui public larg și simplu, care dorește ca durerile și frămîntările sale să fie zugrăvite în mod frumos și clar. Limbajul trebuie să fie ușor de înțeles de către un public cu educație mai puțină, să fie colocvial, viu și realist, mai aproape de auditoriu sau de cititor. Numai că, arată doamna Calamawy, folosirea unui asemenea limbaj place și atrage, dar, în mod paradoxal, duce și la pierderea prestigiului unui autor serios și, de aici, și a publicului. Așa că, riscînd pierderea prestigiului și a stimei, romancierul trebuie să mai reducă din vivacitate și realism. În plus, dezvoltarea mijloacelor de informare în masă — atît de influente într-o țară cu mulți analfabeți — a agravat problema limbii în texte, iar dezbaterile arzătoare au devenit din ce în ce mai colorate de feudele politice și religioase.

Atît în dramaturgie cît și în roman, tema iubirii a creat și ea mari probleme. Poetul își poate cînta dragostea, își poate chema iubita, o poate prezenta vorbind și acționînd ca o îndrăgostită. Dar, la început, un romancier sau un dramaturg nu avea această posibilitate. *O mie și una de nopți*, creație folclorică, abundă în scene de dragoste sau în femei ce acționează ca și în viața reală. Numai că aceste femei erau sclave. A descrie femei libere îndrăgostite ar fi fost lipsit de respect. Pe scenă era un lucru obișnuit să vezi femei cîntărețe sau dansatoare, dar nu se putea accepta ca ele să joace în piese de teatru. Cîntăreții și dansatorii erau disprețuiți chiar de profesia actoricească. Nici o familie respectabilă nu ar fi tolerat ca fiica să devină cîntăreață sau dansatoare. Pînă în 1920, băieții erau cei ce jucau în piese rolurile feminine. Mai tîrziu aceste roluri erau interpretate de străine creștine, grecoaice, armence, libaneze etc. Abia în 1940 femeia egipteană a pășit pe scenă și abia în ultimul deceniu actoria a devenit, în marile orașe, o profesie acceptabilă pentru femei !

Tradiția a creat obstacole și mai mari în calea acțiunii femeii în roman sau în piesa de teatru. Mustafa Lutfi El-Manfaluti (1876 —

1924), un eminent prozator, a scris sau a tradus frumoase povestiri de dragoste, ca și Mutran cu ale sale creații în versuri. Tema lor favorită era condiția femeii — o fată căsătorită cu un bătrîn și murind în mizerie, sau o țărancă săracă siluită de stăpîn sau de fiul acestuia. Tema femeii ce-și sacrifică iubirea — în felul Damei cu camelii — pentru a păstra prestigiul familiei iubitului este repetată în diferite versiuni. Multe prostituate din cărțile renumitului romancier egiptean Naguib Mahfur sînt de acest tip. La începutul acestui secol, iubirea constituia subiectul a circa 90% din romanele arabe, dar întotdeauna femeia trebuia să fie o străină. Mai mult, în asemenea romane, femeia putea fi o sărmană fată de la țară, dar nu membra unei familii respectabile de la oraș ; putea fi o prietenă de la Paris sau Londra, din timpul anilor de studii ai autorului, dar nu o fată din Cairo. Acest lucru era valabil și pentru Muhammad Hussein Haikal cu a sa *Zeinab*, dar și pentru Mahmud Taimur, vestitul Taha Hussein (1889 — 1973), pentru El-Mazni, El-Aqqad, El-Hakim, Salama Mussa și alții.

Literatura egipteană a parcurs un drum lung de la încercările pionierilor secolului al XIX-lea pînă la începutul secolului al XX-lea. Realizările ei au fost întărite printr-un val de scrieri teoretice ale unor personalități ca El-Aqqad, Taha Hussein, Shukri El Mazni, Mandur și alții care, fie scriitori și eseiști, fie critici, au adîncit sensibilitatea, au cultivat gustul public pentru literatură și au stabilit o nouă tradiție pentru genuri proprii sau importate.

PRIN DEȘERT

„La început, calea era lină și întinsă, presărată cu nisip virtos, curat, aproape de culoarea aurului pur, orînduit în coline uniforme de vîntul ce sufla mai fără contenire, nisip ce oferea priză anvelopelor de cauciuc sintetic. Numai căldura îi potopea. Pînă și vîntul ce așternea ușoare vîrtejuri de nisip șuierătoare, ca niște șerpi încolăciți deasupra pămîntului, venea să sporească dogoarea...".

Gordon Landsborough
Vulpile deșertului

Străinii care au trăit în Egipt între cele două războaie mondiale au lăsat numeroase mărturii despre dulceața vieții la Cairo. Nu încape îndoială că mulți dintre cei ce apreciau cu încîntare anii petrecuți aici aveau dreptate, dar uitau să spună că totul provenea din pozițiile pe care le ocupau. Servitori fără număr, plătiți cu te miri ce, privilegii, posturi oficiale echivalente cu surse de autoritate necontestată, de noi titluri și de solidă înavuțire, o viață ieftină și bogată. Insula Zamalek din centrul Cairo-ului, udată de brațele Nilului, era o fortăreață. Egiptenii veneau doar ziua ca servitori și slujbași ; noaptea părăseau cu toții insula, care rămînea un cuib de străini. Cum scria poetul :

„Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece..."

Alexandria, Cairo, Port Said erau tot atîtea localități în care se aflau cluburi renumite : „Turf Club", unde se adunau britanicii la curse, a fost ars deoarece era o cetate britanică ; „Gezira Sport Club", unde străinii făceau și desfăceau totul, există și astăzi, dar cu alte rînduieli și cu alți participanți ; clubul „Mohamed Ali" din Cairo, unde bogătașii egipteni își jucau averile. O lume apusă, dar încă vie în memorie. Poate mai vie aici, la marginea orașului, unde piramidele, vestitul hotel „Mena House" și autostrada prin deșert au atras investitori din toate țările, doritori să profite de dezvoltarea industriei turistice. Se construiește mult în Cairo : hotelurile uriașe „Semiramis", „Intercontinental", „Ramses Hilton", „Marriott", „Sheraton", dar și cele de la marginea deșertului : „Holiday Înn Py-

ramids", „Radissa Oasis", „Cairo Concorde", „Siag Pyramids Penta" și multe altele, ce apar cu fiecare an. Nu sînt pe buzunarul fiecăruia, dar cel puțin, în limitele regulamentului, oricine poate să intre și să vadă.

Azi sîntem invitați să participăm la inaugurarea oficială a fabricii de sodă de la combinatul El Mex, construită în cooperare cu țara noastră. Apucăm drumul spre Alexandria, prin deltă, cum se zice, și după un uimitor slalom printre cele mai variate și grăbite mijloace de transport ajungem la țintă.

Întreprinderea, ca orice fabrică : hale și laboratoare, clădirea administrației, iar afară un șir lung de coloane și conducte învelite în materiale izolatoare. Sîntem primiți cu multă atenție și vădită plăcere, mulți ne salută pe românește, încît din prima clipă avem sentimentul cald că ne simțim „acasă".

Prima impresie nici nu te lasă să bănuiești căldura acestor oameni deveniți chimiști, sudura sufletească și respectul ce s-au stabilit între specialiștii români și egipteni, care au împărtășit frățește cunoștințele și munca, greutățile și bucuriile.

Dezvelirea plăcii memoriale care atestă începutul oficial al existenței fabricii de sodă caustică este primită cu urale nesfîrșite, iar ministrul chimiei este purtat pe brațe, în triumf, pînă la cortul uriaș unde are loc un miting festiv, mai bine zis o explozie de bucurie, satisfacție și avînt.

Cu sau fără voie, nu poți să nu fii cuprins de atmosfera generală. Egiptenii au un fel aparte de a participa la mitinguri. Cel puțin cel de aici este mai mult o sărbătoare populară. Cu rîndul, la inspirație, cineva face versuri despre muncă, despre o persoană, despre conducere, care apoi sînt scandate sau chiar cîntate de către toată sala, într-un entuziasm de nedescris. Este un fel de întrecere între stihuitori și cei ce-i urmează, între echipe ce scandează fără a se acoperi una pe cealaltă ci, dimpotrivă, ascultînd cu atenție și reluînd fraza în cor.

După această înviorătoare întîlnire cu realități egiptene amînăm continuarea călătoriei spre Alexandria. Ni se spune că în deșert a început furtuna și este mai bine să lăsăm călătoria pe altă dată, mai ales că drumul „prin deltă" este deosebit de aglomerat. Urmăm îndemnul, deoarece știm dintr-o experiență anterioară, dar și din văzute și auzite, ce ne-ar fi așteptat. Ne vom duce altă dată pe „șoseaua din deșert", un alt braț de autostradă ce leagă Cairo de Alexandria.

Printre primele întîlniri cu o neașteptată față a capitalei și deșertului, una mi-a fost prilejuită de o dimineață răcoroasă și lim-

pede, în care bucuria de a trăi este parcă mai plină. Pe la orele opt şi ceva, aerul începe să se acopere cu un voal fin prin care soarele străluceşte, dar parcă lipsit de vlagă. Căldura devine tot mai înăbuşitoare. Îmi amintesc că, prins de lucru, nu am avut cînd sau pe cine întreba ce se întîmplă, ci de cîteva ori am ieşit în grădină, constatînd cu uimire că se întuneca, aerul era tot mai sufocant şi puteam privi soarele în faţă ca pe o minge aurie.

Pe la prînz am plecat cu şovăială spre palatul Băncii Misr, unde avea loc tradiţionalul prînz al conducerii Băncii Egipteano-Române. Nici nu ştiu cînd a trecut timpul şi, ieşind din clădirea cu aer condiţionat, toţi am crezut pentru o clipă că ne vom da obştescul sfîrşit. Un întuneric aproape complet, nu se vedea nimic nici la doi paşi, iar respiraţia aducea în nări, în plămîni, un amestec de pulbere de sticlă pisată şi abur uscat, după care ochii lăcrimează, iar dinţii scrîşnesc de firicelele de nisip furişate fără putinţă de a fi oprite. Am aflat mai tîrziu că, undeva în sud, un vînt fierbinte a început să sufle de cîteva zile. Vîrtejuri mari sug pulberea fină şi nisipul şi le ridică la kilometri întregi în atmosferă, purtîndu-le la mari depărtări. A venit vremea „hamsin"-ului, cînd valea Nilului se sufocă în furtunile de nisip şi aer incendiat, iar casele şi toate obiectele se umplu de praf. Numai după ce pleci din Egipt îţi dai seama că o cămaşă bine spălată, ce părea albă imaculată, reuşeşte să mai piardă ceva din colbul ce s-a introdus şi a rămas în ţesătură, în ciuda apei, săpunului şi detergenţilor folosiţi.

Am lucrat toată ziua într-o atmosferă înăbuşitoare, cu o dispoziţie nedesluşită, cu dureri de cap şi o vădită înclinaţie spre contrazicere şi sfadă. Spre seară s-a făcut răcoare şi linişte şi, ieşind din casă, am descoperit cu uimire, pe scările spre grădină, un strat de praf deosebit de fin, gros de o palmă ! Dar am încercat şi un sentiment de uşurare fizică, de satisfacţie de a fi depăşit un moment necunoscut şi dificil.

Şoseaua spre Alexandria pare o alee largă între clădiri cochete şi o vegetaţie deasă, care nici nu te lasă să bănuieşti că la cîţiva kilometri mai spre nord sau spre vest se întinde pustiul.

Depăşind cîmpurile cu maşini ale noilor întreprinderi egiptene, zona de depozite comerciale, cîteva dealuri pietroase, ochiul se opreşte deodată, căutînd un loc de sprijin. Din Cairo-ul atît de suprapopulat, din multitudinea de construcţii de toate felurile, peisajul pare dintr-o dată gol, o suprafaţă netedă şi pustie. Cerul pare mai larg chiar decît atunci cînd îl priveşti de pe dealurile Mokkhattam. Ochiul, prins înainte de relaţia spaţială dintre aer şi construcţii, dintre construcţii şi vegetaţie, rămîne să rătăcească singur peste întinderi fără sfîrşit. Într-un teren lipsit de ploi, piatra

este măcinată de alternanța dintre căldura zilei și răceala nopții. Apoi vînturile, care au tot purtat măcinișul mărunt și pulberea fină, le-au lovit de proeminențele pietroase, tocînd, tăind, sculptînd și creînd în cele din urmă un peisaj lunar. Nisipurile s-au adunat după legi neștiute. În unele părți este mai grăunțos și se mișcă greoi. În altele, dunele se întrec în înălțime cu dealurile și lesne pot acoperi un camion. Dar departe, spre sud de litoral, spre depresiunea Qattara, dar și în alte părți, se adună înșelător și potrivnic, în locuri cum este marea de nisip ce pare netedă, dar lesne poate îneca un convoi, ba chiar și armate întregi. Cel puțin una, armata persanului Cambyse, a dispărut fără urmă în timp ce mărșăluia spre oaza Siwa, în anul 524 î.e.n., și poate că vreodată, la schimbarea vîntului, oștenii vor fi găsiți chirciți și acoperiți de scuturi într-o grotă dezvelită de vînt pentru cîteva clipe.

Nici acum nu este foarte plăcut să traversezi deșertul, mai ales pe distanțe mari. Dar mijloacele moderne o permit cu ușurință.

Cîteodată se uită că drumurile de o lungime nebănuită ale veacurilor de mijloc erau străbătute de oameni cutezători doar cu viteza atinsă de cămile, de cai și de nave cu pînze. Călătorul Ibn Batuta a plecat din Tunis spre Cairo, apoi spre Persia, India, pînă în China, timp de 10 ani, între 1340 și 1350, ca mai apoi, întors acasă, să-și descrie călătoriile într-o frumoasă carte.

De altfel, cu mult înainte, China fusese centrul de aprovizionare a Romei cu mătăsuri și drumurile treceau prin deșert. Nu mai departe decît în evul mediu, comerțul cu caravane ce străbăteau deșertul unea Egiptul cu India. Marco Polo nu a adus ceva nou în redescoperirea Chinei, dar portughezii care au descoperit drumul spre Indii, pe la Capul Bunei Speranțe, au dat o lovitură nimicitoare comerțului egiptean. Așa că ultimul sultan mameluc al Egiptului și-a dus flota pînă la Bombay, unde a dat o straşnică bătaie navelor portugheze. Dar era prea tîrziu și istoria curgea mai repede, pe alte făgașuri.

Acum însă, de la Cairo la Alexandria se întinde o bandă de asfalt pe care, îndeosebi la ceasuri matinale, gonesc mașini de toate felurile, căutînd atît rezolvarea cu o clipă mai devreme a treburilor fiecăruia, cît și evitarea orelor de foc ale amiezii.

După ce l-am făcut de cîteva ori, drumul prin pustiu nu-mi mai spune nimic. Aceeași întindere fără sfîrșit, aceeași căldură sufocantă, aceleași săgeți ce ard ochii obosiți, Fata morgana, nisipul șiroind alene peste banda de asfalt și senzația de neastîmpăr, dorința de a ajunge mai repede la liman. Pustiul este o stare de spirit, dar totdeauna o clipă trecătoare ; înainte o barieră aspră, astăzi o punte între locuri ale vieții.

Pămîntul pare o continuă prelungire, mai ternă, mai golaşă, a ţărmului mării. O întindere fără sfîrşit, fără umbra caselor, imensă, goală şi ondulată, peste care plutesc uşor valurile Fetei morgana ; rîndurile de mai sus aparţin lui Ovidiu. Înlocuiesc în gînd Roma cu România şi Sahara cu Dobrogea şi frazele curg : Ce trist spectacol pentru ochii obişnuiţi cu natura variată a României şi cu răcoarea satelor româneşti...

Nu vezi decît pămînturi goale, fără umbră, fără verdeaţă, fără viaţă. Sol ce nu cunoaşte nici primăvară, nici toamnă, nici iarnă, nici recolte, nici culesul viilor. Nu auzi niciodată cîntecul păsărilor. Ovidiu era în Dobrogea, dar vorbea de Sahara şi, în plus, privea locurile cu inima.

Ce ne împiedică însă să visăm prezentul şi viitorul ? În acest infern solar creat de un Ra în extaz, îmbătat de propria-i dogoare, Fata morgana a fericirii înseamnă măiestre ţesături albastre de şuvoaie, irizaţii şi tremur de picături, cîntări ale apelor care să aline întreaga sete a pămîntului şi a fiinţelor, o cană, un ulcior, un pîriu, un fluviu, totul ar fi aici neîndestulător, dar ar putea să redea, pentru o clipă, dulceaţa raiului. Castele de miraje clădite din pereţi de apă. Visul cel mai frumos ? Deşertul devenit o grădină udă, picături de dorinţă, în timp ce fiecare fir de nisip continuă să scrie o pagină proprie în tratatul despre aşteptare şi speranţă.

Acest pustiu ascunde însă posibilităţi pe care guvernul egiptean le cîntăreşte tot mai des şi tot mai atent ; o idee mai veche îşi croieşte drum cu insistenţă în planurile ce vizează viitorul naţiunii egiptene şi amenajarea depresiunii Qattara. La vest de autostrada Cairo — Alexandria, la vest şi de oraşul Alexandria, pustiul conţine o adîncitură de peste 20 de mii de kilometri pătraţi, poate un vechi fund de mare sau un lac secat. Lungă de 300 de kilometri şi lată pînă la 145 km, depresiune Qattara se află şi cu circa 135 de metri sub nivelul Mediteranei. Inginerii au calculat crearea unui canal de circa 50 de kilometri prin care apele Mediteranei să se scurgă în depresiune, formînd un lac imens, cu apele în continuă evaporare, deci în continuă nevoie de a fi completate. Pe drum, apele vor fi trecute prin cascade artificiale şi vor pune în mişcare turbinele multor centrale hidroelectrice cu o putere de circa 700 megawaţi. Numai de pe urma energiei electrice ce urmează a fi produsă în primii şase ani se vor face economii de combustibil de aproape 800 milioane lire egiptene. Dar efectele sînt mult mai mari : deşertul va fi învins şi o uriaşă regiune va fi trezită la viaţă : agricultură, piscicultură, turism, transporturi, energie, în cele din urmă industrie. Valea Nilului, supraaglomerată, va mai ceda din congestionarea actuală, populaţia stabilindu-se într-o zonă în care egipteanul modern va îmblînzi natura şi va egala faima piramidelor, a

coloşilor de pe Nil sau a barajului de la Assuan. „Destinul oricărui pustiu este să se salveze printr-o piramidă sau să fie bîntuit de frică... pentru că unicul în stare să biruie deşertul este surîsul. Adică soluţia zeilor", gîndeşte Octavian Paler. Şi adaugă : „În timp ce Oedip se pregăteşte tocmai să spună mîndru : Omul".

Oamenii egipteni vor egala performanţa strămoşilor antici, dar vor înlocui piramida cu un complex al vieţii. Şi pentru că este vorba de viaţă, înainte de începerea oricărei activităţi, va fi nevoie de un efort uriaş pentru a curăţa cîmpurile de mine din „grădina diavolului", rămase aici încă din cel de-al doilea război mondial.

DRUMURI ŞI MILENII — LUXOR ŞI KARNAK

„Nici un popor, antic sau modern, nu a conceput arta arhitecturii la o scară atît de sublimă, atît de largă, atît de grandioasă, cum au făcut-o egiptenii vechi. Ei creau pentru fiinţe de o sută de picioare şi imaginaţia, care în Europa se înalţă mult deasupra porticelor noastre, se opreşte şi se prăbuşeşte neputincioasă la picioarele celor 140 de coloane ale sălii hipostile de la Karnak".

Champollion

În cîntul IV al *Iliadei,* Homer evocă „întreaga bogăţie care inundă Teba egipteană, oraş unde fiecare casă ascunde nenumărate comori, oraş cu sute de porţi, fiecare lăsînd să treacă două sute de luptători cu caii şi carele lor...". Aceasta era Teba, vechi oraş de pe Nil — astăzi Luxor —, loc de unde faraonii ajunşi la apogeul puterii lor au dominat Egiptul mai mult de o mie de ani. La 700 de kilometri sud de Cairo, Teba a fost capitala unui imperiu care se întindea din Sudan pînă în Asiria şi ale cărui bogăţie şi putere au contribuit la dezvoltarea culturii şi civilizaţiei umane. Luxorul şi monumentele sale stau şi azi mărturie şi mă gîndesc la reproşul adus peste timp de istoricul Constantin C. Giurescu doctorului C. Istrate: „Nu merge decît pînă la Cairo, neajungînd la Luxor şi Karnak, misiune esenţială pentru cine vrea să-şi dea seama de civilizaţia şi cultura egipteană".

Am urmărit din avion cursul Nilului în amonte şi pentru a nu ştiu cîta oară am revăzut şi înţeles importanţa acestui fluviu pentru poporul ce-l înconjură. Fără el ? Răspunsul este imposibil, ca opţiunea între viaţă şi moarte. Apa — un fir albastru — este bordată de brîuri verzi, cărora li se alătură imediat gălbuiul roşcat cît vezi cu ochii. Şi din avion se vede departe... Zborul este plăcut, dar imaginea deşertului naşte întrebări şi temeri...

Clădirea micului aeroport local are interioare deosebit de cochete, în tonalităţi de havan şi portocaliu, ca nişte pene de păun larg desfăcute. Cîteva fotolii mici, de unde se ridică un uriaş — guvernatorul provinciei Qena. Ne întîmpină cu un zîmbet cald şi cuvinte de aleasă gazdă, ca pe oaspeţi de pe alte pămînturi. Din cuvinte şi din gesturi se degajă o ţinută gravă şi simplă, ce izvorăşte din conştiinţa

valorii locurilor și oamenilor peste care conduce vremelnic. Ne stă la dispoziție, zice el, pentru a ne arăta o zonă în care ce se face astăzi urmărește a fi cel puțin la înălțimea faimei trecutului. După expozeul scurt dar necesar privind prezentul și viitorul regiunii, guvernatorul adaugă cu vădită plăcere : „Am eu un băiat aici, foc nu altceva, și pe deasupra neam de neam din Luxor. Vă dau pe mîini bune. Și cînd ne vom întîlni la masă, n-am să vă întreb dacă sînteți mulțumiți". Surîde, apoi cheamă pe cineva pe care-l prezintă întregului grup, iar eu clipesc și nu-mi vine a crede : Ahmed !

„Ce mai faci, fratele meu ?" În ochii plini de surpriză ai celor prezenți ne îmbrățișăm ca niște vechi prieteni, în timp ce eu îl întreb de Fatma, despre ce a mai făcut, iar el dă din cap, rîde vesel, dar nu scoate o vorbă. După cîteva momente irumpe : „Și zi așa, vii pe aici doar cu oficialități !" Eu ce să-i spun ? Că ieri încă nu știam că voi fi la Luxor ? Continui să-l întreb de familie și după o clipă Ahmed zice cu tîlc : „Lasă că o s-o vezi diseară. Doar n-o să eviți să ici masa cu noi". Și împăcat : „Să-l vezi pe Youssuf, băiețelul meu, de care-ți vorbeam în avion !" Vasăzică șederea la Brașov a fost rodnică. Îl felicit cu căldură și în gînd încep să-mi calculez posibilitățile și scuzele pentru a pleca mai devreme de la masa de la guvernorat, a vedea fie și parțial spectacolul de „sunet și lumină" și a nu-l supăra pe Ahmed. Ca să reușesc, trebuie să-i spun și lui planul meu, pentru a mă ajuta să-l realizez.

După ce facem o scurtă călătorie printr-un orășel adormit, care evocă prea puțin memoria forței măreței capitale a sudului, ne luăm camere la „New Winter Palace", care nu este altceva decît un hotel care a cîștigat în modernism, dar căruia îi lipsește din frumusețea clădirii vechi de care este legat printr-un coridor. Reclamele, pînă și la mici chioșcuri de fructe sau filme foto, sînt în engleză, franceză și arabă : „Winter Palace", „Nile Belladonna", „Ramoza", „Phillippe", sau „Dina", „New Karnak", „Majestic", „Savoy" etc. pentru hoteluri, cam aceleași pentru restaurante, numai în engleză pentru agențiile de turism, pînă și pentru trăsurile cu cai denumite aici Hantour. Pentru atracție turistică, și șoseaua principală care însoțește fluviul se numește „Corniche". Dar poate este doar prima impresie, cea care dispare cînd cunoașterea se adîncește.

Am ajuns destul de tîrziu la Ahmed acasă, unde eram așteptat cu toate luminile aprinse și cu cîteva perechi de rubedenii care, după ce au luat masa, s-au retras cu multă grație, pretextînd treburi urgente pentru a doua zi. Ne-am instalat apoi într-o nișă largă, flancată de ziduri și verdeață și dînd cu fața spre Nil, în timp ce Fatma, care parcă s-a făcut și mai frumoasă, mă întreabă dacă stau bine, dacă

băutura nu este prea rece și nu se lasă pînă nu obține promisiunea că voi veni cu familia pentru cîteva zile, fie măcar doar cu soția.

— Ei, ce-ai văzut pînă acum ? mă ia Ahmed în primire, după ce, prin întrebările soției și ochii proprii mereu neastîmpărați, a verificat că sînt bine instalat.

— Nu are importanță, mai bine spune-mi tu ce trebuie să văd ; eu aș vrea să cuprind totul, dar știu că este imposibil chiar dacă aș sta și o sută de ani.

Ahmed rîde încet în semiîntuneric. Îi descopăr mai bine fața după lumina roșie ce emană din cînd în cînd de la țigară.

— Nu este nevoie de așa de mult. Trebuie reținute cîteva lucruri simple, în primul rînd aerul proaspăt al dimineții și o atmosferă parfumată seara, vederea Nilului la orice oră din zi și din noapte...

— Dar și imaginea de pe malul celălalt, unde se văd munții la orizont cu o configurație neobișnuită, parcă spun ceva...

Ahmed mă privește cu o mirare neîncrezătoare :

— Spune drept, ai citit toate astea pe undeva și faci pe neștiutorul interesant ? Sau ai mai fost pe aici ? Și continuă : Configurația înălțimilor este identică cu hierogliful care reprezintă trei vîrfuri rotunde separate de gulere, ceea ce înseamnă „munte" ! Pe urmă ce trebuie să reții este că în acest pămînt vechi, unde a domnit Amon, primul faraon monoteist, cuvintele par a se naște, a se concretiza, a ieși din abstract. Nilul, deșertul, viața și moartea, continuitatea sînt cîteva exemple. Dacă vorbim de Nil atunci se pare că la tine, la Cairo, oamenii, în general cam nepăsători și ocupați, consideră Nilul doar un curs de apă care spală picioarele podurilor pe care le întîlnește în traversarea orașului de la un capăt la celălalt. Poate doar îndrăgostiții refac cultul ce-l datorează zeului Hapy. Dar și ei mai mult se privesc unul pe celălalt, iar fluviului îi aruncă doar priviri timide. La Luxor, însă, Nilul, în care se reflectă un cer albastru pur, își reia întreaga autoritate. El este pentru oraș ceea ce este marea pentru marile orașe mediteraneene. Orașul mai are un alt zeu — soarele, insidios și implacabil. Cei care nu știu o află pe propria lor piele, rîde încet Ahmed.

— Ai fost la ruinele Karnak și la templul Luxor ? mă întreabă deodată Fatma și, în timp ce eu răspund că nu aveam cînd, Ahmed îmi zice cu multă seriozitate :

— În timpul splendorii sale, la Teba trăia un mic popor de artizani, de pictori, cioplitori, sculptori, gravori, toți în serviciul templelor și artei.

Acei care parcurg ruinele celor două construcții nu pot să nu rămînă impresionați, să nu simtă un frison știind că zeii acestor sanctuare sînt morți. Spectacolul de „sunet și lumină" împrumută vizitatorilor itinerarele preoților și regilor, cînd oficiau în templu.

Dar vizitatorii nerăbdători par să fie mai mult descendenții unui mic popor care celebra sărbătoarea lui Opet — plecarea zeului de la Karnak și Luxor. Chiar dacă vă vor duce să vizitați templele, ai să mergi o dată cu mine. În două — trei ore am să-ți arăt și ai să înțelegi mult mai mult. Ei au învățat cîte ceva din cărți și din povestiri. Eu am crescut printre coloane și monumente, erau locurile mele de joacă și știu pe dinafară fiecare hieroglif, fiecare perete, pînă și modul cum arată în schimbarea soarelui pe boltă.

Acum, cînd toate s-au încheiat și-mi rînduiesc amintirile și concluziile, descopăr dreptatea cuvintelor lui Ahmed : am văzut mult și multe, dar în minte mi-au rămas doar cîteva imagini și în primul rînd emoția, „frisonul" de care vorbea el. Și amintirea lui Ahmed care, parcă transfigurat, mi-a recitat pagini ale istoriei vechi și noi. Închid ochii și-i aud frazele, pe care le-am reținut uneori cuvînt cu cuvînt.

— Ține minte că malul de est al Nilului, pe care ne aflăm, era pămîntul celor în viață, unde oamenii și-au construit satele, palatele și marile temple. 1 500 de ani au fost suficienți pentru Teba — acum Luxor — să devină un oraș plin de glorie. Mărturiile — palatele de chirpici ale regilor și nobililor — au dispărut și poate că-i mai bine așa. Măreția a supraviețuit în cele două temple — Karnak și Luxor...

Să începem cu templul din Luxor, mai mic și în centrul orașului. A fost construit în timpul mai multor faraoni și era dedicat marelui zeu teban Amon-Ra. Primul dintre constructori a fost Amenophis al III-lea, tatăl lui Akhnaton, care a continuat, dar a reformat totul. Cînd puterea acestora a dispărut, tînărul Tutankhamon s-a apucat să continue opera predecesorilor. Marele Ramses al II-lea a completat construcția, în gustul său pentru gigantism : prima poartă, marea curte, cîteva statui mari ce-l reprezentau, precum și două obeliscuri (dintre care unul se află la Paris, în Piața Concordiei). Apoi iar o curte interioară, înconjurată de colonade, statui ale lui Amenophis al III-lea, pe care Ramses le-a trecut pe numele său, capela lui Thutmosis al III-lea, decorații din timpul lui Tutankhamon, apoi curtea originală a templului, făcută de Amenophis al III-lea, și sala hipostilă, transformată de creștini în capelă. Sanctuarul templului are două părți : prima încăpere pentru ofrande, a doua pentru statuia de aur a zeului și pentru barca sa de ceremonie. Apoi casa de naștere a lui Amenophis al III-lea și, în fine, o largă cale de peste trei kilometri, străjuită pe laturi de sfincși cu capete de om, care duce pînă la templele din Karnak...

— Dacă Luxorul a fost o operă condusă de cîțiva faraoni, Karnakul reprezintă creația unor constructori ce au lucrat peste 2 000 de ani. Era inima cultului lui Amon, așa că pentru fiecare faraon era important din punct de vedere religios și util din punct de vedere

politic să adauge ceva la templu. Drept rezultat, locul este enorm şi confuz, copleşitor, plin de repetări şi dublări, dar pur şi simplu fabulos !

Aici s-a născut, mi-a spus Ahmed, mitul scarabeului, simbolul vieţii veşnice şi al reînvierii. Vechii faraoni priveau cum noii scarabei ieşeau direct din corpul părintelui mort, ceea ce era o dovadă că şi ei, la rîndul lor, pot reveni la viaţă. Un scarabeu era plasat întotdeauna deasupra inimii faraonului mumificat, însoţit de o inscripţie care implora inima să fie la fel de loială în moarte cum a fost în timpul vieţii. Era o referire la judecata faraonului de către zei, cînd inima — reprezentînd faptele bune din timpul vieţii — era cîntărită cu un fulg. Dacă faraonul era considerat bun, inima lui era uşoară şi echilibra greutatea fulgului.

De fapt, măreţia, maiestuozitatea şi nobleţea marelui templu al lui Amon desfid orice descriere. Şirurile de coloane, promenadele cu sfincşi, pilonii, lacurile, altarele, curţile imense cu statui gigantești se compun în avalanşe de vestigii ale antichităţii de cel mai înalt nivel artistic. Nu mi-am închipuit că asemenea construcţii şi arhitectură pot exista şi începeam să cred că ceea ce văzusem în alte ţări pare a dispare în faţa măreţiei acestor monumente. Ahmed îmi spunea că ar trebui luni şi ani de zile pentru a studia totul ; eu m-am mulţumit cu primele imagini şi cu impresia de superb care nu m-a mai părăsit de la prima vizită.

Piramidele uimesc, dar şi descurajează. Atîta grandoare, atîta efort încă neegalat, cu un scop care fie că încă ne scapă, fie că-l înţelegem şi atunci ne nemulţumeşte. Atîta efort pentru atît de puţin, pe cînd Karnakul este un lanţ nesfîrşit de frumuseţe şi armonie : porţile uriaşe, aleea sfincşilor cu coarne, templul triplu al lui Sethi al II-lea, construit pentru a adăposti bărcile ceremoniale ale triadei Tebei (Amon, Mut şi Khons), sfinxul din alabastru, scarabeul de granit, obeliscul care cîntă, statui după statui, locul sacru pentru ceremoniile de purificare, apoi alte temple ale lui Mut, Khons, Ptah, Opet.

Dincolo de cea de-a doua mare poartă se află partea cea mai frumoasă a templului, sala hipostilă formată din 134 de coloane grupate, oferind unul dintre cele mai măreţe ansambluri ce se pot vedea pe lume. Pădurea de coloane uriaşe cuprinde o sală de 102×53 metri. Cele 12 coloane care flanchează aripa centrală, terminate cu capiteluri în formă de flori de papirus, susţin la înălţimea de 23 de metri imense arhitrave ; fiecare capitel avea sus o circumferinţă de 15 metri ; 50 de persoane şi-ar fi aflat lesne locul pe platformă. De fiecare parte, coloane mai scunde se terminau prin capiteluri în formă de boboc de papirus. Unele dintre coloanele mari şi frizele de piatră încă mai păstrează urme ale culorilor strălucitoare, în special ocru şi galben. Policromia aprinsă era necesară atunci cînd plafonul

era intact și lumina rarefiată pătrundea printr-o serie de ferestre cioplite în piatră. Dacă acum culorile și decorațiunile sînt atît de impresionante, cum vor fi fost cînd erau proaspete ?

Multe din aceste minuni au fost aduse parțial în ruină ; se pare că un puternic cutremur, în anul 27 î.e.n., și încă unul cu 200 — 300 de ani mai tîrziu, căruia i se adaugă infiltrațiile apei, au adus distrugerea acestor monumente ale creației umane. Totuși săpăturile continuă și, după cum afirma arheologul egiptean dr. Gamal Mokhtar, „va fi nevoie de încă un secol pentru ca restaurarea acestui lăcaș, cel mai mare din lume, să fie încheiată". Ce înseamnă acest lucru poate fi argumentat fie și numai cu faptul că în timpul unor excavări relativ recente s-a găsit un colț de curte folosit ca depozit sau ca loc de aruncat obiecte, îndeosebi statui, care erau probabil depășite, înlocuite sau de care nu mai era nevoie. Una peste alta, s-au găsit peste 18 000 de obiecte care ar face mîndria tuturor muzeelor din lume !

ALEXANDRIA — O PERLĂ MEDITERANEANĂ

„Capitala memoriei"

Lawrence Durrell,
Alexandria Quartet

Pe oriunde ai veni de la Cairo spre Alexandria — Iskandariya — prin deltă sau pe şoseaua din deşert, oraşul te cheamă şi te îndrumă cu blîndeţe, dar şi cu fermitate, să pătrunzi în adîncul ţesăturii sale stradale şi să cobori spre ţărm. O trecere îndelungată printre obiective industriale, printre construcţii şi parcuri noi sau printre clădiri vechi, pline de farmec, înecate în verdeaţă ; jos, mereu mai jos, spre albastrul ce iradiază peste oraş. La început marea se lasă greu descoperită. Fuge rîzînd şi abia-i prinzi cu ochii, printre clădiri şi pomi, culoarea veşmîntului ; cîte o imagine fugară de navă pe care şovăi să crezi că ai văzut-o cu adevărat... Apoi, dintr-o dată, golful se desfăşoară ca o pînză de un bleu irizat pe care casele alexandrine de pe ţărm se profilează în lumină şi în albul strălucitor. Au rămas în urmă trepidaţia şi vuietul marii activităţi cotidiene a urbei şi parcă totul a amuţit la marginea apei. Din acest loc legănat de soare ai impresia că toată lumea se odihneşte în aroma de alge, cafea şi abur sărat. Amiaza ! O lumină care orbeşte şi stinge toate culorile. Iarba pare cenuşie, roşul acoperişurilor se atenuează, tabla devine oglindă reflectoare, nici o umbră nu alină ochiul. Marea soarbe cer, soarbe lumină, se reverberează, se dilată, se decolorează, devine un strai de plumb topit pe care s-au risipit paiete strălucitoare. Nu mai sînt contururi, nu mai sînt nuanţe, nimic în afară de lumina albă care oglindeşte, reflectă, orbeşte şi arde. Palmieri înalţi îşi leagănă uşor coamele înfrunzite şi privesc cu ochi împăienjeniţi zborul molatic al unor stoluri de porumbei sălbatici. În rada portului albesc în soare vase pescăreşti şi cîteva contururi metalice ale navelor de război ce dorm la ancoră, veghind liniştea locurilor.

La prima vizită, Alexandria forțează o comparație între imaginea livrescă, lecțiile școlii și lecturile de acasă, amintirea celor scrise de alți români ce au trecut pe aici în diferite timpuri : Dimitrie Bolintineanu, Vasile Assan, Ion Catina, C. I. Istrati, dr. S. Simionescu, V. Nicolau-Brebu, D. Simionescu și mulți alții. Alexandria este în primul rînd o experiență livrescă, amintirea unor cărți și a autorilor lor : Shakespeare, C.P. Cavafy, Dryden, E.M. Forster, Lawrence Durrell... Biroul lui Cavafy se mai păstrează și azi în localul consulatului grec...

În această amiază, pe terasa de la „Dervișul", în fața cești cu „mazbut" și a paharului cu suc răcoritor, înțelegi peste timp frumoasele rînduri din cartea lui Chiru Nanov, propusă de Barbu Delavrancea pentru un premiu literar : „...lîngă mine, grupuri-grupuri stau rezemați de parmalîcul lung al digului, cu ochii închiși pe jumătate și cu uitătura spre fundul depărtat al mării. Privesc în zare, acolo unde se desprind catargele, stau ceasuri întregi în bătaia boarei și așteaptă parcă pe cineva dus departe și de multă vreme. Se mistuie ziua în spre soare apune, coboară seara cenușie și tîrziu, cînd cerul s-a semănat de stele, abia atunci se dezlipesc de chei...". Reînvie și amintirea cuvintelor lui G. Flaișen : ca și la Cairo, „...nimic mai interesant, mai distractiv și mai instructiv decît să șezi la o masă de cafenea și să observi împestrițata lume a trecătorilor. Nu te plictisești niciodată privind acest puhoi disparat". Încă nu apăruseră automobilele... Și viteza... Și poluarea... Și totuși, este încă foarte plăcut să ai cîteva clipe de privit faleza și de pe faleză. Și să lași gîndurile în voie... Și să-ți reamintești de Anatole France, care în *Thais* scria atît de frumos : „Jur, împrejur, pînă departe, se vedeau amestecîndu-se, învălmășindu-se, vestmîntul țărcat al egiptenilor, burnusul arabilor, șorțul alb al nubienilor, haina scurtă a grecilor, toga cu bogate cute a romanilor, tunicile și nădragii purpurii ai barbarilor, mantiile țesute cu fir de aur ale curtezanelor. Femei, ascunse sub văluri, treceau pe asini...".

Despre Alexandria am aflat din cărți, spectacole, filme, emisiuni de televiziune ce dau un amalgam de visuri întrerupte, o suită dezordonată de scene, fraze, culori și arome, de caractere mai mult sau mai puțin reținute. Figuri răzlețe și pestrițe de împărați, generali și soldați, filozofi, artiști, exploratori, misionari, ingineri, meșteri și pescari, negustori și navigatori, soli din toate popoarele și semințiile, fiecare cu preocupările și cu viața sa... Cîte unul poate sugera singur ciudatul destin omenesc și caracterul cosmopolit al Alexandriei în diferite trepte istorice : căpitanul Jorge y Nelken Waldberg, atît de cunoscut și de evocat la începutul acestui veac, născut în România, cu nume suedez, devenit cetățean al Statelor Unite ale Americii, angajat în armata argentiniană, editor al ziarului francez local ; în

plus, deşi de origine evreu, era membru de frunte al bisericii ortodoxe greceşti !

Alexandria exercită o atracţie magică ce vine probabil din parfumul veacurilor trecute. Între atîtea oraşe străvechi, ea nu are decît aproape 2 300 de ani ! A doua capitală a Egiptului, şi cel mai mare port maritim al său, a fost înfiinţată aproape din întîmplare pe locul unde era o veche localitate egipteană, Rakotis, în portul căreia veneau din vechime navigatorii fenicieni. Alţi străini nu aveau voie să intre în portul oraşului. Întocmai ca în zilele noastre, pornind de la interese economice şi strategice, faraonii stabiliseră o garnizoană permanentă la Rakotis, în faţa căruia se afla insula Pharos, şi permiteau străinilor să vină pe calea apelor doar în portul Naukratis şi prin braţul canopic al Nilului. (Numai fenicienii se bucurau de avantaje speciale, erau beneficiari ai „clauzei naţiunii celei mai favorizate" !).

După ce cucerise Memphis-ul şi prin aceasta Egiptul, Alexandru cel Mare se îndrepta în 331 î.e.n. spre vestita oază Siwa, unde se afla templul zeului Amon. Împăratul macedonean, care era nu numai un mare conducător de oşti, ci şi un mare om de stat, administrator şi strateg, avea o viziune mai largă. Astfel că, izbit de poziţia minunată a zonei care avea şi un port păzit, a hotărît crearea unui mare oraş-port care, aşa cum scria istoricul Dion Chrisostomul, în afară de a-i purta numele, trebuia să fie „în relaţie cu restul lumii".

La indicaţiile şi sub conducerea lui Alexandru cel Mare, arhitectul Dinocrate a trasat planul viitorului oraş, plasînd străzile, multe menţinute pînă astăzi, perpendicular pe ţărm. S-au descoperit prin sondaj şapte străzi longitudinale şi cincisprezece transversale, dintre care strada principală se confundă în mare parte cu Bulevardul El Horreya de azi.

Pentru cîte a îndurat, este de mirare că oraşul a rămas în genere în limitele trasate de Alexandru. O stradă principală mergea de la vest — din Poarta Lunii, la est — Poarta Soarelui, tăiată la mijloc de altă stradă principală. Ambele există şi astăzi. Alexandru a marcat personal planul oraşului, fixînd locul pieţei centrale şi al templelor pentru diferiţi zei, atît greci cît şi egipteni. Împăratul tînăr, plin de vigoare, de idei şi ambiţie, crea oraşul nu la întîmplare. Locul prezenta acces uşor dinspre Creta şi Europa de sud-est. De altfel, consilierii i-au spus probabil că Homer vorbea de popasul făcut de Menelaos în drumul său de la Troia spre casă, primul european despre care avem date că a trecut pe aici. Şi tot consilierii, cît şi împăratul, au văzut că la punctul de coastă, unde era Rakotis, curentul vest-est nu depunea aluviuni aşa cum o făcea ceva mai jos, la gurile Nilului. Era deci un port curat. Apoi, de-a lungul coastei urma şirul de insuliţe ce permiteau paza şi semnalizarea apropierii inamicului. Era locul ideal pentru contactul permanent cu Grecia şi, prin controlarea

Mediteranei de est, pentru protejarea flancului pe timpul campaniei asiatice. Alegerea locului nu mai apare chiar întîmplătoare...

Alexandru și căpeteniile sale civile și militare știau sau simțeau că pun bazele unui nou imperiu. Orașul plănuit nu era doar o localitate „în relație cu restul lumii" ; ca și pelerinajul la Siwa, orașul vorbea și de ideile marelui lider despre monarhie și despre religii. Dar Alexandru, plecat spre Orient pentru a-l cuceri, nu și-a mai văzut orașul. Cînd a murit la Babilon, corpul i-a fost adus aici pentru a fi îngropat în locul unde se află azi moscheea Nebi Daniel, într-un mormînt splendid, de la care nu s-au păstrat urme. Dar o urmă tot a rămas : orașul este adevărata contribuție a lui Alexandru cel Mare la civilizație, prin centrul comercial și cultural creat aici, de care sînt legate istoria Egiptului și a tuturor, cultura helenistică, istoria intelectuală și imaginația literară.

Cînd Alexandru a murit, generalul Ptolemeu a continuat să conducă pentru Alexandru Egor, fiul marelui împărat. Cînd și acesta a murit, în anul 311, generalul a preluat întreaga putere, creînd dinastia ptolemaică pînă la cucerirea de către romani, în anul 31 î.e.n., anul morții Cleopatrei, care a preferat să se sinucidă decît să fie dusă la Roma de către victoriosul Octavian, după ce doi lideri ai lumii romane, Cezar și Antoniu, îi fuseseră amanți, ba Cezar îi dăruise și un fiu.

Sub primul Ptolemeu — Soter — au fost create muzeul și biblioteca, paralel cu dezvoltarea portului. Al doilea Ptolemeu — Filadelful — a condus construcția faimosului far din Alexandria, devenit una din cele șapte minuni ale lumii vechi. În acel timp, farul era cea mai înaltă construcție din lume, de circa 200 m. și semnala tuturor navigatorilor că se află în fața Alexandriei. Era construit pe o insulă ce a fost unită cu țărmul din ordinul unuia dintre împărații lagizi, printr-o estacadă lungă de 7 stadii, ce desparte pînă în ziua de azi golful în două porturi. Farul, cu numeroase reparații, a supraviețuit pînă în secolul al XIV-lea. Azi nu a mai rămas nimic din el. Pînă și locul exact este disputat, deși lumea îți indică cu încredere peninsula Ras el-Tin.

Era timpul marilor creații și grecii veniți în Egipt sorbeau din cele adunate de egipteni și mergeau înainte. Alexandria este locul șederii lui Demetrios de Faler care a creat biblioteca, al matematicianului Euclid, al pictorilor Apel și Antifilos. Muzeul era de fapt un fel de universitate, frecventată de nume ce au rămas ilustre pînă astăzi : Apollodor Straton, Hegezias, Calimachi, Zedotos, Aristarh, apoi Aristofan din Bizanț, Eratostene, poeții Lycofron și Apolonius din Roda.

Celebra bibliotecă nu a pierit dintr-o dată. Cînd Cezar a incendiat Alexandria, în anul 48 î.e.n., biblioteca a fost şi ea sortită flăcărilor. Antoniu a mutat-o în Serapeum şi i-a adăugat 200 de mii de volume pe care le luase din Pergam.

Metropola ce apăruse sub Ptolemei cunoaşte o permanentă creştere, fiind o mare capitală cosmopolită, vestită prin edificiile şi eleganţa sa. Sub romani ea continuă să fie un centru de atracţie al lumii — avea, printre altele, 500 de mii de locuitori ! Dar luptele continue, revoltele evreieşti, furturile, represaliile sîngeroase, îndeosebi cele împotriva adepţilor religiei creştine, au culminat cu desfiinţarea muzeului, cu masacrul ordonat de împăratul Caracalla şi cu distrugerea aproape totală de către Diocleţian şi Iustinian.

Anii de glorie au fost urmaţi de alţii, de grea cumpănă, astfel că la venirea arabilor Alexandria mai păstra doar urme ale vechilor splendori. Se zice, totuşi, că generalul Amr a raportat califului Omar că a găsit un oraş uriaş, cu 4 000 de palate, tot atîtea băi publice, 400 de circuri şi locuri de distracţie şi 1 200 de grădini. Poate că le avea, dar nu avea poziţia strategică pentru atacurile maure asupra restului văii Nilului, aşa că arabii şi-au stabilit baza la El Fostat — Cairo. Mai tîrziu, cînd şi-au îndreptat privirile spre mare, arabii au preferat să creeze oraşul nou Raşid, mai la est, decît să revină la Alexandria.

Cum să priveşti Alexandria de astăzi ? Dacă te orientezi şi te plasezi pe poziţia acelora care au rămas la gîndirea deceniilor 3 şi 4 ale veacului nostru, atunci „capitala unei societăţi levantine, cosmopolite, cum scria un ziarist francez, Alexandria reprezenta luxul, plăcerea, sărbătoarea, o civilizaţie aparte". Din acea Alexandrie nu a mai rămas decît amintirea, suspină revista „L'Express". „Stanley Beach", „San Stefano", „Miami" — cluburi şi restaurante ce dăinuiesc şi astăzi — îşi etalează cu tristeţe faţadele trecutului lor fast, scrie revista franceză ce deplînge probabil trecutul colonial englez şi cosmopolitismul Alexandriei antebelice, căutînd a demonstra că realitatea stă în ochiul privitorului. Palatul lui Fahmi Paşa, dezolant, va fi demolat pentru a face loc unui restaurant popular, mai necesar, plînge revista care adaugă : „plaje la modă, din care nu au mai rămas decît amintiri ce mor ; anii monarhiei cînd curtea, miniştrii, consilierii şi corpul diplomatic (cărora li se adăuga o mulţime de veleitari) se mutau spre malurile Mediteranei. Anii '30 şi '50, cînd muzica ceaiurilor dansante făcea să răsune hotelurile şi localurile de pe Cornişă, Opera Italiană şi Comedia Franceză veneau în fiecare iarnă la teatrul «Mehmet Ali», iar cabaretele primeau pe Dania Lucienne Boyer sau pe Edith Piaf ce cînta la «L'Auberge Bleu»". Protipendada Europei venea aici pentru a petrece şi a-şi calma reumatismele, în timp ce patronii bumbacului, cu ţigările egiptiene cu capăt aurit, plecau la Monte Carlo, iar bogătaşele cu progeniturile lor, însoţite de „fraulein",

umpleau clasa I la pacheboturi de lux, îndreptîndu-se spre Europa pentru a bea apă minerală în staţiuni franceze sau a face schi în cele italiene şi, desigur, pentru a-şi completa garderoba pentru o viaţă de baluri şi lux.

Cum să regreţi acele timpuri cînd Alexandria — un amestec greco-siriano-libanezo-armeano-european, cu cultură şi consum francez — stătea deasupra unui strat nemaivăzut de mizerie, iar Egiptul era considerat o ţară ce dormea la porţile oraşului ?

Nasser a denunţat cosmopolitismul metropolei şi a încercat să redea poporului urbea sa. Astăzi, oraşul ce fusese atins de decadenţă renaşte în cărămidă, beton şi oţel ; mor o grandoare silită şi un lustru artificial şi naşte încet, cu eforturi şi speranţe, o metropolă a muncii şi creaţiei, ce moşteneşte ce era bun în trecut, rămînînd un creuzet de idei şi valori. Pentru cei ce îşi amintesc doar de europenii care veneau înainte la Alexandria, trebuie amintit că oraşul este cuibul de unde şi-au luat zborul cîntăreţi ca Dalida sau Demis Roussos, actorul Omar Sharif, compozitorul Sayyed Darwish, arhitectul Hassan Fathy, alături de alţii la fel de buni, dar cu care celebritatea a fost mai puţin darnică.

PIETRELE VIITOAREI DIADEME

„...Pe ape barca
Ce o purta părea un tron în flăcări
Arzînd în valuri ; cirma ei de aur
Și pînzele împrăștiind mirezme
Îmbolnăveau de dragoste zefirii.
Lopețile de-argint urmau cadențe
De cîntece de flaut picurate,
Iar undele lovite de lopată,
Și-namorate de izbiri, mai iute
Urmau caicul...".

William Shakespeare
Antoniu și Cleopatra

Ieșind din Alexandria, drumul continuă tot mai întins spre vest. Scăldată într-o lumină ireală, șoseaua șerpuiește parcă la întîmplare printr-o zonă aridă, în care pietre și din cînd în cînd mărăcini mici colorează depărtările.

Cine mai știe că pe aici au trecut, în huruitul șenilelor și în nori de praf, tancurile și autoșenilete le trupelor germane și britanice, pasul înecat în nisip al trupelor coaliției ce se confruntau în cel de-al doilea război mondial ? Pe aici trecea drumul vechi al invaziilor, urmat de libieni în antichitate și de cuceritorii fatimizi în timpuri mai apropiate. Cine bănuiește că pe alocuri, sub nisip, zac încă mine puse deopotrivă de combatanții celor două tabere ? Că guvernul egiptean s-a adresat guvernelor ale căror trupe au luptat în zonă, pentru a le cere planurile militare ale instalării de mine, pentru a evita accidente ?

Pentru cine a făcut această scurtă călătorie spre vest, memoria va fi întotdeauna mai bogată. Pe dreapta, țărmul Mediteranei însoțește ochiul fără a-i oferi ceva deosebit față de ceea ce se vede în toate locurile unde domnește marea. Și deodată, parcă pe neștiute, o senzație devine acută, neobișnuită, inexplicabilă. Marea arde ! Arde, dar altfel decît focul, altfel decît explozia, altfel decît soarele. Sau poate „arde" nu este cuvîntul definitoriu, nu redă imaginea în care ochii dor de atîta frumusețe.

Mediterana se înfruntă cu bolta de deasupra și albastrul apelor sale depășește de departe seninul cerului pe care nu se vede nici un norișor. Retina se umple de azurul a două jumătăți de scoică ce se întrec în limpezime și se unesc la orizont. Marea iese însă învingătoare. Puțin mai departe de țărm, apa „arde" cu flacără fluorescentă

turcoaz-azurie ; un strat de vreo jumătate de metru de incendiu viu, de incandescență albăstruie, de parcă cineva ascuns în ape a dat foc luminii și, neavînd flăcări roșii, le-a folosit pe cele azurii. Este un fenomen ce refuză comparația, nu se încadrează în tiparele obișnuite de limbă, iar cuvintele rămîn sărace în a-l descrie. Am văzut cîteva din mările și oceanele lumii, dar nicăieri nu am mai întîlnit așa ceva. Și cît este de frumos ! Și cît este de pustiu ! Nici o urmă de suflare omenească și asta pe o șosea națională ce trage o paralelă țărmului mediteranean. Ce o fi spre adîncuri, spre sud ?

La întrebarea pe care o pun aproape involuntar, cu voce tare, Sidi îmi răspunde că în sud se află Deir Abu Mena (mănăstirea Sf. Mena), cu o poveste demnă de luare aminte. Prin secolul al treilea, un soldat egiptean cade pentru patria sa undeva în Orient și lasă cu limbă de moarte să fie îngropat în pămîntul său natal. A fost pus pe o cămilă și dus în țară, dar cînd animalul a ajuns la locul de azi al mănăstirii a refuzat să meargă mai departe. Corpul lui Mena a fost îngropat aici, s-a creat o legendă și, peste ani, izvoarele din oază au devenit vestite pentru proprietățile lor tămăduitoare, iar locul pentru vasele de ceramică în care pelerinii luau apa miraculoasă, transportînd-o pe căile lungi ale caravanelor.

Nu ne abatem din drum, ci continuăm spre El Alamein, ținta călătoriei noastre. Și în momentul cînd aproape am renunțat la ideea de a-l vedea, orășelul apare pe neașteptate. Este încă dimineață, ceea ce ne oferă timp suficient pentru vizitarea locurilor.

Africa de Nord a fost teatrul unor ani de înverșunate încleștări în timpul ultimului război mondial, iar El Alamein a constituit punctul culminant al luptelor dintre forțele aliate și trupele Axei. După un lanț de victorii ale mareșalului Rommel, care conducea trupe germane și italiene, forțele britanice au fost împinse de la Tobruk și s-au oprit să-și făurească o nouă poziție sub soarele arzător, la El Alamein (ce înseamnă „cele două lumi"), la numai 100 de kilometri de cartierul general din Alexandria.

După ce în primăvara și vara anului 1942 fuseseră săptămîni de înfrîngeri serioase suferite în fața „vulpii deșertului", trupele britanice se opriseră într-o zonă extrem de primejdioasă, de unde Egiptul și valea Nilului erau serios amenințate. Dar generalul Rommel, devenit mareșal ca recompensă pentru victoriile sale, își dădea seama că va fi pierdut dacă nu va primi la timp tehnică de luptă și carburanți și dacă, în același timp, aprovizionarea aliaților nu va fi cel puțin stînjenită, dacă nu oprită. Proaspătul mareșal scria soției, chiar în ziua avansării, că ar fi preferat să i se trimită o nouă divizie blindată decît un baston !. 85% din camioanele cu care lupta fuseseră capturate de la englezi. Era mereu

încolțit, întăririle nu mai veneau, iar timpul nu lucra în favoarea lui.

La început, la 1 septembrie, trupele lui Rommel au atacat cu îndîrjire, dar după patru zile au trebuit să se retragă. Apoi, după pregătirea necesară, toți presimțeau că s-a apropiat momentul decisiv. Moment pentru care englezii se pregătiseră cum au putut mai bine.

Abia întors de la Moscova, unde avusese convorbiri cu Stalin, premierul britanic Churchill a vizitat frontul și a făcut importante schimbări în conducere : generalul Alexander devenea comandant suprem, iar generalul Montgomery prelua comanda armatei a 8-a, în timp ce Rommel plecase în Germania, la sfîrșitul lui septembrie, pentru a se interna în spital, locul lui fiind luat de generalul Stumme. Dar la numai 24 de ore de la începerea bătăliei, Stumme a murit de un atac de cord și mareșalul Rommel, la cererea lui Hitler, a părăsit patul de spital pentru a reveni în fruntea trupelor sale, angajate într-o bătălie decisivă, de rezultatul căreia depindea campania germană pe continentul african.

În seara zilei de 23 octombrie 1942, aproape 1 000 de tunuri au deschis focul asupra pozițiilor germano-italiene. Blindatele nemțești erau vînate de tunurile antitanc și de aviația britanică. Contraatacul armatei a 8-a, care avea 3 divizii blindate, adică 1 000 de tancuri moderne, 4 brigăzi blindate ușoare, 6 divizii de infanterie motorizată, muniția și alimentele necesare, a fost nimicitor.

După douăsprezece zile de luptă înverșunată, liniile germane au fost străpunse, iar inamicul pus pe fugă. Nu prea departe, deoarece 1942 a însemnat începutul sfîrșitului pentru mașina de război hitleristă, atît în afară cît și în Europa. După înfrîngeri serioase în octombrie 1942, trupele germane au avut de înfruntat ofensiva sovietică declanșată la Stalingrad la 19 noiembrie și încheiată la 31 ianuarie 1943 cu capturarea a 90 de mii de prizonieri, în frunte cu mareșalul Von Paulus. La rîndul ei, victoria aliată de la El Alamein, care l-a făcut pe Montgomery feldmareșal și viconte de El Alamein, era întregită prin operația „Torch", în cadrul căreia forțele americane și engleze debarcau la Alger, Oran, Casablanca și alte puncte, strivind, între ele și armata a 8-a britanică, restul armatelor fasciste din Africa. Sfîrșitul lor a venit în mai 1943.

Dintre cei ce au luptat la El Alamein, peste 13 500 de oameni din forțele națiunilor unite nu au mai apucat să vadă momentul victoriei și au rămas să fie îngropați în deșert. Peste ani, cînd presiunile și ecoul luptelor s-au mai risipit, Egiptul, recunoscînd durerea omenească pentru ființele ce au pierit, a oferit statelor combatante posibilitatea de a-și face cimitire și monumente funerare.

Cum scrie la intrarea în cimitirul britanic, „pămîntul pe care este desfăşurat acest cimitir constituie un dar al poporului egiptean pentru odihna veşnică a marinarilor, soldaţilor şi aviatorilor care sînt îngropaţi aici." Mii de pietre albe înşirate în bătaia soarelui, în rînduri paralele, ca o formaţie la ultima paradă, pe care sînt înscrise numele, naţionalitatea, vîrsta celui căzut. Altele doar cu numele şi data morţii sau, cele mai puţine, cu inscripţii de la familie şi de la cei iubiţi. Poate cei mai mulţi sînt din Noua Zeelandă, dar şi din Australia, Marea Britanie, India, Olanda — toţi tineri, foarte tineri, pieriţi în floarea vîrstei, fără să fi apucat să cunoască din viaţă altceva decît războiul. Rămîi sub impresia cuvintelor săpate pe pereţii unei bolţi de piatră pentru aceia ale căror trupuri nu au mai fost găsite : „În această incintă sînt înscrise numele soldaţilor şi aviatorilor imperiului britanic şi Commonwealth-ului care au pierit pe pămînt sau în aer, în locul unde se întîlnesc cele două continente şi cărora soarta războiului le-a refuzat un mormînt cunoscut şi onorat. Cu prietenii lor care odihnesc în acest cimitir, cu camarazii lor de arme din marina regală şi cu marinarii din flota comercială, ei au păstrat pentru Occident legătura cu Vestul şi au întors cursul războiului 1939 — 1945".

Muzeul Militar din orăşel cuprinde înăuntru şi în afară o întreagă armurărie : tunuri de toate soiurile, arme mici şi mijlocii, tanchete, tancuri, şenile sfărîmate, obuze, pînă şi rămăşiţe de avion, un cimitir de fiare peste care timpul aşterne praful. Armele aducătoare de moarte, produse de mai toate ţările, stau acum împreună, acoperindu-se încet de uitare.

În schimb, pentru cei din necropola britanică rămîne înscris nu numai în piatră, ci şi în memoria popoarelor „Their names liveth for evermore" (Numele lor vor trăi pentru veşnicie).

Cîţiva kilometri mai departe sînt cimitirele german şi italian. Cel german, o impresionantă structură de granit în care stau orînduite mari cripte de piatră, peste care dorm, cioplite, vulturul şi cununa de lauri, alături de tînguitul femeilor ce şi-au pierdut pe fronturi atît soţii cît şi fiii. Landurile şi burgurile îşi plîng copiii căzuţi departe de pămîntul natal din cauza nebuniei unora de a domina şi cuceri lumea. Tineri ? Foarte tineri, chiar copii. 18 ani, 19 ani ; cînd sînt de 20, sînt printre cei mai vîrstnici dintre cei căzuţi. Marile sarcofage de piatră fumurie dorm trist, ca într-o peşteră a Nibelungilor, în contrast ireal cu soarele alb dimprejur, ce ţine loc de făclii.

Monumentul italian este probabil cel mai reuşit arhitectonic : un uriaş trunchi de con din marmură albă, zvîcnind spre înălţimi, pe ai cărui pereţi se înşiră numele celor căzuţi, pornind de la bază în sus, tot mai sus, într-o înălţare spre cerul albastru ce răzbate

prin sticla cupolei. Inscripția de la intrare tulbură : „Nu curajul le-a lipsit, ci norocul !“ Ce fel de noroc ? De a rămîne în viață ?

Ca și în alte părți ale lumii, aici nu a fost vorba de șansă sau de ghinion, ci de o încleștare a popoarelor în lupta lor pentru libertate, pentru speranța zilei mai bune. Este dureros că acești tineri, în mod sigur frumoși și bravi, nu luptau de partea forțelor progresului. O tragedie individuală, aceea de a fi murit fără vină și fără rost. Cel puțin ceilalți, care au luptat în rezistență, care au participat la eliberarea Italiei și la distrugerea fascismului i-au răzbunat !

Părăsesc incinta cu sentimentul că aceste cuvinte seamănă confuzie.

Dar mai bine să ne bucurăm de alte descoperiri : locșorul El Alamein, vestit pînă acum prin luptele de tancuri și monumentele pentru cei căzuți, devine o Mecca a arheologilor. În cursul săpăturilor recente, arată F. Eshmavi, reprezentantul Departamentului Egiptean al Antichităților, s-au descoperit vechi locașe de cultură, ba chiar și orașe întregi, dintre care unul exista cu 900 de ani î.e.n. Se sapă la dezvelirea unor construcții religioase din marmură, a unor instalații portuare.

În ruinele altui oraș s-a descoperit un cimitir întins, unde monumentele funerare sînt niște mici piramide încă neîntîlnite pînă acum pe teritoriul Egiptului.

Dacă este vorba de atracții ale litoralului, atunci, în ciuda unui drum lung și pustiu spre Marsa Matrouh, atingerea țintei răsplătește timpul și efortul. Țărmul mării este aici de o frumusețe nebănuită chiar pentru cel ce stă la cîteva sute de metri. Nu degeaba una din plaje se numește Agiba, adică „minunat“ sau „uimitor“. Nu se exagerează cu nimic. Și nu numai frumusețea peisajului, ci și împletirea cu meandrele pline de neprevăzut ale istoriei. Pe aici întîlnești „plaja lui Rommel“ și „peștera lui Rommel“, săpată într-un deal mic unde mareșalul neamț își instalase cartierul general și era primit de localnici ca un fel de erou. Cum îl apreciase de altfel și Churchill, spre stupoarea englezilor. Persoane ce au ajuns mai tîrziu în conducerea statului egiptean s-au frămîntat la începutul anilor '40 dacă nu ar trebui folosit conflictul anglo-german pentru a se obține independența reală a Egiptului, aflat pe atunci sub dominația britanică.

Cea mai încărcată de praful romantic al unor vremuri de mult apuse este „Plaja dragostei“. Parcă în contrast cu sărăcia dimprejur, natura se răsfață într-un golfuleț închis printr-o mare de azur cu ape liniștite peste care briza alunecă fără urme. Undele sclipesc în soare, se bălăcesc în adîncimi mici pline de scoici „scallops“, care pe aici sînt numite pe italienește, „gandolfi“. Puțin mai departe,

o altă surpriză : o adevărată comoară formată dintr-un mal stîncos, dune mici, ţinuturi deschise peste care mugesc valuri puternice ce aleargă spre ţărmul păzit de stînci ascuţite şi tăioase de care se sparg cu zgomot. La marginea mării se ridică un edificiu larg, denumit „Baia Cleopatrei". Legenda spune că micul găvan a fost săpat în stîncă pentru însăşi Cleopatra, astfel ca vestita regină să se poată scălda în mare fără a-şi expune epiderma şi picioarele atingerii colţilor de piatră şi valurilor furioase. Stînca uriaşă şi netedă aduce a scoică fără capac. În ea se poate intra printr-o nişă tăiată în piatră. Afară, cum ar zice Grigore Alexandrescu, „Ale valurilor mîndre generaţii spumegate" izbesc în cadenţă zidul de stîncă, creînd înăuntru un ecou ciudat de voci şi lovituri ritmice de vîsle. La fiecare val mai înalt, apa se scurge în cadă printr-o mică deschizătură scobită în rocă. Cu puţin efort se mai pot vedea urmele dălţilor cioplitorilor ce au creat „cada" Cleopatrei. Lîngă baie se mai înalţă încă o stîncă mare pe care se pot distinge cu claritate urmele unor foste trepte săpate în piatră. Tot povestea spune că scara a fost dăltuită pentru Marc Antoniu care dorea să-şi arate îndemînarea sărind din vîrful pietrei drept în mare. Povestea este frumoasă, seamănă cu isprava săritorilor actuali din golful Acapulco, dar înclin să cred că atunci sau apa era mai mare, sau stînca mai mică. Altfel este greu de imaginat cum putea Antoniu să rămînă viu după o săritură de la asemenea înălţime într-o apă plină de valuri furioase, spumă şi ciocuri de stîncă. Chiar dacă principalul spectator era Cleopatra cea fără de pereche... Călătorind probabil şi el pe aici, poetul Dimitrie Bolintineanu scria în 1856 :

„Să stăm l-această stîncă, ce se prevede-n valuri,
Aceste băi tăiate în lespezi de granit
Recheamă o regină ce-n umbr-acestor maluri
Venea să răcorească al ei sîn înflorit".

Între timp s-au mai scurs încă cinci sferturi de secol...

Drumul la întoarcere trece prin tăcere, prin zona care abia acum se relevă ca litoral minunat dar sălbatic, cu pămînt blagoslovit de natură, dar încă nedezvoltat de oameni. Aici zac în aşteptare zeci de kilometri de plajă de argint, cărora apa potabilă şi transportul le vor anula inaccesibilitatea şi le vor transforma în paradisuri ale vacanţei.

Un exemplu pe cale de înfiripare îl constituie orăşelul-staţiune Agami şi mai ales plaja care-i dă numele şi-l face tot mai faimos în Egipt şi în afara lui. Apa este de o limpezime de cristal, cu unde

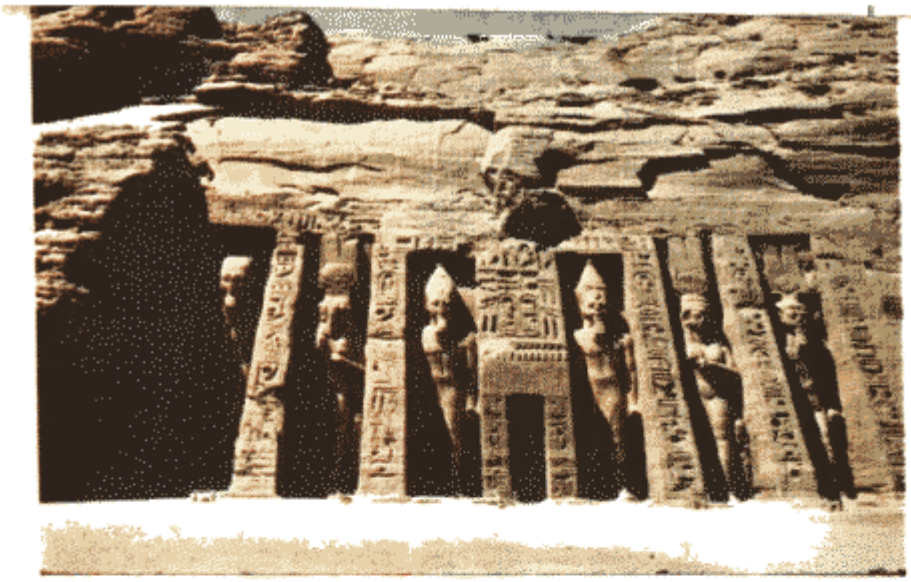

Abu Simbel — Imagini ale templului Hathor.

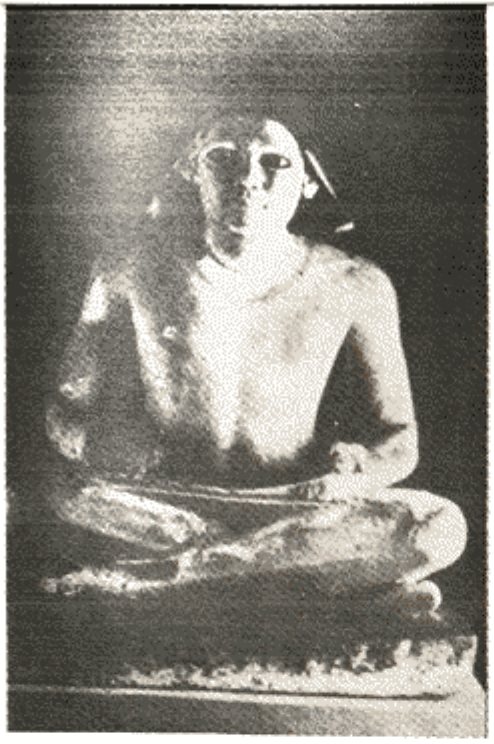

Muzeul de Egiptologie din Cairo — Statuia Scribului.

Masca mortuară a faraonului Tutankhamon.

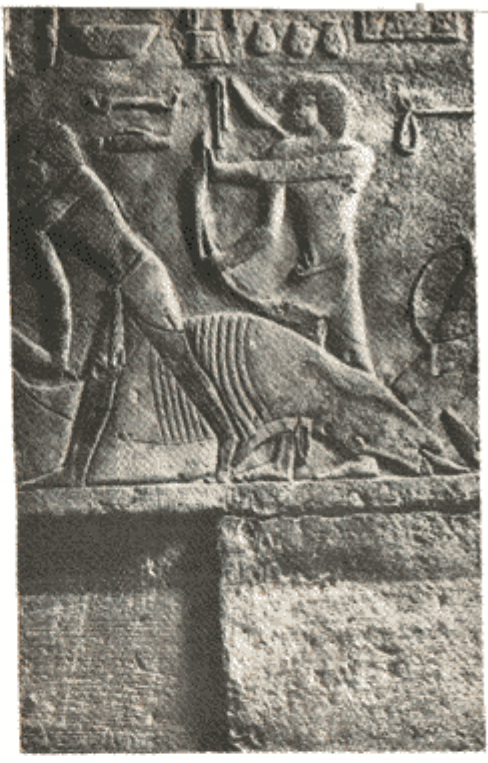

Sakkara — Mormîntul prințesei Idut.

Karnak — Obeliscul faraonului Tutmes I.

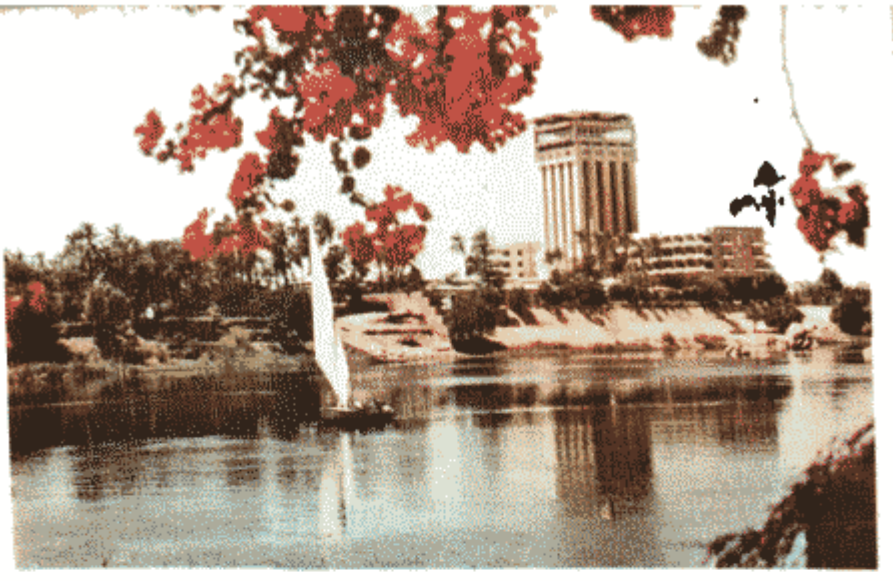

Assuan — Nilul la primii pași pe teritoriul Egiptului.

Statuile lui Ramses în fața marelui templu de la Abu Simbel.

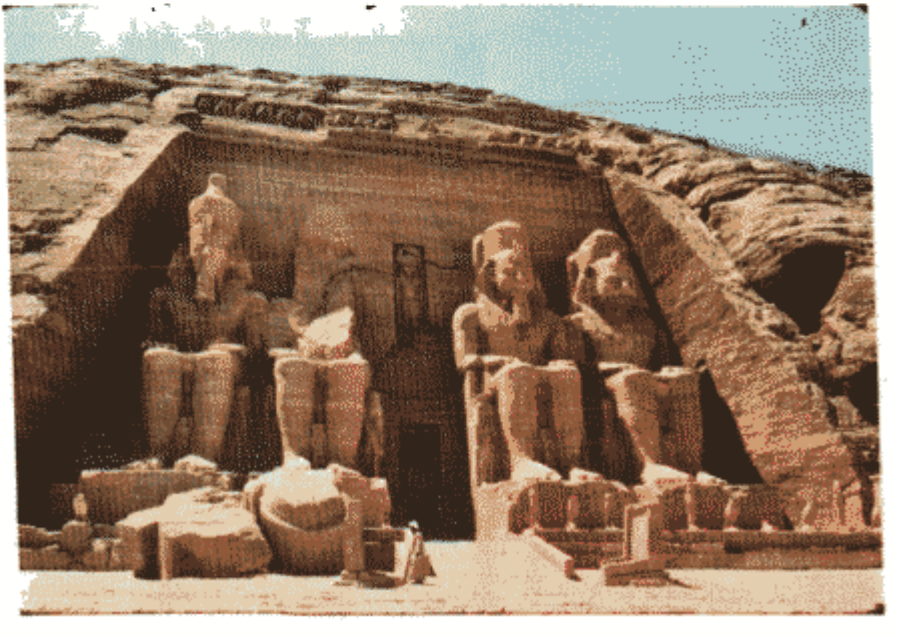

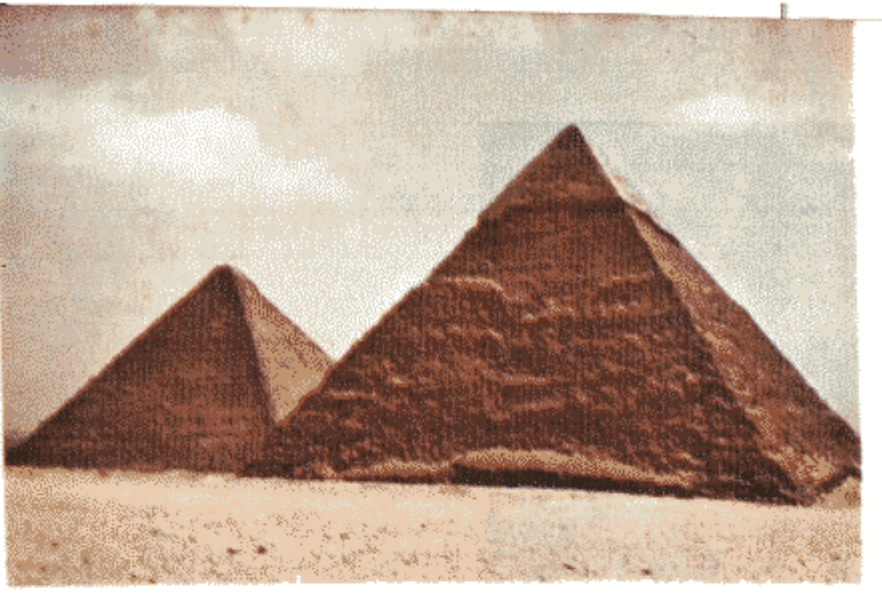

Una dintre cele șapte minuni ale lumii — piramidele de la Cairo.

Sfinxul de alabastru din orașul Memphis.

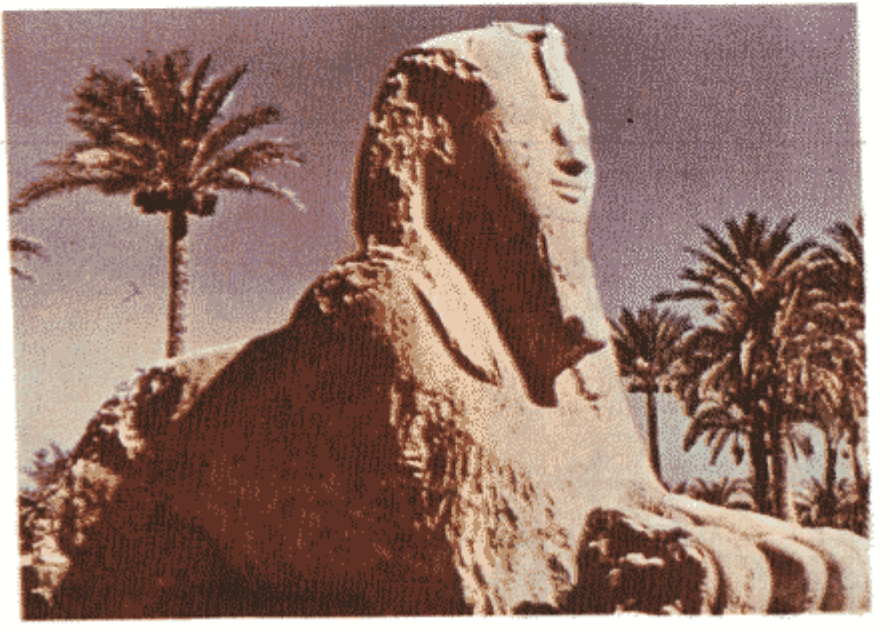

O minune a artei islamice — Moscheea El-Rifai

O întrecere între frumusețile dansului popular egiptean : grație, costum, mișcare.

Bijuterii tradiționale.

Cairo — Citadela lui Saladin, marele erou arab.

Luminile fascinante ale Moscheii Mohammed Aly, monument de artă islamică din Cairo.

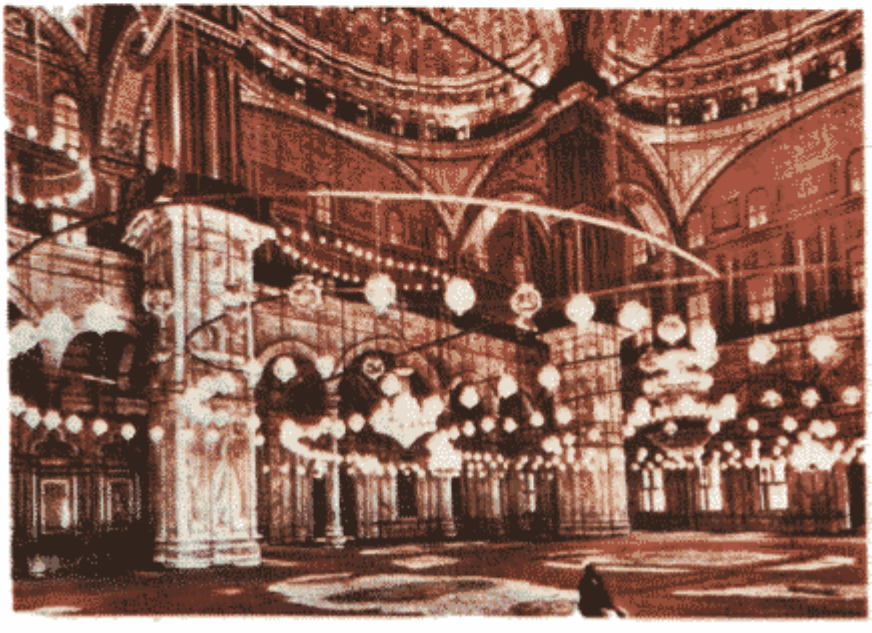

Alexandria — Sfinxul și Columna lui Pompei.

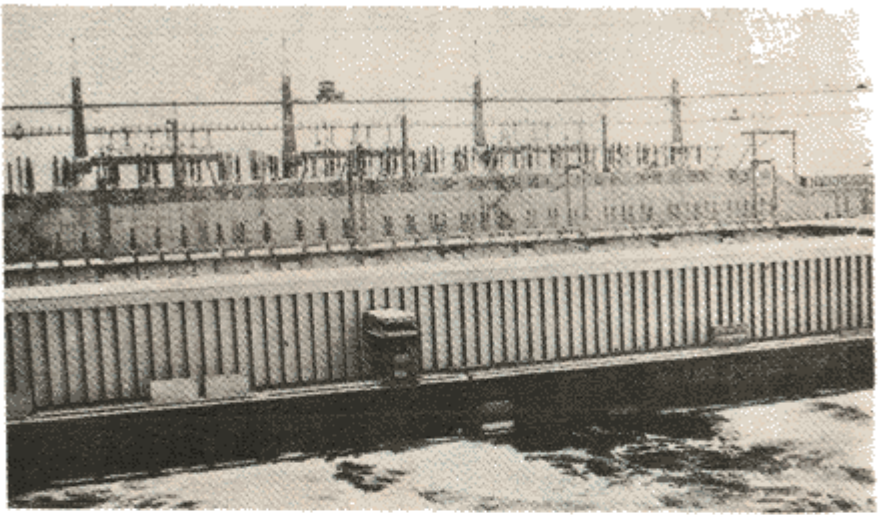

Marele baraj al hidrocentralei de la Assuan care dă jumătate din energia electrică a țării.

O nouă termocentrală.

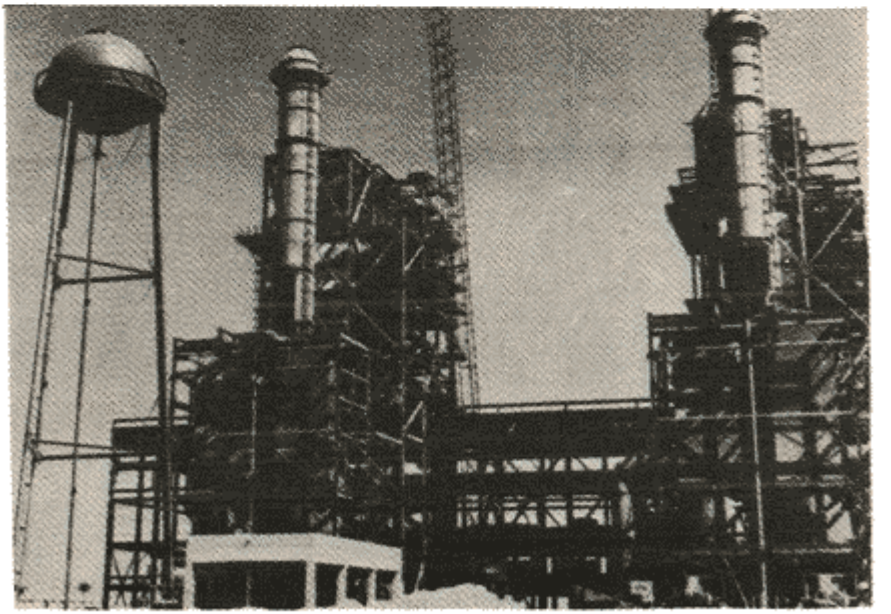

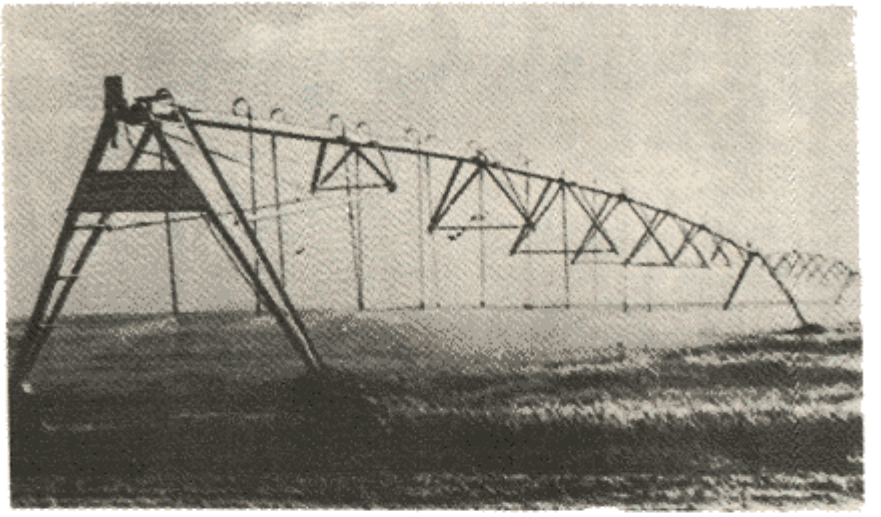

Se lărgește tot mai mult aplicarea metodelor moderne de irigații

Industria de ciment își triplează producția.

Amfiteatrul roman din Alexandria.

Moscheea Abu El Abbas.

Imagini de marcă din Alexandria de azi : Fortul Qait Bey (cu Muzeul Mării) și Monumentul Soldatului necunoscut.

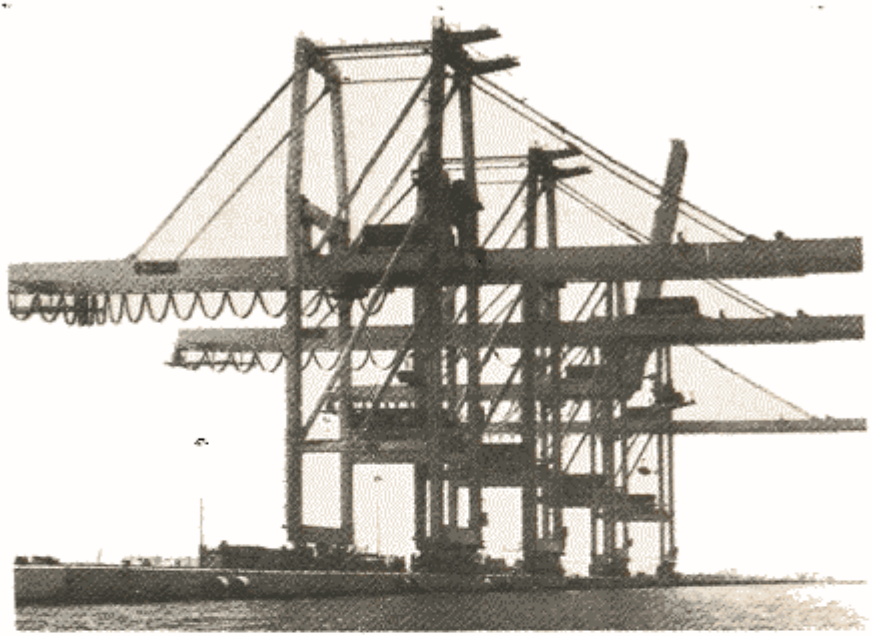

Mari macarale în noul şi modernul Port-Said.

La intrarea sudică în Canalul Suez.

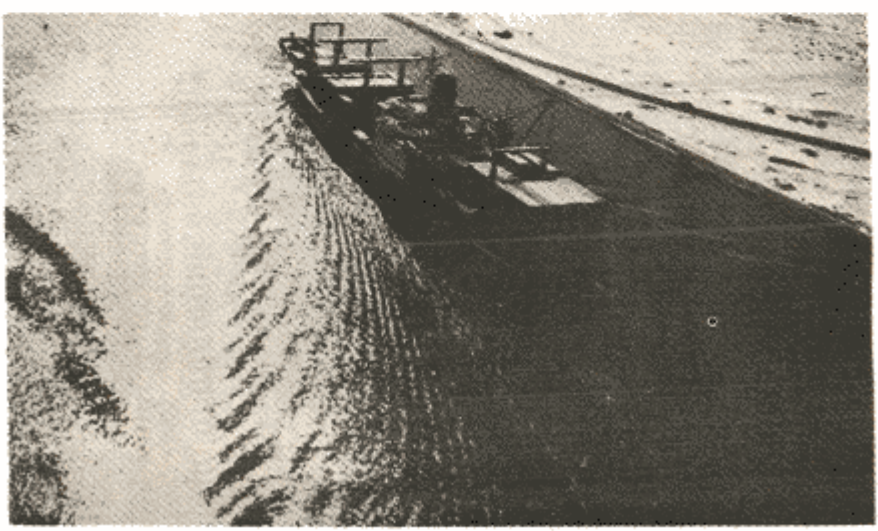

Clădirea radio-televiziunii din Cairo.

Cairo în continuă prefacere urbanistică.

Piața Saad Zaglul din centrul orașului Alexandria.

Revoluția a redat Palatul Montaza poporului.

ce se schimbă în bătaia soarelui de la alb înspumat la siniliu, apoi turcoaz închis spre bleumarin, pe măsură ce adîncimea creşte. Iar nisipul este alb strălucitor, din pulbere de scoică pisată, ideal pentru bronzare, cum ar zice reclamele turistice. Umbrele şi scaune se înşiră într-un prim rînd de paznici ai mării, după care se aliniază un lanţ de vile cochete ce moţăie în soare. Briza răcoreşte şi taie puterea soarelui, amăgind pe mulţi nefericiţi care se trezesc spre seară cu pielea răscoaptă.

Pe drumul spre Alexandria, zgomotul roţilor se amestecă cu murmur de talaz, cu ecouri ciudate, clinchete şi o combinaţie ireală de sunete şi voci în vînt. Cînd Antoniu a auzit acordurile unor corzi cereşti pe străzile Alexandriei, povesteşte Plutarh, a înţeles că zeii l-au părăsit şi şi-a luat rămas bun de la oraşul pe care-l părăsea pentru totdeauna. Dar cînd le auzi în afara oraşului ? Ar trebui să fie un salut şi o încurajare pentru zile viitoare pline de parfumul rar al necunoscutului.

LA VEST DE SUEZ

„Şi între noi, oamenii, cei plăpînzi, cei trecători, nemurirea coboară ca raza din cer. Bogaţi de nesfîrşitul tuturor luminilor aprinse de cei ce dintru început şi fără de sfîrşit au creat lumină, noi copiii unei clipe — totuşi vecinice ; în renaşterea ei perpetuă din cele ce au fost, în nesfîrşirea ei de iubire spre cele ce vor fi — strălucim de lumina întreagă a sufletului omenesc întreg, de la cel dintîiu care a trăit, pînă la cel din urmă care va trăi...".

Vasile Pârvan

Nu, titlul nu este ce s-ar putea crede, nu este vorba despre vestita politică britanică de a se restrînge la plapuma postbelică mai mică, visînd la gloriile de odinioară. Nicidecum.

Este vineri, ziua de odihnă musulmană, şi m-am hotărît să stau toată ziua la soare, undeva pe aproape, şi apoi să fiu, cum se zice, numai eu cu mine, liniştit în camera mea cea îndepărtată de megafoanele zgomotoase ale moscheii de lîngă locuinţă. Dar, abia am terminat cu cititul ziarelor de dimineaţă, că telefonul sună şi prietenul meu Sidi mă invită să mergem în partea de est a litoralului alexandrin.

— Ştiu că în partea asta nu ai fost. Aşa că o să lăsăm pe altă dată studiul şi cunoaşterea şi o să mergem să ne plimbăm, să facem baie în mare, să ne odihnim.

Degeaba stăruie amicul Sidi. În Egipt nu este posibil să te odihneşti, chiar dacă închizi ochii, fără să nu afli că aici a trăit cutare personalitate, s-a întîmplat cutare eveniment, există cutare monument, sau acum se ridică obiectivul cutare, se va construi cutare şi cutare. Eşti în permanenţă solicitat, obligat, constrîns să afli, să cunoşti, să înveţi, alegînd cu atenţie sau silit de împrejurări, dar mai totdeauna pe fugă. Odihna de care vorbeşte Sidi este posibilă doar închis într-o casă lipsită de cărţi, telefon, radio, televizor, ziare. Nu ai avea ce face decît să încerci să dormi. Dar nu pot să-l refuz, ba chiar ideea a început să-mi surîdă. De fapt voiam de mult să fac o plimbare pe faleza de est. Dar una este să mergi singur şi alta cu Sidi, un pătimaş îndrăgostit de Alexandria şi Mediterana.

Drumul pare lung, nu este bine întreținut și Sidi caută să-mi distragă atenția de la hurducături :

— Zona este bogată în istorie (surîd în mine : Sidi a atacat primele note !), dar oamenii sînt tare săraci. Toată viața, din tată în fiu, au fost pescari și navigatori de coastă. Cum zice Jeanne Chevalier, țăranii și pescarii se înfruntă la un moment oarecare în cursul civilizației pentru că reprezintă două culturi diferite. Aici nu a fost cazul. Toți sapă pămîntul pentru ceva roade și ies pe mare după pește. Zona are însă un mare viitor. Alexandria, Port Said, Canalul Suez și viitoarea zonă turistico-balneară vor face provincia Charkiya o regiune pilot, o zonă exemplară a cărei dezvoltare va uni „două dintre mările cele mai importante din lume în care comerțul, transporturile și turismul sînt dintre cele mai active".

Cu cîțiva ani în urmă, specialiștii egipteni ce au studiat amenajarea litoralului nostru s-au exprimat în favoarea colaborării, pentru punerea în valoare a porțiunii de litoral Alexadria—Abukir : pescuit și industrie piscicolă, industrie turistică, agricultură, aprovizionare cu apă potabilă și alimente, transporturi rutiere și feroviare, industrie navală și textilă. Un plan ambițios, ce solicită mari investiții, timp și calificare ; dar pe deplin posibil și care, cel puțin parțial, este realizat cu răbdare și cu succes.

Trecem prin Alexandria, pe bulevarde și apoi pe Cornișa ce oferă un contrast admirabil între somptuozitatea un pic vetustă a clădirilor de la începutul secolului și cele făcute rapid și cam fără toți banii necesari, după al doilea război mondial. De-a lungul mării, Cornișa ce se întinde pînă la Montaza trece prin cartierul Chabi, veche metropolă a primilor Ptolemei, prin Nikopolis — „orașul victoriei", ridicat de Octavian Augustus pe locul unde l-a înfrînt pe Marc Antoniu — și mai ales prin vestitele cartiere-plajă de la Ramaleh (Nisipul), Sidi-Bish și Mandarah și apoi, după Montaza, pe lîngă plajele și vilele de vacanță de la El-Maamura, un paradis pentru cei ce doresc odihna la mare. Dacă Alexandria este o capitală oficială de vară, atunci reședințele celor veniți de la Cairo sînt de regulă în vilele de pe aici. Soare generos, palmieri foșnind în aerul sărat, o mare limpede ce se întinde pînă în orizontul larg, într-un cuvînt peisaje de ilustrată, cum nici nu bănuiam că mai există pe undeva.

La Montaza nu pare a fi atît de aglomerat pe cît se vorbește și ne înțelegem să stăm o parte a zilei. Parcuri, grădini, magazine mici și restaurante, precum și plaja cu mici cabane spre dreapta și plaja cea adevărată spre stînga. Golful este protejat de o insulă mică — a Ceaiului ; nu știu cît de caldă este apa, dar valurile ce vin spre țărm par gata adormite.

— Palatul Montaza a fost reşedinţa familiei regale, îmi spune Sidi. Ridicat în 1892 de către kedivul Abbas, a devenit mai vestit pentru că de aici regele Farouk a plecat în străinătate, după ce a abdicat la 26 iulie 1952. Uită-te ce bogăţie şi ce gusturi aveau suveranii acestei ţări !

Nu mai este nevoie să fiu îndemnat : palatul este făcut într-un stil care surprinde prin îngrămădire ; pictat în verde, alb şi roz strălucitor, cu creneluri, pilaştri şi arcade, superdecorat şi suprafastuos. Trei etaje de marmură multicoloră, un candelabru ce domină şi întunecă imaginea în loc s-o lumineze ; scări ce se doresc impunătoare, mobile incredibil de decorate. Sîntem copleşiţi de atîta stucatură, culoare, statui, desfătare vizuală în care rigurosul şi necesarul au fost înecate în fast şi opulenţă. Pare chiar mai frumos ca muzeu decît va fi fost ca locuinţă. Dar împrejur au apărut şi alte clădiri demne de luat în seamă : Salamcer, fostă casă de primire transformată în hotel, şi mai ales hotelul „Palestina", amplasat între palatul baroc şi prietenul său vechi, mai simplu dar parcă mai plin de viaţă. În hol, o rotondă cu perne moi aminteşte de faptul că aici au stat cîrmuitori de ţări cînd s-a ţinut prima conferinţă a statelor africane independente. Privind pe fereastră, reprezentanţii acestora au avut poate încă o dată sentimentul plenitudinii şi al libertăţii pe care ţi-l dă marea. Valurile ce vin pînă la geam dau o impresie pe care nimic nu o mai poate şterge.

De la un timp, Sidi pare a fi deosebit de supărat. Îl cunosc bine ; cînd ochii i se strîng, iar fruntea i se acoperă cu creţuri mărunte şi tace cu încăpăţînare e semn că este mîniat. Nu ştiu ce s-a întîmplat şi aplic zicala că nu poţi afla fără să întrebi.

— Tu n-ai auzit ? Grupul acela în care grasul cel blond ne bîrfecă de peste o jumătate de oră : cum de avem noi aşa ceva, ce rău sînt făcute lucrurile pe lume, asemenea palate şi asemenea plaje nu sînt de nasul nostru. N-ai auzit ce propune ? Să se demonteze palatele şi să fie duse la el acasă, unde să fie reorganizate ca muzee cu plată sau ca platouri de filmare.

E drept că am auzit cîte ceva, dar pe căldura asta nu am dat nici un fel de atenţie, considerîndu-le trăncăneală de plajă. Îl liniştesc pe Sidi, spunîndu-i că omul şi-a dat şi el, acolo, o părere, face pe grozavul între ai lui.

— Ba nu-i aşa ! Să ştii că încă mai sînt străini care vin la noi şi care asociază Egiptul cu caravane de cămile ce rătăcesc agale prin soarele pustiului, oprindu-se să înnopteze în preajma unor corturi ridicate în deşert. Or, noi aproape că nu mai avem cămile, sînt mai mult pentru turişti şi doar în sud mai sînt folosite la muncă. La fel, nu mai există corturi decît la puţine grupuri de beduini, care preferă să-şi petreacă viaţa nomadă pe cărările doar de ei ştiute.

— Lasă, habib, că și despre alții se fac aceleași confuzii. Roman Polanski a făcut filmul cu Dracula în care transilvănenii noștri sînt înfățișați ca niște cazaci rătăciți în Polonia, iar încăperile au ca principală podoabă funii de usturoi! Așa a înțeles el ce a citit despre români!

Sidi pare greu de convins și nu are chef de dizertații.

— Ce vrei, așa sînt oamenii. Se leagă de citeva imagini pe care le-au cules de undeva din trecut și se dezlipesc cu greu de ele. Pe urmă, pare și mai atractiv, mai exotic, știu eu?

— Sigur că da. Și apoi suplinesc cunoștințele puține și greșite prin critici și sarcasm. O să te miri, dar creștinii nu s-au dezbărat total de modul de a privi al cruciaților. Ba, întorși acasă, îi învață și pe alții ceea ce nu știu nici ei sau știu greșit. Un european de-al vostru, mi se pare un britanic, a spus undeva că adevărul nu poate fi niciodată o blasfemie. Sacrilegiul, păgînismul, mînierea celui de sus sînt păcate inventate de bigoți, care încearcă să-l păstreze pe Dumnezeu într-un contract cu clubul lor exclusiv. Există sute de secte care, toate, pretind a reprezenta singura credință pură, iar creștinismul este doar una din sutele de religii care pretind că dețin — ele singure — secretul revelației divine și, prin aceasta, și pe cel al mersului lumii. Dacă este vorba de religii, nu noi sîntem aceia cărora să li se dea lecții. Noi ori le-am creat, ori le-am cam trăit pe toate și nu cred că ar fi cineva care să poată cuprinde pe toți zeii și dumnezeii la care ne-am închinat sau pe care i-am detestat. Și, pentru că veni vorba, să-ți mai spun ceva, tot de la englezul de care-ți povesteam: civilizația occidentală este oarecum oarbă. Nu crede decît în ceea ce poate fi măsurat și cîntărit sau redus la formule matematice sau chimice. Crede că deține toate răspunsurile dacă a inventat sau posedă avioane, rachete, televiziunea și bombele nucleare; după ea, banul este o soluție pentru orice. Și, bineînțeles, este gata să considere alte popoare și culturi ca fiind înapoiate pentru că nu aderă la aceleași concepții sau, pur și simplu, nu duc același mod de viață.

— Ba, mai mult, gîndesc eu, încearcă uneori să le impună propriul mod de a vedea lucrurile și a-și rîndui viața.

— Bine le-a zis Anwar Sadat cînd, adresîndu-se unui ziarist, i-a explicat că oricît ai fi de bogat sau de puternic este greu să dai lecții lumii cînd ai o vîrstă doar de 200 de ani. Și mai ales, adaugă maliții Sidi, să dai lecții Egiptului...

Discuția noastră nu mai are nimic din ceea ce ar fi mai nimerit pentru oameni ce stau la soare într-un colț de lume. Sidi a atins fără să vrea o zonă sufletească pe care o purtăm mai fiecare dintre noi, cîteodată fără să o cunoaștem prea bine. Și este mult mai ușor și mai plăcut să observi uimirea sau extazul străinilor și să asculți

doar laude și cuvinte frumoase la adresa țării tale, chiar dacă știi că ar mai fi multe de făcut.

— Sidi dragă, nu te repezi. Nu numai unii străini neavizați vorbesc despre Egipt în termeni critici. Adu-ți aminte de scriitorul Aldous Huxley : „Se vede mizeria egiptenilor îngrămădită în jurul piramidelor... Așa trebuie să fi fost întotdeauna pe aici — mici insule de splendoare într-o mare de întunecime — și apoi, în vremuri de nenorocire, timp de cîteva veacuri, un întuneric de nepătruns". Nu este prea măgulitor, nu ? Dar nici criticul vostru, dr. Louis Assad, nu este mai generos : „Egiptul seamănă cu un iceberg ; numai a opta parte se află deasupra nivelului mării. Șapte optimi stau cufundate în adîncuri. O optime din viețile noastre are loc la lumina secolului XX, șapte optimi în întunecimea medievală". Dacă vrei să mă întrebi pe mine, nici unul nici celălalt nu are dreptate.

— Nu are nici un rost să-mi enumeri exemple ; știu eu mai multe, inclusiv de la noi. Dar am să-ți spun un lucru : Egiptul este una din țările în fața cărora nu poți rămîne indiferent. Ori începi să-l iubești, ori fugi. Știi că avem un proverb : „Străinul rămîne orb chiar cînd vede". Lasă, nu te mai strîmba, că nu este vorba de tine. Oricum, cum ziceți voi, „persoanele de față sînt excluse !". Am un prieten care lucra cu ani în urmă în turism ; el avea obiceiul să zică unor grupuri mai importante, ba cred că a și scris pe undeva că, dacă vrei să examinezi Egiptul cu logica unui european, vei rămîne totdeauna stingher. Cine nu se eliberează de zecile de prejudecăți pe care lumea occidentală le-a creat despre neamurile Orientului și apoi le-a răspîndit în lume va trăi nenorocit, o victimă a propriului orgoliu. Noi nu dorim să prezentăm ghicitori, nici să jucăm rolul de exponate ale unui insectar uman. Dacă nu sîntem pentru alții decît obiect de studiu, atunci ne complacem în a-i tulbura cu enigme pe care nu încetăm să le punem. Dar dacă cineva dorește să ne apropiem, atunci trebuie să ne privească cu prietenie, cu ochii inimii.

Nu știu și nici nu pot să-l întreb dacă toată fraza este a prietenului sau Sidi a mai adăugat și de la el.

— Sidi, nu lăsa ca mîndria și amărăciunea să te domine. Și românii și egiptenii știu că bogăția și puterea sînt trecătoare. Esențială este viața liberă, demnă și cinstită. Nu trebuie să te superi, spre exemplu, dacă unii repetă și azi că țara ta este un dar al Nilului. Din ce în ce mai mulți înțeleg că acest fluviu plin de măreție nu ar fi putut singur să făurească peste șaizeci de secole de istorie glorioasă. Și alții au avut fluvii mari și ce au realizat ? Nici o țară nu poate aspira la un loc printre marile națiuni decît prin geniul poporului care să pună în valoare bogățiile minții și pe cele ale pămîntului pe care-l locuiește.

În sinea mea știu că supărarea lui Sidi nu este trecătoare. O poartă cu el de mult și acum a răbufnit. Se întîlnește încă des, mai ales în unele țări, acea „superioritate", prin nimic justificată, acea mîndrie de călător venit din zone ce țin, după ei, de „centrul lumii", care se apleacă fie cu o ironie binevoitoare și cu condescendență, fie cu spirit acid și dur asupra realităților dintr-o țară săracă, pe care n-o înțeleg și pe care o catalogheză imediat drept „orient exotic". Și nu este vorba doar de Egipt. Despre multe alte țări, printre care și despre a noastră, unii au vorbit cu aceeași trufie și superioritate prin nimic dovedite sau întemeiate. Colonialismul a trecut, dar urmele sale se vor șterge cu greu. Prea multe forțe luptă încă să-l poleiască și să-l perpetueze. Nu mai departe divizarea Europei, prin cortine inventate, de către oameni ce ar dori să dea înapoi roata istoriei.

Lumea este împărțită anapoda, după vechi precepte care conveneau unor metropole ; dar și azi se mai vorbește și se mai acționează ca pe vremuri și nu este vorba de faptul că, cercetate prea de aproape, aspectele unui lucru scapă cuprinderii ochiului, iar privite prea de departe ele se sustrag puterii de distingere a acestuia. Uitați-vă la hărți : cele făcute în America plasează America în centru ; cele făcute în Asia pun Asia în centru ; cele din diferite state europene plasează Europa în centrul lumii ! Sau un aspect și mai ciudat : mai peste tot auzi de „est" și „vest", de țări „occidentale" și „orientale". Numai că, în logica unora, România este „orientală", iar Japonia „occidentală" ! Să nu mai vorbim de unii care nici măcar nu știu în ce grupă cad ei sau pot să-i plaseze pe alții.

S-a creat o mai bună cunoaștere a problemei subdezvoltării, a noii ordini economice, s-a dezvoltat dialogul culturilor, turismul a lărgit posibilitățile de cunoaștere și acea capacitate omenească a toleranței și înțelegerii. Dar în statele bogate s-au menținut și se întăresc acea opacitate față de semeni din țări mai sărace și dorința de a-i stoarce și a-i manevra după bunul plac. Lupul își schimbă părul, dar năravul ba.

— Ia te uită ! Și noi avem un proverb la fel, zice Sidi : Oricît l-ai vopsi, șacalul tot șacal rămîne !

Gîndesc că ne-am luat cu vorba și cred că voi avea de suferit ; nu este de glumit cu soarele Mediteranei egiptene. Dar uit imediat.

— Cunoașterea sau măcar primele contacte cu ceea ce era știut doar sub aspectul de „exotic" dă omului prima idee despre faptul că exotismul nu aparține vreunei țări care trece dincolo sau dincoace de o barieră geografică inventată cine mai știe cînd, în funcție de

cine știe ce interese. Oriental, sud-oriental sau extrem-oriental nu aparțin vreunei țări sau zone, ci provin de la europeni și de la țările create de ei în America de Nord, unde, de cele mai multe ori, tot ceea ce ei nu sînt în stare să priceapă se consideră oriental, exotic și epatant (dar și excentric, extravagant, misterios, nedeslușit). „I see" (Aha !), uneori exasperat și suficient, alteori disprețuitor sau poate doar voit superior, reprezintă de foarte multe ori o expresie a amuțirii în fața culturii și filozofiei multimilenare a unor popoare pe care le desconsideră din cauza mizeriei sau, oricum, a unui nivel de trai mai scăzut. Se uită prea ușor că acești oameni foarte săraci, unii chiar neștiutori de carte, posedă talent și siguranță, calm și modestie ce izvorăsc din conștiința adevăratelor valori.

— Adeseori, occidentalii (uite că m-am molipsit și eu !) văd Estul fie ca profund prefăcut și înșelător, chiar perfid cînd este vorba de asiatici, fie înduioșător de naiv și simplist.

— Nici românii — îmi pledează Sidi cauza — nu au fost cu toții bogați sau știutori de carte, ceea ce nu i-a împiedicat, de exemplu, să-și iubească profund neamul și patria și să lupte timp de veacuri pînă au ajuns să-și făurească statul național.

— Dar să revin la problema de fond ; dacă este să spunem adevărul pînă la capăt, atunci să știi că realitățile voastre nu sînt întotdeauna ușor de înțeles. Omului venit la voi, în Egipt, i se cere să facă aproape imediat o sinteză a unei imensități de ani, stări și fapte — o povară de care se simte depășit. Nu are nici mijloacele, nici timpul necesar, dar poate avea totuși cheia rezolvării situației : bunăvoință, respect și dorință de înțelegere.

— Da, da, orice străin venit la noi face o incursiune timidă în raport cu imensitatea necunoașterii (Sidi nu spune a ignoranței) pentru a pătrunde, măcar și prin crăpături, în universul unei lumi diferite ca dimensiuni istorice, culturale, filozofice, cu o mentalitate de a fi, a gîndi și deci a trăi diferită de a lumii europene sau a altora...

Spre seară, obosiți de soare, apă și drum, am decis să dăm o raită prin Abukir. Trei lupte navale duse aici de Napoleon contra englezilor, o plajă admirabilă și faima bucătăriei sînt motive serioase de a veni în zonă. Și de a pleca mai bogat, aflînd mai multe despre faimoasa piatră de la Rosetta, care a permis descifrarea scrierii hieroglifice.

— Știi, Sidi, de mult timp mă frămîntă întrebarea : De ce s-a încurcat Napoleon în Egipt ? Ce l-a făcut să prefere campania aici, trecînd peste ape ?

— Ei, Napoleon a fost un mare conducător, cel puțin pentru faptul că a știut să se adapteze, sau să-i facă pe localnici să creadă

că s-a adaptat la obiceiurile locale. Dar a făcut lucruri temeinice ; doar el a adus oameni de știință, scriitori, ingineri și artiști, el a renovat administrația și ne-a pus în lumină civilizația străveche, trezindu-ne mîndria națională. Marșul unui lider milităros aducea, independent de el, mesajul luminos al revoluției franceze. Știi cîtă populație mai avea Alexandria cînd au venit turcii ? Doar 6 000 de suflete ! Șase mii, cînd cu peste un mileniu înainte avusese o jumătate de milion !

— Bine, bine, dar ce a căutat Napoleon în Egipt ?

— Știu eu, poate că visa drumul și gloria lui Alexandru cel Mare, poate avea nevoie să controleze împletirea celor trei continente pentru a realiza alte planuri. Dar englezii nu i-au dat pace. Vezi acolo, în față și în dreapta ? Acolo s-a dat bătălia de o rară violență de la Abukir. 13 nave franceze și tot 13 nave engleze. Ghinion n-au avut decît francezii ! Amiralul francez Brueys era bun, flota era bună, dar au avut ghinionul de a se confrunta cu amiralul Nelson și cu trupele sale mai odihnite. Nelson i-a distrus complet la 1 august 1798 ; Brueys și peste 2 000 de marinari și-au pierdut viața. O victorie contra turcilor și opoziția față de debarcarea englezilor lui Abencrombie nu i-au salvat pe francezi, care au părăsit Egiptul.

În 1983, dragonul francez „Ninh Long" a reperat epava navei amiral „L'Orient" a flotei franceze, distrusă la Abukir. Au fost descoperite părți din pupa vasului, tunurile, patru ancore și o parte dintr-un catarg cu diametrul de 1,5 metri. Nava amiral era una dintre cele mai mari din acea epocă, avînd trei punți, 120 de tunuri și circa 1 000 de oameni. După cum s-au înțeles guvernele celor două țări, toate obiectele găsite vor fi împărțite în mod egal, cu excepția tezaurului flotei lui Bonaparte, care va rămîne Egiptului. În caz că va fi găsit...

Cădem din nou pe gînduri. Fiecare le urmărește pe ale lui, iar eu încerc să-mi imaginez ce ar fi fost dacă Napoleon ar fi încercat o expediție prin țările românești.

Nu știu cum arăta sau ce servea înainte restaurantul „Zephyrion" ce mi-a fost mult lăudat, dar acum pare a nu trece prin cele mai bune zile. Un uriaș hangar de lemn, cu mese din grinzi și scînduri făcute nu pentru a te simți bine, ci pentru a găzdui și servi cît mai multă lume. Peștele este ca peste tot, serviciul confirmă politețea egipteană, dar prețurile sînt total prohibitive. Din această cauză și tahinya și creveții la grătar mi se par cam fără gust. Refuzăm cafeaua și ne grăbim spre ieșire.

— Peștele este delicios, dar trebuie mîncat în altă parte, mă asigură Sidi, care se pare că împărtășește impresia despre „pomul lăudat"... Dar de vină este și furtuna ce se dezlănțuie tot mai pu-

ternic. În plus, maşina, lăsată-n frig şi în aerul tot mai umed şi mai sărat, nu mai vrea să pornească. Aşa că ne înhămăm cu nădejde la împins. În cele din urmă demarează şi peste cîtva timp navigăm la propriu pe şoseaua de pe Cornişă, căutînd cu temere drumul spre locuinţa noastră. A doua zi am aflat că fusese una dintre cele mai puternice furtuni, şoseaua de pe Cornişă, aflată la cîţiva metri de nivelul apei, fusese inundată, porţiuni din dig rupte ca nişte vreascuri şi pivniţele clădirilor de la ţărm umplute cu apă şi spumă sărată.

CAIRO — ISMAILIA

„Drumuri de țară se risipesc, ocolind vile cu soare mult, cu boschete și chiparoși străjuind spre miazănoapte... Cu cît înaintăm, cu atît văzduhul se coboară mai aproape, mai proaspăt, mai parfumat. Crengi și liane cu ciorchini mov atîrnă pe zidurile vilelor... Alei cu sălcii înflorite, cu palmieri, cu fîntîni. Iarba e atît de dulce încît ești ispitit s-o mîngîi. Culorile își reține seva. Verdele e proaspăt, transparent, mătăsos. Pomii revarsă discret ramuri cu flori, cu ambră. Cerul își topește azuriul cu nourași albi, crescuți din vînt".

Mircea Eliade

De multe ori, înaintea zorilor, te cuprinde o neliniște, o speranță nedeslușită, o așteptare a ceva nou, demult visat sau promis.

Am ales o oră foarte matinală pentru a porni prin deșert, prin acele sate care mențin de mii de ani neștirbite viața și obiceiurile egiptene, „irealul peisaj al lacurilor, cu palmierii lor, cu roțile lor pentru scoaterea apei — acel Egipt care trăiește în afara orașelor, antic, pastoral, voalat de cețuri și de miraje". Doar că eu, spre deosebire de Durrell, nu plec din Alexandria.

Pe străzile cairote, unde cerul începe imediat deasupra blocurilor albe, cu acoperișul bătut dintr-o parte de soare, mașina ne culege din fața ușilor. Toată lumea instalează rapid bagajele, se mișcă cu gesturi calme și precise, încercînd să prelungească printr-un pic de tăcere somnul din care abia s-a desprins, ceea ce dă plecării în momentul nopții amenințate de lumină o solemnitate aparte ; ne grăbim spre ziua ce se naște undeva în est, peste Nil.

Înainte de a părăsi orașul, ne-am oprit o clipă la o cafenea pentru a bea o ceașcă de ceai fierbinte. Se schimbă doar în șoapte cîteva saluturi matinale, în timp ce printre picioare se preling cîteva mițe amețite de foame și somn sau, cine știe, poate de prea multă dragoste. Parcă ne pregătim cu toții să înfruntăm ziua, ca și cînd aceste zori ar fi fost primele într-o țară încă nedescoperită.

Totul este de mult descoperit și cunoscut aici, fiecare zi pare aidoma celeilalte, dar țara se leagănă în valuri mișcătoare, ca și marea. Ea se închide în urma ta, din nou tăcută, ciudată și goală, chiar înainte ca praful ridicat de roțile mașinii să fi apucat să se reașeze. Ziua, a cărei lumină și fierbințeală credeai că o cunoști de acum, re-

începe să ardă de departe, ca o aurora de lumină ce se adaugă arşiţei de amiază pe la noi, ca un incendiu fără flacără şi fără fum.

Hurducat de mersul maşinii urmăream drumul căzut pe gînduri şi poate cu un pic de melancolie şi sfială. Venea ziua, începea adierea valurilor de căldură. Pe străzile oraşului alb, cîţiva palmieri se mişcau încet pe deasupra zidurilor, măturînd fără sfîrşit cu umbra dalele de piatră şi aşteptînd furişarea muribundă a primelor vălurele de nisip ce fug de la dunele pustii pentru a se refugia în cetate, printre oameni. Aşa trebuie să fi fost şi în anii evului de mijloc, cînd marile caravane se pregăteau de drum spre bogăţiile Mesopotamiei şi ale Indiei. Ziua după soare, noaptea după stele, în mersul legănat al cămilelor, oamenii treceau pustiul de la o oază la alta, pe cărări doar de ei ştiute, cucerind pas cu pas distanţele nemăsurate.

La capătul oraşului, maşina ocoleşte un teren împrejmuit cu ziduri înalte, probabil ceva instalaţii ale armatei, hurducăie puţin pe nişte capete de drum ce încă n-au cunoscut asfaltul şi, după ce mai aleargă cîteva minute, se întinde cu sîrg pe o autostradă de cea mai bună calitate. Pe dreapta se înşiră rînduri de soldaţi care-şi fac gimnastica de dimineaţă, iar pe stînga meandrele şi culmile reliefului nisipului. Dune uriaşe ce par nişte monştri adormiţi, dacă nu s-ar vedea la vîrful crestelor răsfirarea continuă a nisipului mînat de curenţi nevăzuţi. Din depărtare par nişte culmi muntoase : păşeşti şi talpa simte talazurile de nisip îngheţate într-o crustă solidă ce pare un sol zgrunţuros de peisaj lunar. O crustă deseori înşelătoare, aflată la discreţia primelor pale ale furtunii, cînd valurile de nisip se ridică şi se mută, înecînd în ceaţă şi vederea şi drumurile. Cît timp stă liniştită, temerarii neavizaţi se încumetă să se ridice la nivelul zdrenţuit al crestelor, plătind adesea neştiinţa cu riscul îngropării în dunele perfide. Drumul continuă, dar imaginea dimprejur devine din ce în ce mai aridă. În afara panglicii de asfalt şi din cînd în cînd a semnelor de circulaţie, doar soarele şi cîte un vultur răzleţ mai strică monotonia gălbui-roşcată. Şoseaua este plină de maşini de toate tipurile, din toată lumea, ceea ce relevă primele efecte ale împletirii politicii „porţilor deschise" cu efortul pentru industrializare, dezvoltarea agriculturii, a construcţiilor.

Abia ne-am aşternut de-a binelea la drum că au şi început surprizele : o mare pancartă pe care scrie „10" şi, la o oarecare distanţă de şosea, numeroase clădiri în construcţie.

Ocazia era prea frumoasă pentru a nu fi folosită — a vizita „10 Ramadan", unul dintre viitoarele oraşe satelit create în plin pustiu. Soarele s-a ridicat bine de tot, lumina are o transparenţă sinonimă cu puritatea. Va fi minunat să trăieşti aici, departe de poluarea citadină... firească, pînă cînd uzinele şi fabricile oraşului vor intra în producţie !

Vicepreşedintele Organismului pentru Oraşele Noi, inginerul Mustafa Khalil, explică cu mult entuziasm concepţia şi stadiul de realizare a oraşului, ce se aseamănă pe planşetă cu o scoică deschisă spre deşert. Obiectivul principal al acestor localităţi este decongestionarea capitalei. Se construiesc oraşele „Sadat", pe drumul spre Alexandria, „10 Ramadan", între Cairo şi Ismailia, „15 Mai", lîngă Heluan, şi „6 Octombrie", pe drumul spre Fayum. O idee deosebit de curajoasă, care cere un mare efort şi care este legată de o problemă vitală, aprovizionarea cu apă, dar şi de costul investiţiilor. De pe acum, pentru a proteja noul oraş de vînturile ce aduc nisipul, s-a creat o centură verde pentru care s-a cărat pămînt cu camioanele de la Bilbeiss. A apărut un fel de pepinieră cu trandafiri măreţi, ficuşi, mango, arbori fructiferi şi tufe decorative. Închid ochii şi-mi imaginez cum, privite din şosea, vor apare ca o pădure într-un deşert cucerit.

Pentru început oraşul va fi ridicat pe 13 400 fedani, pentru a putea primi, pînă în anul 2000, circa cinci sute de mii de locuitori. Va fi construit în patru faze ; în fiecare etapă se vor ridica cîte 16 cartiere, fiecare pentru 5 000 de persoane, cu aşezăminte culturale, două grădiniţe, o şcoală primară, o piaţă şi grădini publice. Faţă de spaţiul rezidenţial de 5 055 fedani, industria — grea, mijlocie şi uşoară — va ocupa 2 640 de fedani. Întreprinderile au început să se adune, deja unele fabrici produc din plin : dantele, tuburi de ciment, mobilă, ceramică, cauciucuri reeşapate. Nimeni nu poate afirma ca imposibil că, peste ani, vidul ce separă „10 Ramadan" de Heliopolis nu va fi umplut de construcţii... Oraşul satelit va fi un nou cartier al marelui oraş...

Pînă atunci, vizităm supermagazinul central, o construcţie plăcută, cu patio largi şi cu frumoase lămpi arabe. Emană de pe acum o aromă ce aminteşte de piaţa de parfumuri din Cairo. Totul este frumos, totul exprimă voinţă şi încredere. Explicaţiile date de arhitectul El-Rimaly relevă dorinţa de a evita uniformitatea. Primul cartier de locuinţe este format din vile de piatră cu două etaje, cu grădiniţă proprie etc. Celălalt cartier, cu imobile de aceeaşi culoare, cu patru etaje, din prefabricate, şi cu suprafeţe locuibile bune. Se pare că experienţa unor centre precum Chandigarh sau chiar Brasilia a fost pe deplin asimilată...

Se repetă aceeaşi concepţie ca şi la „15 Mai", celălalt oraş satelit construit în deşert. Şi acesta este ridicat, lîngă Heluan, tot pentru o jumătate de milion de locuitori, după cele mai moderne procedee tehnologice şi cu cele mai bune intenţii. Din suprafaţa oraşului, 30 %, adică 38 km², vor fi locuinţe, iar restul de 70 % vor fi parcuri şi căi de acces. Pentru varietate vor fi şi apartamente de o cameră, de

două şi de şase camere, la care se adaugă vile cu unul şi două etaje. Spaţiu este suficient ; primii rezidenţi vor fi profesorii de la Universitatea din oraşul industrial Heluan.

UN ORAŞ-GRĂDINĂ

Lăsăm la stînga drumul prin deşertul arabic şi pe o şosea mai îngustă ne îndreptăm spre Ismailia. Pe drum se află unii dintre cei mai frumoşi şi probabil cei mai bătrîni eucalipţi. Aerul pluteşte în unde parfumate, iar umbra deasă este o mîngîiere pentru ochi şi pentru pielea arsă de soare şi de uscăciune. Din ce în ce mai multe canale şi şosele, tot mai mulţi copaci, arbuşti, flori, printre care se zăresc vile şi blocuri mici deosebit de arătoase, mici poduri şi grădini pline de culoare.

Am venit la Ismailia şi pentru a participa la „Zilele culturii româneşti". Hussein El Asswad, preşedintele Consiliului Municipal al oraşului, ne declară oaspeţi de onoare şi ne conduce personal să-l vedem pe guvernator. Trecerea printr-un lung şir de înalţi funcţionari ai guvernoratului ne accentuează o stare de emoţie şi curiozitate. Biroul şefului zonei este o încăpere largă, formată parcă din trei părţi funcţionale : un birou uriaş, acoperit de hărţi, planuri şi dosare, lîngă care străjuieşte falnică o jumătate de duzină de telefoane ; în fund, lîngă un perete tapetat cu oglinzi, o masă la care lucrează un grup larg de oameni, majoritatea extrem de tineri ; mai în mijlocul sălii, un grup de canapele şi fotolii pe care luăm loc, în timp ce gazdele ne servesc cafeaua egipteană aromată şi dulce.

După un timp, un tînăr frumos şi bine legat se apropie, ne salută cu multă căldură şi intră direct în discuţie despre rezultatele dezvoltării economice ale ţării noastre. Îl interesează totul : industrie, energie, transporturi, agricultură, cercetare ştiinţifică. După respectul pe care i-l arată cei ce-l însoţesc ghicesc că este chiar guvernatorul care, la un moment dat, rîde şi se prezintă singur : Abdel Moheim Emara. Statura, vocea, mimica, dar mai ales ideile degajă o impresie fascinantă ; îi mulţumesc pentru onoarea făcută, adăugînd că eram doritor să cunosc pe cel care conduce o zonă şi un oraş atît de frumoase.

— Da, Lesseps a avut ochi buni, ştia să aleagă locurile, zice guvernatorul ; se vede că aprecierea spiritului de gospodar i-a făcut plăcere. Şi, probabil încurajat de subiect, zugrăveşte din cuvinte un tablou deosebit al viitorului oraşului.

— Alexandria a fost şi este capitala de vară a Egiptului. Ismailia este însă grădina de flori a acestuia şi are vila preşedintelui ; Cairo este un centru de cercetare şi producţie ; Ismailia va fi centrul egiptean al electronicii şi electrotehnicii : vom păstra un oraş-grădină

fără industrii poluante ; instrumente de precizie, aparatură electronică, radio și televizoare, unele produse chimice, parfumuri, ceramică, textile, mașini, ce vor fi produse aici și folosite în port la Suez, poate montaj de automobile și, din România, o linie de montaj de tractoare, la care contribuția autohtonă să fie cît mai mare.

— Dar forța de muncă ?

— Aproape în întregime este folosită de pe acum din zonă. În viitor noile industrii și transformarea orașului într-un centru turistic vor atrage și oameni din alte părți, în primul rînd de la Cairo. Se întorc primii cei ce au plecat în trecut, alungați de conflictele militare.

Guvernatorul visează cu luciditate la ziua cînd Ismailia va găzdui festivalul național al filmului egiptean și pe acela al dansului popular, cînd se vor desfășura concursurile nautice pentru care orașul posedă de pe acum toate condițiile și instalațiile necesare.

Într-adevăr, orașul are mari perspective. Dar în primul rînd are apă și hrană. La care guvernatorul adaugă că Ismailia și întregul Egipt au și vor să aibă în continuare pace, pentru a putea reconstrui și construi.

Ismailia va dezvolta în jur mari culturi agricole : grîu, floarea soarelui — cu semințe și asistență tehnică din România, subliniază el —, fructe și legume, printre care cartofi și pepeni uriași.

— Facem o serie de experiențe interesante pentru valorificarea ținuturilor semideșertice și deșertice, explică Emara. Englezii au descoperit o masă plastică foarte higroscopică — Agrosoko — care absoarbe de 40 de ori mai multă apă decît propria-i greutate. Amestecăm nisipul cu granulele de policrilamidă și se obține un strat care dă rezultate deosebite la culturi semincere. Nu mai departe la cultura de floarea soarelui, stațiunea experimentală de cercetări agricole din Ismailia a obținut importante creșteri de producție, paralel cu o reducere de 65 % a cantității de apă necesare în condițiile solului local !

Ne despărțim cu promisiunea de a ne revedea după-amiaza, la vernisajul unei expoziții românești. Nu înainte de a ni se face invitația să ne plimbăm pe Lacul Crocodilului. Ne îmbarcăm pe o navă mică dar foarte rapidă, care pornește în goană. De la marginea lui Birket El Timsah (Lacul Crocodilului) se pot vedea navele ce trec fără încetare prin Canalul Suez. Spre nord, pe mal se înșiră debarcadere și bazine de înot, plaje ce scînteiază în soarele de amiază. Pe la mijlocul lacului e o căldură calmă și tăcută, pe care o pot da doar soarele, apa și liniștea. Parcă ghicindu-mi gîndurile, căpitanul oprește nava, poate pentru a sta de vorbă. E clar că s-a pregătit dinainte, pentru că ne oferă cîte un sandviș, un pahar de bere rece sau puțină înghețată. Este atîta calm încît cred că, dacă am vorbi mai

tare, toată lumea de pe malul lacului ne-ar putea asculta. Oricum, noi auzim frînturi de chiote, hohote de rîs și acordurile muzicii, ce vin de undeva de la ștrandurile înșirate pe mal. Aerul e plin de mirosul apei, al ierburilor și eucaliptilor de pe maluri, de parfum de lămîiță și de loțiuni de bronzat. O oază de vacanță.

— E calm, nu-i așa ? întreabă deodată căpitanul.

— Da, da, foarte frumos și foarte plăcut, răspund, bănuind că întrebarea are probabil vreun substrat sau vreo legătură.

— Ehei, dacă ați ști ce-a fost pe aici... Închide ochii și se cufundă în tăcere. Bănuiesc că mintea îi deapănă imagini care s-au imprimat pentru întreaga viață, dar nu am cum să știu dacă sînt plăcute sau nu. Aștept să continue, dar căpitanul tace. Este mai închis la față, de parcă răspunsul meu l-a supărat cu ceva. După ce-l întreb de cîteva ori ce s-a întîmplat, căpitanul rupe deodată liniștea și începe să povestească.

— Aici s-au dat unele dintre cele mai sîngeroase lupte din timpul războiului din 1973. Eram ofițer staționat de luni de zile și mintea îmi era dominată de două imagini : casa părintească din spate — știți, eu sînt născut aici, la Ismailia —, încă nedistrusă, și faimoasa linie Bar-Lev din față. Lacul acesta întîlnește, așa cum v-am arătat, canalul. Din ce a fost nu a mai rămas nimic. La început gîndeam că, fiind colectivă, suferința se împarte și se împrăștie prin diluare, deci se suportă mai ușor ; apoi ne-am grăbit să uităm, să ne despărțim cît mai repede de trecut, zice căpitanul care, pentru un timp, cade iar pe gînduri. În fiecare zi, în timpul războiului de uzură din 1969, mă gîndeam dacă vreun obuz va cădea și pe casa noastră. Mereu erau canonade : ei trăgeau peste canal în noi, noi trăgeam peste canal în ei și în fiecare zi clădirile se împuținau și sporeau molozul și ruinele. De partea cealaltă era linia de netrecut, un eșafodaj de 15 metri de buncăre de oțel și beton, posturi de observație, artilerie și tancuri îngropate, totul acoperit cu nisip, sîrmă ghimpată și cîmpuri de mine. Aveau chiar și spitale și cinematografe. N-ar fi putut trece nimeni și totuși armata egipteană a trecut canalul și a cucerit linia fortificată.

— Cui se datorează avîntul și rezultatul ?

— Știu eu ? Pentru mine eroul a fost cel ce a găsit mijlocul de a combate acest cîmp de fier ; un inginer care pentru momentul surpriză a dat o idee simplă, dar poate singura genială. A comandat în diferite țări cele mai puternice pompe, pe care toată lumea a considerat că le cumpărăm pentru irigații. Le-am instalat și în momentul atacului am tras cu apă. Șuvoaiele sub presiune au astupat ambrazurile și țevile armelor, au orbit, udat și înecat totul, au tăiat adînc în malul de nisip, dezgolind minele pe care le-am vînat mai ușor,

creînd culoare de trecere la debarcarea pe malul celălalt. Era un iad de foc și apă.

— Au pierit mulți ?

— Da, mulți s-au dus, de ambele părți. Inginerul nostru n-a mai apucat să vadă victoria, ci a murit în timpul asaltului. Cînd s-a mai răcorit focul luptei, eu eram departe de canal și de linia Bar-Lev, în mijlocul unor dune de nisip și grămezi de fiare îndoite.

Căpitanul vorbește de ai lui, de orașul său, de unitatea din care a făcut parte. S-a făcut pace și a rămas tot aici, să reconstruiască și să navigheze pe Lacul Timsah. Poate știe, poate nu, dar bătălia la care a participat a schimbat multe la el acasă, ca și în lume. Într-o zi caldă, multe concepte s-au prăbușit, iar o serie de conducători politici și militari au revenit sau au fost readuși la realitate.

— Și locuiți tot în casa bătrînească ? întreb eu și după fața căpitanului îmi dau seama că am făcut o greșeală.

— Nu, nu mai există, a fost transformată în ruine, ca de altfel mai tot orașul. Eu locuiesc acum pe Ahmad Orabi, unde s-au făcut blocuri noi, foarte bune.

Ismailia, așa cum mi-a povestit și guvernatorul, are un program îndrăzneț de construcții de locuințe. Numai în noul cartier din nord locuiesc circa 40 de mii de cetățeni întorși acasă sau veniți aici să înceapă o nouă viață. Într-un an și jumătate, cu bani de la stat sau de la particulari, fie egipteni, fie străini, s-a realizat un întreg cartier de peste opt mii de apartamente. Și eu am fost găzduit într-un bloc făcut probabil pentru oaspeți. Cînd priveam afară vedeam cum vîntul suflă domol prin frunzele unor palmieri rari și răsfiră încet nisipul lîngă șosea. Un peisaj specific, nu lipsit de frumusețe. Orașul are apă, are deci o bază și un viitor. Personal m-au impresionat lunga serie de parcuri și grădini curate și deschise tuturor și vederea de lîngă biserica de pe mal, unde privești pînă în depărtare pe luciul apei. De fapt, Ismailia nu este așezată pe canal, ci pe Lacul Crocodilului și croită ca orașele americane, cu o grilă de străzi tăiate de parcuri pline de copaci și diagonale ce deschid unghiuri plăcute și scot în evidență vile și flori. De un asemenea oraș te desparți cu greu.

CANALUL SUEZ — PORT SAID

„Cu prilejul primirii lui Ferdinand de Lesseps la Academia Franceză, la 3 aprilie 1885, Renan profeţea fără voie : «Un singur Bosfor a fost suficient pînă în prezent pentru a crea lumii încurcături. Dumneavoastră aţi făurit un al doilea, mult mai important decît primul, căci el nu numai că leagă două mări închise, ci slujeşte drept coridor de comunicaţie între toate mările de pe glob»".

Bernard Simiot
Suez, 50 de secole de istorie

Actualul Canal Suez nu este nicidecum primul ca idee sau execuţie. Încă de acum 40 de veacuri, minţi ce căutau succesul economic şi militar prin îmbunătăţirea transporturilor şi scurtarea căilor sale visau la legarea Mării Roşii cu cea Mediterană prin tăierea limbii de pămînt ce le separa, dar şi la legarea Nilului cu Marea Roşie. Primele date vorbesc de încercarea faraonului Senusret (1887—1881 î.e.n.), în timpul căruia s-a săpat un mic canal care unea cele două mări ce scaldă pămînturile egiptene. Apoi, în secolul 6 î.e.n., faraonul Neko al II-lea a început săparea unui canal care trebuia să pornească de la Marea Roşie printr-o salbă de lacuri — Timsah, Marile Lacuri Amare — şi să ajungă la Bubastis, pe malul pelusaic al Nilului (Bubastis se afla cam în vecinătatea actualului oraş Zagazig). Alţi istorici vorbesc de faptul că, mai înainte, vestitul Ramses al II-lea ar fi ordonat şi supravegheat săparea unui canal care lega Nilul de Lacurile Amare. Ideea o avea, se zice, de la înaintaşul său, Sethi I. Oricum. Neko nu a terminat lucrarea, care a fost executată mai tîrziu, pe baza planurilor sale, de către împăratul Darius I, cînd persanii au cucerit Egiptul (521 — 458 î.e.n.). Luptele şi atacurile necurmate prin care egiptenii căutau să scape de dominaţia persană s-au îndreptat şi asupra canalului lui Darius ; calea de apă a fost neglijată, apoi abandonată.

Faraonii egipteni şi împăratul persan au fost urmaţi de Ptolemeu al II-lea Filadelful, care între 285 — 246 î.e.n a lărgit albia şi a extins canalul pînă la apele Mediteranei. Cînd Cleopatra a fost înfrîntă, şi-a retras navele pe canalul lui Darius, dar nu a putut ajunge la Marea Roşie. Octavian Augustus realizează imediat importanţa „lanţului" de apă şi trimite ostaşii deveniţi constructori la restabilirea funcţionării şanţului navigabil dintre cele două mări. Spre sfîrşitul

dinastiei Ptolemeilor, cursul navigabil a fost din nou părăsit în mlaştină şi nisipuri.

Preocupat de soarta imperiului său, Traian, un mare strateg şi conducător de oşti, dar şi un mare om politic şi administrator, a găsit timp ca, în afară de expediţiile sale, printre care şi cucerirea Daciei, să studieze şi să dispună resăparea canalului pentru a îmbunătăţi căile comerciale dintre imperiu şi ţările din est.

Făcut cam în grabă, canalul era mai mic decît cele anterioare şi era folosit pentru navigaţie doar pe timpul revărsării apelor Nilului. De aceea probabil că a fost mai uşor să fie înnămolit şi abandonat şi din nou acoperit de dunele deşertului. Dar pînă să ajungă din nou nefolositor, cum scrie B. Simiot, „în fiecare an, în luna iulie, în perioada musonului pe care romanii învăţaseră să-l folosească cu pricepere, de la Ostia şi Puteoli plecau vase cu destinaţia Orient, făceau escală la Alexandria sau Pelusium şi porneau pe canal pînă la Arsinoe Suez. De aici plecau din nou spre Aden şi coasta Malabar, unde navigatorii, aproape întotdeauna egipteni sau sirieni, întîlneau marinari indieni... În luna noiembrie, flota Indiilor se înapoia în Egipt cu încărcături de piper, scorţişoară, ghimbir, in, perle, diamante, tigri şi leoparzi, ba şi de eunuci, care erau descărcate la Alexandria, dacă era navigabil canalul, iar dacă nu, la Myos Hormos şi Berenice".

Pliniu cel Tînăr ne asigură că Imperiul Roman a unit „prin schimburi reciproce Orientul cu Occidentul în aşa fel încît naţiunile primesc una de la cealaltă ceea ce ţările produc şi vînd", concept perfect în teorie, dar dezminţit de practică ; mai repede era vorba de faptul că un întreg imperiu era silit să trudească pentru Roma. Nu degeaba Traian, care întrezărise rolul canalului, ca arteră strategică a imperiului, a cucerit, cu trupe egiptene, Armenia, Mesopotamia şi Asiria, a luptat şi el, ca şi urmaşii săi, contra revoltelor evreilor şi a căutat îndelung să stîrpească forţa parţilor. A cultiva acasă viţa de vie şi a aduce grîu şi miere din provinciile imperiului era o politică ce plăcea cetăţenilor Romei, era apărată de comandanţii legiunilor, dar nu era şi sigură. Certurile veşnice pentru putere, lăcomia imperială şi nemulţumirea celor ocupaţi au dus la episoade pline de învăţăminte, cum este cel al reginei Zenobia a Palmyrei, care timp de doi ani (269—271) cucereşte canalul şi întrerupe marşul mărfurilor de pe Nil spre „oraşul etern".

Marele serial istoric al Suezului este continuat cu capitolul arab. După o scurtă cucerire persană, alungată de bizantinul Heraclius, arabii conduşi de Amr Ibn El Ass se instalează în Egipt. Generalul care a făcut atîtea lucruri a dat şi oameni pentru repararea canalului

care permitea grîului și altor produse egiptene să ajungă în capitală, la Mecca.

Datele ne sînt furnizate de arhitectul francez Jean Baptiste Le Père care, născut la Paris în 1761, a călătorit mult, inclusiv în Egipt. Poate mai vestit pentru ridicarea coloanei Vendôme la Paris, în 1805, inginerul Le Père, care îl va însoți pe Napoleon Bonaparte pe cursul vechiului canal, va nota în a sa *Descriere a Egiptului* că generalul Amr îl întreba pe califul Omar : „...Înainte de islamism veneau la noi corăbii din Egipt care aduceau mărfuri... acum canalul este înnămolit, iar negustorii au părăsit această cale de navigație. Vrei să dau poruncă să-l sape din nou pentru a face să treacă pe el vasele încărcate cu provizii pentru Hedjaz ?". Porunca s-a dat și bogățiile au început să curgă spre capitala noii puteri mondiale.

Mai tîrziu, însă, sub califul Mansur, canalul a fost distrus cu bună știință, în 776 e.n., pentru a-i împiedica pe uzurpatori să cucerească orașul sfînt, atît de apropiat de coastele Mării Roșii.

Pe timpul evului mediu, canalul cade în letargie, ca un efect direct al slabelor legături comerciale. Dar, pe măsura renașterii comerțului în Europa, ideea reîncepe să capete importanță, iar grupuri diferite reînvie interesul pentru a-l readuce la viață. Califul Harun Al Rașid propune o cale de apă între Marea Roșie și Mediterana. În 1810, la porunca lui Soliman Magnificul, peste o sută de mii de oameni istovesc fără succes pentru a curăța vechea albie de pămînt și nisipuri. Venețienii se gîndesc cum să facă să redeschidă canalul pentru a-i înfrînge pe alți navigatori-negustori care băteau drumurile mirodeniilor. Canalul s-a aflat cel mai aproape de reforme în timpul prezenței lui Napoleon în Egipt : expediția împăratului, soldată cu un studiu la fața locului, prevedea construcția nu doar a unuia, ci a două canale care să lege Mediterana și Cairo cu Marea Roșie. Napoleon visa cu glas tare să colaboreze cu Rusia pentru a reda navigației canalul faraonului Neko. De planurile politico-strategice ale împăratului, cît și de cele pur tehnice nu s-a ales nimic. Pe de o parte rezistența egipteană, pe de altă parte erori de calcul au anulat planurile napoleoniene. Inginerii au socotit greșit că între cele două mări există o diferență de nivel de circa 10 metri, ceea ce făcea imposibilă construcția, deoarece ar fi dus la înecarea deltei Nilului. Planurile au fost puse la dosar nu înainte de a atrage atenția cancelariei britanice, care a început să mediteze profund la scurtarea drumului maritim pentru facilitarea comerțului cu coloniile din India și cu alte zone asiatice, prin găsirea unei alternative mai bune la drumurile de uscat sau la lunga navigație de înconjurare a Africii.

UN EPISOD DENUMIT LESSEPS

O mare acțiune se naște intotdeauna dintr-o luptă anterioară, în primul rînd de idei, din ciocniri de ambiții și interese, din visuri și speranțe. Adevărata construcție a Canalului Suez a fost precedată de permanentul și tot mai aprigul contencios franco-britanic, de expediția lui Bonaparte și planurile inginerilor săi, de saint-simoniști, printre care Prosper Enfantin. Contele de Saint Simon adusese idei noi, ca munca obligatorie pentru toți, împărțirea bogăției după merite. desființarea proprietății ca bază a exploatării, trecerea la dezvoltarea industrială. Idei mari și generoase, care au generat momente de gîndire și acțiune, în prezentarea cărora Saint Simon vorbise și de Canalul Suez. Oameni exaltați sau bine intenționați, visători sau realiști, mînați de un crez aproape religios sau de mai simpla dorință de îmbogățire, saint-simoniștii au făcut în Egipt mai mult zarvă decît acțiune, trezind mai mult rezervă și neîncredere decît entuziasm și sprijin.

În această atmosferă de creștere a interesului lumii pentru istmul de Suez se naște și se dezvoltă un personaj uimitor, care nu promitea prin nimic să fie acel mare împătimit de ideea creării unei legături maritime de importanță mondială. Fiul consulului general francez la Alexandria, devenit el însuși viceconsul la 27 de ani, adică în 1832, Lesseps cunoscuse din familie poveștile dar și unele documente ce vădeau interesul unor mari cancelarii europene — engleză, franceză, austriacă, rusă —, al unor mari familii și concerne, al multor întreprinzători față de ideea construirii unui canal între Mediterana și Marea Roșie. Tînărul Ferdinand Lesseps poseda acele însușiri ale unui bun diplomat, care permit promovarea și apărarea intereselor țării sale, așa cum îi sînt descrise de conducătorii politici și instrucțiunile ministerului de resort. Mai avea însă o minte ce se instruia continuu, o fire capabilă să asculte cu atenție, să dezbată la nevoie și să-și facă note clare. A lăsat de o parte zarva verbală și vestimentară a lui Enfantin, dar a reținut versurile acestuia :

„Suez, centrul muncii noastre,
Acolo vom realiza acțiunea
Pe care o așteaptă lumea..."

Mai ales a reținut în contextul istoric marile idei economice care bîntuiau un secol aflat sub semnul unei largi revoluții tehnico-științifice și al concurenței și cuceririi coloniale.

A reținut ideile unui mare gînditor și vizionar politic, inginerul minier Fournel, care, stăruind în ideea unei căi de legătură între Suez și Mediterana, întrevedea viitoare schimbări în raportul de forțe

mondial dominat de Anglia și Franța. „Cînd rostesc cuvintele putere terestră și maritimă a globului, privirea mea se îndreaptă involuntar asupra Rusiei și asupra Americii". Aceste cuvinte datează din 1823 !

Lesseps continuă să învețe. Știe care sînt interesele țării sale și întrevede mai buna lor realizare printr-un canal care să lege direct Europa de Asia și Extremul Orient. Învață și din greșelile saint-simoniștilor care au prevăzut totul — cercetarea terenului, campanie publicitară și de scrisori, crearea unei societăți de studii, aderarea camerelor de comerț din Veneția, Triest, Marsilia și Lyon la societatea respectivă —, dar nu au considerat necesar să-l informeze și să aibă acordul lui Mehmet-Ali, suveranul Egiptului. A învățat și din lucrarea lui Le Père, dar și din memoriul lui Linant de Bellefonds, ofițer și tehnician francez, directorul general al Ministerului Lucrărilor Publice al Egiptului, privind Marea Roșie — Alexandria, și din proiectul lui Talabot privind construcția unui canal Suez — Alexandria.

Timpul trece și diplomatul Lesseps își urmează cariera la Rotterdam, Malaga, Barcelona și ajunge șef de misiune la Madrid în 1848. Trecuseră 12 ani de cînd plecase din Egipt și învățase din viață și din profesie că un prilej trebuie folosit imediat ce se prezintă. Are și noroc : după ce Lesseps pleacă din Ministerul de Externe prin dezacord cu linia politică a guvernului, verișoara sa, Eugenie de Montijo, devine soția împăratului Napoleon al III-lea. Mai mult, fostul său elev, fiul cel mic al lui Mehmet-Ali, este proclamat vicerege al Egiptului, la 15 septembrie 1854. Lesseps, care clasa de cinci ani materialele strînse despre canal și scrisese memorii solid argumentate tuturor celor ce l-ar fi putut ajuta, pleacă imediat în Egipt, unde-i prezintă lui Mohamed Said ideea unui canal între două mări prin străpungerea istmului de Suez ; viceregele va acorda concesiunea ca un monarh autonom, nu cu aprobarea „bolnavului Europei" ; lucrările și exploatarea canalului se vor face de o companie internațională în care vor intra reprezentanții tuturor națiunilor ce au acordat sprijin financiar realizării acestuia.

Firmanul kedivului, semnat într-un cort în deșertul libian, căzuse în mîna unui diplomat care știa cui trebuie să se adreseze ; obține aprobarea sultanului, convinge, după eforturi deosebite, personalitățile și cabinetul britanic, lumea științifică și trece la asigurarea finanțării necesare. Întîi o societate de studii cu un capital de o jumătate de milion de franci, apoi un împrumut public de 200 de milioane de franci, acoperit de Franța, Turcia și kediv, dar fără Austria, Anglia și Rusia. Lucrările mergeau greu, cu mari cheltuieli.

Ziarele românești au publicat numeroase știri despre importantul proiect și despre începutul construcției canalului, eveniment de largă respirație internațională. Dar conducerea statului, care se unificase în anul începerii construcției, avea date și mai amănunțite din

moment ce Baligot de Beyne, şeful de cabinet al lui Alexandru Ioan Cuza, era prieten cu Ferdinand de Lesseps, după cum era prieten şi cu şeful misiunii româneşti la Constantinopol, N. Bordeanu, sau cu Costache Negri şi Vasile Alecsandri, figuri marcante ale epocii. Este clar că relatările lui De Beyne despre Lesseps şi creaţia sa, alături de extrase politice şi economice — România livra mult lemn pentru construcţia canalului — au determinat şi scrisoarea din 3 august 1862 a lui Cuza Vodă către viceregele Egiptului, care călătorea pe Dunăre spre Constantinopol. Alexandru Ioan Cuza scria :

„Alteţă,

Aflu că Alteţa Voastră urmează să treacă foarte curînd pe Dunăre spre a se duce la Contantinopol şi nu vreau să scap această ocazie de a Vă prezenta salutările mele amicale.

Marea întreprindere a Canalului Suez, încercată sub auspiciile Voastre, este dintre acelea care sînt suficiente pentru a ilustra o domnie. Sînt fericit de a Vă putea exprima, prinţul meu, simpatia pe care mi-o inspiră energia şi perseverenţa cu care aţi urmărit şi cu care veţi duce la bun sfîrşit o operă ce va fi mîndria epocii noastre. Îmi place să cred că noua cale deschisă, mulţumită Alteţei Voastre, comerţului lumii nu va fi fără folos pentru Principatele Unite.

Încredinţez această scrisoare celor doi adjutanţi ai mei, maiorului Villara şi locotenentului Silion, secretarul meu particular, care vor avea cinstea să V-o înmîneze, şi-i însărcinez, prinţul meu, de a Vă reînnoi expresiunea sentimentelor mele de stimă şi prietenie pentru Alteţa Voastră.

Bucureşti, 22 iulie/3 august 1862".

Cuza, care urmărea cu mult interes evenimentele din Egipt, prezintă apoi, în 1864, felicitări mamei noului vicerege egiptean, la care kedivul îi mulţumeşte personal printr-o scrisoare din iunie 1864. Alexandru Ioan Cuza răspunde la 3 august 1864 prin rînduri de o deosebită valoare pentru relaţiile interstatale de atunci, dar şi pentru istorici :

„Alteţă,

Am primit cu foarte vie satisfacţie scrisoarea ce mi-aţi făcut onoarea a-mi adresa în legătură cu felicitările pe care le-am prezentat Alteţei Sale principesei, mama Domniei Voastre.

Mulţumesc Alteţei Voastre pentru sentimentele de amiciţie pe care mi le mărturiseşte în cuvinte atît de măgulitoare şi-i sînt recunoscător de a se fi folosit de această împrejurare pentru a lega cu mine raporturi care se vor dezvolta, sper, şi pe care le apreciez la înalta lor valoare.

Relaţii de afaceri s-au şi stabilit între Egipt şi Principatele Unite cu prilejul măreţei întreprinderi concepute de predecesorul Alteţei

Voastre și care va fi onoarea veșnică a domniei ce o va vedea desăvîrșindu-se. Imense cantități de lemn din pădurile României au fost întrebuințate la construcția Canalului Suez și comerțul nostru maritim, urmînd calea deschisă de aceste prime expediții, a dus de mai multe ori încă cerealele noastre în portul Alexandriei. Un anumit număr de români sînt stabiliți chiar pe pămîntul egiptean și se îndeletnicesc cu un comerț considerabil, pentru care solicit binevoitoarea protecție a Alteței Voastre.

Alteța Voastră a cimentat raporturile dintre cele două popoare prin scrisoarea pe care a binevoit să mi-o scrie. După primirea atît de simpatică și de distinsă pe care mi-a făcut-o M.S.I. sultanul, nimic nu putea să-mi fie mai prețios decît urarea exprimată de Alteța Voastră. Și o rog să creadă că simt, ca și ea, dorința de a continua și a consolida raporturi stabilite sub auspicii atît de fericite.

Rog pe Alteța Voastră să primească asigurarea celei mai înalte considerații, cu sentimentele mele de stimă deosebită și de sinceră prietenie".

Noua conducere a României acorda aceeași atenție canalului și raporturilor cu Egiptul. În noiembrie 1869, ea transmite felicitări, iar ziarele vremii, inclusiv „Monitorul oficial", relatează ceremoniile inaugurării fastuoase a acestuia.

La moartea lui Said, în 1863, canalul lega cele două mări doar ca un șanț adînc de doi metri. Soarta a adus pe tronul egiptean un om stăpînit de mania grandoarei, care iubea luxul, fastul și măreția, fără a se sinchisi de resurse și venituri. Crezînd în menirea sa de reformator, dar și ajutat de creșterea prețului bumbacului după războiul de secesiune din S.U.A., Ismail Pașa a trecut la construirea de palate, transformarea Cairo-ului într-un oraș modern cu rețele de apă, iluminatul cu gaz, înființarea de școli, remodelarea sistemului vamal și a celui poștal ; a reorganizat armata, a îmbunătățit porturile, a creat un sistem de telecomunicații. Toate acestea se făceau cu mari împrumuturi și cu străini, așa că în decurs de cîțiva ani afacerile au trecut în mîna țărilor străine, iar Egiptul era la fel de sărac și înglodat în datorii. Dar canalul mergea înainte : de la 25 aprilie 1859, cînd au început lucrările, trecîndu-se peste opoziții nenumărate — natura ostilă, împotrivirea Angliei și Turciei, a multor industriași și bancheri, nu mai puțin a felahilor exploatați la sînge — încet-încet s-a ajuns, la 18 august 1869, la finisarea lucrărilor. Două lucruri se mai întîmplaseră între timp : Ferdinand de Lesseps devenise un om cunoscut și apreciat în lume, iar în Egipt se năștea primul sentiment național, înfățișat de noul kediv, Ismail Pașa : „Nimeni nu este mai mult decît mine partizan al canalului, dar vreau ca acest canal să aparțină Egiptului și nu Egiptul canalului". Lumea vedea de pe acum că la canal lucrau, în afară de felahi, mari antreprenori

europeni, care aduseseră mașini moderne, căi ferate, știința construcției de canale, de poduri, de șosele, precum și peste 22 000 de lucrători din Europa și nordul Africii, din Siria și Liban. Era o lume în miniatură, unde zi și noapte se lucra, iar mari oameni de afaceri făceau vizite pe șantiere, la Cairo și Alexandria.

Același Ismail, care vedea probabil în canal o posibilitate de desprindere a Egiptului de Imperiul Otoman, a vrut să dea inaugurării un caracter de basm oriental luat din cele o mie și una de nopți, de lux, grandoare și bogăție, care să întipărească imaginea Egiptului în conștiința europeană și mondială. A transmis invitații tuturor marilor monarhi ai Europei și flotelor lor. A construit și decorat palate, drumuri și hoteluri, pentru care a adus cinci sute de bucătari și o mie de chelneri din Franța și Italia.

Odată convenit ca împărăteasa Eugenie să conducă ceremonia de deschidere a canalului și serbările de inaugurare, Ismail a prevăzut să dea ceremoniilor un caracter internațional nemaivăzut : un palat construit pe insula Zamalek, decorat și pictat doar cu scene din construcția canalului, și altul lîngă piramide ; un nou drum făcut în cîteva zile pentru ca înalții oaspeți să poată vizita piramidele și sfinxul.

Întreaga ceremonie era de un fast orbitor : yachtul imperial francez ce o aducea pe împărăteasa Eugenie la Port Said, unde întîlnea 160 de nave de război aparținînd Franței, Angliei, Rusiei, Austriei, Italiei, Prusiei, Turciei și Egiptului ; marele pavoaz și salve după salve de tun. Un cortegiu format din împărăteasa Franței, împăratul Austriei, kedivul, prințul moștenitor al Prusiei, marele duce Mihail al Rusiei și tînărul prinț moștenitor al Olandei, un întreg corp de ofițeri și diplomați, de înalți demnitari egipteni, o mare de culori și uniforme de gală, de festinuri și parade. La ceremonii participau reprezentanți a 40 de state, un mare număr de artiști, literați, oameni de știință, magnați financiari și ziariști, care recunoșteau lui Lesseps victoria convingerilor sale. A urmat ceremonia religioasă cu ritual musulman și creștin, apoi, încet și cu mare emoție, intrarea pe canal, în frunte cu nava imperială franceză ; oprire la Ismailia, apoi la Suez, unde s-a dat un bal pentru 6 000 de persoane, s-au oferit cadouri bogate pentru toată lumea, focuri de artificii, flori. După toate acestea, același fast la întoarcere...

Ismail era capabil de surprize ale fastului fără limite, dar mai puțin capabil de a socoti valoarea banului cheltuit. Extravaganța făcea casă bună cu incompetența și risipa. Această extravaganță a fost ultima picătură în paharul prăbușirii economiei egiptene. Britanicii, care lăsaseră pe alții să înfăptuiască opera neînchipuit de grea a săpării canalului, erau acum primii care să-l folosească. Mai mult,

Ismail, devenit falimentar, scoate la vînzare acțiunile sale, care reprezentau aproape jumătate din capitalul total al Companiei. Un prim-ministru decis, Disraeli, le cumpără pe ascuns, cu banii bancherului Rotschild, dar fără aprobarea Parlamentului, fără știrea Franței. Anglia devine, fără eforturi, principalul acționar al Companiei Canalului Suez, ocupă trei, apoi zece locuri în administrația canalului. Dar nu numai atît : Anglia, care deținea pe atunci peste jumătate din totalul flotei mondiale, ia cea mai mare parte din profitul noii companii ; în 1870, prin canal trec 486 nave cu 630 000 tone și 26 759 pasageri, iar în 1900, 3 441 nave, 13 700 000 tone și 282 500 pasageri. Din tonajul trecut prin canal, 78% aparținea Angliei, care cînta și aici cu glas puternic „Rule Britannia, Rule, Rule the Waves !". Greșeala lordului Palmerston fusese corectată ; drumul spre Indii era dominat și începînd din 1882 controlat direct de trupele engleze. Supărarea franceză nu a durat mult : lîngă o Germanie de care fusese înfrîntă în 1870 și în fața înaintării rusești spre sud, în urma victoriei ruso-româno-bulgare împotriva Turciei, era mai bine de făcut front comun. Franța și Anglia au determinat Egiptul să accepte o casă a datoriilor, care-i controla finanțele, transporturile feroviare și porturile. Cît privește canalul, egiptenii nu aveau nici un cuvînt de spus, nici un drept de supraveghere și control, deși în 1888, prin protocolul de la Constantinopol, se recunoscuse suveranitatea Egiptului asupra canalului. Era epoca în care declarațiile imperiale britanice umpleau paginile ziarelor vremii și erau citate la discuțiile aristocratice sau diplomatice : „Dumnezeu domnește în ceruri iar Anglia pe pămînt". Cromer, Gorst, Kitchener, Allenby și alții, rămași vestiți prin aprecieri ca „naționalismul este o jucărie prea periculoasă pentru a fi dată spre joc unei «rase supuse»" (lordul Cromer — guvernator al Egiptului), mai ales uneia atît de „anormală, pe veci de neschimbat" cum este Egiptul (lordul Milner). De altfel, Milner îi considera pe luptătorii egipteni pentru independență drept niște „sălbatice piei roșii". Drept este că lordul Cromer nu avea păreri mai bune nici despre luptătorii evrei pentru libertate. Theodor Hertzl, fondatorul sionismului modern, pe care Cromer l-a primit la Cairo în 1902, era apreciat drept „un entuziast nebun". Lordul Cromer îi spunea și lui Hertzl și tuturor că sarcina Marii Britanii era să dea Egiptului „good, not free government" (o guvernare bună, nu liberă). Soarta face ca fondatorul sionismului să fi observat și înțeles, cel puțin temporar, forța și viitorul luptătorilor egipteni pentru independență. După întîlnirea cu Cromer, Hertzl nota despre egipteni, în jurnalul său : „Ei sînt stăpînii ce vin. Constituie o minune faptul că englezii nu văd acest lucru. Ei cred că vor avea veșnic de-a face cu felahul".

Un puternic pilon economic şi strategic, canalul a continuat să se dezvolte pe pămînt egiptean, dar nu şi în folosul Egiptului. În 1912, prin canal au tranzitat 20 275 120 de tone, iar în 1938 cu 80% mai mult ! Vechea albie avea acum o lăţime de trei ori mai mare, o adîncime dublă, întăriturl deosebite în maluri şi purta pe ape tot mai multe nave militare, îndeosebi engleze şi italiene. Doar că profitul fabulos curgea în mîinile cîtorva proprietari străini. O acţiune emisă pe timpul lui Lesseps era, în ajunul celui de-al doilea război mondial, de 100 de ori mai valoroasă, Compania plătea acţionarilor sute de milioane de franci ca dividende, iar cîteva ţări, în primul rînd Anglia şi Franţa, impuneau taxele aşa cum doreau : 1 700 miliarde de franci francezi încasări în 1939 !

UN CANAL NOU

Nimeni, nici înainte, nici după război, nu se gîndea la anul 1968, cînd termenul concesiunii canalului expira, iar acesta trebuia cedat egiptenilor. Dar concesiunea controlată de englezi nu a rezistat decît 87 de ani ! La patru ani de la revoluţie, egiptenii şi-au declarat, prin naţionalizare, suveranitatea lor deplină asupra Canalului Suez, unul dintre cele mai curajoase acte ale mişcării anticolonialiste a ţărilor ce aveau să se unească în curînd în mişcarea de nealiniere şi în primul rînd al dorinţei egiptene de libertate şi demnitate naţională. Forţele unite ale Angliei şi Franţei, la care s-au adăugat cele ale Israelului, au răspuns prin război şi atacuri aeriene şi doar eroismul egiptean şi conjunctura internaţională neprielnică au silit pe agresori să bată rapid în retragere. Canalul bombardat rămăsese însă blocat pentru un an, ca să se înlăture distrugerile.

Cine îşi mai aduce aminte de primul ministru al Israelului, Moshe Sharrett, care credea în virtuţile negocierii cu Egiptul ?

O afacere, pînă astăzi nelămurită, l-a înlocuit pe Sharrett cu Ben Gurion, readus de la pensie : acesta credea însă în virtuţile politicii de forţă, drept care Israelul participă, alături de Franţa şi Anglia, la atacarea Egiptului. Sharrett se opunea cu îndîrjire unui asemenea atac, pe care-l considera o aventură sortită eşecului, o alianţă cu „două imperii în declin", o aventură ce va anula şansele unei păci arabo-israelite. Sharrett a avut dreptate... Războiul din 1967 a încordat şi mai mult raporturile israeliano-arabe, în primul rînd pe acelea cu Egiptul, care pierdea lupta, pierdea şi un mare teritoriu, iar canalul era complet blocat şi în mare parte distrus. De această dată canalul a rămas închis pentru 8 ani, timp în care a suportat direct distrugerile încă unui război.

Cu asistență internațională, canalul a fost curățat și redat navigației la 5 iunie 1975, la întreaga sa capacitate, după care s-a trecut la lărgirea și adîncirea sa.

Importanța sa recunoscută a devenit și mai mare o dată cu dezvoltarea navelor uriașe, îndeosebi petroliere. Or, la blocare, în 1967, transportul petrolului reprezenta 70% din totalul navigației. Egiptenii subliniază cu satisfacție că artera de navigație dintre Mediterana și Marea Roșie este calea maritimă cea mai importantă din lume :

	Canalul Suez	Canalul Kiel	Canalul Panama
lungime	179 km	98,7 km	68 km
lărgime la suprafață	160—200 m	104 m	90 m
lărgime la fund	42 m	44 m	45 m
adîncime	13,5— 14 m	11 m	12—13 m

Canalul Suez este calea de navigație cea mai scurtă care leagă Orientul de Occident, mai economică decît ocolul pe la Capul Bunei Speranțe ; tranzitul prin canal reduce între 17% și 50% traseul și între 50% și 70% consumul de combustibil, în funcție de tonajul și viteza navei. Nemaivorbind de importanța comercială și strategică a canalului. Pentru egipteni, el mai reprezintă unul dintre cele mai bune proiecte de investiții, o realizare tehnică de excepție și o sursă de beneficii deosebite. În șase ani scurși de la redeschiderea canalului (iunie 1975 — iunie 1981), tonajul total al navelor ce au trecut prin canal a atins 1 405,5 milioane tone, crescînd de la 50,5 milioane tone în semestrul II al anului 1975 la 281,3 milioane tone în 1980 și 151 milioane tone pe semestrul I al anului 1981 ; și veniturile au urmat o curbă ascendentă, fiind, după datele Administrației Canalului, de 2 188 milioane lire egiptene pentru cei șase ani.

Pe canal trec tot mai multe vase aparținînd a peste 110 țări : de la 5 640 de nave în 1975 la 21 603 în 1980, pe primul loc fiind cargourile și petrolierele. Între 1975 și iunie 1981, prin canal au trecut 117 215 nave, ceea ce dă o medie zilnică de 60 de nave.

Pentru a asigura un circuit și mai favorabil, guvernul egiptean a elaborat un plan de dezvoltare a canalului, în două etape. În prima, încheiată în anii 1981 — 82, canalul a fost lărgit și adîncit pentru a se permite trecerea unor petroliere gigant de pînă la 260 000 tone încărcate sau de 300 000 tone cu încărcătură redusă ; în etapa a doua, suprafața de apă va fi lărgită în secțiune la 5 200 m^2 între Port Said și kilometrul 61 și la 4 700 m^2 de aici la Golful Suez, adîncimea fiind

de 62 de picioare. În paralel s-au realizat și porțiuni de dublare a canalului : o nouă porțiune de canal, între kilometrul 17 (care lega vechiul canal de Golful Port Said) și mare, care permite marilor nave să intre și să iasă din canal fără a jena mișcarea din portul Said. Ea se adaugă celei inaugurate în 1979, între El Timsah și Ismailia, și a fost completată de derivația Deversorului, precum și pe traseul Lacurilor Amare. Aceste derivații sporesc capacitatea de traversare a canalului pînă la 120 de nave pe zi, fără a socoti creșterea tonajului acestora.

Ținînd cont de rezultatele primei etape, de tendințele în construcția și folosirea petrolierelor uriașe și de evoluția consumului de petrol în Europa, de creșterea generală a comerțului mondial, organismul Canalului Suez va hotărî dacă a doua etapă de dezvoltare va merge spre adîncirea albiei, ceea ce va permite trecerea unor nave cu o capacitate de pînă la 270 mii tone, sau spre dublarea completă a canalului pînă în anul 2000.

Și în timp ce canalul se lărgește și adîncește, necesitățile economice ale Egiptului au reclamat restabilirea legăturii directe pe uscat cu peninsula Sinai. În 1982, după trei ani de lucrări, a fost dat în exploatare un tunel pe sub Canalul Suez, cu un diametru de 10,4 metri, prin care trec o șosea și două conducte de apă pentru irigarea unor zone din pustiul Sinai.

SPRE PORTUL FERICIT

Am plecat în zori de la Ismailia, ieșind din nou în șoseaua ce duce din Cairo spre canal, fie la Suez, fie la Port Said. Din nou asfalt între întinderi de nisip. Pe la kilometrul 101 apare un monument mai puțin obișnuit : un tanc înălțat pe un piedestal. Se zice că a fost unul dintre primele care au traversat canalul în 1973. Stă singuratic în soare. Doar la manevre, îmi spun însoțitorii, se însuflețește, cînd frații săi, mai vechi sau mai noi, înnegresc nisipurile dimprejur.

Culoarea verde începe să-și facă apariția, semn că se apropie apa — un copac, cîțiva ciulini, ierburi, tot mai mulți copaci, apoi plantații, palmieri, curmali și smochini, pepeni, culturi de porumb și de legume. De-a lungul canalului se înșiră o șosea minunată, mărginită de eucalipți, dar și de întărituri săpate în pămînt, din care au rămas mari movile peste care zac în paragină arme ruginite și fire de la cine știe ce instalații. Unii gospodari și-au împodobit, înainte, intrarea cu obuze sau rachete mai mari sau mai mici, dar acestea au fost înlocuite treptat de pomi și de flori.

Drumul, însă, pare că nu se mai sfîrşeşte ; ai impresia că este mai lung decît cel prin deşert. Nu este aşa, dar aici, unde s-a făcut o şosea nouă, ia mai mult timp şi este o adevărată încercare pentru răbdare şi mai ales pentru măiestria de a şofa şi uneori de a scăpa cu bine din aceste întreceri automobilistice ; fiecare egiptean conduce ca la raliuri ! Apoi, după ce toată lumea trece de posturile vamale de la marginea oraşului, privirile rămîn mult timp agăţate de ruinele unui pod şi ale unei moschei, ambele rupte de la mijloc, în timpul războiului, de tirul rachetelor de pe avioane.

Port Said nu este nici pe departe „portul fericit". Într-o enciclopedie a războaielor moderne, Port Said ar întruchipa exemplul necesar pentru a ilustra ororile şi distrugerea, suferinţa umană şi dorinţa de refacere. Distrus sau nu, reconstruit sau nu, Port Said rămîne aceeaşi poartă maritimă mondială peste care s-au aşternut dunele timpului, fără a-i răpi din atracţia neobişnuită. Chiar de la primele clipe ale primei vizite, oraşul respiră un aer familiar, ceva întîlnit altădată. Şi deodată descoperi că asemenea locuri au fost zugrăvite de un Jean Bart sau de un Panait Istrati.

Ce are oraşul în mod special ? Nimic în afară de oamenii săi, mai toţi navigatori şi comercianţi, şi de portul în care se înşiră cuminţi navele ce-şi aşteaptă drumul prin Canalul Suez sau se pregătesc pentru Mediterana. Peste oraş pluteşte o atmosferă caldă, cu scurte zbuciumări de curent venit de pe apă, o impresie înşelătoare. După mine, în afară de Ismailia, dar poate mai mult decît aceasta, Port Said promite şi are toate şansele de a deveni unul dintre cele mai frumoase oraşe egiptene.

Port Said este în continuă prefacere. Peste noapte apar noi blocuri, magazine cochete, mărturisind o înavuţire recentă şi mai ales rapidă, mici firme colorate şi restaurante de tip sudic maritim. O atmosferă pe alocuri frenetică peste care, atunci cînd l-am văzut, domina — prin marfă şi aspect exterior — producţia străinătăţii. Egiptenii s-au gîndit în anii '70 că vor atrage milioanele celor bogaţi pentru a-şi procura fondurile necesare refacerii oraşului lor şi a ţării. Străinii se gîndeau să facă rost de bani fără a investi un cent şi fără a plăti taxe vamale. Cine a cîştigat ? Mai mult firmele străine şi agenţii lor locali. Într-un fel, pe plan comercial, Port Said era ca un bazin plin de peşti răpitori. Devorează pe alţii, se devorează între ei... Azi a înghiţit pe cineva, mîine a scăpat el de a fi înghiţit, poimîine cine ştie ? Noroc cu religia mahomedană care nu permite localurile cu jocuri de noroc. Altfel, banii, navele şi marinarii din toate colţurile lumii, negustorii şi armatorii, plaja şi turiştii ar da imediat un Las Vegas al Orientului, dar probabil mai variat, mai colorat şi mai viu...

Acest oraș ar putea să creeze falsa impresie că, fără a produce nimic, poți avea și vinde de toate, bineînțeles lucruri făcute de alții, în alte țări ! Mai puțin, dar sigur, el invită și pe gospodarul patriot, local sau de la centru, să-și planifice viitorul. Cît puteau să țină importul și desfacerea mărfurilor străine în regim de porto franco ?

Banul face și desface totul și vitrinele sclipesc de reclamele și produsele unor state cu industrie dezvoltată. Un adevărat dicționar al trusturilor multinaționale și al marilor societăți străine.

În țara bumbacului și a textilelor, lenjeria bărbătească se importă din Anglia, batistele din Spania, cravatele și mochetele din S.U.A., confecțiile din R.F.G. și Italia ș.a.m.d.

Dar, ca și în alte localități din Egipt, încălțămintea rămîne autohtonă și de aceeași înaltă calitate.

Peste tot bunuri de cosum pentru desfacerea rapidă și pentru rapida încasare a banilor. Puține produse pentru investiții de lungă durată, foarte puține mărfuri care să lărgească sau măcar să îmbunătățească industriile egiptene. Dimpotrivă, unele mai bine făcute vin să concureze talentul și munca meșterilor autohtoni.

Casete și iar casete, magnetofoane și casetofoane, chewing-gum, ciocolată, cosmetică ieftină, ceasuri, creioane și pixuri, lămpi electrice, aparate de aer condiționat, frigidere pentru excursii, electrotehnică de menaj. Nichelaje, strălucire și iarăși nichelaje, pînă și beteală și franjuri din poleială colorată, aduse din Japonia ! Un torent de obiecte de consum fără legătură directă cu cerințele prioritare ale egipteanului, doar pentru o pătură subțire de înstăriți. Pînă și covoare și stofe de mobilă, perdele și mochete, tapete pentru pereți, totul curgea năvalnic din import. Mulți au însă și o satisfacție personală cînd aud sau constată direct că foarte greu se poate găsi poplin egiptean. Se exportă, fiind un produs acreditat peste tot în lume pentru calitatea sa neîntrecută.

În fața comerțului, care invada mai toate străzile orașului, puțină lume își amintește că, deși are doar ceva peste 100 de ani, Port Said încă mai păstrează frumoase clădiri cu balcoane din lemn și fier forjat, monumentul lui Ferdinand de Lesseps la intrarea în Canalul Suez, pomi umbroși și magazine cochete. Port Said este vestit și pentru mica, dar bogata piață de pește și pentru pîinea cea mai gustoasă din tot Egiptul.

Dar bazarul întrece orice închipuire. Nu este ceva organizat ca la Cairo, ci, în afară de prăvălii, tot comerțul se desfășoară pe stradă. În dubițe, faetoane, barăci, cărucioare, pe postamente și mai ales în brațe se vinde orice îți trece prin minte, de la chewing-gum, lame de ras și ciocolată la obiecte de podoabă, geamantane și piese de electronică. Un vacarm nemaivăzut, în care fiecare își laudă marfa și își îmbie mușteriii cu strigăte, fluierături, poezioare, muzică și

cîte și mai cîte. Căldură de foc, poluare, vuiet, înghesuială, praf și cîteodată și păcăleală. Dar cît farmec neobișnuit ! Și ce fericire este să bei un suc sau o bere rece la unul din nenumăratele localuri mici ce mărginesc din toate părțile bazarul !

Lucrurile nu puteau rămîne însă fără schimbare. Conducerea egipteană a analizat situația zonei libere Port Said, ajungînd la concluzia că aceasta nu și-a îndeplinit obiectivele pentru care a fost creată, adică creșterea exporturilor egiptene și achiziționarea, în condiții favorabile, de bunuri de producție pentru dezvoltarea economică a țării. În 1982, zona a exportat mărfuri în valoare doar de 14 milioane lire egiptene, în timp ce importul (ce s-a răspîndit în întreaga țară) a fost de 150 milioane lire egiptene.

Comitetul pentru plan și buget al Adunării Poporului a alcătuit un raport ce prevedea măsuri de legare mai bună a zonei libere Port Said de interesele naționale și strategice, cerînd elaborarea unui plan concret de proiecte industriale realizate în acest oraș.

Comitetul parlamentar a recomandat, de asemenea, oprirea construirii de noi depozite, orientarea celor existente spre exportul egiptean de mărfuri variate, reexportul stocurilor de mărfuri pentru a nu-și pierde valoarea, stoparea importului de bunuri de consum (îndeosebi al celor de lux și al celor care se pot produce pe plan local), raționalizarea importurilor de bunuri de producție.

Autoritatea de investiții a aprobat realizarea a peste 100 de proiecte industriale productive, cu implicații sociale importante, cu un capital de 120 — 150 milioane lire egiptene, din care peste 70% capital egiptean și arab, 7,6% capital american și 9,8% capital vest-european. Este un început care, neîndoielnic, se va reflecta pozitiv și în viața orașului.

Închizi ochii sub o umbrelă, pe plaja largă și neaglomerată, și, în sunetul lin al valurilor ce se preling pe nisip, imaginația relevă un viitor apropiat al orașului ce va fi deopotrivă port industrial, centru comercial și de transport, stațiune turistică și centru cultural-artistic, adăugîndu-se salbei de orașe egiptene ce înconjură golful Mediteranei.

PREOCUPĂRI PRIVIND DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ

„...Lumea a treia așteaptă cu nerăbdare schimbarea și, prin urmare, ea trebuie să-și încordeze forțele și resursele pentru a-și mări puterea în raport cu țările industrializate.

Guvernele lumii a treia... trebuie să știe ce vor... Țările sărace trebuie să aibă o strategie de dezvoltare declarată, care să includă politica de industrializare care, la rîndul ei, să specifice clar cerințele ei industriale, tehnologice și de forță de muncă...".

Jan Timbergen și colectiv
Restructurarea ordinii internaționale

Pentru orice țară problemele economice constituie acel domeniu care condiționează prezentul și viitorul populației sale. Dar pentru Egipt, cu o suprafață arabilă extrem de redusă, cu probleme legate de reforme și reorientare în dezvoltare, cu necesitatea lichidării unor sechele ale colonialismului, problemele au fost și mai serioase. La ele se mai adaugă creșterea populației, care atinge acum peste 50 milioane de oameni, cu una dintre cele mai ridicate rate ale natalității din lume. Populația s-a dublat din 1932 și crește cu peste 1 milion la fiecare 8 luni de zile, astfel că se va dubla din nou în anul 2000.

Revoluția socială și națională din 1952 a deschis larg porțile dezvoltării economice. Victoria forțelor populare a fost imediat transpusă într-un ansamblu de legi menit să adîncească independența, să deschidă drum punerii în valoare a resurselor țării, a capacității și energiei unui popor liber : în august 1952 s-au desființat titlurile nobiliare, în septembrie s-a trecut la efectuarea reformei agrare ; în ianuarie 1953, elementele legate de interesele forțelor monopoliste externe au fost aduse în fața judecății.

Măsuri deosebite au fost luate în domeniul industriei, pentru crearea și dezvoltarea unei industrii naționale. Companiile nou înființate erau scutite de impozite pe timp de 7 ani, investițiile făcute în domeniul industriei — scutite, de asemenea, de impozite pe 5 ani. Deși economia trecea pe principiul organizatoric de două sectoare — unul public, de stat, și unul particular — capitalul privat a fost atras pentru a se asigura o dezvoltare economică accelerată. S-a creat Consiliul dezvoltării producției naționale care, după ce a identificat principalele necesități și posibilități, a trecut la plani-

ficarea economică, începîndu-se cu un plan pe 4 ani pentru dirijarea investițiilor guvernamentale. Măsuri mai mari s-au împletit cu altele mai mici, dar poate la fel de importante : consiliile de conducere ale întreprinderilor au fost completate cu oameni noi, s-a interzis ca o persoană să facă parte din mai multe consilii de administrație, lefurile acestora nu puteau depăși 10% din profitul companiei, s-a adoptat sistemul impozitului progresiv pe profit. În același timp, prin reforma agrară, o persoană putea avea doar 50 fedani, iar întreaga familie doar 100 fedani, dar de regulă țăranii au primit între 2 și 5 fedani. Micii proprietari de pămînt au fost însă scutiți de impozite.

Atît pe plan intern cît și extern, primii ani de existență ai republicii au marcat un elan revoluționar fără precedent care a plasat Egiptul în avangarda forțelor progresiste, anticolonialiste. În 1955, Egiptul devine la Bandung unul din liderii mișcării de nealiniere, deoarece prezenta lumii un exemplu de luptă împotriva colonialismului, de rezistență și victorie împotriva neocolonialismului, de apărare a intereselor naționale de suveranitate și independență, de alegere a propriei căi de dezvoltare. Egiptul devenea locul întîlnirii și al discutării problemelor ce frămîntau lumea în curs de dezvoltare, cum a fost Conferința statelor africane, de la Alexandria, sau Conferința țărilor nealiniate, de la Cairo, în 1964. Dar să ne întoarcem pentru o clipă.

Reformele revoluționare efectuate de noul stat egiptean nu au depășit cadrul revoluției burghezo-democratice, dar au înlăturat pe plan politic vestigiile colonialismului și ale feudalității, au dat un puternic impuls unor transformări politico-sociale și economice ulterioare, în primul rînd prin crearea și consolidarea sectorului de stat, care a devenit baza aplicării politicii economice.

În 1956, poporul egiptean adoptă o nouă constituție care arată, printre altele, că economia națională trebuie dezvoltată pe bază planificată, iar folosirea capitalurilor se face doar în interesul dezvoltării acesteia. În același timp, analiza stadiului și a perspectivei dezvoltării, trecerea la o agricultură intensivă, pe suprafețe lărgite, și extinderea bazei industriale a țării evidențiau necesitatea realizării unui vechi vis egiptean : construirea unui mare baraj pe Nil, barajul de la Assuan.

La început, ca de altfel și acum, dezvoltarea economică a Egiptului urmărea punerea în valoare a resurselor și capacităților productive proprii pentru a se asigura o creștere constantă și o diversificare a producției, a se ridica venitul național și, pe aceste baze, a se obține ocuparea forței de muncă, crearea de mijloace pentru investiții, controlarea consumului, ridicarea generală a nivelului de civilizație, în primul rînd de educație, al națiunii.

După cum se arăta în „Carta acțiunilor naționale", ce definea obiectivele revoluției pînă în 1970, „lichidarea înapoierii economice și sociale în Egipt și realizarea progresului pe cale revoluționară nu au la bază o opțiune abstractă, ci constituie o necesitate istorică dictată de realitatea concretă, de aspirațiile maselor populare, de situația schimbată din lume în a doua jumătate a secolului XX".

Naționalizarea Canalului Suez și realizarea marelui baraj de la Assuan au însemnat jaloane deosebite în istoria egipteană și mondială, ce indicau drumul eliberării de sub dominația străină. Se crea dintr-o dată o mare sursă de energie, se asigura apa necesară pentru irigarea unei mari suprafețe agricole.

Industria a marcat imediat, în ciuda războaielor din 1956 și 1967, o dezvoltare deosebită : de la o producție cu o valoare de 313,8 milioane lire egiptene în 1952, ea s-a ridicat în 1971 la 2,258 miliarde lire egiptene, o creștere de 620%. În decurs de 10 ani s-au creat 800 de obiective economice, urmărindu-se răspîndirea lor în fiecare guvernorat, pentru a realiza o dezvoltare socială pe întreg teritoriul țării. Au apărut complexul de la Helluan, cu o producție de fier și oțel de peste 1 milion de tone pe an, completat cu fabrici de cocs metalurgic, de locomotive și vagoane, echipamente militare ; centrul industrial Shubra El Khema, care produce motoare, cristaluri, mase plastice, chibrituri, cabluri electrice, lemn și mobilă ; centrul Mehalla El Kobra, cu importante industrii textile ; centrul Kafr El Dawar, pentru fire de nylon, helanca și cauciuc ; zona industrială Assuan, cu fabrici de îngrășăminte. Centrele vechi, printre care Cairo, Alexandria și Port Said, au cunoscut o nouă viață și o dezvoltare nemaiîntîlnită în trecut. În același timp, statul a lărgit activitatea în domeniul minier și al petrolului : descoperirea cîmpurilor de la Alamein, Abu El Gharadik, Yedna, Meliha cît și, mai tîrziu, preluarea celor din peninsula Sinai, gazele naturale de la Abu Kir au pus bazele unei puternice industrii energetice și chimice.

Agricultura, care continuă să dea o mare parte din venitul național — circa 30% — ocupă peste 60% din populație și împreună cu produsele petroliere contribuie la majoritatea exporturilor.

Trecerea la o agricultură intensivă a dus la o însemnată creștere a productivității la principalele culturi. După cum arată Ministerul Informațiilor, față de 1952, producția medie pe fedan a crescut cu 45% la bumbac, 30% la grîu, 80% la porumb hibrid, 42% la porumb, 63%la orez. Producția totală de cereale creștea între 1952 și 1972 de la 5,3 milioane tone la 7 milioane tone, iar cea de bumbac de la 3,5 milioane kantare (1 kantar = 46 kg) la 10 milioane kantare, asigurînd în continuare Egiptului unul din primele locuri în lume între producătorii și exportatorii de bumbac. S-au lărgit suprafețele

cultivate cu fructe, îndeosebi citrice, precum și cele producătoare de legume, zarzavaturi și plante aromatice.

Problemele interne și conflictele militare au adus corective serioase planurilor de dezvoltare economică a Egiptului. După cum arăta ministrul economiei, în ajunul războiului din octombrie 1973 — fapt declarat apoi și de președintele țării — economia egipteană ajunsese în stadiu deosebit de dificil. Această situație se datora lichidării rezervelor financiare ale țării și ratei ridicate a consumului ; deficitul bugetar în 1974 atingea 25 % din veniturile bugetare ; venitul național avea o rată de creștere de 3 %, practic anulată de rata anuală de creștere a populației.

În această situație și sub influența unor factori externi, conducerea egipteană a adoptat politica „infitah", a porților deschise. Această politică prevedea în esență atragerea capitalului străin la investițiile de dezvoltare prin crearea de „zone libere" cu mari facilități fiscale în localitățile Cairo, Alexandria, Port Said, Marsa Matrouh, zona Canalului Suez și deșertul apusean ; de asemenea, crearea unui sistem de companii multinaționale în investiții, industrie și agricultură, lărgirea cadrului operațional al instituțiilor financiar-bancare străine pe teritoriul egiptean, transformarea orașului Cairo într-un centru de bursă financiară.

Pentru a se atrage capitalul străin, se permitea importul fără transfer de valută (adică livrarea directă de echipamente, mașini și mijloace de transport), precum și cumpărarea de terenuri în Egipt, destinate dezvoltării industriale. Pentru proiectele de investiții din zonele libere se prevedeau scutirea de impozite pe 5 ani, precum și numeroase alte facilități : scutirea de taxe vamale, scutirea de impozite locale, garanții împotriva efectelor aplicării unor legi interne, scutirea de restricții la import și export de valută, garantarea scoaterii din Egipt a profiturilor sau utilizarea lor parțială la proiecte noi în zona liberă respectivă.

După cum declara, în martie 1974, dr. Hafez Ghanem, primul secretar al C.C. al Uniunii Socialiste Arabe (formație politică desființată în 1980), „politica de largă deschidere nu înseamnă o deviere de la linia politică a alianței forțelor muncitoare populare, nu înseamnă nici lichidarea sectorului de stat ; ea este menită să-l consolideze, să-i sporească eficiența și să promoveze dezvoltarea economică pentru binele general".

Analizele efectuate de guvernul egiptean în pragul anului 1983 au marcat o serie de rezultate pozitive, dar și negative ale aplicării politicii porților deschise. În 1981, rata de acumulare crescuse de la 5 % (în 1974) la 14 % ; rata investițiilor de la 10 % la 27 % ; rata de creștere a venitului național de la 3 % la 8 %, fiind una dintre cele mai ridicate în cadrul țărilor în curs de dezvoltare ; media

anuală generală de dezvoltare a industriei a fost de circa 8 %, de asemenea un ritm bun. Egiptul şi-a sporit resursele de obţinere de valută convertibilă prin creşterea exporturilor de petrol (de la 200 milioane lire egiptene la 3 miliarde lire egiptene), transferurile valutare ale egiptenilor care lucrează în străinătate (de la 160 milioane la 2,5 miliarde lire egiptene), veniturile realizate din turism (de la 300 milioane la 700 milioane lire egiptene) şi taxele pentru navigaţia prin Canalul Suez (de la 0 la 800 milioane lire egiptene).

Aceste rezultate au fost însoţite, după cum arată specialiştii egipteni, şi de o neglijare a găsirii de noi pieţe, ceea ce a dus la scăderea exporturilor, paralel cu creşterea importurilor, creîndu-se un deficit în balanţa comercială. Deşi deficitul a fost parţial acoperit de „operaţiile invizibile", adică de transferurile valutare ale egiptenilor din străinătate, de turism şi taxele de la Canalul Suez, datoria externă a sporit şi ea. Ministerul egiptean de resort arăta că datoria nu a depăşit graniţa de siguranţă, adică 25 % din veniturile realizate anual din exporturi, că Egiptul nu a întîrziat cu plata datoriilor sale ; în plus, învăţînd din experienţa proprie şi din efectele crizei economice mondiale, creditele străine au fost îndreptate spre sectoare productive şi spre creşterea capacităţii de export ; peste 90 % din credite sînt folosite pentru proiecte de investiţii şi pentru îmbunătăţirea unor servicii de bază.

Planul cincinal pentru perioada 1 iulie 1982 — 1 iulie 1987 a ţinut cont de rezultatele obţinute între 1974 — 1982 şi a trasat o nouă reformă economică. Aceasta are în vedere majorarea investiţiilor la circa 35 miliarde lire egiptene, dintre care doar 10 % reprezintă noi credite externe. Se spera ca la sfîrşitul cincinalului Egiptul să ajungă la un echilibru bugetar, la o limitare pînă la 600 — 700 milioane dolari a deficitului balanţei de plăţi, de natură a asigura dezvoltarea economică şi lichidarea datoriei externe.

În ceea ce priveşte obiectivele reformei economice, ministrul egiptean al economiei declara că trebuie depăşit optimismul excesiv din trecut, apreciere care în termeni economici înseamnă hotărîrea de a creşte anual volumul investiţiilor, care să reprezinte 25 — 30 % din produsul naţional brut. Aceste investiţii urmăresc îmbunătăţirea structurii economiei, fiind canalizate în sectoarele industrial şi agricol, avînd ca scop rectificarea structurilor economice, asigurarea unui ritm anual de creştere a producţiei industriale de 8,5%, creşterea producţiei agricole cu 10 %, creşterea serviciilor cu 8 %, o creştere anuală cu 400 de mii de locuri noi de muncă, angajarea a 100 000 de absolvenţi ai învăţămîntului superior. Guvernul încearcă o echilibrare a întregii economii, aplicînd tot mai mult o politică de bazare pe forţele proprii.

În domeniul energetic, planul cincinal pornea de la concluzia că, deocamdată, pentru Egipt este mai avantajos să exporte petrol brut şi nu produse finite. De aceea, cele 6 rafinării egiptene prelucrează între 16 şi 20 milioane tone petrol anual pentru acoperirea cererii interne şi a rezervelor strategice la o producţie care a atins 36 milioane tone petrol în 1983 şi tinde spre 50 milioane tone, dintre care circa 3 milioane tone echivalent în gaze naturale.

În acelaşi timp, va creşte baza energetică pentru sporirea producţiei de energie electrică. În 1985, ea a ajuns la 24 miliarde kw, faţă de 21,3 miliarde în 1984. În cadrul planului de dezvoltare a energeticii egiptene, s-a trecut la realizarea primei centrale electronucleare, la El Dabaa, care va avea două reactoare de cîte 1 000 MW fiecare şi va furniza curent în anul 1991. De altfel, Egiptul planifică construirea pînă în anul 2005 a încă opt centrale nuclearoelectrice.

În cadrul actualului cincinal se realizează noi obiective în domeniul industriei textile, petrochimice şi a construcţiilor. Una din principalele ramuri actuale ale industriei egiptene, ale economiei ţării — industria textilă — asigură numeroase locuri de muncă. De aceea şi pornind de la baza proprie de materii prime, acestei industrii i se acordă o deosebită atenţie prin modernizarea şi extinderea întreprinderilor şi prin creşterea şi diversificarea producţiei acestora.

Pornind de la faptul că lipsa de ciment constituie o problemă dintre cele mai acute, deoarece condiţionează construirea a 1,5 milioane apartamente planificate pînă în 1990, precum şi de la necesitatea înlocuirii produselor bituminoase, guvernul egiptean a aprobat un plan special de construire, pînă în 1990, a 8 fabrici de ciment cu o producţie anuală de 6,5 milioane tone. În prezent, Egiptul produce 4,5 milioane tone şi importă peste 6 milioane, astfel că noile fabrici vor lichida importurile. Fabricile respective vor fi ridicate la Cairo, Suez, Qattamia, Beni Suef, Assiut, Tura, Qena, Hassana şi în peninsula Sinai.

O mare dezvoltare o vor cunoaşte transporturile şi capacităţile portuare. Astfel, portul Alexandria are o capacitate de 20 milioane tone, ce va creşte la 30 milioane tone în 1990, îndeosebi prin lărgirea şi modernizarea sectorului Damietta.

Unul din principalele obiective ale planului cincinal 1982 — 1987 a fost dezvoltarea agriculturii, programele privind în esenţă recuperarea unor zone din deşert, introducerea unor însemnate suprafeţe în circuitul agricol, în diferite guvernorate ale ţării, dezvoltarea bazei tehnice a acestui sector economic. Toate aceste măsuri completează creşterea în ultimii ani a suprafeţei arabile cu peste 900 mii de fedani.

Criza economică mondială a avut şi are efecte puternice asupra economiei egiptene. Calculele făcute la redactarea planului cincinal

1982 — 1987 bazau progresul economic pe o serie de surse majore de venituri : în primul rînd exportul petrolului, care după ce dădea circa 36% din venituri societăților străine care-l exploatează, mai vărsa în vistieria statului circa 2,5 miliarde dolari ; numai că exporturile s-au diminuat, paralel cu o scădere fără precedent a prețurilor, ceea ce a adus Egiptului pierderi mari, de peste un miliard de dolari pe an. Influențele crizei economice mondiale au făcut ca rata de creștere a economiei să se cifreze la 6 % în 1983 și 1984, la 5 % în 1985, față de ritmul de 8,5 % stabilit prin planul cincinal. Cea mai importantă frînă în calea eforturilor de dezvoltare a constituit-o scăderea bruscă a principalelor resurse de valută convertibilă, în primul rînd cele provenite, cum am văzut mai sus, din petrol. Și alte surse s-au diminuat ; după creșterea rapidă din 1982 — 1983, încasările date de turism, Canalul Suez și veniturile transmise de cetățeni egipteni ce lucrează peste hotare s-au micșorat în ultimii ani. Numai depunerile în valută ale acestor aproape 3 milioane de oameni s-au redus de la 3,5 miliarde dolari în 1984 la 1,6 miliarde în 1985 ; în plus, între 10 și 15% dintre egiptenii ce lucrau în străinătate se întorc acasă din cauza reducerilor de personal provocate de scăderea prețurilor petrolului, la începutul anului 1986. După cum arăta un raport al UNIDO, „schimbarea bruscă în fluxul de valută trimis în țară s-a adăugat problemelor de valută forte. Datoria totală a Egiptului era în 1986 de circa 33 miliarde dolari, dintre care cea pe termen scurt de circa 7 miliarde". Numai serviciul datoriei se ridică la circa 35 % din valoarea totală a încasărilor provenite din exporturile anuale egiptene și se va ridica la circa 39 % în anul 1989.

Egiptul importă mai mult de jumătate din alimentele pe care le consumă, printre care 75% din grîul necesar, o notă anuală de plată de trei miliarde de dolari, ceea ce agravează deficitul comercial anual, precum și deficitul balanței de plăți : „Nu trebuie să ne amăgim — declara președintele Mubarak într-un interviu acordat ziarului „Al Ahram" — sîntem o țară săracă și subdezvoltată. Trebuie să acționăm în așa fel încît pe viitor să se evite importul de produse alimentare". Și tot el declara la conferința economiștilor egipteni din ianuarie 1982 : „Să nu se uite faptul că o dezvoltare economică sănătoasă nu trebuie să aibă drept țel numai creșterea produsului național brut, ci și creșterea nivelului de trai al fiecăruia".

Situația țării și alți factori de natură economică au determinat conducerea egipteană să treacă la stabilirea unor noi orientări pe plan economic. Reevaluarea politicii „porților deschise" s-a impus din capul locului, deoarece cei ce au profitat de pe urma ei au fost importatorii de produse de lux, care au contribuit la sporirea inflației. În ianuarie 1985 s-a trecut la o drastică reducere a importurilor. De asemenea, s-a considerat că economia trebuie să fie orien-

tată și mai ferm spre proiecte de dezvoltare și producție pentru a asigura acoperirea din resurse proprii a necesităților de ordin intern. Dezvoltarea însăși trebuie să ducă la reducerea și nu la creșterea datoriei externe, iar pilonii unei economii puternice sînt reprezentați pentru viitorul cincinal de sporirea producției, raționalizarea consumului și reducerea cheltuielilor excesive. După cum arăta președintele Egiptului, „instaurarea păcii ne oferă prilejul să reexaminăm problemele economice, după numeroase experimente în domeniul reconstrucției țării, să realizăm proiecte mari ce răspund intereselor noastre. Orice proiect trebuie însă să pornească de la studierea realității. Poporul egiptean trebuie să-și asume responsabilitățile dezvoltării, căci va fi vorba de un efort național general, la care va participa fiecare individ în funcție de capacitatea sa".

UNDE VENIM NOI, ROMÂNII

„Aceste poveşti pot fi departe de cartea de istorie în care citeşti de obicei că cutare şi cutare rege a trimis pe cutare şi cutare general la războiul cutare şi cutare şi că în ziua cutare şi cutare s-au luptat sau au făcut pace şi că acesta l-a învins pe celălalt sau celălalt l-a întins pe acesta şi apoi au plecat care încotro. Dar eu scriu ceea ce este demn de a fi reţinut".

Abul Fazl Bayhaki,
istoric (995—1077)

La început, Sidi ne-a explicat că în arabă multe nume înseamnă ceva concret. Spre exemplu, Hamid înseamnă, „cel ce laudă pe Domnul", „Abdallah — „robul lui Allah", Abdul Karim — „robul celui generos", după cum Abdul Latif înseamnă „robul celui plin de milă". Formulele de politeţe, care pentru unii apar drept consumatoare de timp şi fără necesitate sau fără folos, zice Sidi, reprezintă un dar deosebit al limbii arabe, fie clasice, fie vorbite.

Mai în joacă, mai în serios, cineva a propus să vedem ce cuvinte, cu acelaşi sau cu alt înţeles, au intrat în română, fie de la egipteni, fie de la arabi, cîteodată de la perşi. Ne-am amintit imediat de Eghipet, Nil, faraon şi momîie (de la mumie), de numele „Misir" dat ţării egiptene, dar şi de „misirliu", ce a ajuns azi să delimiteze o rasă de porumbei, iar înainte pe ostaşii egipteni. Dar, istoriceşte, „misirul" era şi o rasă de cai arăbeşti, precum şi bani egipteni care circulau şi la noi în ţară prin secolul al XVII-lea. Dar alte cuvinte intrate în limba română direct sau prin intermediul turcilor ? Fellah (ţăran), bamia (bame), markaz (centru de provincie, la noi măsurătoare navală), baclava, bacşiş, haşiş, narghilea (de la cuvîntul arab „nar" = foc), maidan (în arabă = piaţă) ; apoi cuvinte ce au aceeaşi origine în ambele limbi — pantalon (bantalon), cămaşă (camis), ceai (şai), chibrit (kibrit) — sau la care înţelesul s-a modificat : musafir (în arabă = călător). Nemaivorbind de faptul că româna a preluat, aproape identic, nume şi funcţii religioase sau administrative, precum hagiu (hagi), cadiu (cadi), ramadan, imam, muezin, mufti, hegira etc.

Dar pentru a evidenţia evoluţia legăturilor dintre cele două popoare este nevoie de mai mult decît o seară şi ceea ce a fost la început un joc intelectual constituie pentru mulţi specialişti un do-

meniu de profunde cercetări și însemnate biruințe, iar pentru cele două popoare mărturii concrete ale legăturilor lor peste vremuri.

Deși influențate de distanțe și condiții nefavorabile, dictate în primul rînd de stadiul mijloacelor de călătorie și al celor financiare, legăturile dintre locuitorii de la Carpați, Dunăre și Marea Neagră și cei de pe Nil s-au stabilit încă din cele mai vechi timpuri. Contacte și schimburi culturale, religioase și economice, atestate de însemnate mărturii istorice, dovedesc că Egiptul era un ținut cunoscut în locurile noastre, după cum la fel trebuie să fi fost și meleagurile noastre pe malurile Nilului.

Este vorba, de exemplu, de faptul că grecii, care au întemeiat colonii pe malul Mării Negre, navigau și în Egipt, cărînd miere, ceară, vin, sare și lemn și aducînd obiecte de cult sau de folosință personală ; și de faptul că atît dacii cît și egiptenii au luptat cu trupele grecești și macedonene, că împăratul Traian, care a cucerit Dacia, a domnit și în Egipt, că ambele state au format obiectul expansiunii otomane și mai tîrziu al monopolurilor marilor puteri.

Profesorul C.C. Giurescu este unul dintre istoricii români care au întreprins o sinteză a evoluției raporturilor româno-egiptene. El amintește că pe teritoriul român s-au găsit piepteni de os de proveniență egipteană, vorbește de influența religioasă egipteană prin persoane ca Zamolxes sau Deceneu, atestată de autori ca Strabon. În Dacia romană, arată istoricul român, existau adoratori ai unor zei egipteni : locuitori ai Daciei adorau pe Serapis ; la Tomis — Constanța de azi — s-a găsit o statuie a lui Osiris, iar mai tîrziu o statuie a zeiței Isis, expusă în cadrul comorii de 24 de piese la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. Dacă la Constanța influența religioasă egipteană era mai clară datorită navigatorilor și negustorilor din Alexandria, care aveau un sediu propriu în port, precum și preoți, această influență poate fi apreciată și după descoperirea la Potaissa — Turda — a unui colegiu al celor ce se închinau zeiței Isis. La care Nicolae Iorga adaugă și invocarea zeului Apis în nord-estul ardelean.

Papirusurile egiptene aduc mărturii de seamă, unele unice, asupra vieții strămoșilor noștri și asupra raporturilor lor cu egiptenii. Un papirus amintește mărfuri dacice — probabil lemn — care ajunseseră la Tebtynis ; scrierile lui Claudio Ptolemeu vorbesc de cele 15 neamuri geto-dacice și de cele 44 de orașe ale lor, informații care se coroborează cu date și descoperiri ulterioare. La Cairo se află și o parte din cele 4 lingouri turnate la o monetărie romană din Transilvania în secolul III e.n. și descoperite la Feldioara în anul 1922, dovezi de o inestimabilă valoare pentru istoria poporului român ; acestora li se adaugă descoperirea în România a două lămpi de bronz

creştine, de origine egipteană, aduse probabil de negustori bizantini.

Pe măsura înaintării în timp, în evul mediu contactele au continuat prin intermediul navigatorilor şi al clerului creştin, dar mai ales prin răspîndirea unor texte care constituiau lectura mai tuturor persoanelor culte din Europa : *Alexandria, Biblia, Vieţile sfinţilor, Cronografele,* înfăţişînd momente, imagini şi locuri ale lumii vechi. Cu ce interes trebuie să fi urmărit strămoşii noştri mai apropiaţi faptul că *Vechiul Testament* a fost tradus în greacă la Alexandria ; ei aflau despre pustnicii din deşert — monasticismul în toate formele sale s-a născut în Egipt —, despre martirajul apostolului Marcu sau despre persecuţiile la care erau supuşi creştinii, cele mai aspre fiind în timpul lui Domiţian (egiptenii creştini încep era noastră nu de la anul 1, ci de la anul 284, considerat „Anno Martyrii" !). Strămoşii noştri mai aflau despre oraşul Alexandria şi marea sa bibliotecă, iar din *Cronografe* de urmaşii Ptolemei care conduceau Egiptul după Alexandru cel Mare, despre regina Cleopatra şi luptele pe care egiptenii, la fel ca şi dacii, le avuseseră cu romanii...

Dar şi egiptenii aflau despre noi : în corespondenţa de la începutul secolului al XI-lea dintre împăratul Alexios I al Bizanţului şi patriarhul Nicolae, monarhul scria despre valahii de la Muntele Athos, supranumit pe atunci „ochiul lumii întregi" :

„Şi era în Sfîntul Munte frămîntare mare ca în Egipt. Îşi aminteau de hrana îmbelşugată din Egipt, de cărnuri şi de căldările de gătit, de ceapă, usturoi şi pepeni, căci părinţii de la Athos nu mai puteau uita de binefacerile vlahilor : bucuriile şi întîlnirile, laptele, brînzeturile şi lîna, ospeţele, schimburile de servicii şi afacerile cu ei, adică dintre vlahi şi monahi".

Pe coperta unui disc cu colinde, editat prin anii '60 în Cehoslovacia, se poate citi textul celui mai vechi colind ceh, care conţine versurile :

„O, voi, păstori valahi, ce-aţi ajuns
Cu turmele voastre pînă la Ierusalim..."

Dacă păstorii români puteau ajunge la Ierusalim, cum spune colindul, atunci măcar unul ar fi putut ajunge şi la Alexandria.

DE LA SINAI LA SINAIA

Egiptul este prezent în scrierile cronicarilor noştri moldoveni (Grigore Ureche, Simion Dascălul, Nicolae Costin) şi munteni (Cantacuzinii, Radu Popescu). Marele erudit Dimitrie Cantemir, în *Istoria Imperiului Otoman,* vorbeşte de cucerirea Egiptului de către turci şi de încercarea sultanului Selim de a săpa un canal care să unească

Marea Roşie cu Mediterana. De interesul pentru Egipt vorbeşte şi alegerea pentru una din operele sale a titlului sugestiv *Istoria hieroglifică*. Mai înainte, în 1668 — 1669, sînt traduse în limba română (după ce circulaseră în greceşte) *Istoriile* lui Herodot, cu o largă prezentare a ţării de pe Nil.

Legăturile religioase creştine au fost acelea care în timp au menţinut şi uneori lărgit contactele dintre cele două popoare. Împăratul Iustinian, spune Iorga, a încercat să cuprindă credincioşii din teritoriile româneşti în forme strict ierarhice. Şi în timp ce distrugea cultul zeilor egipteni şi introducea legal creştinismul, Iustinian crea mănăstirea de la Muntele Sinai, unde instala pentru pază o colonie de valahi, dintre care mulţi vor fi ajuns apoi preoţi (printre ei Ioachim Vlahul, stareţ în secolul al XVI-lea). Constantinopolul dorea să-şi subordoneze toate centrele şi factorii de putere ai bisericii creştine, fără să fi reuşit total să o facă nici pentru patriarhia din Alexandria, nici pentru bisericile româneşti de pe atunci, adepte ale separatismului într-un sens mai larg, adică doritoare de a fi de sine stătătoare.

Dar mănăstirea din Sinai, „urmă românească în răsăritul ortodox", cum o descrie istoricul Marcu Berza, primise de la domnitorii români ocrotire şi danii în construcţii, sate şi pămînturi, în cărţi bisericeşti. Zece mănăstiri, printre care Sf. Ecaterina din Bucureşti, Mărgineni — Prahova, Frumoasa — Iaşi, Ciocăneşti — Ilfov, erau închinate mănăstirii din Sinai, ceea ce însemna 55 de moşii uriaşe; numai Ciocăneştii aveau 15 mii de hectare ! Se mai adăugau 270 de pogoane de vie, 320 de prăvălii şi 29 de clădiri diferite ca folosinţă, încasîndu-se venituri uriaşe. Printre ocrotitorii mănăstirii se aflau domnitorii Petru Rareş, Alexandru al II-lea, Ieremia Movilă, Vasile Lupu, Mihai Racoviţă, Constantin Brîncoveanu, Nicolae Mavrocordat, Grigore Ghica, precum şi mulţi înalţi dregători şi familii nobiliare.

Şi un fapt preţios pentru istoria românească : vestitul portret al lui Constantin Brîncoveanu, aflat acum la Mogoşoaia, fusese dăruit mănăstirii din Sinai la 1696; iar mitropolitul Antim Ivireanu a publicat o carte despre mănăstirea respectivă şi despre neamurile arabe dimprejur.

Patriarhia de la Alexandria avea legături şi mai strînse cu ţările române, de unde scotea mari venituri. I se închinau nouă mănăstiri şi biserici, printre care mănăstirea Zlătari din Bucureşti, Hangu din Oltenia, altele din Moldova. Averea face ca, între sfîrşitul secolului al XVI-lea şi a doua jumătate a secolului al XVII-lea, din 13 patriarhi de la Alexandria, 8 să fi venit în Principatele Române. Şi oricît ar fi de interesant de relevat legăturile noastre vechi cu patriarhii străine, nu trebuie uitat că mulţi domnitori dăruiau ce le

aparţinea, dar şi ce nu le aparţinea. Astfel, mitropolitul Crimca luase din 1620 măsuri ca biserica Dragomirna să nu încapă pe mîini străine : „Mărturisim cu această scrisoare a noastră, cînd se va întîmpla vreodată sfintei mănăstiri după moartea noastră vreo nevoie, care-l va alege Dumnezeu să fie Domn în ţara Moldovei, să nu cuteze cineva din Domnii ctitori sau din boieri din rodul nostru a închina Sfîntului Munte sau Ierusalimului, ori a da mănăstirea noastră supt puterea vreunui Patriarh, ori vreun Mitropolit, ori a rîndui egumen din mănăstire străină, ci să aibă a lăsa mai sus zisa mănăstire în toată pacea şi neclintită în veci...".

Şi Nicolae Iorga adaugă : „În acest strigăt de dureroasă îngrijorare al unui român cu dragoste de ţara lui şi de datinile ei osebite în religie, ca şi în celelalte ramuri ale vieţii, se cuprinde singura protestare a călugărimii din ţară...". Era în primul rînd un strigăt de alarmă în faţa avîntului ortodoxismului grecesc.

Şcolile patriarhiei din Alexandria, cu predarea în limbile greacă şi arabă, erau şi ele susţinute cu bani şi donaţii româneşti.

Continua cercetare a arhivelor egiptene ar releva fără îndoială o bogăţie de date noi, inclusiv despre călători români în Egipt.

Mulţi au călătorit, dintr-o parte şi din cealaltă, dar, din păcate, puţine urme scrise au rămas : domnitorul Munteniei, Radu Paisie, moare în Egipt după 1545, fiind exilat acolo de Poartă ; spătarul Mihai Cantacuzino vede Ierusalimul şi Muntele Sinai şi, impresionat de mănăstirea ridicată de Iustinian, clădeşte şi el în 1695 o mănăstire pe Valea Prahovei, căreia îi dă numele Sinaia. Dar şi mitropolitul Varlaam, după 1682, merge în Sinai şi probabil şi la Alexandria ; de aici, mînaţi de interese prea puţin cucernice, din cei 13 patriarhi care au condus între secolele XVI şi XVIII, 8 patriarhi vin — cum am mai arătat — în Principatele Române, unde stau perioade însemnate de timp, bucurîndu-se de o însemnată sumă, stabilită încă din secolul al XVI-lea de către domnitorii Munteniei, pentru întreţinerea lor şi a însoţitorilor lor. Printre aceşti însoţitori era şi sirianul Paul de Alep, în suita patriarhului Macarie, în 1658, care ne vorbeşte de existenţa în principate a cailor din Egipt, a crescătorilor de cai egipteni şi a banilor egipteni denumiţi misiri. Iar abatele Robert Boschovich scrie în al său jurnal publicat la Lausanne, în 1772, că a văzut la Galaţi, în 1762, un vas mare gata să fie lansat la apă. Construită în şantierul local, nava intra în flota marelui vameş de Constantinopol, Isaac Aga, pentru a face comerţ între Alexandria şi Galaţi.

Mari nume ale istoriei româneşti au călătorit sau au dorit să meargă în Egipt. Christian Tell, D. Pleşoianu şi Alex. Christofi, în 1851, plecaţi din ţară în urma evenimentelor din 1848 ; apoi egumenul schitului Ialomicioara, în 1860. Alţii, precum Alexandru

C. Golescu-Albu și fratele său Al. G. Golescu-Arăpilă, intenționau să meargă, dar se pare că lipsa fondurilor i-a făcut să renunțe. Vasile Alecsandri scrie lui Cuza Vodă de intenția sa de a vizita Egiptul, intenție care nu era lipsită probabil și de interese politico-diplomatice.

Dar înaintea lor, la 1807, Ali Bey El Abbassy vine la București și lasă o largă descriere a capitalei, unde peste cinci ani scriitorul conte Tolstoi avea să participe la încheierea păcii ruso-turce. Țara Românească îi apare lui El Abbassy drept un pămînt foarte fertil, cu păduri pline de vînat, cu mine, cu o climă foarte sănătoasă, într-un cuvînt tot ce se poate dori unei țări așezate în zona paralelei de 45°, iar Bucureștii sînt un oraș mare, cu multe grădini, cu străzi drepte, destul de largi și podite cu lemn ; casele nu sînt înalte, iar curțile au porți mari pentru a permite intrarea trăsurilor ce trag la scară.

Linia directă maritimă a lărgit în mod deosebit turismul românesc în Egipt. Doctorul C. Istrati, cu volumul *București — Cairo. Note de călătorie*, poetul Radu D. Rossetti în a sa *Din Egipt. Note de călătorie*, moșierul Take Capri, ziaristul T. Pisari și apoi tot mai mulți, mergînd mînați de interese economice, comerciale, industriale, la rude sau pur și simplu pentru a cunoaște monumente străvechi și o lume nouă, au cimentat și lărgit contactul spiritual al celor două națiuni.

Legăturile spirituale au fost din ce în ce mai mult împletite cu cele comerciale. Deși țările române furnizau permanent în Egipt sare, lemn, cereale, ceară și vite și importau țesături, fructe și alte produse egiptene, începînd cu secolul al XVIII-lea la Galați se construiau nave pentru comerțul cu Alexandria și se importau mătase, „in alb de Misir", zahăr din trestie de zahăr, cafea și apoi din ce în ce mai mult bumbac.

Așa că, după *Descriptio Moldaviae*, în care Cantemir prezintă comerțul româno-egiptean, Paul de Alep vorbește de „șasezeci la șaptezeci de vase, care așteptau (la Chilia) de mai bine de două luni un vînt favorabil pentru a ieși în mare ; vasele aveau ca destinație Nilul și Damietta și alte porturi ale Mediteranei". Comerțul era atît de intens încît mărfuri din Egipt erau trecute nominal în tarifele vamale românești din secolul al XVIII-lea. După Unirea din 1859, România își creează, în 1895, un serviciu maritim propriu, care în 1905 deschide cu vase noi linia permanentă de navigație dintre Constanța și Alexandria.

Dacă exporturile românești în Egipt, în anul 1900, se cifrau la 73 519 lire egiptene și depășeau pe cele ale Greciei, Elveției, Olandei sau Bulgariei, în 1903 atingeau 128 805 lire egiptene, ca într-o singură lună din 1905 să ajungă la 21 132 lire egiptene, iar în 1908 exportul să ajungă la 535 776 lire egiptene ! La mărfurile noastre tradiționale

se adăugau acum cimentul, produsele chimice, chibriturile, făina și petrolul.

Navigația directă dintre cele două state aducea, alături de comerț, creșterea permanentă a numărului turiștilor în Egipt, lărgirea afacerilor de tot felul ; trecerea la excursiile organizate a exercitat un rol deosebit în strîngerea raporturilor pe plan politico-diplomatic.

Se împliniseră doar două săptămîni de la trimiterea scrisorii lui Cuza Vodă către viceregele Egiptului, cînd s-a trecut la înființarea unei reprezentanțe diplomatice românești în Egipt, propunîndu-se Alexandria. Apoi, în iunie 1866, se propune înființarea unei delegații consulare, deoarece existau — arată Al. G. Golescu-Arăpilă — atît sute de supuși români, cît și deosebite interese comerciale ale acestora și ale țării.

Ambele propuneri rămînînd fără urmare, în 1878 problema este reluată, dar fără rezultate concrete. Abia la 19 martie 1906 se creează „O agenție diplomatică și consulat general al României, la Cairo, în Egipt", urmate de înființarea, la 26 decembrie 1906, a unui tribunal consular român. Misiunea de la Cairo, care nu fusese urmată de deschiderea unui consulat român la Alexandria, își află sfîrșitul temporar în 1922, cînd, din motive financiare, este desființată împreună cu misiunile diplomatice din cinci țări europene și cu cea din Japonia.

Noul ministru de externe, Nicolae Titulescu, reia problema în 1927 și, în urma aprobării Parlamentului, se reînființa, cu începere de la 1 ianuarie 1928, legația română la Cairo. De aici înainte, urmînd meandrele vremii, relațiile diplomatice dintre cele două țări au fost ridicate la nivel de ambasadă în 1959. România întreține în prezent o ambasadă la Cairo, un consulat general la Alexandria și un birou comercial la Port Said.

OGLINDA PREZENTULUI, MĂRTURIA VIITORULUI

Prietenia și colaborarea fructuoasă dintre România și Egipt s-au dezvoltat și diversificat în anii recenți. Un rol hotărîtor în consolidarea legăturilor dintre cele două popoare l-au jucat întîlnirile la nivel înalt, care au pus bazele și au dat direcțiile dezvoltării cooperării, au pus în evidență un spectru larg al colaborării în cele mai variate domenii, întreaga activitate fiind bazată pe principiile raporturilor internaționale, pe prietenia, stima și respectul reciproc, contribuind la prosperitatea ambelor popoare și la progresul ambelor state. O importanță deosebită au avut-o rolul personal al tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, poziția consecventă a țării noastre față de rezolvarea globală, pe cale pașnică, a situației din

Orientul Mijlociu, propunerile concrete formulate de-a lungul timpului în direcția acestei soluționări.

Schimburile economice româno-egiptene au cunoscut o evoluție pozitivă în acest context favorabil, reflectînd în mod fidel înaltul ritm de dezvoltare al ambelor țări, modernizarea și diversificarea producției lor. Cifrele schimburilor bilaterale arată că în 1977 ele se ridicau la 100 milioane dolari S.U.A., în 1980 la 500 milioane dolari, pentru ca în anul 1985 să depășească 1 160 milioane dolari.

Un loc de frunte în structura exporturilor românești îl ocupă mașinile și echipamentele industriale, tractoarele, locomotivele și vagoanele de marfă și pasageri, automobilele și mașinile-unelte care au devenit produse tradiționale pe piața egipteană. Peste 30 000 de tractoare românești lucrează pe cîmpurile egiptene. Ateliere de reparații și întreținere sînt îndrumate de zeci de specialiști români. O mare parte din aceste tractoare au fost montate la Heluan, ca rezultat al cooperării româno-egiptene. Producția industriei chimice, îndeosebi de îngrășăminte, precum și produse de lemn și cherestea, hîrtia, cimentul românesc sînt deosebit de căutate și apreciate de partenerii egipteni. Fiecare îmbunătățire adusă la aceste produse și la altele reflectă potențialul de export mereu crescînd al țării noastre și, firește, cerințele și exigențele pieței egiptene.

La rîndul lor, exporturile egiptene către România au cunoscut o continuă lărgire și diversificare : bumbacul, fosfații, petrolul, produsele agricole, precum și bunuri ale industriei ușoare — textile, marochinărie — se bucură de o mare cerere și apreciere.

Gama de produse livrate de cele două țări se va diversifica în continuare, pe măsura dezvoltării producției lor industriale și a ridicării nivelului ei calitativ. Schimburile sînt facilitate și de încheierea acordului prin care România pune la dispoziție importante credite comerciale.

În conformitate cu acordurile semnate în ianuarie 1980, în cincinalul 1981 — 1985, România a importat mari cantități de fosfați, petrol și bumbac, produse ale industriei ușoare, artizanat, citrice ș.a. Și gama exporturilor românești a crescut prin livrarea de locomotive și vagoane (de persoane, de marfă), minereuri, nave, autocamioane și automobile, tractoare și mașini agricole, echipament petrolier, mașini-unelte, pompe, motoare electrice, produse chimice, materiale de construcție, ciment și fabrici de ciment, produse din lemn etc.

Cele două țări acordă o deosebită atenție cooperării tehnice și economice. Printre altele, România a contribuit la crearea unor unități importante, cum ar fi uzina de produse sodice de la El Mex, instalația de acid sulfuric de la Combinatul Abu Zaabal, linia de montaj tractoare de la Heluan, combinatul de prelucrare a fosfaților

de la Hamrawein, atelierele de reparat vagoane de la El Wasta și Alexandria, fabrica de ciment Assiut 2, linii de transport a energiei electrice ș.a.

Pe plan financiar, un rezultat fructuos al cooperării îl constituie Banca Româno-Egipteană cu sediul la Cairo. S-au pus de acord o serie de studii pentru design și marketing în vederea realizării unor programe de dezvoltare a economiei egiptene, cum ar fi fabrici de ciment, de cărămizi, un laminor de oțel, un complex pentru îngrășăminte fosfatice, o fabrică de tractoare, un combinat agroindustrial, și s-a trecut la realizarea unor stații de reparații și întreținere.

Cele două țări au definit noi zone pentru crearea de posibile companii mixte și de alte forme de cooperare în domenii variate, cum ar fi explorarea și prelucrarea petrolului, transporturi, materiale de construcție, agricultură și zootehnie. Cum au stabilit cele două părți, lista poate fi completată și cu alte domenii, cum ar fi irigațiile, ameliorarea solurilor, construcțiile, electrificarea, industria textilă.

A DOUA DESPĂRȚIRE

Au trecut zilele, lunile, au trecut anii. S-a consumat de mult și momentul reîntoarcerii în capitală, unde gerul voia parcă să dezmintă căldura revederii cu ai mei. Paginile jurnalului s-au terminat, s-au mai redeschis la unele momente mai des evocate, dar, oricum ar fi, viața merge înainte și, fără să vrei, realizezi cu o tristețe dulce-amară că anii șederii la Cairo încep să se îndepărteze, că prietenii s-au mai rărit, că au apărut noi despărțiri.

Din pendularea mișcării sufletului între certitudini, himere și amintiri tot mai încercate de zeul vremii, au rămas înscrise undeva, într-un colț de memorie, cuvintele lui Hermes Trismegistrul, cel cu prezicerile eronate : „O, Egipt, Egipt, despre tine nu vor rămîne decît povestiri incredibile pentru generațiile viitoare, din tine nu va rămîne nimic decît cuvinte săpate în piatră". Un proroc infirmat de viață. Dimpotrivă, toate inscripțiile, însăși istoria oamenilor de pe Nil atestă că întotdeauna a fost și a rămas o trăsătură a Egiptului lupta permanentă și grea cu natura și cu sine însuși, dar cu încredere și optimism, cu speranța într-o lume mai bună.

„Trezirea Egiptului", monumentul de la Cairo al sculptorului Moukhtar, exprimă poate mai bine decît orice sinteza tuturor lucrurilor văzute și a întîlnirilor avute pe pămîntul egiptean. Moștenirea pe care i-au lăsat-o înaintașii îi dă egipteanului de azi sentimentul mîndriei legitime. El face mari eforturi pentru a salva aceste comori pe care le împarte cu restul lumii, pentru a le pune în valoare, pentru a le îmbogăți cu noi descoperiri. Dar egiptenii au înțeles de mult că, în afara unui trecut ce trebuie venerat și apărat, este nevoie, astăzi și mîine, de a trece de la contemplare la construcție,

de la așteptare la acțiune. Oricît ar fi de bogat un popor, arătau marii oameni ai națiunii egiptene, nu se poate trăi doar de pe urma trecutului. Trebuie trecut cu curaj prin poarta progresului, pe calea gîndirii și creației universale contemporane, pentru a-ți afirma personalitatea și valoarea.

Ce rămîne înainte de toate ? Respectul și admirația față de mulți fii ai Egiptului, pe care i-am cunoscut și i-am întîlnit în patria lor, eforturile cu care se ridică deasupra uitării, demnitatea ce le înaripează spiritul, simțul de a birui clipa, de a trăi și continua prin muncă măreția creată de mîinile proprii prin generații și timp, de a-și mărturisi mereu încrederea în bucuria zilei de mîine.

Dar zilele din Egipt mi-au cucerit încă o dată admirația și prețuirea față de compatrioții mei, încrederea în măreția și destinul țării noastre într-o lume în permanentă schimbare, spre un viitor tot mai bun pentru copiii noștri. Înainte de toate, mîndria și respectul profund pe care mi le-au insuflat specialiștii români pe care i-am întîlnit în cele mai variate locuri și domenii de muncă, în industria chimică, minerit, transporturi, reparații și întreținerea mașinilor, energetică, servicii, comerț și diplomație.

Cu aceste ultime rînduri mă mai despart încă o dată de oamenii frumoși, bine pregătiți, pe care i-am descoperit în Egipt, mai devreme sau mai tîrziu : membrii colectivelor specialiștilor noștri de la Cairo, Hamrawein, Alexandria, Port Said și din alte locuri.

Nu am stat o viață în Egipt, dar cînd am scris și rescris aceste pagini m-am gîndit la fiecare dintre ei, la copiii lor și le-am adresat un gînd bun. Am revăzut clipele plăcute trăite împreună, dar și eforturile și greutățile și am avut un zvîcnet în inimă cînd viața ne-a despărțit, purtîndu-ne pașii spre alte cărări. Cînd am ajuns la aceste rînduri, îi simt pe toți aproape, le strîng mîna și le doresc sănătate și o viață îndelungată, plină de bucurii și împliniri.

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTE 5
PRELUDIU 11
O scurtă pauză elenă 12
Primele zile în Egipt 19
UN PIC DE ISTORIE ŞI MITOLOGIE 25
CAIRO — O SINTEZĂ EGIPTEANĂ 34
MARILE ÎNTÎLNIRI: PIRAMIDELE, SFINXUL, MINUNILE LUMII VECHI 39
PLIMBĂRI PRIN METROPOLĂ 47
MUZEELE CAPITALEI 57
Un salt artistic peste veacuri 66
NILUL 69
Călătorii şi sărbători nilotice 75
Din nou despre ape şi lipsa lor 77
CREAŢII MARI, CREAŢII MICI = CREAŢIE 84
Dansul clasic 94
Literele între tradiţie şi modernizare 97
PRIN DEŞERT 105
DRUMURI ŞI MILENII — LUXOR ŞI KARNAK 111
ALEXANDRIA — O PERLĂ MEDITERANEANĂ 117
PIETRELE VIITOAREI DIADEME 123
LA VEST DE SUEZ 130
CAIRO — ISMAILIA 139
Un oraş-grădină 142
CANALUL SUEZ — PORT SAID 146
Un episod denumit Lesseps 149
Un canal nou 155

Spre portul fericit . . . . . .
PREOCUPĂRI PRIVIND DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ . 161
UNDE VENIM NOI, ROMÂNII 169
De la Sinai la Sinaia 171
Oglinda prezentului, mărturia viitorului 175
A DOUA DESPĂRȚIRE 179